POLYBIUS
HISTO-
RIARUM

1530

SEXTI RVFFI VIRI CONSVLARIS EPITOMA DE GESTIS ET ASSEQVVTO DOMINIO ROMANORVM.

POLYBII HISTORIARVM LIBRI QVINQVE, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.



ADIECTVS QVOQVE EST IN FRONTIspicio libri index, qui te lector summarie docebit, quid quisque liber contineat, & ubi quæri debeat.

BASILEAE EXCVDEBAT HENRICVS PETRVS MENSE MARTIO, AN.
M. D. XXX.

VITA POLYBII EX SVIDA, SIMONE GRYNAEO INTERPRETE.

POLYBIVS Lyci filius, ex Megalopoli Arcadiæ, Scipionis Aphricani præceptor, eo tempore quo & Panætius philosophus, temporibus Ptolemæi Euergetis uixit. Hic longam illam Romanam historiam libris quadraginta conscripsit. Orditur autem à Cleomenis Sparciatæ fuga, & Philippo Persei filio, regno Macedonum, Romanum subnectens. Huic in scribenda historia Possidonius Olbiopolites successit. Strabo uero Amasieus, ea quæ post Polybium sunt gesta, quadraginta quinque uoluminibus complexus.

NICOLAI PEROTTI

IN POLYBII HISTORIARVM LIBROS PROOEMIVM, AD Q. PONTIFICEM MAXIMVM.

Abſolui tandem aliquando delegatum mihi abs te munus Pon-
tifex Maxime, conuerſis in latinum ſermonem quinque libris
Polybij, qui ſoli nobis ſuperſtites ex ampliſſima illius hiſtoria
remanſere: quare immortalem ſuperis habeo gratiam, quorũ
maieſtate ſuggerente mihi fauorem opus perfeci, ut optatum
ſanctitati tuæ, ita, niſi me animus fallit, gratiſſimũ futurum: tibi
uero ingentes ago gratias, agamq; dum uiuam, quod me unum ex multis, cui
hoc munus delegares, elegiſti: nam per immortalem deũ, quid mihi, uel impræ-
ſentiarũ gratius, uel ad poſteritatis memoriam glorioſius iniungi potuit, quàm
ut ueterem atque reconditam, ſed tamen egregiam ac luculentam præſtantis, &
ſinceri autoris hiſtoriam in lucem proferrem, & quaſi de nouo ſcribens noſtris
hominibus, tanquam per manus traderem: mihi quidem ita iocundus hic labor
fuit, ut maiorem mihi fingere uoluptatem, ne uoto quidem potuiſſem. Primũ
quod morem gerebam uoluntati tuæ, cuius maxima ſemper ac penè immortalia
fuerunt erga me, & meos beneficia, deinde quod tanta uarietate rerum, & copia
mirumimmodum oblectabar. Quis enim ſuauior animo cibus offerri poteſt,
quàm lectio hiſtoriæ? huius præſertim, in qua cum magnitudine ac diuerſitate
rerum geſtarum, ſplendor quoq; uerborũ coniunctus eſt, & ſuauitas orationis
quibuſdam quaſi luminibus ſententiarũ reſperſa, ut mihi uideatur uno in opere
Polybius & ſummus hiſtoricus, & orator maximus, & optimus philoſophus
fuiſſe. Poſtremo, quod non mediocrem me apud noſtros homines gloriam con
ſecuturum ſperabam, ſi mea opera tam præclarus autor ex peregrino, aliquando
Romanus factus eſſet, & omiſſa gentili lingua, latine loqui didiciſſet. Verunta
men omnem hanc meam uoluptatem, atq; hoc omne ſolatium non parum ad
extremum conturbauit imperfectio operis, quod ex quadraginta ab illo æditis
uoluminibus, uix quinq; prima nobis ſuperſunt, atq; hæc quidem ad apparatũ
cæterorum ſcripta, ut mihi certe uideatur, quaſi de induſtria, huius autoris ſermo
interruptus, dum comparata, ueluti quodam exordio, auditorum beneuolentia,
atq; omnium auribus ſibi conciliatis, rem ipſam aggreſſurus erat, de qua ageba-
tur. O grauem, deteſtabilemq; iacturam. O cladem eò magis ab omnibus deplo
randam, quo nemo non modo ex Græcis, uerumetiam ex Latinis hiſtoricis, Ro
manorum res geſtas, uel uerius, uel copioſius, uel maiori cum diligentia com-
plexus eſt. Scripſit enim, ut facile ex hijs quinq; libris intelligi poteſt, quæcunq;
à Romanis ſunt geſta à tempore, quo primum extendere manus extra Latium
cœperunt, quouſque totius orbis imperium adepti fuere: atque hæc ita ſcripſit,
ut Latini ferè omnes eum deinceps ſint ſecuti. Nam ut de reliquis taceam, mani
feſtiſſimis argumentis deprehendi poteſt Titum Liuium Patauinũ hiſtoricorũ
apud Latinos principem, hunc potius quàm Fabium Pictorem, aut Piſonem,
quos ipſe memorat, ſecum fuiſſe. Quippe & in hijs, in quibus Polybius illos re-
prehendit, Polybij ſententiam haud obſcure ſequitur, & ita nonnunquã illius
ueſtigijs inhæret, ut mihi quidem uigeſimus primus liber Liuij, ex tertio Polybij

libro ferè ad uerbum tralatus esse uideatur, ac nihil sanè inter eos interest, nisi quod Liuius aliquanto breuius res gestas refert, Polybius diffusius. Liuius portentá, ac prodigia plurima, & oracula, ac uisiones deorum commemorat: Polybius his omnibus dimissis præcepta quædam inserit, ad uitæ institutionem necessaria. Postremo Liuius conciones integras, atq; directas: Polybius obliquas exponit: quibus in rebus uter eorũ magis sit probandus, non est mei uel ingenij, uel ætatis iudicare: quippe qui ne admirari quidem satis eorum uirorum doctrinam pro merito possem: uerum equidem in Polybio breuitatem non desydero, in Liuio interdum fortasse aliquid latius. Flosculi uero sententiam, quos operi suo Polybius inserit, magis profectò mihi mentem implent, quàm portenta Liuij atq; prodigia. Quid enim dici minus credibile potest, quàm aut apparuisse deum Annibali? aut in genu infantem semestrem, in foro olitorio triumphum clamasse? aut bouem sua sponte in tertiam contignationem ascendisse? aut in agro Piceno lapidibus pluisse? aut aliud quippiam huiusmodi factum esse? Quæ res ne ab eo quidem sunt creditæ, à quo scribuntur, nec dignæ sunt quæ in somnijs uisæ referantur. Nam de obliqua oratione manifestum est, quid Trogus Pompeius senserit, qui, ut Iustinus refert, in Liuio & Salustio reprehendere solebat, quod conciones directas pro sua oratione, operi suo inserendo historiæ modum excessissent. Sed quo magis in hoc uagatur oratio mea, eo magis augetur mihi luctus, & commiseratio quædam de tanta clade, iacturaq; librorum. O si reuiuisceret Polybius, atq; hanc deformatam operis sui faciem agnosceret, uix octaua sui parte superstitis, quàm moleste, quàm grauiter, quàm acerbe ferret perlatos à se incassum tot labores, tot frustra euigilatas noctes, tot à se susceptas tam breui tempore euanituras, atq; occasuras cogitationes, quanquã eandem fortunam alij quoq; infiniti tam Græci, quàm Latini autores sunt experti. Quantum enim in utraque lingua à doctissimis uiris relictum legimus, quantulum est, quod superest librorum? quod uitio temporum accidisse manifestum est. Nam quia homines longo iam tempore, optimarum artium, ac disciplinarũ rudes atque ignari erant, nullo in precio habebantur libri, & aut situ, squaloreq; paulatim marcescebant, aut aromatibus, ac pensis mulieribus tegendis dilacerabantur. Omnem autem huius rei culpam in principes eius seculi refundendam arbitror. Neque enim idcirco illiteratos fuisse eos homines existimo, quod aut tardiori ingenio, aut imbecilliori memoria essent, quàm uel præsentes sint, uel ueteres illi fuerint, sed quia ea tempestate ciuitatũ principes nimio luxu ad segnitiem se, torporemq; conuerterunt, similes quoq; reliquos ciues euadere necesse fuit. Est enim ita comparatum, ut qualescunq; summi ciuitatis uiri fuerint, talis quoq; sit reliqua ciuitas, & quæcunq; morum immutatio in principibus extiterit: eadem semper in populo sequatur. Quoniam ergo illiterati principes erant, cæteri quoq; rudes erant atq; indocti. Quod si qui forte ad studia se contulissent, nullus honor, nullum præmium proponebatur: quæ res in primis accendere, atque inflammare homines ad studia consueuit. Nam sicuti temperies, ac clementia aëris, copiam atq; ubertatem frugum, ita humanitas, & honor, & beneficentia principis bonas artes, excellentiaq; ingenia producit. Quid tandem causæ fuisse arbitramur, quod tempore Alexandri regis multa clarissimorum uirorum ingenia floruerunt? nempe quia & ipse doctus erat, & doctos maximo in honore prætioq; habebat. Ferunt enim cum interiecto post illius mortem tempore, Archestratus nobilis poëta, præter modum inopia præmeretur, dixisse ei quendam, tu uero si Alexandri ætate fuisses, in præmium cuiuslibet carminis Cyprũ, aut Phœnicen habuisses. Lycon uero Scarpensis comicus poëta Alexandri equalis cum audiente illo comœdiam recitasset, in qua uersum quendam nescio

quid

quid æris petentem inseruerat, cõfestim decem talentis donatus est. Hac eadem ratione Atheniensium, & Lacedæmoniorum, & Romanorum tempore multi clarissimi uiri floruerunt. Sed ne ueterum duntaxat exempla sectemur, quæ causa est, quod impræsentiarum ita uigeant studia literarum, & tot se ingenia hominum proferant, atque ostentent? profecto quia te principem habent Nicolaë Quinte Pontifex Maxime. Qui ut es in omni doctrinarum genere excellens, ita doctos, & studiosos omneis sustentas, suscipis, foues, amplecteris. Quando enim memoriæ proditum est in tanta ueneratione literas, seu literatos homines habitos fuisse, quanta hoc tempore habentur, quo uel primi abs te, uel soli honorantur? Sub quo rege, siue Imperatore, siue republica tantam unquam liberalitatem, ac beneficentiam sunt experti, quantam sub te optimo, ac clementissimo Pontifice experiuntur? Testes huius rei possem afferre quamplurimos, nisi excedere procemij modum uererer. Quis est. N. non modo in Italia, uerumetiam in Græcia, atq; adeo omni orbe terrarum, uel mediocriter doctus, qui hactenus liberalitatis tuæ periculum non fecerit? ut iam uulgatum apud omnes gentes sit, munera tuæ sanctitatis omnium ueterum principum, & Imperatorũ, & regum munificentiam non modo æquare, uerumetiam longo, ut aiunt, interuallo excedere. Quamobrem omnes iam spe præmij, gloriæq; erecti, ad studia literarum incumbunt, & pro sua quisque facultate, aut componunt nouum aliquid, aut græcum transferunt: multi etiam uetera, & iam obsoleta, ac ferè deperdita conquirunt. Ex quo fit, ut ego maximas immortali deo habeam gratias quod mihi datum sit nasci temporibus uitæ tuæ, neq; desperem aliquãdo futurũ, ut sicuti multa antehac tuis auspicijs reperta sunt, quæ prius abdita erant ac prorsus ignota, ita reliqui quoq; Polybij libri in lucem redeant. Quod si nobis fata concesserint, non recuso quantulumcunq; mihi uitæ deinceps superûm uoluntate erit, quantumq; à cura & seruitio principis mei mihi dabitur ocij, ad eorum translationem conferre, tuum modo mihi numen adsit Summe Pontifex, tantumq; ingenij aspiret, quantum eius operis magnitudo uidebitur postulare. Interea si quando te à gubernaculis ecclesiæ Romanæ ad ocium transtuleris, horum quinque uoluminum lectione animum oblectabis. Vale,

INDEX RERVM PRAECIPVARVM QVAS Polybius in primo describit libro.

Libro Secundo Polybij ſequentia inſunt.

Liber Tertius iſta quæ ſequuntur tractat.

Quarti libri Polybij præcipua capita.

In Quinto Polybij libro hæc tractantur.

FINIT INDEX.

SEXTI RVFFI VIRI CONSVLARIS EPITOMA, DE DOMINIO ET GESTIS Romanorum, inſcriptum Valenti- niano Auguſto.

Qui ante urbem conditam in Italia dominium habuerint.

Regnauit in Italia Ianus, Saturnus deinde: Poſt eum Picus, quem Faunus ſequutus eſt: Hinc Latinus ſucceſſit. Quo regnante, Aeneas uenit in Laurentem agrum, & Lauinium condidit: regnauitq; annis tribus, eo conſecrato, cuius titulus effertur: Diui patris terreſtris, qui Nirmici undas gubernat. Aſcanius in longam Albam quam condiderat, regnū tranſtulit: ubi regnatum eſt annis quadringentis triginta & duobus: Ab Aſcanio triginta octo. Aſcanio Poſthumio uiginti nouem. Aenea Siluio triginta uno. Latino Siluio quinquaginta. Alba Siluio triginta nouem. Atyne uiginti quatuor. Capi uiginti octo. Capeto triginta tribus. Tyberino nouem. Agrippa quadraginta. Auentino triginta ſeptem. Proca uiginti duobus. Amulio quadraginta tribus. Porro ab urbe condita anni numerantur ſic. Sub regibus ducenti quadraginta unus. Sub Conſulibus quadringenti ſexaginta ſeptem. Sub Imperatoribus quadringenti ſeptem.

De Regibus.

Regnauerunt Romæ per annos ducentos quadraginta tres, reges numero ſeptem. Romulus regnauit per annos triginta ſeptem. Senatores per quinos dies annum unum. Numa Pompilius regnauit annis quadraginta tribus. Tullus Hoſtilius regnauit annis triginta duobus. Ancus Marcius regnauit annis uiginti quatuor. Tarquinius Priſcus regnauit annis triginta octo. Seruius Tullus regnauit annis quadraginta quatuor. Tarquinius ſuperbus expulſus eſt regno, anno uiceſimo quinto.

De Conſulibus.

Conſules fuerunt à Iunio Bruto & Publicola in Panſam & Hirtium numero octingenti ſeptuaginta ſeptem. Præter eos qui in eodem anno ſorte aliqua ſunt ſubrogati per annos quadringentos ſexaginta ſeptem. Quadragintaquinq; annis Romæ Conſules defuerūt: Sub Decemuiris annis duobus. Sub Tribunis militum annis quadraginta tribus. Sine magiſtratibus Roma fuit annis quatuor.

De Imperatoribus.

Imperatores ab Octauio Cæſare Auguſto uſq; in Iuuianum ſiue Iouinianum fuerunt numero quadraginta tres, per annos quadringentos ſeptem. Sub his igitur tribus imperandi generibus, hoc eſt, regio, Conſulari, & Imperatorio: quantum Roma profecerit breuiter intimabo.

Regnum Regum.

Sub regibus octo, per annos ducentos qnadraginta tres, non amplius quàm uſq; portum atq; Oſtiam decem & octo miliarium à portis urbis Romæ, utpote adhuc paruæ & à paſtoribus conditæ, cum finitimæ circum ciuitates premerent, Romanum proceſſit imperium.

Regnum Conſulum.

SVb Conſulibus inter quos & nonnunquam Dictatores fuerunt, per annos ſimul quadringentos quadraginta ſeptem, uſq; trans padum Italia occupata eſt: Aphrica ſubacta: Hiſpaniæ acceſſerunt: Galliæ & Britanniæ tributariæ factæ ſunt. Inde Illyrium, Iſtri, Liburni, Dalmatiæ, domiti ſunt. Ad Achaiam tranſitum eſt. Macedones ſubacti cum Dardanis, cum Miſis & Thracibus bellatũ eſt, ad Danubium uſq; peruentum. In Aſia expulſo Antiocho primum pedem poſuerunt Romani. Mithridate uicto, Ponti regnũ occupatum eſt, & Armenia minor (quã idem tenuerat) armis obtenta eſt. In Meſopotamiã Romanus exercitus peruenit: cum Parthis fœdus initum eſt. Contra Gardoneos ac Saracenos & Arabes bellatũ eſt. Iudea omnis uicta eſt. Cilicia & Syria in poteſtatẽ populi Romani uenerunt. Aegypti reges fœderati ſunt.

Regnum Imperatorum.

SVb Imperatoribus uero per annos quadringentos ſeptem: cum diuerſa reipublicæ fortuna multi principes imperarẽt: acceſſerũt tamen Romano orbi alpes Maritimæ, alpes Gotiæ, Retiæ, Noricæ, Pannoniæ, Miſiæ, & omnis ora Danubij in prouinciam eſt redacta: Pontus omnis, Armenia minor. Oriens totus cum Meſopotamia, Aſia, Arabia, & Aegypto ſub imperij Romani iure tranſiuit. Quo autem ordine ſingulas prouincias Romana reſpublica aſſecuta eſt, oſtenditur ita infra.

Reſpublica Romana quo ordine aſſecuta eſt regnum.

PRima prouinciarũ facta eſt Sicilia, Eam uicto Hierone Siculorum rege, Marcellus Conſul obtinuit: deinde à prætoribus recta eſt: poſtea eſt commiſſa præſidibus, nunc à conſularibus adminiſtratur. Sardiniam & Corſicam Metellus uicit, triumphauit de Sardis, qui rebellauere ſæpe. Iuncta adminiſtratio harum inſularũ fuerat. Poſt, ſuos prætores habuit. Nunc ſingulæ à præſidibus reguntur. In Aphricam pro defenſione Siculorum, Romana tranſmiſſa ſunt ſigna. Ter Aphrica rebellauit, ad extremum deleta per P. Scipionem. Carthago prouincia facta eſt, nunc ſub conſularibus agit. Numidia ab amicis regibus tenebatur, ſed Iugurthæ ob necatos Adherbalem & Hemphalem Micipſe regis filios, bellum indictum eſt, & eo per Metellum Conſulem attrito, per Marium capto, in poteſtatẽ populi Romani Numidia peruenit. Mauritaniæ à Bocco rege obtentæ ſunt: ſed ſubacta omni Africa Mauros Iuba rex tenebat, qui in cauſa belli ciuilis a Iulio Cæſare uictus mortem ſibi propria uolũtate conſciuit. Ita Mauritaniæ noſtræ eſſe cœperunt. Ac per omnem Africam ſex prouinciæ factæ ſunt: ipſa, ubi Carthago eſt, proconſularis: Numidia conſularis: Tripolis & Mauritaniæ duæ, hoc eſt, Sitinenſis & Cæſarienſis ſunt præſidiales. Hiſpanis primũ auxilium aduerſus Afros per Scipiones tulimus, rebellantes contra nos. Hiſpaniam per Decium Brutum obtinuimus, & uſq; Gades ad Oceanũ mare peruenimus. Poſt ad Hiſpanos tumultuantes, Decius Iunius Syllanus cũ exercitu miſſus, eos uicit. Celtiberi cum Hiſpania ſæpe rebellabãt, miſſo minore Scipione cum excidio Numantiæ ſubacti ſunt. Omnes penẽ Hiſpaniæ, occaſione belli Sertoriani, per Metellum & Pompeium in deditionẽ acceptæ ſunt, Poſtea prorogato in quinquennium imperio à Pompeio perdomitæ ſunt. Ad extremũ quoq; ab Octauiano Cæſare Auguſto Cantabri Haſtures, qui freti montibus, reſiſtebant, deleti ſunt. Per omnes Hiſpanias ſex ſunt nunc prouinciæ, Tarraconenſis, Carthaginenſis, Luſitania, Gallicia, Betica. Transfretana etiam inſula, erræ Africanæ prouincia, Hiſpaniarũ eſt, quæ Tingitania cognominatur. Ex his Betica & Luſitania Conſulares, ceteræ præſidiales ſunt. Cum Gallis populus Romanus grauiſſima bella habuit. Galli etiã illam partem Italiæ, ubi nunc

Mediolanũ est, usq; ad Rubiconem tenebant fluuium, in tantũ uiribus freti, ut Romam ipsam bello peterẽt, & cæsis exercitibus Romanis, apud Aliam fluuiũ mœnia urbis intrarẽt: Capitoliũ obsiderent, ad cuius arcem sexcenti nobilissimi Senatores confugerant, qui mille auri pondo se obsidione redemerunt. Postea Gallos cũ uictoria remeantes, Camillus, qui in exilio erat, collecta de agris multitudine oppressit. Aurum & signa quæ Galli ceperant, reportauit. Cum Gallis multi Cosules, Prætores, & Dictatores euentu uario conflixerunt. Marius Gallos de Italia expulit, & transcensis Alpibus feliciter aduersus eos pugnauit.

Sub C. Cæsare, quomodo aucta sit respublica Romanorum.

CAeterum C. Cæsar cum decem legionibus, quæ quaterna millia militũ Italorũ habuerant, Galliam subegit. Cum Gallis ultra Rhenũ positis, conflixit, per annos octo ab alpibus in Britaniã usq; ad Gallias transiuit. Decimo anno Britanias, Gallias tributarias fecit. Sunt Galliæ cum Aquitania Britanijs prouinciæ decẽ & octo. Alpes maritimæ prouinciæ Abrianẽsis, Vienensis nouem popularia, Aquitaniæ duæ, alpes Gagiæ maximæ Sequanorum: Germaniæ duæ: Belgicæ duæ: Lugdunenses duæ. In Britannia, maxima Cæsariensis: Britannia prima, Britannia secunda. In Illyricũ ab ore maritimo paulatim regressi sumus. Leuinius Consul Adriaticũ atq; Ionicum mare primus ingressus, maritimas obtinuit ciuitates. Creta per Metellum Consulẽ, qui Creticus dictus, prouincia facta est. Græcis in fidem nostrã confugiẽtibus ad Achaiam accessimus: Athenienses aduersus Philippũ Macedoniæ regem auxilium nostrũ petierunt. Libera diu sub amicis nostris Achaia fuit. Ad postremũ legatis Romanorũ apud Corinthum uiolatis, per L. Numium Consulẽ capta Corintho, Achaia omnis obtenta est. Epirotæ, qui aliquãdo cum rege Pyrrho etiã ad Italiam transire præsumpserant, uicti, atq; Thessali simul cum Achiuorũ & Macedonũ regionibus nobis accesserunt. Macedonia ter rebellauit, sub Philippo, sub Perseo, sub Pseudo Philippo. Philippum flaminius, Persen Paulus, Pseudo Philippũ Metellus oppressit, quorũ triũphis Macedonia quoq; populo Romano adiuncta est. Illyricos, qui auxiliũ Macedonibus attulerant, ex eadem occasione per L. Maniliũ prætorẽ uicimus, & eos cum rege Gentio in deditionẽ accepimus. Dardanos & Mesios Curius Procõsul subegit, & primus Romanorũ ducũ, ad Danubiũ usq; peruenit.

Sub Iulio & Octauiano Cæsare, quæ regiones accesserint Romanis.

SVb Iulio & Octauiano Cæsare, per alpes Iulias iter factũ, alpinis omnibus iunctis, Noricorum prouinciæ accesserũt. Buccone Pannoniorum rege subacto, in deditionem Pannoniæ uenerunt. Amantinis inter Slauum & Drauum prostratus, regio Saluensis ac secundorũ loca Pannoniorum obtenta sunt. Marcomanni & Quadi de locis, uarieq; inter Danubium & Drauum pulsi sunt, & limes inter Romanos & Barbaros ab Augusto per Vindeliciam, per Noricum, Pannoniam ac Mœsiam est constitutus.

Sub Traiano quæ accesserint prouinciæ.

TRaianus Dacos sub rege Decibalo uicit, & Daciam trans Danubium in solo barbarico prouinciã fecit, quæ in circuitu habuit decies centena millia passuũ. Sed sub Galieno Imperatore amissa est, & per Aurelianũ translatis exinde Romanis duæ Daciæ in regionibus Mœsiæ factæ sunt. Habet Illyricus septẽ & decem prouincias, Noricorũ duas, Pannoniorũ duas, Valeriam, Seruiam, Sclauiã, Dalmatiã, Mœsiam, Daciæ duas. Et in ditione Macedoniæ sunt septem: Macedonia, Thessalonica, Achaia: Epiri duæ, Præualis & Creta. Thracias, Macedonici belli occasione transcursum est. Sæuissimi omniũ gentiũ Thraces fuerunt in Thracũ regionibus. Scordisci habitauerũt pariter crudeles & calli

dum genus, de quorũ sæuicie multa fabulose memorant, quod hostiũ captiuos dijs suis litauerũt, atq; sanguinẽ humanũ in ossibus capitũ potare sunt soliti, sæpe per eos Romanus cæsus est exercitus. M. Didius uagantes Thracas repressit. M. Drusius intra fines proprios continuit. Minutius in Hebreo flumine Thraces uastauit. Per Apium Claudiũ proconsulem, hi qui Rhodopam incolebant uicti sunt. Europæ maritimas urbes antea Romana classis obtinuit. M. Lucullus per Thraciã cum Bessis primus pugnauit, ipsamq; caput gentiũ uincit. Thraces enim Montanos subegit, & Emolphidam quæ nũc Philopopolis dicit: Olimpiadam quæ modo Adrianopolis nominat, in ditionẽ nostrã redegit. Cauilam cœpit, supra portũ positas ciuitates occupauit: Apollinã, Gallatiam, Parthenopolim, Thomos: Histrum ad Danubiũ usq; perueniens Romana Scythis arma monstrauit. In ditionẽ reipublicæ sex Thraciarũ prouinciæ sunt cõquisitæ, Thracia, Emipontus, Misia inferior, Scythia, Sacia, Rhodopa: in qua nunc sede arces Romanæ urbis sunt cõstitutæ: Constantinopolis. Nunc autẽ eas partes totumq; orientem, ac positas sub uicino sole prouincias, qui autores scriptis suis parauerunt explicabo, quo studium clementiæ tuæ Imperator, quod in hijsdem propagandis habebis, amplius incitetur.

De orientalibus regionibus à populo Romano subactis.

ASia societate Attali regis nota Romanis est. Eamq; Attali testamento relictã, hæreditario iure possidemus, ne quid tale Romanus populus nõ uiribus partũ haberet, armis per nos ab Antiocho Syriorũ rege maximo est uindicata. Eadem occasione etiã Lydia sedes antiqua regnorũ, Caria, Hellespontus, ac Phrigia in potestatẽ populi Romani facta deditione uenerũt, Rhodijs & insularũ populis primũ infestissimis, post fidelissimis auxiliatoribus usi sumus. Ita Rhodus insula primũ libere agebat, postea in consuetudinẽ parendi Romanis clæmenter prouocãtibus peruenit. Et sub Vespasiano principe insularũ prouincia facta est. Pamphiliam, Phrigiã, Cariam, Hicariam, Seruilius Proconsul ad bellũ Epirotarũ missus obtinuit: Bithiniam defuncti Nicomedis testamento assecuti: Gallogræciã, id est, Gallatiam: sunt enim ut & Galli sonat nomen Gallatæ, quos quod Antiocho cõtra Romanos auxiliũ præbuissent, inuasimus. Mumius Proconsul Gallatas persecutus est, cum fugientes partim in Olimpũ, partim in Megaram montẽ, qui nũc Modiatus dicit, de arduis eos in plana detrusit. Et uictos in perpetuã pacẽ redegit. Postea Gallatiã Deiotarus Betiæ rex nobilis Romanis permittentibus tenuit. Ad extremũ sub Octauiano Cæsare Augusto, Gallatia in formã prouinciæ redacta est. Eam primus Lolius administrauit. Cappadoces primo societatẽ nostrã sub Ariararte rege petiuerũt, posteaq; Ariobarzanes rex Cappadocũ à Mithridate expulsus, Romanorũ armis restitutus est, semperq; in auxilia nostra fuerũt Cappadoces, & ita maiestatẽ coluere Romanã, ut in honorẽ Augusti Cæsaris Megara ciuitas Cappadociæ maxima, Cæsarea nuncuparet. Postremo ꝙ sub Imperatore Claudio Cæsare Archelaus ex Cappadocia Romã uenisset, ibiq; diu detentus occubuisset, in prouinciæ speciẽ Cappadociã migrauit.

Orientales partes quomodo Romanis subiugatæ.

POnthus per Pompeium, uicto Mithridate rege Pontico, formã prouinciæ accepit. Paphlagoniã Philomenes rex amicus populi Romani tenuit. Sæpe ex ea pulsus, regno à nobis est restitutus: quo mortuo prouincia eius Paphlagonibus imposita est. Vltra iuga Thauri montis, quẽadmodũ Romana possessio perrexit, consequenti locorũ magis ꝙ temporũ seruata digestione monstrabitur. Antiochus Syriæ rex potentissimus, bellũ formidabile populo Romano intulit. Trecenta milia armatorũ habuit. Falcatis curribus & elephãtis aciem instruxit. A Scipione Consule fratre Scipionis Aphricani in Asia apud Magnesiã uictus est. Pace accepta intra Thaurũ regnare permissus est. Eius filij

regnũ

regnū Syriæ ſub clientela populo Romano retinuerūt, quibus defunctis Syriam prouincijs potiti ſumus. Calices & Hiſauros, qui ſe piratis & prædonibus iunxerant, Seruilius Proconſul ad Prædonū bellū miſſus ſubegit, & uiam per Thaurū montē primus inſtituit: hicq; de Callicibus & Hiſauris triumphauit, atq; Hiſauricus cognominatus eſt. Cyprus famoſa diuitijs, paupertatē populi Romani ut occuparet ſollicitauit. Eam rex fœderatus regebat, ſed tanta fuit penuria ærarij Romani, & tam ingens fama opum Cypriarū, ut lege lata Cyprus confiſcari iuberet. Quo accepto nuntio rex Cyprius uenenū ſumpſit, quo uitā prius q̄ diuitias amitteret. Cato Cyprias opes nauibus aduexit, ita ut ius eius inſulæ auarius quàm iuſtius ſumus aſſecuti. Cyrenas cū cæteris ciuitatibus Lybiæ Pentapolis, Ptolomæi antiquioris liberalitate ſuſcepimus. Lybiam ſupremo Apionis regis arbitrio ſumus aſſecuti. Aegyptus omnis ſub amicis regibus fuerat, ſed uicta cū Antonio Cleopatra prouinciæ formā Octauij Cæſaris Auguſti tēpore accepit. Et primū apud Alexandrinos, Cornelius Gallus, Romanus iudex adminiſtrauit: per cōfinia Armeniarū primū ſub L. Lucullo Romana trans Thaurū ſigna tranſmiſſa, ſunt uiſa, rei Saraceni & Hirinæ ſuperati, ceſſere in Meſopotamia. Ab eodem Lucullo urbs capta eſt, poſtea per Pompeiū eadem loca armis obtenta ſunt. Syriæ ac Phœnices bello a Tigrane Armeniorū rege receptæ ſunt. Arabes & Iudei in Paleſtina uicti ſunt. Ad extremū ſub Traiano principe regis maioris Armeniæ diadema ſublatū eſt. Per Traianū Armenia, Meſopotamia, Syria, & Arabia prouinciæ factæ ſunt: ac limes oriētalis ſupra ripā fluminis Tigridis conſtitutus eſt: ſed Adrianus qui ſucceſſit Traiano inuidens gloriæ Traiani, ſponte Armeniā & Meſopotamiā & Syriā reddidit, ac mediū inter Perſas & Romanos Euphraten eſſe uoluit. Et poſtea ſub Antoninis duobus Marco & Seuero nota pertinacia cæteriſq; principibus Romanis, qui aduerſus Parthos euētu uario dimicauerūt, quater amiſſa, quater accepta Meſopotamia eſt. Et Diocletiani tēporibus, uictis prima cōgreſſione Romanis: ſecundo autē conflictu ſuperato rege Narſeo & uxore eius ac filiabus captis, & eis ſumma pudicitiæ cuſtodia reſeruatis, pace facta Meſopotamia eſt reſtituta, & ſupra ripā Tigridis limes eſt refirmatus, ita ut quinq; gentiū trans Tigridem conſtitutarū ditionē aſſequeremur, quæ conditio fœderis in tēpus diui Conſtantini cōſeruata durauit. Scio nūc quo tua uergat intentio: requiris profecto quēadmodū Babyloniæ & Romanorū arma collata ſunt, & quibus uiribus, ſagittis pila confoderēt, breuiter euentus enumerabo, bellorū furto hoſtes in paucis inuenies eſſe lætatos, uera autē uirtute ſemp Romanos probabis extitiſſe uictores.

De L. Sylla.

PRimū à L. Sylla Proconſule Arſaces rex Parthorū, miſſa legatione amicitiam populi Romani rogauit ac meruit. L. Lucullus Mithridatē regno ponti exutū, ad Armeniā proſecutus eſt. Tigranē Armeniorū regem cū ſeptem milibus clypeatis & centū uiginti milibus ſagittariorū, ipſe cum decē & octo milibus uicit. Cirram maximā Armeniæ ciuitatē expugnauit. Medenā optimam Armeniorū regionē obtinuit. Per Meletem ad Meſopotamiam deſcendit. Ninſabiū cum fratre regis cœpit, tendere in Perſas paratus ſucceſſionē accepit. Gn. Pompeius ex parte felicitatis ad Mithridaticū bellum miſſus, Mithridatē in Armenia minore nocte aggreſſus, prælio ſuperauit, cæſis duobus & quadraginta milibus hominū, caſtra inuaſit. Mithridates enim cum uxore & duobus comitibus in Boſphoros fugit. Ibi deſperatione rerū ſuarū uenenū hauſit, & cum uis ueneni parū ageret, à milite ſuo ut ferro percuteret impetrauit. Pompeius auxiliatorē Mithridatis Tigranem, Armeniorū regem, perſecutus eſt. Ille ſe oblato diademate apud Artaſſata dedit. Receptæ ſunt ab eo Meſopotamiæ, Syriæ, & aliquanta pars Phœnicis, & in Armenia minore regnare permiſſus eſt. Item Pompeius Boſphoronis, & Colchis Ariſtarchum regem impoſuit, cum Albanis conflixit.

flixit. Orcodo Albano regi ter uicto pacem dedit. Iberiam cum Arsace rege deditione accepit. Saracenos & Arabes uicit. Iudea capta Hierosolimam obtinuit. Cum Persis fœdus fecit. Rediens apud Antiochiam Damnensem lacum, loci delectatus amœnitate & aquarum abundantia, addito nemore consecrauit.

G. M. Crassi.

MArcus Crassus Consul aduersus rebellantes Parthos missus est. Is cum pax missa à Parthis legatione rogaret, apud Thesiphontem responsurũ se ait, qui apud Zeomatem traiecit Euphratẽ, à transfuga quodam Maracho inductus, ad ignotam camporũ solitudinẽ descendit. Is undiq; circum uolantibus sagittariorũ agminibus, cum Silane & Silena præfectis regis est cinctus exercitus, & ui telorũ obrutus ipse Crassus ad colloquiũ sollicitatus, uiuus penè capi posset, repugnantibus Tribunis euaserat, & dum fugã petit occisus est: Caput eius cum dextera manu resectum ad regem perlatũ est, atq; ita ludibrio habitum, ut faucibus eius aurũ liquefactum infunderet, scilicet ut qui ardens cupiditate prædandi pacẽ regis rogatus abnuerat, etiã mortuo eius reliquias auri flamma combureret. L. Crassus quæstor uir strenuus, Crassi reliquias fusi collegit. Exercitus contra Persas in Syriam irrumpens, ter cum summa administratione conflixit, eosq; trans Euphraten redactos uastauit. Parthi Labieno duce, qui Pompeianarũ partium fuerat, & uictus ad Persas refugerat, in Syriam irruperũt, ac totam prouinciã occupauerũt. P. Ventidius Bassus Parthos, qui duce Labieno Syriam inuaserat occurrens, in Caparo monte cum paucis fugauit. Labienũ occidit, persecutus est Persas & ad interemptionẽ strauit. Qua cõgressione Parthorum regis filiũ, de qua Crassus uictus fuerat, occidit, ne aliquando Romani ducis mors inulta relinqueret: Ventidius de Persis triumphauit. M. Antonius in Mediam ingressus, quæ nunc Medena appellatur, bellum Parthis intulit, & primum eos uincit: post, duabus legionibus amissis, cum fame, pestilentia, tempestatibusq; premeretur, uix per Armeniam Persis insequentibus reuocauit exercitum, tanto per momenta temporum terrore percussus, ut à gladiatore suo percuti postularet, ne uiuus ueniret in hostium potestatem.

Regnum quod solummodo sub Cæsaribus habitum est.

SVb Octauiano Augusto Cæsare Armenia cũ Parthis conspirauit. Claudius Cæsar, nepos Augusti, cum exercitu missus ad orientẽ, cum per maiestatẽ Romani nominis facile cuncta sedasset, atq; ei tunc Armeni, qui tunc temporis ualidiores erãt Parthis, dedissent, & iudices ex instituto Pompei, dictis gentibus Claudius Cæsar præficeret, Dones quidam, quẽ Arsaces præposuerat, proditione simulata libellum in quo scripti thesauri continerent obtulit, quem cum Romanus Imperator legeret intentius, ultro Dones aggressus Claudium uulnerauit, percussor quidem à militibus confossus est. Claudius uulneratus reuersus in Syriam obijt. Persæ ad satisfactionẽ tam audacis admissi obsides tunc primũ Octauio Cæsare dederunt, & erepta sub Crasso signa retulerunt. Pacatis gentibus orientis Augustus Cæsar etiam Indorũ legationẽ primus accepit. Nero quẽ turpissimũ Imperatorem Romana respublica est passa, amisit Armenias duas, tum legiones duæ sub iugo à Persis missæ, extremo dedecore Romani exercitus sacramenta fœdauere. Traianus qui post Augustũ Romanæ reipublicæ mouit lacertos: Armeniam recepit à Parthis, sublato diademate regi, Armeniæ maioris regnũ ademit. Albanis regẽ dedit: Lubros, Bophorianos, Colchos in fidem Romanæ ditionis accepit. Saracenorũ loca & Arabũ occupauit. Carduenos & Marcumenos obtinuit ante Mulsium: optimam enim Persidis regionẽ Seleuciam & Thesiphonten & Babyloniã accepit, & tenuit usq; ad Indiæ fines. Post Alexandrũ accessit in mari Rubro, classem instituit, prouincias fecit, Armeniam,

niam, Mesopotamiã,& Assyriam, quæ post & apud Tigridem atq; Euphraten sita, irriguis tribus amnibus instar Aegypti fœcundatur. Adrianũ gloriæ Traiani certũ est inuidisse, qui ei successit imperio. Hic forte propria inde eductis exercitibus in Armeniam,& Mesopotamiã,& Assyriam concessit: Et inter Romanos & Persas Euphraten esse uoluit. Antonini duo Marcus & Seuerus, hic socer,& ille gener, pariter Augusti Imperatores orbis, æquata primũ potestate imperium tenuerunt: Sed ex his Antonius iunior ad expeditionẽ Parthicam profectus est, multa ingẽtia aduersus Persas feliciter gessit: Seleuciã Assyriæ urbem cum quadringentis milibus hostium cepit, ingenti gloria de Persis cum socero triũphauit. Seuerus natione Apher acerrimus Imperator Parthos strenuissime uicit: Ariabenos deleuit, Arabes obtriuit, Arabiam prouinciam refecit: huic cognomina ex uictorijs acquisita sunt: Nam Arabenicus, Parthicus & Arabicus cognominatus est. Antonius Bassianus cognomento Caracalla filius Seueri Imperatoris, expeditionem in Persas parans in Effreniam apud ciuitatem Edosam propria morte obijt,& ibidem sepultus est. Aurelius Alexander quasi fato quodam in exitium Persicæ gentis, iuuenis admodum Romani imperij gubernacula suscepit. Ipse Persarũ regem nobilissimũ Darsem gloriose uicit. Hic Alexander sacrorũ scriniorũ magistrum habuit Vlpianum iurisconsultũ. De Persis pompa spectabili triumphauit. Sub Gordiano Augusto ex iuuentutis fiducia rebellantes Parthi ingentibus prælijs concussi sunt. Isq; de Perside rediens uictor, fraude Philippi, qui præfectus prætorio eius erat, occisus est: milites eius in uiginti miliario à Circesso, quod nunc extat ædificarunt, atq; exequias eius Romani cum magna reuerentia deduxerunt. Valeriani infausti principis fortunam tædet referre: Is cum Galieno suscepit imperium, sed hunc exercitus Galienum senatus Imperatorem fecit, è quibus in Mesopotamiã aduersus Persas Valerianus congressus à Xapore Persarum rege superatus est, & captus dedecore uitæ suæ consenuit. Sub Galieno Mesopotamiã inuasam & Assyriam etiam sibi Persæ uendicare cœperãt, nisi quod turpe est Odenatus decurio palmitenus collecta Syriorum agrestium manu acriter restitisset,& fusis aliquoties Persis non modo nostrũ militem defendisset, sed etiã ad Thesiphontem Romani ultro imperij (quod mirum est dictu) penetrasset. Aureliani Imperatoris gloriæ Zenobia ordinati uxor accessit. Ea enim post mortem mariti, fœminæ ditione orientis tenebat imperium, quam Aurelianus multis clipeatorũ & sagittariorũ millibus fretam, apud Himas haud procul ab Antiochia uicit, & captam Romæ triumphans ante currum duxit. Cari Imperatoris uictoria de Persis, nimium potens superno numini uisa est. Nam ad inuidiã superni numinis pertinuisse credenda est. Is enim ingressus Persidam,& quasi ei nullo obstante, uastauit. Colcham & Thesiphontem urbes nobilissimas cœpit. Cum uictor totius gentis castra super Tigridem haberet, fulminis ictu interijt. Sub Diocletiano principe põpa uictori nota de Persis est. Maximianus Cæsar prima cõgressione cum contra innumerã multitudinẽ cum paucis acriter dimicasset, pulsus recessit. Hic tanta indignatione à Diocleciano susceptus est, ut ante Carpentũ eius per aliquot millia passuũ occurrerit, purpuratus cum uix impetrasset, ut reparato de limitaneis Daciæ exercitu, euentũ martis repeteret. In Armenia maiore ipse Imperator cum duobus equitibus explorauit hostes, & cũ uiginti millibus militũ superueniens castris hostiũ, subito innumera Persarũ agmina aggressus, ad interemptionem occidit. Rex Persarũ Narseus effugit,& uxor eius & filiæ captæ sunt,& maxima pudicitiæ custodia reseuratæ: pro qua admiratione Persidæ nõ modo armis, sed & moribus superiores esse confessi sunt. Sed Mesopotamiã cum Transtigranis quinq; regionibus reddiderunt, pax facta est,& usq; ad nostrã memoriã reipublicæ perdurauit.

durauit. Conſtantinus rerū dominus, extremo ſuæ uitæ tempore expeditionē parauit in Perſas: toto enim orbe pacatis gentibus, & recenti de Gothis glorioſior uictoria, multis in Perſas deſcenderat agminibus, ſub cuius aduentu Babyloniæ in tantū regna trepidauerūt, ut ſupplex eorū legatio occurreret: Perſas facturos ſe imperata promitteret, nec tamen pro aſſiduis eruptionibus quas ſub Conſtantino Cæſare per orientē tentauerant ueniam meruerūt. Conſtantinus in Perſas uario ac magis difficili pugnauit euentu, præter leues excubantiū in limite congreſſiones, acriore acie nouies decertatū eſt, per duces ſuos ſepties, ipſe præſens bis affuit. A ueris & grauibus pugnis Berna & Singarena præſente Conſtantino & Segarena Conſtantienſi quoqꝫ & cum amica capta eſt, graue ſub eo principe reſpublica uulnus accepit: ter autem eſt à Perſis obſeſſa Inſibi ciuitas, ſed maiori ſuo detrimēto dum obſideret hoſtis affectus eſt. Marenſi autē bello ubi Narſeus occidit, ſuperiores diſceſſimus. Nota uero in agro Alienſi prope Singarenā pugna, ubi Conſtantinus affuit omnium expeditionū cōpenſatus fuiſſet euentus, ſi locis & nocte aduerſantibus parcitos ferocia milites, ab intēpeſtiuo pugnandi tempore Imperator ipſe ad loquendum reuocare potuiſſet. Qui tamen inuicti uiribus, improuiſi aduerſus ſitim aquarū, ſubſidijs incumbentes, ueſpere caſtra Perſarū aggreſſi ruptis munitionibus occuparunt. Fugatoqꝫ rege cum à prælio reſpirantes pretentis munitionibus inhiarēt aquæ, morbo ſagittarū obruti ſunt, cura ſtolide ad dirigendos certius in ſe ictus lumina ipſi per noctē accenſa præberent. Iuliano in externos hoſtes, ex parte felicitatis principi aduerſus Perſas motus defuit. Is cū ingenti apparatu, utpote totius orbis regnator, infeſta in Perſas ſigna cōmouit, inſtructam cōmeatibus claſſem per Euphratē inuexit. Strenuus multa Perſarū oppida ac caſtella, aut ſuſcepit dedita, aut manu cepit. Cum contra Theſiphontem in Tigridis & Euphratis ripam mixti caſtra haberet, ludoſqꝫ campeſtres, ut hoſti ſollicitudinē demeret & per diem agitaſſet: noctis in medio impoſitos nauibus milites, in ulteriorē ripam partis tranſuexit, qui per ardua nitentes, qua difficilis etiam per diem & nullo prohibente fuiſſet aſcenſus, Perſas terrore ſubito miſcuerūt, uerſis agminibus totius gentis, apertis & Theſiphontes portis, uictor miles intraſſet, ni maior prædarū occaſio fuiſſet qꝫ cura uictoriæ tantā adeptus gloriā cum de reditu à militibus admoneret, intentioni ſuæ magis credidit, & exuſtis nauibus cum transfuga, qui ad ſe fallendum obiecerat, inductus in euimandeuiā uiæ cōpendia ſectaretur dextrū iter aduerſa Tigridis ripa nudato militū latere, iter religens, cum incautius per agmen erraret, excito puluere ereptus ex ſuorū conſpectu ab hoſtiū obuio equite conſpectus per ilia ictus inguinetenus uulneratus eſt. Inter effuſionē nimij ſanguinis, cum ſuorū ordinē licet ſaucius inſtauraſſet, cunctantē animā multo ſuos allocutus efflauit. Iouinianus prælij ſuperiorem, ſed confuſum morte Imperatoris amiſſi ſuſcepit exercitū. Cum cōmeatus deficerent, & uia in reditu prolixior immineret, Perſæ crebris excurſibus nunc à fronte, nunc à tergo, mediorū quoqꝫ latera incurſantes inter agmina morarenē, conſumptis aliquot diebus, tanta reuerentia Romani nominis fuit, ut à Perſis primus ſermo de pace haberet, ac tunc confectus inedia exercitus conditionibus, quod nunqꝫ antea accidit, diſpendiorū Romanæ reipublicæ impoſitis, ut Inſibi & pars Meſopotamiæ traderet, quibus cupidior regni qꝫ gloriæ Iouinianus imperio rudis acquieuit. Quā magno deinceps ore tua princeps facta inclyte ſint perſonanda, quibus me licet imparē dicendi nixu & æuo grauior parabo. Maneant modo cōceſſa dei nutu & amico cui te crediderís creditus es numine inducta felicitas. De hac gente ſicut de Gothis, etiam Babylonibus tibi palma pacis accedat glorioſiſſime principū Valentiniane Auguſte.

FINIS.

POLIBII

POLYBII HISTORIARVM LIBER PRIMVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

SI ab ijs, qui res gestas ante nos scripserunt, laudem historiæ prætermissam esse contingeret, fortasse necessariũ uideretur, ut in nostri operis initio uniuersos ad suscipiendam, capessendamq́ historiam hortaremur, cum nulla hominibus facilior ad uitæ institutionem uia sit, quàm rerum ante gestarum cognitio. Verũ cum non aliqui, neq; aliquatenus, sed omnes, ut ita dicam, hoc principio, hocq́ fine utantur, ut ueram disciplinam, exercitationemq́ ad res ciuiles, historiæ cognitionem esse dicant, eamq́ solam ob exempla alienorum incommodorum, effectricem & magistram, ut quis possit fortunæ uarietatem æquo animo ferre: profecto neminem puto iudicaturum, necessarium fuisse, ut de ijs quæ recte, & à multis dicta sunt, denuo sermo haberetur: à nobis præsertim, quibus nouitas ipsa rerum, de quibus scribere instituimus, satis superq́ est ad hortandos alliciendosq́ omnium, tum iuuenum, tum natu grandiorũ, ad hanc nostram historiam animos: Quis enim adeo est hominũ uel prauus, uel ignauus, qui nosse refugiat, quo modo, quóue regendi genere uniuersæ totius ferè orbis nationes domitæ, & intra trium & quinquaginta annorũ spatium imperio populi Romani subiectæ fuerint? id quod ante id tempus uisum fuerat nunquam: aut quis rursus ita cæteris spectaculis, ac disciplinis deditus atq; affectus est, ut aliquid huic cognitioni præponendum ducat? At quàm grande, quámq; excellens sit hoc nostrum opus, palàm erit, si principatus, qui maxime & dignitate, & gloria floruerunt, de quibus amplissime scripserunt historici, Romani imperij excellentiæ comparabimus. Digni autem hi tandem sunt qui comparentur: Persarum quibusdam temporibus magna potẽtia fuit: sed quotiescunq; transgredi Asiæ terminos ausi fuere, non in principatus solum, uerum etiã in proprij capitis periculum inciderunt. Lacedæmonij cum diu de Græcorum imperio certauissent, tandem desiderij sui compotes facti, uix annos duodecim imperare libere potuerunt. Macedones in Europa quidẽ dominati sunt ab Adria ad flumen Istrum, quæ exigua quædam eius regionis pars est, postea debellatis Persis, Asiæ quoque principatum habuerunt: sed tamen hij quoq;, & si complurium rerum, atq; locorum domini sunt uisi, magnam tamen orbis partem intactam reliquerunt: nam de Sicilia, Sardinia, Africa, ne contendere quidem cœperunt: ferociores uero Europæ nationes, & quæ magis ad occidentem uergũt, uix, ut sic dixerim, cognouere. Romani nõ aliquam orbis partem, sed uniuersum ferè orbem subiugarunt. Cæterum initium nostri operis erit, à temporibus quidem, olympias centesima & quadragesima: à rebus uero gestis, apud Græcos quidem, bellum sociale appellatũ, quod primum cum Achæis aduersus Aetolos Philippus incepit, Demetrij filius, ac Persei pater: apud eos uero qui Asiam colunt, bellũ Syriacum, quod Antiochus, & Ptolomæus Philopater inuicem gesserunt: In Italia uero & Africa bellum Romanorum, Carthaginensiumq́, quod complu

res bellum Hannibalis appellant. Hæc autem ea sequentur, quæ sunt ultimo loco à Sicyonio scripta. Ante hæc igitur tempora bella diuersis in locis sparsim gesta sunt: Postea uero euenit, ut in unum quasi corpus coalesceret historia, & res Italicæ, Libycæq; cum Græcis, atq; Asiaticis miscerentur, & ad unum finem omnia tenderent: quapropter & exordium nostri operis ab eo tempore sumpsimus: Etenim cum in eo bello Romani Carthaginenses superassent, maiorem à se partem iam gestam rati, quo uniuersum aggredi possent, eo primũ tempore ausi fuerunt ad reliqua manus extendere, & cum potentia, ac uiribus in Græciã Asiamq; traijcere. Quod si eorum mores, atq; instituta, qui de principatu orbis inter se contenderũt, cognita perspectaq; haberemus, fortasse non esset opus altius repetere, quibus uiribus, quáue potentia freti, tales tantasq; res aggressi fuerunt: Verum cum neq; Romani populi, neq; Carthaginensium instituta compluribus Græcorũ nota sint, neque eorum uires, neque res gestæ, necessarium arbitrati sumus, hunc & sequentem librum, antequã historiam ingrederemur, præscribere, ne quis forte, cum ad lectionem nostri operis se cõtulerit, dubitare possit, quo consilio, quibusq; uiribus, aut facultatibus fretus Romanus populus eò animum induxerit, quo & orbe terrarum, & uniuerso mari nostro potiretur: cum potius ex hijs principijs, atque hac nostra præparatione manifeste omnes intelligant, necessarias Romanos facultates habuisse, quibus & rem talem tantamq; aggredi, & desiderij sui compotes fieri potuerunt: Nam & huius nostri operis, & rerum hac tempestate gestarum pulchritudo in primis hæc est, quod quemadmodum fortuna omnes ferè totius orbis terrarum res ad unam partem inclinauit, & omnia ad unum, eundemq; finem referri coëgit: ita etiam per historiam uniuersa eo ordine, quo gesta sunt, facile scribi, & simul omnia cerni, atq; uideri possunt. Hoc autem uel inprimis nos animauit ad scribendam historiam, simul quod temporibus nostris nemo adhuc fuit, qui in uniuersum res gestas scribere uoluerit: nam id multo minus nos fecissemus: uerum cum plerosq; uideremus singillatim bella quædam particularia, & res in illis gestas annotasse: uniuersalem uero, & ut dicam, coniunctam rerum gestarum commemorationem, quando, aut unde inceperint, quomodo gestæ sint, quem finem habuerint, neminem prorsus, quod mihi notum esset, usq; in præsentem diem attigisse, operæpretium fore censuimus, si nostra opera daretur hominibus nostris facultas legendi, id quod optimum simul, & utilissimũ fortunæ opus fuit: nam cum multa in uita hominum fecerit præclara illa quidem, & admiratione digna, nihil tamen usque in præsentem diem fecit, quod sit rebus nostri temporis comparandum: Quæ res quidem ex ijs, qui priuatas scripserunt historias, minime intelligi posset: nisi forte quis sit, qui cum præclaram aliquam ciuitatem transierit, aut seorsum pictam uiderit, putet se propterea uniuersi orbis situm, figuram, atq; ordinem intellexisse, quod nullo modo uerisimile est: ac mihi quidem uidentur, qui per particularem historiam satis intelligi posse uniuerse existimant, non minus à uero deflectere, quàm si quis cum animati, atque formosi corporis separatas inuicem partes consideret, putet se propterea omnem eius animalis pul chritudinem, atque ornatum intellexisse: etenim si quis distinctas illas, ac separatas partes sumat, cõiungatq; inuicem, & animal adhibita forma, atque ornatu animi perfectum efficiat, deinde id rursus illis ostendat, profecto fateantur se longe antea aberrasse, similesq; somniantibus fuisse: quendam enim conceptum totius uisis partibus facere certe licet, certam uero scientiam, ac cognitionẽ eius habere impossibile est. Quapropter paululum conferre posse particularem historiam putandum est ad uniuersi noticiam, ac cognitionem: ex cõmixtione uero rerum & similitudine, & differentia accidere, ut nemo sit, qui

ea legens singularem non capiat ex historia fructum ac uoluptatem. Faciemus autem principium huius libri primam Romanorũ ex Italia transfretationem, quæ est ijs continua, quæ Timæus ultimo loco scripsit: fuit autem olympiade centesima & uigesima nona: Quamobrem dicendum quidem est, quomodo, quóue tempore res Italicas composuerint, quibus facultatibus freti in Siciliam transfretauerint: nam in eam terram primo extra Italiam sunt profecti: & eius quidem transfretationis causa simpliciter, &, ut ita dicam, nude dicenda est, ne causa causam quærente, totius rei principium, & consideratio perplexa sit: Sumendum etiam tale principium, quod sit temporibus, ac rebus consentaneum & uniuersis cognitum, quodq́ ipsum ex seipso considerari possit, etiamsi oportuerit, temporibus paulo altius repetitis, res interea loci gestas summatim cõmemorare: nam principio quidem ignoto, uel, per Iouem, subobscuro, neq́ ea quidem quæ sequũtur persuadere, aut facere fidem possunt. Quod si opinio de principio uera sit, tunc omnis quoq́ consequens sermo facile auditorum auribus satisfacit. Annus erat post eam naualem pugnã, qua Cimon Atheniensis Xerxen superauerat, decimus nonus, ante bellum uero in Leuctris gestum, quo Lacedæmonij pacem cum rege Persarum inierant, sextusdecimus, cum Dionysius senior Græcis, qui Italiæ oram incolebant, circa Elleporum superatis, Rhegium Calabriæ ciuitatem obsidebat: Galli uero Romam, Capitolio duntaxat excepto occupabant: quo tempore Romani percusso cum Gallis fœdere, & præter spem recuperata iterum patriæ libertate, gerere cum finitimis bella cœperunt, & mox Latinis omnibus superatis, bellum Tyrrhenis, deinde Celtis, postmodum Samnitibus intulerũt: non multo interiecto tempore, cum Tarentini ob ea, quæ in Romanorũ legatos patrarant, se non satis tutos putantes, anno uno ante Gallorum in Italiam aduentum, Pyrrhum regem ad se uocassent, & simul hij, qui apud Delphos erant bello superati in Asiam confugissent, Romani deuictis iam Tyrrhenis, atque Samnitibus, Celtis uero in Italia compluribus prælijs profligatis, tunc primũ in reliquas Italiæ partes facere impetum cœperunt, ueluti iam nõ de alienis, sed de proprijs, & ad se pertinentibus rebus contendentes, pugnandi artem ex bellis, quæ iam cum Celtis atq́ Samnitibus gesserãt, optime edocti. Acriter igitur huic bello insistentes, Pyrrho eiusq́ copijs tandem ex Italia expulsis, rursus eos quoq́ qui cum Pyrrho senserant, persequebantur, ac mox ueluti ex insperato omnium domini facti, & uniuersis qui Italiam habitabant, præter Celtas subiugatis, deinceps Romanos, qui Rhegium tenebant, obsidere cœperunt. Proprium enim quiddam, ac par duabus ciuitatibus, quæ in freti illius angustijs sitæ sunt, ea tempestate accidit, Messanæ, & Rhegio: Messanam enim non multo ante hæc tempora Campani sub Agathocle in Sicilia militantes urbis splendorem, atque opulentiam admirati, cum primum patrandæ rei oblatam sibi oportunitatem uiderunt, per amicitiam intra mœnia recepti, uiolata fœderis fide, in urbem impetum faciũt, ciues partim urbe eijciunt, partim trucidant, uxores, liberos q́ eorum, prout cuique in ipso conflictu sors tulit, item postea fortunas, agros q́ inter se partiuntur: ita pulcherrimæ, opulentissimæq́ urbis compotes facti, confestim huius sui facinoris imitatores repererunt: Rhegini enim tempore, quo Pyrrhus Epyrotarum rex in Italiam copias traiecit, aduentu eius deterriti, simul quod Carthaginenses tunc mari dominantes metuebant, populi Romani opem, atque præsidium postularunt, missi ab Romanis ad Rheginos milites aliquandiu urbem tutati fidem ciuitati seruauerunt, erant numero quatuor milia hominum, quibus duces præerant Decius & Campanus: sed tandem Mamertinorũ exemplo permoti, & eos tanti facinoris conspiratores habẽtes, ipsi quoq́ Rheginis fidem uiolant,

tum rei opportunitate, tum Rheginorũ opulentia pellecti: ciues alios ex urbe depellunt, alios cædunt: deniq; ut Mamertini fecerant, ciuitatem detinent. Romani, & si hanc Rheginorum calamitatem graui & iniquo animo ferrent, superioribus tamen bellis occupati subsidium ferre non poterant: Confecto autem bello Rhegium, ut mox dicebamus, profecti, urbem obsederunt, ac tandem expugnarunt, interfectis compluribus, qui in ipsa etiã uictoria præscij quæ passuri forent, si superuiuerent, usq; ad extremũ fortissime repugnarũt: trecenti solum uiui in potestatem redacti, quos Romam è uestigio missos Consules in forum produci, ac uirgis cædi, & tandem, secundum patriæ morem, securi percuti fecerunt, quo & illi scelerati facinoris pœnas darent, & ipsi suam erga socios fidem quantum fieri posset confirmarent: urbem & agros, cæteraq; quæ superfuerãt, Rheginis continuo restituerunt. Mamertini, sic enim Campani se capta Messana nuncupabant, quamdiu legio illa Romanorũ Rhegium detinuit, præsidio eorum freti, non solum ciuitatem, & agrum suũ tutabantur, uerumetiam finitimas plerasq; tum Carthaginensium, tum Syracusanorũ ciuitates magnopere infestabant: nonnullas etiam Siciliæ urbes sibi tributarias fecerãt: Mox uero restituta Rheginis urbe, Romanæ legionis præsidio destituti, ipsi quoq; à Syracusanis obsidionem passi sunt, ob causas quas dicemus. Non multo ante tempore Syracusanorũ copiæ, cum inter se, atq; eos qui reipublicæ præerant, orta seditio foret, duces sibi creauere Artemidorum, & eum qui postea rex fuit Hieronem, admodum quidem adolescentem, sed ita uniuersis naturæ, atq; ingenij dotibus ornatum, ut nihil sibi regium, præter regnũ, deesse uideretur: hic suscepto magistratu, cum tandem caterua amicorum stipatus in urbem introijsset, ac diuersæ factionis ciues superasset, adeo clementer, moderateq; uictoria usus fuit, ut consentiente unanimi Syracusanorũ omnium, qui non facile in huiusmodi rebus conuenire consueuerant, fauore dux iterato crearetur. Hieron igitur confestim maiora se, quàm ut dux esset, animo concipere manifestissimis argumẽtis ostendit. Principio enim cum Syracusanos animaduertisset, quotienscunq; copias, ducesq; eorum extra urbem mitterent, seditionibus inter se uexari consuetos: Leptinem autem intellexisset fide, atq; autoritate inter cæteros Syracusanos plurimum pollere, & multitudini gratissimũ esse, non inutile futurũ putauit, si affinitatem cum ipso contraheret, quo haberet quem pro se in ciuitate posset relinquere, quotiens eum ad res gerendas exire, copiasq; in expeditionem educere oporteret. Accepta itaq; in matrimoniũ Leptinis filia, cum sciret ueteres Syracusanorũ copias, quæ ex conductis militibus erant, instabiles esse, rerumq; nouarum auidas, dedita opera exercitũ in Barbaros, qui Messanam tenebant, eduxit, castris q; iuxta Centoripam positis, ac strictis circa Cyamosorum fluuium aciebus, Syracusanos equites, peditesq; secum tenet, quasi per aliud iter hostes aggressurus foret: gregarium uero, ac conducticium militem circumueniri ab hostibus ac profligari patitur, ipse diuerso itinere cum Syracusanis omnibus profectus incolumis in ciuitatem reuertitur: liberato per hunc modum ueteranis gregarijsq; militibus exercitu, nouum ipse fidum militem iterato conducit. Itaque rebus omnibus diligenter compositis, cum Barbaros cerneret superiori uictoria stulte nimium temerarieq; elatos, ipse cum armatorũ, & iam satis à se exercitorum ciuium manu extra urbem profectus, citato itinere ad Nyleum agrum peruenit, ibiq; iuxta Longani fluminis ripas ingens cum Barbaris prælium collatis uiribus commisit: quibus tandem superatis, ducibusq; eorum captis, cum Barbarorum petulantiam hac uictoria repressam cerneret, Syracusas cum copijs reuersus, consentiente omnium ciuium fauore, rex à socijs appellatur. Mamertini primum Romanæ legionis, ut supra diximus, præsidio

destituti, deinde hoc graui prælio affecti, cum iam ferè animis cecidissent, plerique ad Carthaginenses confugiunt, eisque & sese, & arcem dedunt: Alij ad Romanos legatione missa ciuitatem illis tradunt, præsidiumque ueluti ab eiusdem generis hominibus postulant. Romani diu inter se quid faciendum esset dubitarunt: Perabsurdum enim putabant, se qui paulo ante in proprios ciues, ob occupatum contra fidem Rhegium, tam grauiter animaduertissent: nunc Mamertinis, qui eiusdem sceleris rei essent, præsidium ferre. Veruntamen cum Carthaginenses cernerent iam non Aphricam modo, uerum etiam pleraque Hispaniæ loca, insulas præterea omnes Sardonij ac Tyrrheni maris, ui atque armis subegisse, periculosam sibi eorum uicinitatem fore suspicabantur, si Siciliæ quoque domini fierent. Hanc autem facile in Carthaginensium potestatem uenturam intelligebant, nisi Mamertinis suppetias mitterent: Etenim Messana capta, quæ eis à nonnullis, ut supra diximus, offerebatur, confestim Syracusas quoque recuperaturos haud dubium erat: præsertim cum reliquum Siciliæ sub eorum ditione foret. Hæc cum Romani cogitarent, seruare Messanam omnino necessariũ putabant: neque pati, ut Carthaginenses quasi pontem quendam sibi constituerent, per quem transire in Italiam pro libidine possent: diu tamen hæc res in senatu agitata, tandemque cum iuuare Mamertinos turpius esse quàm cõmodius ob patrata scelera uideretur, rem infectã senatus dimisit. At populus Romanus cum tot bellis defatigatus, atque contritus, iam quiete aliqua egere uideretur: & simul ostendentibus ducibus utilitatem & cõmodum, quod ex ea re prouenire poterat, præstandum Mamertinis subsidiũ iudicauit: Atque ea sententia per plebem confirmata, confestim alterum ex Consulibus Appium Claudiũ traducere in Siciliam exercitum, & Mamertinis ferre suppetias iubent. Mamertini de Romanorũ præsidio certiores facti, Carthaginensium præfectum, quem superius positum in arce diximus, partim terrore, partim dolo ex urbe eijciunt: Appium Claudium ad se uocant, ciuitatẽ in eius manibus ponunt. Carthaginenses præfectum præsidij, quod formidine simul atque ignauia arcem amisisset, cruci affigunt: ac repente terra marique coactis copijs, classeque circa pelorum posita, terrestribus uero copijs circa Messanam castra metati, urbem diligentissime obsident. Interea temporis Hieron oblatam sibi opportunitatem ratus, ad expellendos, fugandosque è Sicilia Barbaros, qui Messanam tenebant, percusso cum Carthaginensibus fœdere Syracusis profectus, positis que ad aliam partem castris, iuxta montẽ quem Calchidicũ uocant, eum quoque exitũ Mamertinis abstulit. At Consul per noctẽ non sine periculo traiecto freto Messanã peruenit: Cumque hostes cerneret acriter undique urbem prementes: quippe qui non modo terra, uerum etiam mari potentiores erant, obsidionem sibi partim turpem, partim periculosam ratus: primum legatis ad utrunque missis, an bello liberare Mamertinos rebus pace compositis ualeret, experiri uoluit. Sed cum neuter hostiũ Consuli præberet aures, tandem coactus subire periculum, decernere primum cum Syracusanis statuit. Igitur copias aduersus Hieronem educit, hortatur milites, acies struit. Nec Syracusanorum rex certamini morã facit. Diu, acriterque pugnatur. Tandem uictoria penes Romanos fuit: quippe qui magna parte hostium cæsa, regem usque in castra persecuti sunt. Consul interfectorum corporibus spoliatis, secum exercitu in urbem recipit. Hieron iam plane omnibus suis rebus metuens, proxima nocte Syracusas properat. Postridie eius diei Appius cum Syracusanorum fugam persensisset, auctis animis persequi eos decreuit. Conuocatis itaque militibus, iubet ut curent corpora; Deinde cum prima luce è castris proficiscitur, collatis que cum hoste uiribus, partim trucidat, alios cogit in proxima oppida se recipere. In hunc itaque modum soluta obsidione,

ta obsidione, per Syracusanorum atq; sociorum agros intrepidus, nemine obuiam eunte incursiones facit, deuastat cuncta, tandemq; ipsas Syracusas obsidet. Hæc prima populi Romani cum exercitu extra Italiam profectio fuit ob eas quas diximus causas: Quam cum iudicauissemus totius nostri propositi cõmodissimum fore principium, ab ea potissimum incepimus, repetitis paulo altius quæ necessaria uidebantur, ne quam in reddendis causis dubitationem relinqueremus. Nam quo tempore, quóue modo Romani summo in discrimine fuerint, ipsam quoq; urbem Romam amittendi: & quando rursus superata Italia exteros subiugare cœperint, necessarium existimauimus ante omnia exponere, quo magnitudo imperij eorum, quæ postea secuta est, intellectis eiusmodi principijs, simillima ueri uideretur. Quod si in sequentibus quoq;, cum de claris ciuitatibus loquamur, aliquid forte paulo altius repetimus, nemo sit qui miretur: id enim eo consilio facimus, ut principia nostra talia sint, ex quibus aperte liceat intelligere, quomodo, quibúsue rationibus ad eum quisq; statum peruenerit, in quo in præsentia permanet: quod hoc loco de Romanis fecimus. Verum his omissis, tempus est ut iam ad id quod propositum erat reuertamur, ea primo breuiter summatimq; exponentes, quæ ante ea tẽpora, de quibus scribere præcipue intendimus, gesta sunt: Quorũ primũ est bellum à Romanis Carthaginensibusq; in Sicilia gestum: proximũ huic bellum Punicũ, quod res gestas primo Amilcaris, deinde Asdrubalis, cum ijs quæ sunt à Carthaginensibus gesta coniungit: Quo tempore prima Romanorũ in Illyrium, atq; eas Europæ partes transfretatio fuit: Præterea certamina Romanorũ aduersus Gallos, qui ea tempestate in Italiam uenerant. Eodem tempore apud Græcos quoq; bellũ gestum, quod Cleomenicũ appellatur: ad quod nostra hæc omnis præparatio tendit: Nam singillatim res gestas omnes cõmemorare, neque nobis necessariũ uidetur, neq; audientibus utile: neq; enim historiã de illis scribere instituimus, sed summatim ea quæ ad futurã historiã necessaria uidebuntur, attingere. Quapropter breuiter ea cõmemorantes, quantũ in nobis erit enitemur finem eorum quæ præparationis gratia referemus, cum principio nostræ historiæ coniungere: ita enim continuata narrationis serie, & nos recte existimabimur ea quæ à cæteris historia conscripta sunt tetigisse, & discendi cupidis apertam, facilemq; ex omni parte uiam parauisse. Verũ nobis uel in primis libuit primum hoc Romanorum cum Carthaginensibus pro Sicilia bellum paulo diligentius conscribere, quod neq; diuturnius bellum reperire facile foret, neq; maiores apparatus, neq; frequentiora facinora, neq; plura certamina, neq; maiores utrinq; rerum uarietates: quandoquidem ea tempestate uterq; populus legibus suis integer erat, fortuna mediocris, uiribus par. Vnde si quis utriusq; ciuitatis uires, atq; imperium considerare uoluerit, non tam ex sequentibus bellis, quàm ex hoc facere comparationem debebit. Illud quoque nos ad hoc bellum scribendum maxime impulit, quod hij qui optime uidentur de eo scripsisse, Philinus & Fabius, non parum à uero deflexisse mihi uidentur: Quanquam illos quidem de industria mentitos esse non ausim dicere: Sed eos puto, ut amantes consueuerunt, suorum beneuolentia deceptos: Nam & Philino quidem ex affectu Carthaginenses omnia bene, prudenter, fortiterq; egisse uidentur, Romani contrá. Fabius uero sententiæ est plane diuersæ. Quam modestiam in cæteris uitæ partibus nemo fortassis sit qui reprehendat: Siquidem bonum uirum amicorum patriæque amicum esse decet, & amicorum amicos colere, inimicos odisse. At eum qui scribendæ historiæ munus susceperit, omnia huiuscemodi moderari decet, & nonnunquam summis laudibus extollere inimicos, cum res gestæ eorum ita exigere uidentur: interdum amicos necessariósque reprehendere

prehendere, cum errores eorum digni sunt qui reprehēdantur: ac ueluti si quis oculos animanti effoderit, quicquid superest corporis inutile fit: ita dempta ex historia ueritate narratio omnis inutilis est. Quamobrem neq; à reprehensione amicorum, neq; ab inimicorum laudibus, cum ita res ferat, abstinendum: neq; turpe putandum, si eosdem aliquando reprehendamus, interim laudemus: siquidem eos, de quibus scribimus, neq; semper recte facere, neq; continue errare uerisimile est. Quod autem hæc ita sint, ex his quæ Philinus scripsit facile intueri licet: Is enim statim in principio secundi libri ita scribit: Carthaginenses atq; Syracusani Messanam obsidebant, quò cum Romani milites traiecto freto aduenissent, confestim aduersus Syracusanos exeuntes, & ab ijs uicti, ac profligati in urbem regressi sunt: rursusq; aduersus Carthaginenses profecti, non solum fusi fuerunt, uerum etiam magna pars eorum ui capti: statimq; cum hæc dixisset, Hieronem inquit post id prælium adeo timore perculsum fuisse, ut non solum incensis castris atq; tentorijs per noctem Syracusas fugerit, uerū etiam munitissima quæq; loca, quæ inter Messanam ac Syracusas erant, dereliquerit. Carthaginenses quoq; refert eo prælio pari modo perterritos, relictis castris per Siciliæ oppida se diuisisse, neq; post eum diem educere exercitū fuisse ausos: Quin duces eorum, cum populorum animos adeo perculsos cernerent, suasisse, ne amplius res eorum fortunæ belli committendas ducerent. Romanos autem Carthaginenses insecutos non solum prouinciam deuastasse Carthaginensium & Syracusanorum, uerum ipsas quoq; Syracusas obsedisse. Quæ res adeo omni ratione caret, ut eam refellere sit protinus superuacuum: Quos enim paulo ante Messanam obsidentes collatis manibus uictores fecerat, eosdē mox in fugam conuersos castra reliquisse, & perculsis animis sese in ciuitatem recepisse, tandemq; obsidionem passos esse commemorat: Quos uero prælio superatos à Carthaginensibus obsideri dixerat, eos sine mora uictores, factis per agros hostium incursionibus, ad extremum Syracusas obsidentes facit. Hæc uero inuicem conuenire nequaquam possunt: Aut enim quod primo posuit, aut quod mox subiecit, falsum sit necesse est: Constat autem hoc uerum esse, cum neminem lateat, Carthaginenses atq; Syracusanos relictis castris se in urbem recepisse, Romanos uero citato gradu oppugnatum isse Syracusas. Superest igitur quod primo posuerat falsum esse. Et cum in eo prælio, quod prope Messanam gestum est, uictoria penes Romanos fuerit, autorem tamen illos bello à Carthaginensibus superatos finxisse. Talem frequenter reperias Philinum: neq; secus etiam Fabium, ut suis utrunq; locis ostendimus. Quapropter ut eò reuertamur unde discessimus, nos pro uirili nostra operam dabimus, ut studiosis nostri operis facile ueritas historiæ dilucescat. Cum igitur fama rerum ab Appio, cæterisq; Romanis militibus bene strenueq; gestarum, ex Sicilia Romam peruenisset, Consules declarati M. Valerius, & C. Octacilius, uterq; cū omnibus copijs in Siciliam missus est. Erant in Romanorū exercitu legiones quatuor, Romani omnes, præter auxilia, quæ singulis annis à socijs accerseban tur: Harum singulæ continebant peditū quatuor milia, equites trecentos. Igitur aduentu Consulum pleræq; ciuitates tum Carthaginensium, tum Syracusanorū ad Romanos defecerunt. Hieron cum iam Siciliæ populos cecidisse animis cerneret, & simul Romani exercitus multitudinē, ac uires adauctas, tutius sibi fore ratus Romanorum quàm Carthaginensium partes sectari, legatos ad Consules mittit, qui de pace atq; amicitia tractarent. Romani quod Carthaginenses undiq; maria tenentes cernebant: & ne aliquando intercludi commeatus possent uerebantur, commodissimam fore huic rei Hieronis amicitiam rati, pacem cum Syracusanis his ferè conditionibus firmauerunt, ut rex captiuos

quos

quos in uinculis habebat, Romanis sine pretio restitueret: argenti insuper talenta centum penderet: & ut deinceps Syracusani socij atq; amici populi Romani appellarentur. Hieron rex iam sub Romanorũ tutela sponte constitutus, auxilijs & cõmeatibus, quoties necessariũ fuit, populo Romano abunde subministratis, reliquũ ætatis suæ felicissimus Græcorum omniũ fortunatissimusq; peregit. Etenim hic mihi inter cæteros clarissimus uidetur fuisse, & consilijs suis omnibus diu feliciter usus, cum publicis, tum priuatis in rebus. Verum cum primum earũ rerum fama Romã peruenit, populus Romanus approbatis conditionibus pacis cũ Hierone initæ, post eũ diẽ haud necessariũ putauit, Romanos oẽs copias extra Italiã mittere, duas tantũmodo legiones satis supq; esse ratus: simul q; ascito in societatem rege, leuius fore bellũ existimabat: simul quod per eum modum maior futura erat copia rerum exercitui necessariarum. Cæterum Carthaginenses ubi Hieronem uident hostem sibi factum, Romanos uero maiorem Siciliæ partem occupatam tenere, ualidiori ad resistendum potentia opus esse rati, Lygurum atq; Gallorum multitudinem, præterea etiam plerosq; ex Hispania milites in supplementũ scribunt: Quibus in Siciliã traductis, cum Agrigentinorum urbem ad belli apparatum peroportunam esse cernerent, quod in fronte aduersus hostes munitissima erat, contractis in eam undiq; copijs, & cõmeatu abundantissime parato, illa ueluti quadam arce belli aduersus Romanos utuntur. Consules fœdere cũ Hierone percusso è prouincia decessere: Post eos uero L. Posthumius, & Q. Aemilius Consules creati in Siciliam cũ exercitu ueniunt. Hij primum Carthaginensium rebus diligentissime consideratis, intellectoq; apparatu, circa urbem Agrigentum facto audacius, quàm superiores fecerant, Siciliæ rebus incumbendum censuerunt. Quamobrem coactis in unum omnibus copijs ipsum Agrigentum inuadunt, & non longius octo ab urbe stadijs castra metati hostem mœnibus inclusum tenent. Erat iam messis tempus, & longam fore obsidionem omnes rebantur: Quamobrem milites relictis castris audacius quàm res postulabat, colligendis frugibus intenti erant: Carthaginenses conspicati hostem palantem, & uagum per prouinciam securum discurrere, magnam in spem adducti, Romanorũ exercitum eo die opprimi posse, magna ui pars in castra hostium, pars in ipsos frumentatores impetum faciunt: Sed diuersitas morum cum sæpealiàs, tum maxime eo die rem Romanam tutata est: Nam apud Romanos mors pœna est ijs, qui in bello locũ in quo constituti sunt reliquerint, aut aliquo modo è castris fugerint: Quo factum est, ut cum Carthaginensium longe maior numerus foret, Romani tamen fortissime resistentes, multis quidem ex suis amissis, longe plures ex Carthaginensibus interfecerint, tandemq; non solum hostes à castris auerterint, uerum etiã eos insecuti partem trucidarint, reliquos ouantes ipsi redire in mœnia præcipites coëgerint. Cæterum tantus utrosq; metus ex huius diei periculo inuasit, ut deinceps neq; Carthaginenses inconsultius impetum facere in castra Romanorum auderent, neq; Romani temere suos frumentatum abire paterentur. Cumq; Carthaginenses iam non amplius in Romanos exirent, sagittis tantummodo eminus pugnantes, Consules in duas partes diuiso exercitu, alteram ad Aesculapij templum posuerunt; altera ad eam partem, quæ ad Heracliã spectat, castra metati: Quod uero inter duo castra medium erat, ex utraq; parte urbis duplici cinxere uallo: & unam quidem fossam inter se ac mœnia urbis fecerunt, quò ab egredientibus tuti forent; alteram uero extrinsecus, ne aliunde uenire subsidia possent, quæ plerunq; à uicinis ciuitatibus præstari obsessis urbibus consueuerunt: Loca inter fossas atq; exercitum media præsidijs militum diligentissime firmarunt: Commeatum cæteraq; exercitui necessaria socij omnes

in Erbesum

in Erbesum oppidum summo studio congerebant. Hæc postea ex eo oppido, haud enim procul aberat, milites Romani commodissime ferebant in castra. Quinque in hunc modum menses Carthaginenses Romaniq; manserunt, neutrã ferè in partem inclinantibus rebus. Tandem uero cum fames premere Carthaginenses cœpisset, ob ingentem multitudinem, quæ inclusa mœnibus tenebatur (erant enim ultra quinquaginta milia hominum) Annibal, penes quem summa imperij erat, iam rebus suis prorsus diffidens, confestim Carthaginem misit, qui & circunuallationem urbis nuntiarent, & opem atque subsidium peterent. Quibus rebus permoti Carthaginenses, instructo exercitu, magnóque elephantorum numero coacto, ac paratis nauibus omnes ad Hannonẽ alterum Carthaginensium ducem in Siciliam miserunt: Hic coactis omnibus copijs Heracleam profectus: principio rebus omnibus diligentissime consideratis, Erbesum oppidum, quod usq; in eum diem horreum populi Romani fuerat, per proditionẽ recepit, & facultatẽ commeatuũ, ac cæterarũ rerum exercitui necessariarum hostibus ademit: Quo factum est, ut Romani non minus obsiderentur quàm obsiderent: Eò enim ob penuriam annonæ, & cæterarum rerum necessariarũ redacti sunt, ut sæpenumero de dissoluenda obsidione consilium ceperint: quod tandem procul dubio fecissent, nisi Hieron Syracusanorum rex summo studio commeatũ & cætera necessaria exercitui suppeditasset. Post hæc Hanno cum uideret Romanos morbo simul atq; inopia rerum necessariarum grauiter urgeri, ingens enim exercitum pestilentia inuaserat, & suos promptos paratosq; ad prælium intelligeret, coactis ultra quinquaginta elephantis, & simul paratis omnibus copijs exercitum omnem ex Heraclea educit. Iubet equitibus Numidis ut præcedant, conferendo cum hostibus manus eos irritent, & quantum in eis sit, hostium equites prouocare in prælium conentur, deinde insequẽtibus uertant terga, neq; prius desistant fugere, quàm ad se reuersi sint. Numidæ mandata ducis exequi, collatisq; cum altero exercituum manibus hostes irritare, Romani equites confestim in eos erumpere, Numidas temere insequi: Libes, prout eis mandatum fuerat, quousq; ad Hannonem redirent, fugere: tum Romanis terga dãtibus insequi, cõplures eorũ interficere, reliquos usq; in castra fugare. His rebus ita gestis Carthaginenses cum exercitu profecti, collem occupant nomine Torum, non amplius decem stadijs à castris hostium remotum. Hunc in modum duobus mensibus commorati, nihil omnino faciunt, præterquam quod sagittis interdum telisq; eminus pugnant. Interea Annibal multis ac crebris per noctem ignibus, etiam plerisq; nuntijs ad Hannonem missis, multitudinẽ amplius famem perpeti non posse significat, multos ex suis ob penuriam annonæ ad hostes defecisse. His tandẽ causis permotus Hanno in aciem copias educit. Nec segniores ad præliũ Consules accedunt ob eas quas diximus difficultates. Vtriq; copias in locum æquũ deducunt: conferuntur uires, acriter inter se concurrunt. Prælium diu atrox fuit. Tandem Romani primam Carthaginensium aciem in fugam uertunt: fugientes in elephantes præcipites eunt. Qua re conterritæ pecudes agmina conturbant. Per earum stragem subsecuti Centuriones ad extremum terga uertere Pœnos cogunt. Per hunc modum profligati Carthaginenses, pars in prælio occisi, reliqui Heracleam se recipiunt. Romani elephantis ferè omnibus qui in prælio fuerant, cæterisq; Carthaginensium rebus potiti, in castra copias reduxerunt. Adueniente uero nocte cum propter ingentem lætitiam, quæ ex bene gestis rebus euenire frequenter consueuit: nec non ob laborem superioris prælij neglígentius à Romanis custodiæ fierent, Annibal desperatis rebus commodissimum tempus ad suam, suorumq; salutem, ob eas quas diximus causas, adesse

ſas adeſſe ratus, intempeſta nocte cum copijs quas Agrigenti habebat, egreſſus per medias hoſtium munitiones, manipulis palearum æquatis aggeribus, nemine penitus ſentiente, cum ſuis omnibus incolumis euaſit. Romani uero ſub primam lucem re intellecta inſecuti parumper ueſtigia hoſtium, mox omnes ad urbem capiendam reuerſi, nullo iam repugnante in portas ciuitatis impetum faciunt, exercitum omnem intra mœnia inducunt, urbem locupletiſſimam diripiunt, multitudine ſeruorũ, uarijsq; prædæ generibus potiti. Poſtquam Romæ nuntiatum eſt Agrigentum profligatis Carthaginenſibus in populi Romani poteſtatẽ ueniſſe, Romani ſublatis animis maiora mente agitare cœperunt: neq; iam ijs rationibus, quibus principio inducti fuerant, inſiſtentes, aut Mamertinos Meſſanamq; ſeruaſſe, aut Carthaginenſium opes contriuiſſe in Sicilia contenti erant: ſed longe maiorum rerum ſpe concepta, Carthaginenſes omnino è Sicilia expellere cupiebant. Ea re patrata maximum ſperabant incrementũ res ſuas habituras. Huic igitur rei, atq; his de Sicilia cogitationibus omnes intenti erant, haud ignari pedeſtribus copijs Romanos ſine dubio longe potentiores eſſe. Igitur expugnato Agrigento, L. Valerius, & T. Octacilius Conſules creati, magno militum delectu habito in Siciliam mittuntur: Ita Carthaginenſibus mari ſine controuerſia dominantibus, quaſi æquatũ erat bellum. Cuius rei argumentũ eſt, quod poſt expugnatum Agrigentum pleraq; Siciliæ mediterranea oppida, ob metum pedeſtrium copiarum ad Romanos defecerant. Poſt uero aduentum claſſis longe plures maritimæ ciuitates metu adductæ potentiæ ſeſe Carthaginenſibus dediderant. Sic par utrinq; ratio belli conſtabat. Sed Italia ſæpenumero ob nauales copias uarijs hoſtium incurſionibus uexabatur. Africa uero claſſis omnino expers erat. His rebus diligenter conſideratis populus Romanus mari quoque cum hoſtibus congrediendũ ſtatuit. Quæ res me uel imprimis hortata eſt, ut præſens bellũ pluribus uerbis conſcriberem: ne quis forte hoc quoque principiũ ignoraret, quo modo, quando, & quibus cauſis adductus populus Romanus parandam ſibi claſſem, & naualibus quoque copijs cum hoſtibus dimicandum cenſuerit. Cum igitur bellum aliter nullum finem habiturum uideretur, Romani centum & uiginti nauium claſſem ædificari curant. Ex ijs centum quinqueremes faciunt, reliquas uero triremes. In huius claſſis apparatu perquamdifficilis fuit quinqueremium ædificatio: quod nemo eiuſmodi nauigijs per id tempus in Italia utebatur. Quo magis admiranda eſt Romanorum excellentia, ac magnitudo animi: Homines enim maritimarum rerum prorſus ignari, quiq; nullam prorſus cogitationẽ maris ante eum diem habuerant, ita intrepide pelagus ingreſſi ſunt, ut prius nauali bello cum Carthaginenſibus certarint, quàm ullum eius rei periculum feciſſent, cum per id tempus Carthaginenſes conceſſione omnium principatum maris partum olim à maioribus ſuis, & quaſi hæreditario iure ſibi relictum tenerent: Quod ſingulare teſtimonium eſt & rerum à nobis ſcriptarum, & audaciæ Romanorum. Nam hi cum primo Meſſanam traducere copias tentauerunt, non ſolum armatam nullam nauim habebant, ſed ne paulo quidem longiorẽ, & ne lembum quidem ullum. At Tarentinorum, & Locrenſium, & Neapolitanorum nauibus uſi cum exercitu in Siciliam transfretarunt. Erant eo tempore circa fretum Siciliæ complures Carthaginenſium naues: quorum una quinqueremis, cum longius à cæteris uagaretur, caſu fracta ad manus Romanorum peruenit. Hæc exemplar eius generis Romanis præbuit, eius inſtar omnis eorum claſſis ædificata. Dum uero quinqueremes parabantur, interea multitudo omnis ad remigium exercebatur per hunc modum: Subſellijs in harena per ordinem diſpoſitis, remiges inſidentes ad uocem præcipientis, qui in

medio

medio eorum erat, omnes unà protendere brachia, ac reducere, remosq; per harenam mouere pariter docebantur: ad illius uocem simul omnes incipiebāt, simul desinebant. Per hunc modum nauigandi artem edocti, & perfectis interea nauibus mare ingressi, post paucos dies uerum in undis periculum fecerūt. C. Cornelius Consul, qui paucis ante diebus classi præpositus fuerat, omnibus nauibus ad fretum perductis, ipse cum decem & septem Messanam proficiscitur, reliquas iuxta Italiæ oram relinquit. Paratis Messanæ quæ ad classis usum necessaria erant, cum res ita poscere uideretur, ijsdē cum nauibus Lipparas nauigat. Per id tēpus Annibal dux Carthaginensiū Panormi cū classe erat. Is audito Consulis aduentu, Boodem quendam ex Senatu Carthaginensi ad ea loca cum uiginti nauibus misit, qui eò noctu superueniens, naues Romanorum in portu nactus inclusit: Consul inopinato malo circunuentus, nescius quid consilij caperet, tandem sese hostibus dedit. Carthaginenses nauibus & duce earum potiti, confestim ad Annibalem reuertuntur. Non multis interiectis diebus, post adeo apertam recentemq; Cornelij cladem, Annibal, cui arrisisse fortunæ benignitas uidebatur, non dissimili iactura affectus, audierat Romanorū classem secus Italiæ littus nauigantem, haud procul à Sicilia esse: multitudinem hostium atq; ordinem, structuramq; nauium cernere mirum in modum ardebat. Delectis igitur quinquaginta nauibus Italiam petit: ibi cum propter oram Italiæ contrario quàm Romani cursu ferretur, in classem hostium bene instructam paratamq; ex improuiso incidit, subitaq; atq; inopinata ui oppressus naues ferè omnes amisit: ipse præter spem suam, atque opinionem omnium cum paucis suorum diffugit. Romani post hæc Siciliæ magis appropinquantes, aduerso casu Consulis per captiuos cognito, citato cursu ad C. Duellium alterū Consulem, qui pedestribus copijs præerat, mittunt. Hunc aliquandiu præstolati, cum tandem ad eos latum foret, classem hostium non longe abesse, omnes nauali prælio se parant. Sed quia eorum naues tarde nimis, & ad celeritatē parum commodæ erant, singulis quibusque munimenta quædam aptant, quæ postea coruos appellauere. Ea fuit machina huiusmodi: Lignea columna proris inerat longitudinis quatuor ulnarum, latitudinis palmorum trium. In eius apice rotam constituerant. Huic præterea tabulæ inhærentes scalas conficiebāt, quarum latitudo erat pedes quatuor, longitudo sex ulnæ. Foramen tabulati per longitudinem erat. Scalæ ab utroq; latere usq; ad genu munitæ. In ligni extremo ferrum erat instar malei peracutum: præterea anulus fune alligatus, ita ut hæc machina machinis frumentarijs simillima uideretur. Igitur simulac nauis hostium aduentabat, laxato fune scalæ dimittebantur, ferrum pondere ac ui ligni super hostium nauim delapsum figebatur: Si aduersa prora erat, bini milites per scalas descendebant, duo primi præferētes scuta, reliqui latera scutis protecti: Si uero obliqua erat hostium nauis, in eam ex tota pariter naui desiliebatur. Facto igitur huiusmodi apparatu ad nauale prælium, C. Duellius casu alterius Consulis, qui naualibus copijs præerat, quamcelerrime cognito, pedestrem exercitum tribunis militum relinquit, ipse ad classem maturat iter. Hic cum intellexisset Carthaginenses non longe a Mylis stationem habere, eò cum omni classe proficiscitur. Carthaginenses simulac aduentare hostem intellexerunt, magna spe adducti, quod maritimarum rerum rudes esse Romanos arbitrabantur, centum & triginta nauibus paratis, omnes aduersus hostes in altum feruntur, nullum prorsus periculum timentes, perinde ac si in manifestam prædam pergerent. Dux eorum erat Annibal, quem noctu Agrigento eduxisse copias, & per medias hostium munitiones effugisse memorauimus: is septiremem habebat, quæ olim Pyrrhi Epyrotarum regis fuerat. Ve ergo

appropinquare inter se classes cœperunt, corui in singulis quibusque proris prospecti, ancipites Pœnorum animos ob rei nouitatem aliquamdiu tenuerunt: Tandem uero quicquid id foret, re contempta infestis signis in hostes feruntur: Implicitis iam, ac simul colligatis nauibus militibusq́, Romanis ex suis in hostium nauigia per machinas prorumpentibus, Carthaginenses plerique trucidati, alij ob machinas hostilium nauium stupefacti, sese hostibus dediderunt. Visum est id certamen pedestri certamini quamsimillimum: nec periculum impar fuit. Triginta Carthaginensium naues, quæ primæ aduersus Romanos impetum fecerant captæ: inter quas fuit nauis prætoria, quam paulo ante Pyrrhi regis fuisse diximus. Annibal præter spem atque opinionem suam aduersantibus rebus, in scapham prosiliens fuga saluti suæ consuluit. Reliqua Carthaginensium multitudo pari modo aduersum classem hostium cum impetu ferebantur. Vt uero hostilium nauium machinis primas suorum naues per artem captas intellexere, ad ludificandi artem conuersi, non iam contrario impetu, sed obliquo in Romanos ferebantur, freti celeritate nauium suarum, & per eum modum uiolentiam coruorum declinare se posse existimantes. Verum ita instructæ paratæq́ erant machinæ, ut undecunque appropinquantes hostes facile colligare possent. Quamobrem Carthaginenses nouitate coruorum perterriti, tandem in fugam uertuntur, quinquaginta nauibus in prælio amissis. Romani iam præter spem in mari potentiam adepti, multo acrius bello insistere, factóque in Segestanam oram itinere urbem obsidione liberare: Mox inde profecti Macellam urbem expugnauerunt. Post nauale bellum Amilcar Carthaginensium dux, qui tum pedestribus copijs in Sicilia præerat, cum audisset in exercitu Romanorum inter milites Romanos, atque auxilia sociorum uarias de uirtute ac gloria pugnandi contentiones agitari, ob eamq́ rem socios à Romanis superatos per seipsos castra metari, citato itinere ad socios profectus, eósque ex improuiso aggressus, circiter quadraginta millia hominum interfecit. His rebus gestis Annibal cum paucis illis, quæ à prælio superfuerant nauibus, Carthaginem rediјt. Inde non multis interiectis diebus, cum classe, & quibusdam claris triremium ducibus in Sardiniam mittitur. Hic paucis post diebus à Romanis in quodam portu inclusus classem ferè omnem amisit: Ipse per hostium manus dilapsus, mox à Carthaginensibus captus & crucifixus occiditur. Romani, utpote qui iam pelago dominari cœperant, omni studio Sardiniam inuasere: Proximo dehinc anno ab exercitu Romanorum nihil sanè memoria dignum in Sicilia gestum. Creati deinde Consules Caius Sulpitius, & Aulus Cutilius Panormum mittuntur, quod illic per id tempus Carthaginensium copiæ erant. Hij confestim eò traiectis omnibus copijs ante urbem aciem struere, Carthaginenses mœnibus inclusi pugnandi copiam hostibus non facere: Quod cernentes Romani rursus relicto Panormo Hippanam oppidum petunt, & breui post tempore expugnant. Myttistratum quoque interiecto tempore, quod obsidionem opportunitate loci diutius tolerauerat, à Consulibus capitur. Super hæc in Camerinenses, quæ ciuitas paulo ante à Romanis defecerat, ducto exercitu ea quoque urbs machinis atque tormentis expugnatur. Capta est etiam ab ijsdem Consulibus Aetna, & alia pleraque Carthaginensium oppida. Lipparæ quoque ab eisdem obsessæ. Per idem tempus Aulus Cutilius Consul, qui classi Romanorum præerat, apud Tyndaritanos stationem habebat. Hic Carthaginensium classem non longe à littore conspicatus, mandat suis, ut sese quamcelerrime sequantur: Ipse cum decem tantummodo nauibus ante

bus ante alteram classem in altum nauigat. Carthaginenses, cum hostes cernerent alios adhuc naues conscendentes, alios mare intrantes, primos longe à socijs remotos sibi propinquos esse, subito conuersi incredibili celeritate Romanorum naues circunsistunt, plerasque submergunt, parumque abfuit, quin nauis prætoria cum omnibus qui in ea erant, Carthaginensium in potestatem ueniret: remorum ac nimia celeritate freta tandem uix euasit. Inter hæc reliqua Ronorum classis in altum delata obuia fit hostibus, Carthaginensium naues decem onustas capit, octo mari submersæ, reliquæ arrepta fuga Lipparas se recepere. Ex ea pugna hac opinione utrique discesserunt, ut primas uictoriæ partes sibi adscriberent: Quare ardentius multo sese ad nauale bellum parabant: maritimis rebus longe magis intenti erant: pedestres uero copiæ per id tempus nihil memoria dignum fecere, paruis quibusdam & nullius momenti rebus immorati. Adueniente uero æstate instructis paratisque rebus, ut supra ostendimus, ad bellum exeunt. Romani quidem cum quinqueremibus trecentis & triginta Messanam conueniunt: Vnde postea mouentes præter dextrum Siciliæ latus, superato Pachini promontorio, Ecnomon nauigant, quo in loco pedestres copiæ classem præstolabantur. Carthaginenses uero cum trecentis & quinquaginta nauibus mare ingressi Lilybæi consistunt. Romanorum consilium erat nauigare in Africam, & eò omnem uim belli transferre, quò Carthaginenses non in Sicilia solum, uerumetiam in propria domo periclitarentur: Contrà Carthaginenses cum cernerent, quam facilis esset in Libyam descensus, quàm imbelles populi, hostibus semel prouinciam ingressis pugnare protinus cum Romanis cupiebant, atque ita eorum transitum in Africam impedire. Per hunc modum his ad resistendum illis, ad inferendam uim paratis, haud dubie ex utriusque obstinatione futurum certamen apparebat. Igitur Romani hijs quæ ad nauale bellum, & ad transfretationem in Africam necessaria uidebantur, diligentissime paratis, delectos è pedestribus copijs præstantiores milites in nauibus collocant, classem omnem quadripartito diuidunt: partes singulas duplici appellatione uocitant: prima quidem classis acies, & prima classis appellata, reliquæ eodem modo per ordinem præter quartam, quæ ut in pedestri exercitu, triarij uocati: Fuere in classe Romana supra centum & quadraginta millia hominum, singulis quibusque nauibus trecenti remiges, & legionarij milites centum & uiginti imponebantur. Carthaginenses duntaxat aptis ad nauale bellum hominibus classem refertam habebant. Eorum omnis multitudo erat supra centum & quinquaginta millia hominum. Quo fit, ut non modo præsentes uidentesque, uerumetiam audientes magnitudinem periculi, potentiam partium utriusque exercitus præclara facinora uirorumque, & nauium multitudinem obstupescant. Romani cum animaduerterent necessarium fore, ut nauigatio obliqua fieret, simulque intelligerent hostes peritia celeriter nauigandi plurimum pollere, firmum atque insuperabile perficere agmen conantur. Duas igitur sexremes, in quibus M. Attilius, & L. Manlius uehebantur, æque distantes in fronte collocant. Has prima & secunda classis ab utroque cornu, nauibus omnibus per ordinem singillatim dispositis, sequebantur, ita ut continue distantia, quæ inter duas classes media erat, amplior fieret: rostrum uniuscuiusque nauis extra respiciebat: per hunc modum protractis, dilatisque per duas classes aciebus, duo trianguli latera resultabant: ijs tertiam classem quasi basem pari modo addiderunt, ita ut tres acies sic dispositæ, plenam trianguli figuram perficerent. Post tertiam classem singillatim ordinatæ erant naues, quibus equi uehebantur. Hæ tertiæ classi funem præbebant: post eas triarij sequebantur per ordinem, singulæ quæque naues

dispositæ, adeo ut ex utroque latere antecedentes superarent. Omnis Romanorum classis per hunc modum instructa, primæ partes, hoc est, duo latera trianguli in medio uacui erant: posteriores uero, id est, quæ basim sequebantur, solidiores: classis tota firma, ac prorsus indissolubilis erat. At Carthaginensium duces per idem tempus conuocata multitudine, hortari milites, ut magno fortiq; animo essent: si uincerent bellum, deinceps pro Sicilia futurum ostendere: sin uictoria penes Romanos foret, non iam se pro Sicilia, sed pro patria, pro laribus, pro liberis dimicaturos. In hunc modum hortati militum animos, naues conscendere iubent. Quod cum omnes alacri animo fecissent, per eá quæ à ducibus cõmemorata fuerant, futura coniectantes, ad bellum audacissime exeunt. Duces interea ordinem Romanæ classis conspicati, in quatuor ipsi quoq; partes copias diuisere: harum tres in altum delatæ, extenso longius dextro cornu, tanquam hostem circundaturæ consistunt, proris omnibus in hostem conuersis, quarta ad sinistrum cornu propter littus firmatur: Duces Carthaginensium erant Hanno & Amilcar: Hanno cum uelocioribus nauibus dextro cornu præerat, sinistri curam habebat Amilcar, quem apud Tyndaridas nauali bello profugisse diximus: is tunc cum omni robore in medio agmine uersatus, usus est huiusmodi consilio: Consules primo statim congressu tenuem Carthaginensium aciem conspicati, facto in medium agmen impetu, in hostes prorumpunt: illi sicuti eis ab Amilcare mandatum fuerat, simulata fuga, quo Romanorum classem disiungerent, statim cedunt, Romani cupidius insequuntur. Igitur prima & secunda Romanorum classis post hostes audacius profecta: tertia uero, quartaq; tardius sequebatur: quamobrem duæ primæ classes statim à reliquis separantur. Quod simulac Carthaginenses senserunt, facto è naui Amilcaris, quemadmodum ante conuenerat, signo, repente simul omnes conuersi, insequentes Romanorum naues inuadunt. Fit atrox prælium, ac celeritate quidem & arte ambiendi, eludendiq; longe præstabant Carthaginenses: robore uero, ac uirtute militum, postquam ad pugnam uentum, & collatæ simul uires erant, Romani plurimum excellebant. Tale itaq; naualis pugnæ principium fuit. Dehinc Hanno, quem dextro Carthaginensium cornu præfuisse diximus, ubi pugnam cum prima Romanorũ acie inceptam uidet, superato mari, triarios inuadit: Hic quoque ingens fit prælium, dubioq; euentu belli aliquandiu certatur. Interim quarta quoque Carthaginensium acies, quæ propter littus constiterat, conuersis in hostem proris, classem cui hippagines alligatæ erant, à fronte aggreditur: illi dimissis uinculis, cum hostibus acerrime dimicant: Tres totius certaminis partes, & tres pugnæ nauales, diuersis longeq; disiunctis locis uno tempore cernebantur. Et quoniam numerus nauium in singulis pugnis erat penè par, certamen quoq; par erat: Vtrique enim fortissime dimicare, omnia inter certantes quamsimillima esse. Tandem superatus Amilcar, & qui cum eo erant, fugam arripiunt. L. Manlius reliquias hostium persequitur: at M. Attilius, ubi triariorum atq; hippaginum certamen uidet, cum integris secundæ classis nauibus illis confestim succurrit: triarij, qui iampridem ab Hannone oppressi, summo in discrimine uersabantur, aduentu Consulis instauratis uiribus, rursus acerrime dimicant: ita ancipiti malo circunuenti Carthaginenses, quod à fronte simul, & à tergo hostes haberent, freti celeritate nauium, in altum proficiscuntur, atque ita saluti suæ fuga consulunt. Interea tertia classis Romanorum, quæ circa littus erat, à Carthaginensibus grauiter opprimi: L. Manlius, & M. Attilius triariorum, atque hippaginum rebus in tuto relictis, diuerso itinere laborantibus succurrere, illi iam ueluti obsidionem pati, res eorum in extremo sitæ esse: quippe qui proculdubio iampridem periissent, ni coruos ueriti Carthaginenses

nenſes adhærere hoſtilij claſſi formidaſſent, tantum propellere hoſtes ad littus conati. Verũ Conſules repente circunuentis Carthaginenſibus, quinquaginta eorum naues plenas capiunt, paucæ ad littus adactæ fugiunt. Si[illegible]tim igitur tria prælia à Romanis, Carthaginẽſibusꝗ uno die cõmiſſa huiuſcem[illegible]di fuere: Tandem uero totius pugnæ uictoria penes Romanos fuit: fregerunt [illegible]ũ naues quatuor & uiginti, Carthaginenſium amplius triginta: plena null[illegible] Romanorum nauis à Carthaginenſibus capta: Carthaginenſiũ quatuor & ſexaginta plenis Romani potiti. Non multo poſt id prælium interiecto tempore, Romani inſtauratis, quas ceperant nauibus, & ad claſſem adiunctis, cõmeatuꝗ, ac cæteris neceſſarijs rebus paratis, ueluti in Libyã nauigaturi, diſcedunt. Eſt in Africa locus, quod Mercurij promontoriũ uocatur, longe in pelagus contra Siciliam protendens: eò primũ Romani peruenere, mox inde ſtructis, ac reparatis nauibus, Clypeam nauigant: Ibi non procul ab urbe expoſitis in terrã copijs, naues ſubducunt, uallo ꝗ & foſſa diligenter muniunt: ipſi obſidere urbem parant, niſi qui urbem tenebant, ſponte ſeſe populo Romano dederent. Carthaginenſes, qui paulo ante periculum naualis pugnæ fugientes Carthaginem peruenerãt, rati claſſem Romanorũ re bene geſta, recto itinere Carthaginem nauigaturam, equeſtribus, pedeſtribusꝗ copijs, ac neceſſarijs nauibus, opportuna urbis loca muniuerãt. Verum poſtquam expoſitis in terram copijs, Clypeam urbem obſideri à Romanis intelligunt, depoſito domi metu, copias ad terreſtre, naualeꝗ bellum neceſſarias parare, domi foris ꝗ intenti eſſe, nihil quod ad urbis, prouinciæꝗ cuſtodiam pertineat, prætermittere. Conſules inter hæc expugnata urbe Clypea, præſidioꝗ militum impoſito: miſſis prærerea Romam legatis, qui Senatum & de rebus geſtis certiorem facerent, & quid in poſterum agendum foret conſulerẽt. Poſtremo omnibus copijs in agrum Carthaginenſem adductis, impetum in prouinciam faciunt, ac nemine obuiam procedente, regionem populãtur, pulcherrima, ornatiſſimaꝗ ædificia incendunt, prædam omnis generis rapiunt, nexorum ſupra uiginti milia ad naues adducũt. Interim nuncij Romã uenientes mandare Senatũ dicunt, ut è duobus Conſulibus unus in Africa cum neceſſarijs copijs maneret, alter cum claſſe Romam reuerteretur. Cognita igitur Senatus uoluntate M. Attilius Regulus cum quadraginta nauibus, & quindecim millibus peditũ, equitibus uero quingentis in Africa remanet: Manlius cum reliqua claſſe, atque omnibus alijs copijs, cumꝗ omni multitudine captiuorum, ex Africa ſoluens, Siciliam primo, mox Romam incolumis peruenit. Carthaginenſes diuturnum fore Romanorũ apparatum ad bellum animaduertentes, primum duos exercitus duces creant, Aſdrubalem Hannonis filium, & Boſtarum: præterea ex Heraclea Amilcarem, miſſis ad eum nuncijs acceſſũt: is confeſtim Heraclea ſoluens cum quinꝗ millibus peditum, equitibus quingentis, Carthaginem traijcit, tertiusꝗ ipſe dux additur: curam belli unà cum Aſdrubale, & Boſtaro ſuſcipit. Ducibus igitur inter ſe de belli adminiſtratione cõſultantibus, placuit prouinciæ ſubſidium ferre, neque tantam regionis ſtragem populationemꝗ amplius pati. M. Attilius paucis interiectis diebus, ad urbem quã Adim uocant profectus, obſidere illam, atꝗ expugnare nititur. Quod ubi Carthaginenſes ſentiunt, ſummo ſtudio urbi ſuppetias ferre, eamꝗ obſidione liberare cupientes, aduerſus Romanos cum omnibus copijs profecti, proximũ collem ad dextrã hoſtium poſitũ occupauere: in eo quoniã omni ex parte commodiſſimus uidebatur, caſtra metati, uictoriæ ſpem omnem in equitatu, atꝗ elephantis habebant: Relicta itaꝗ planitie in altum, atꝗ præruptũ locum exercitũ ducũt, ueluti hoſtes, qd agẽdum eſſet, edocturi: quod proculdubio fecerũt: nam Romani cũ elephantos, quibus maxime hoſtes confidebãt, in prærupto monte

prorſus

prorſus inutiles eſſe ad bellum conſiderarent, minime expectandum cenſuerũt, donec hoſtium copiæ in planitiem deſcenderent: uerum opportunitate tempoporis uſi, ex utroq; latere montem cinxere: quo factum eſt, ut equi, elephantiq; Carthaginenſibus prorſus inutiles forent: mercenarij tantum milites ex ſuperiori loco egregie dimicabant, iamq; legiones Romanas referre aliquanto pedem coëgerant, cum repente ex alia parte ſuperato monte, reliqui apparent. Carthaginenſes cinctos ſeſe undiq; ab hoſtibus animaduertentes, per abruptũ montem derelictis caſtris præcipites fugiunt: beluæ quoq;, atq; equites, poſtquam planitiem tetigere, tutò omnes inuadunt: Romani aliquantiſper pedeſtres copias perſecuti, ſpoliatis deinde caſtris, factiſq; per uniuerſam prouinciã incurſionibus, agros atque urbes populantur: interiectis paucis diebus, Tunes oppidum circunſiſtunt, atq; expugnant, ibiq; quod peropportunũ bello id oppidum uidebatur, eratq; Carthagini & prouinciæ oppoſitum, caſtra locant. Carthaginenſes paulo ante mari, nunc etiam terra, diuerſis prælijs à Romanis ſuperati: non quod multitudo hoſtium maior foret, ſed & quod duces illorum prudentia, & milites fortitudine præſtarent, maximis præterea cladibus afflicti, exiguam ſpem ſalutis trahebant: poſt nouiſſimum enim prælium, quo fuſi, fugatiq; à Romanis fuerant, Numidarum ingens multitudo acta ſpe prædæ, contra eos aduenit: ab ijs maiorem propè iacturam, quàm à Romanis indies pati: gens uaga, & rapax omnia populari: Carthaginenſes metu Numidarum trepidantes, è prouincia ad urbem confugere, fame atq; mœrore, cum propter multitudinem hominum, tum propter timorem diuturnæ obſidionis pariter uexari. M. Attilius, tametſi Carthaginenſes cerneret terra, mariq; grauiter oppreſſos, ac proinde non multo interiecto tempore, urbem in eius poteſtatem uenturam ſperaret, tamen ueritus ne nouus Conſul, qui propediem uenturus in Africam credebatur, res à ſe egregie geſtas, ſibi tandem adſcriberet, de fœdere agere cum Carthaginenſibus cœpit. Carthaginenſes eam rem lætiſſimo animo accepere. Mittuntur igitur ad Conſulem legati principes ciuitatis, qui de pace agant. Hi cum ad eum perueniſſent, tantũ abfuit, ne fœdus cum Romanis inirent, ut ne audire quidem reſponſum Conſulis æquo animo potuerint. Etenim M. Attilius iam rerũ omnium potitus, quicquid Carthaginenſibus offerret, id eos loco beneficij, ac muneris accepturos ſperabat: contrà uero Carthaginenſibus uidebatur nihil ſibi etiam ad extremũ uictis à Conſule grauius, nihil acerbius reſponderi potuiſſe. Quapropter legati non ſolum re infecta diſcordes diſceſſerunt, uerum etiam reſponſum Conſulis, ut nimis graue atq; ſuperbum, mirum immodum deteſtati ſunt. Ea uero cum in Senatu Carthaginenſiũ retuliſſent, tametſi Carthaginenſes rebus ſuis iampridem prorſus deſperauerant, tantã tamen auditis Conſulis petitionibus indignationem ſimul atq; audaciam animo conceperunt, ut ſubire potius extrema omnia, mortemq; ipſam prius experiri decreuerint, quàm aliquid aut nomini ſuo ignominioſum, aut rebus à ſe antea præclariſſime geſtis indignum perpeti. Redierat forte ea tempeſtate Carthaginem quidam ex ijs, qui principio ad conducendos mercenarios milites miſſi in Græciam à Carthaginenſibus fuerant: hic ſecum magnum militum numerum adduxerat, inter quos fuit Xantippus quidam Lacedæmonius, uir rei militaris peritiſſimus, & in bello non mediocriter exercitus: is audito Carthaginenſium conflictu, & quemadmodum, quóue loco, aut tempore id accidiſſet cognito: conſiderato præterea Carthaginenſium apparatu, equitumq;, atq; elephantorũ multitudine, confeſtim ad amicos conuerſus, minime, inquit, hanc à Romanis cladem acceperunt Carthaginenſes, uerum ipſi à ſeipſis ob ſuorũ ducum imperitiam: Ea uoce ſtatim per uniuerſam urbem, ac principes ciuitatis ſparſa, Car-

thaginenſes

thaginenses uocare uirum, atque eius sententiam experiri decreuerunt. Cum igitur ad eos uenisset Xantippus, rationem rerum à se dictarum ante oculos eorū posuit, causam cladis; quam à Romanis acceperant, ostendit: si sibi audire uellent, & relictis montibus deinceps per loca æqua grassari, illicque locare castra, atque acies struere, se eos docturum, quo pacto & res eorum in tuto esse, & hostes facile superari queant. His Xantippi uerbis permoti Carthaginensium duces confestim omnem totius rei bellicæ summā in eius manibus ponunt. Erat iam ob hanc Xantippi uocem per omnem exercitū coortus rumor, & quidam in ore omnium spe atque lætitia plenus sermo: ubi uero eductis ex urbe copijs, per ordinem cuncta disposuit, tanta inter ipsum atque superiores duces, qui rei militaris rudes atque imperiti fuerant, differentia apparuit, ut mox omnis multitudo clamore indicauerit, nihil se magis quàm prælium cupere, adeo nihil mali pati se posse existimabant duce Xantippo. His ita gestis, Carthaginensium duces cognito militū ardore, ac cohortatis pro tempore animis, paucis interiectis diebus, aduersus hostem copias dimisere: Erant in exercitu Carthaginensium plus quàm duodecim millia peditum, equitum quatuor millia, elephanti propè centum. M. Attilius cognito hostium aduentu, quanquam & Carthaginensium iter per loca æqua, & castra in planitie posita, præter consuetudinem uerebatur: tamen dimicandi cupidus obuiam hostibus processit, suaque castra non amplius mille ducentorum passuum interuallo longe à castris hostium collocauit. Postridie eius diei duces Carthaginensium quid, quoue modo agendum foret, inter sese cōsulere: multitudo omnis Xantippum conuersa, nomine eum appellare, sese ad maxima quæque pericula subeunda promptā, paratamque ostendere, ut in prælium quamcelerrime copias educeret hortari. Duces Carthaginensium simul quod animatam, accensamque ad belligerandum multitudinem conspiciebant, simul Xantippo adesse iam prælio commodissimū tempus testante, & multitudini, ut se pararet, & Xantippo, ut rebus omnibus pro arbitrio uteretur permisere. Xantippus accepta à ducibus Carthaginensium potestate, pugnandi copiam hostibus facit, in instruendaque acie elephantos singulos quosque per ordinem ante omnem exercitum in fronte disponit: post hos aliquo interuallo legionem Carthaginensiū collocat: dextro deinde ac sinistro cornu mercenariorum multitudinem distribuit, expedissimum quenque militem inter alas equitum ab utroque cornu pugnare iubet. Romani paratos iam, instructosque ad pugnam hostes conspicati, nullam prælio moram faciunt, aduersus elephantos expeditissimū quenque, toto exercitu delectum militem opponunt: post hos multiplici subsidio aciem firmant, equitatum in utrunque cornu distribuunt, signa militaria non in fronte, sed intra aciem continent: fit tota acies in fronte angustior, multiplicique subsidio firmatur, ne prærumpi medium agmen ab elephantis posset. Verum ut ad uiolentiam elephantorū optime id à Romanis prouisum, ita ad periculum circunuentionis inutiliter: nam cum longe multitudine equorum præstarent Carthaginenses, coarctatio ipsa aciei facilem hostibus circundandi facultatem præbitura erat. Structis itaque utrinque aciebus, uterque initium prælij ab altero expectabat. Simulac uero Xantippus elephantos concitari in hostes iubet, equitatumque ab utroque cornu in hostes infestissime ruere, Romani quoque, more patrio, tubas canere, & in cōfertissimos hostes acerrime concurrere iubent. Ingens initur prælium. Verum equites Romani multitudine hostilium equitum perterriti, confestim ab utroque cornu fugam arripiunt: pedites uero in sinistro cornu positi, declinato elephantorum impetu, & simul multitudine mercenariorū contempta, in dextrum Carthaginēsium cornu infestissime ruunt, conuersosque in fugam usque in castra persequuntur: at ij, qui iuxta ele-

 phantos

phantos conſtiterant, fœda beluarum ſtrage cateruatim conculcantur. Anceps aliquamdiu ob reſiſtentium fortitudinem prælium fuit, ſed poſteaquam extremæ Romanorum legiones ab equitibus undiq; circunuentæ, coactæ ſunt Carthaginenſibus reſiſtere, hij uero, quos in media acie elephantis oppoſitos diximus, impetu ferarū in firmiſſimā hoſtium cateruam acti, fuſi ab illis, oppreſſiq; fuere: Tunc omni ex parte laborantes Romani partim fœda immanium pecudum ſtrage conculcati, atque oppreſſi, alij eodem in loco, quo initio conſtituti fuerant, ab equitibus occiſi: pauci ad extremū nullam amplius rebus ſuis ſpem relictam cernentes, celeritate pedum ſalutem quæſiuere: ſed ij quoq;, quoniam in hijs locis ubique planities erat, alij ab elephantis, equitibusq; profligati, alij numero quingenti cum M. Attilio fugientes, mox in hoſtium poteſtatem uenerunt. In exercitu Carthaginenſium octingenti mercenarij milites, qui aduerſus ſiniſtrum Romanorū cornu conſtiterant interfecti: è Romanis uero duntaxat duo millia, quos perſecutos ad caſtra hoſtes paulo ante diximus, ſalui cū militaribus ſignis euaſere: reliqui omnes trucidati, præter M. Attilium, atque alios paucos, quos unà cum eo fugæ ſe commiſiſſe diximus. Carthaginenſes ſpoliatis hoſtium cadaueribus, cum Conſule, cæterisq; captiuis in urbem læti atq; ouantes reuertuntur. Hic ſi quis recte conſiderare uoluerit, multa inueniet ad humanæ uitæ emendationē utiliſſima: ſiquidem primo quàm uanū, quamq; ridiculum ſit, ob res ſecundas, atq; ex animi ſententia egregie geſtas, aliquam in fortuna ſpem ſitam habere, ſingulare uniuerſis exemplum præbuit M. Attilius, qui cum modo tot uictorijs glorioſiſſime partis, nulla erga Carthaginēſes ad extremum redactos, miſericordia moueretur, pacemq; ſuppliciter orantibus negaret, mox ipſe eò redactus eſt, ut eadem illa ſuppliciter à Carthaginenſibus petere cogeretur. Præterea quod olim ab Euripide ſapientiſſime dictum fertur: unicum rectum conſilium magnam militum manum uincere, hoc tempore ex ijſdem operibus fidem acceperit: Siquidem unus homo, atq; una ſententia multitudinem, quæ antea inuicta ſemper, atque inſuperabilis fuerat, uicit, ſuperauitq;, ac profligatam urbem, & collapſos tot uirorum animos inſtaurauit, atque erexit. Equidem hæc libenter commemoraui, quod me non latet, quàm utilia ſint ad humanæ uitæ emendationem: nam cum duo hominibus modi propoſiti ſint, quibus facile mutari in melius queant, unus ob ſuam cuiuſq; calamitatem, alter ob alienæ calamitatis exemplum, proculdubio primus efficax quidem magis eſt, uerum non ſine detrimento eius cui accidit: Secundus uero, & ſi non habet in ſe tantū uirium, ideo tamen præſtat, quod omnis damni prorſus eſt expers: quo fit, ut priorem quidem modum nemo ſit qui ſponte eligat, quandoquidem abſque dolore atq; periculo accidere id nemini poteſt, hunc uero libenter omnes uenantur, quod per eum ſine aliquo ſuo detrimento, id quod melius eſt, cernere unicuiq; liceat. Iccirco recte conſideranti, optima ad ueram uitam inſtitutio uidetur eſſe experientia, quæ fit ex cōmemoratione rerum ab alijs geſtarum. Hæc enim duntaxat ſemoto prorſus omni detrimento, optimos ueri boni iudices perficit. Sed de his hactenus. Carthaginenſes rebus ex ſententia feliciſſime geſtis, nullū lætitiæ genus prætermiſere, ſiue in agendis deo gratijs, uictimisq; patrio ritu immolandis, ſeu in faciendis ludis, dandisq; atque accipiendis muneribus. Xantippus reſtitutis in priſtinum ſtatum Carthaginenſium rebus, non longe poſt in patriā reuertitur, optime rebus ſuis conſulens: nam præclara facinora, & res à quoquam egregie geſtæ, magnam plerunq; inuidiam, & graues calumnias conflare ſolent, quibus ciues quidem, affinium atq; amicorum multitudine freti, facile reſiſtunt: hoſpites uero omnis præſidij expertes, utroq; malo quamcelerrime conteruntur. Afferunt & aliam

diſceſſus

discessus Xantippi causam, quam suo loco latius referemus. Romani ubi pro-
fligatũ in Africa exercitũ, captumq; Consulem, ac reliquas copias in urbe Cly-
pea obsideri nunciatũ est, confestim ad salutem eorũ qui relicti in Africa erant,
conuersi, magnam classem parandam statuũt, & in Africam dimittendam. Car
thaginenses interea Clypeam urbẽ obsidere, ac summa ui oppugnare nitebãtur,
sperantes se propediem compotes fore eorũ, qui prælio superfuerant. Sed tanta
erat propugnantium Romanorũ uirtus, & magnitudo animi, ut omnes hostiũ
conatus in irritum caderent: quamobrem desperata ad extremũ expugnatione
obsidionẽ soluerunt. Nunciatur interea classem à Romanis parari, quæ rursum
in Africã mitteretur: quo rumore permoti Carthaginenses, ad ueterem classem
reficiendam, nouamq; parandam omni studio incumbunt. Statim igitur instru
ctis, armatisq; ducentis nauibus obseruare, atq; impedire Romanorũ nauigatio
nem in Africam conabãtur. Romani facto apparatu trecentarũ & quinquagin
ta nauium, M. Aemylium, & Seruiũ Fuluium Consules, principio ueris, cum
omnibus copijs traijcere in Africã iubent. Igitur Consules, qui Siciliam primo,
deinde in Africam nauigaturi oras soluunt, iamq; non longe distant à Mercurij
promontorio, cum ex improuiso classem Carthaginensiũ, quam obseruare ho-
stium aduentũ diximus, obuiam habuere, factoq; in eam repente impetu, centũ
& quatuordecim Carthaginensium naues plenas cepere: dehinc facto in Cly-
peam urbẽ itinere, susceptaq; Romana iuuentute, paucis diebus in Africa com
morati, Siciliam repetunt: traiecto prospere pelago, quod Africam, Siciliamq;
interiacet, cum non procul à Camerina urbe constitissent, in tantam procellam
calamitatemq; incidere, ut ne referri quidem satis pro rei magnitudine possit: ex
quatuor enim & sexaginta supra quadringentas nauibus, uix octuaginta inco-
lumes à tẽpestate superfuere, reliquæ omnes aut submersæ undis, aut scopulis
infractæ, uniuersum littus naufragijs, cadaueribusq; cõplerunt: maiorem iactu-
ram uno tempore mari factam, nemo ante nostrã ætatem meminit: Quæ res nõ
tam fortunæ culpa accidit, quàm Consulũ temeritate: nautis enim sæpe monen
tibus, uitandum esse externũ Siciliæ latus, quod importuosum atq; infestum es-
set, præsertim eo anni tempore: inter Orionis enim & Canis signa nauigabant:
illi spretis, ac pro nihilo habitis nautarũ uocibus, dum superioris uictoriæ fidu-
cia elati, urbes quasdam hostiũ per id littus capere properant, exiguæ admodum
spei gratia in maximas calamitates inciderũt: ita rebus à se pauloante præclarissi
me gestis, turpi hoc naufragio fœdatis, temeritatis suæ pœnas luunt. Enimuero
Romani cum uiribus in omni re utantur, & quod semel decreuerunt, omnino
perfici necessariũ ducant, nihilq; sibi impossibile factu existiment, quod semel
eis uisum fuerit, etsi plerunq; ob eam animi obstinationẽ recte faciũt, interdum
tamen in apertissimos errores dilabuntur, maximeq; in maritimis rebus: nam in
terrestri prælio cum hominibus belligerantes, quia certamen inter pares est, nõ
ab re sæpenumero uictoria potiuntur, quanq; hic quoq; superantur aliquando.
In mari uero, cum sese omnino fortunæ credant, nihil pensi habẽtes, in maxima
nonnunquã pericula incidunt, quod & nunc, & aliàs sæpenumero illis accidit,
accidetq; posthac sæpius, quousq; eam animi temeritatem, qua sibi cuncta æque
licere existimãt, represserint, ac cohibuerint. Carthaginenses cognitis hijs quæ
Romanæ classi acciderant: quoniã nec terra inferiores se esse Romanis putabãt,
propter profligatum M. Attilij exercitũ: nec mari, propter ingentem iacturam
ex naufragio factã, maiori iam studio ad pedestres simul atq; maritimas copias
parandas incumbunt: mox Asdrubalem cum omni ueterano exercitu, nouisq;
insuper militibus, ac centũ & quadraginta elephantis in Siciliam mittunt: præ-
terea ex ueteribus nouisq; rostratis classem ducentarũ nauium efficiunt. Asdru

bal igitur copijs omnibus tutò Lilybæi expositis, elephantos milites& cõtinue exercere: Romanorũ socios per Siciliam infestare: denique omnibus rebus intentus esse. Romani, etsi calamitas ex naufragio accepta omnium animos fregerat, tamen ne cedere Carthaginensibus uiderentur, nouam ducentarũ & uiginti nauium classem ædificandam curant: quod tanta celeritate factum est, ut intra trium mensiũ spacium ædificatæ naues fuerint, atq; in mare deductæ: quod uix credibile cuiquam uideatur: Cum ea classe A. Aquilius, & C. Cornelius Consules petere Siciliam, bellumq; Pœnis inferre iussi, repente traiecto freto Messanam peruenerũt: ibi acceptis quæ ex naufragio superfuerant nauibus, totam simul classem trecentarũ nauium fecere: hinc Panormum profecti, quæ præcipua Carthaginensiũ ciuitas erat, eam magna ui aggrediuntur, duobusq; è lateribus castra metati, paucorũ dierum interuallo, machinis ac ui tormentorũ deposita arce, ingressisq; cum impetu militibus, eam partẽ urbis ceperunt, quæ Neapolis appellatur: quo facto, reliqua pars urbis, quã urbem ueterem uocãt, metu exanimatis ciuibus, Consulibus deditur: Capto Panormo, Consules relicto in urbe præsidio Romã reuertuntur. Proximo dehinc anno C. Seruilius, & Cn. Sempronius Consules creati, accepta classe in Siciliam traijciunt, mox inde in Africam profecturi: Simulac uero in prouinciã uentũ, diuersis locis copias exponunt, magnasq; ubiq; inferunt clades, nihil tamen memoratu dignũ facientes: tandem in Lotophagorũ insulã peruenere, quæ Mirmix dicit, nec longe abest à parua Syrte: ibi ignari locorũ per quæ proficiscebantur, in arcta quædam loca deuenere, ubi refluxu maris in arido destituta classe, inopes consilij aliquandiu constiterũt: mox cũ penè desperata iam salus foret, rediẽs unda eos recepit, uerũ non nisi euacuatis nauibus, omniq; onere abiecto euadere incolumes potuerũt. Post eum diẽ perterriti tot periculis Romani, continue per undas ita iter fecerunt, ut fugæ similis eorũ nauigatio uideret. Interiecto tẽpore rursus in Siciliam reuersi, superato Lilybæo, Panormi constiterũt. Hinc cum nõ longe post in Italiam nauigarẽt, tanta repente coorta tẽpestas fuit, ut supra centũ & quinquaginta naues, ex ea classe procella maris per uaria loca disiectæ, tãdẽ naufragio perierint. Tantis calamitatibus acceptis populus Romanus, etsi honorẽ ac maiestatem imperij sui cæteris rebus anteponendã existimabat, tamen magnitudine miseriarũ superatus, mari omnino abstinendũ decreuit: paratis itaq; duntaxat pedestribus copijs, L. Cæcilius, & C. Curius Consules in Siciliã cum omni exercitu mittuntur: his naues duntaxat sexaginta importandi frumenti gratia datæ: quo facto, accidit Carthaginensiũ rem denuo superiorẽ esse: quippe qui & mari sine controuersia imperitabant, sublata Romana classe, & in pedestribus copijs ingentem spem sitam habebant: neq; id iniuria, perlata enim Romam fama de bello in Africa gesto, profligatisq; Romanis, cum cognouissent id in primis ui atq; impetu elephantorum accidisse, quod illi acies disiecissent, quod ordines perturbassent, quod maximam in exercitu stragem fecissent, tantus elephantorum terror post eum diem Romanos tenuit, ut proximo biennio, cum sæpe in Africa, sæpe etiam in alijs locis obuij hostibus fuissent, nunquam tamen aut congredi cum Carthaginensibus, aut in locis æquis castrametari ausi sint, collibus semper ac montibus, nullo alio quàm elephantorum metu se tutantes. Quamobrem Romani pauore exercitus cognito, parandæ classi rursus omni studio incumbunt. Habitis per id tempus Romæ comitijs, C. Attilius, & L. Manlius Consules designati, nouas quinquaginta naues ædificant: ueterem præterea classem, & necessarias copias parant. Asdrubal Carthaginensium dux, cui nota Romanorum formido erat, cum ex perfugis intellexisset alterum Consulum cum parte copiarum in Italiam reuersum, solumq; Metellum uix

cum

cum media exercitus parte Panormi relictũ, instante iam tempore messis Lilybæo profectus exercitum in Panormitarum agrum induxit. Metellus cognito hostium aduentu, cum Asdrubalem uoluntatem pugnandi habere intelligeret, intra mœnia exercitum continebat. Quibus rebus maiore fiducia elatus Asdrubal, quod Metellum cernebat pauidum sese intra urbem continere, deuastato undiq; atq; incenso agro tandem exercitũ uersus Panormũ mouit. Consul tam diu in sententia non educendi exercitum permansit, quoad hostem traijcere flumen, quod iuxta mœnia urbis erat, coēgit. Postq; igitur elephantos, omnnẽq; exercitum appropinquantes uidet Metellus, uelocissimũ quenq;, & maxime expeditũ militem exire atq; irritare hostẽ iubet, quousq; uenire ad manus uniuersi cogantur. Animaduertentes itaq; non longe post, quæ cogitauerat ex sententia successisse, quosdã ex ijs qui maxime leues atq; expediti erant, pro mœnibus supra fossam constituit, iubetq; ut contra elephantos telisq; uerubusq; eminus pugnent. Quod si quando iratæ pecudes cum impetu contra ipsos ferãtur in fossas se dimittãt, inde rursus elephantos telis petant. Mandat præterea ingentem telorũ multitudinẽ extra urbem ferri, & in fossis collocari: Ipse cum signis militaribus diuersa regione urbis, quæ læuũ hostium cornu spectabat constitit. Simulac igitur pugnari cœptum, magistri elephantorũ, qui cupidine gloriæ sibi attribui uictoriam cupiebant, non expectato Asdrubalis mandato beluas in expeditos concitant: Illi sicuti eis à Consule uisum fuerat, statim terga uertunt, infestiusq; insequentibus beluis in fossas se dimittunt. Beluæ cũ primũ ad aggerem fossarũ peruenere, uno tempore & à multitudine urbana ex mœnibus, & à militibus ex fossis, sagittis telisq; multifariã feriuntur. Cumq; ultra aggerẽ progredi non possent, necessariò terga uertentes in suos ruunt, agmina perturbãt, magnam suorũ stragem faciunt. Inter hæc Metellus alia urbis parte eductis repente copijs in hostes impetũ facit. Illi iampridẽ à bestijs turbati, & tunc tumultuario impetu à Consule oppressi facile profligantur: pars eorũ trucidatur, cæteri fuga salutẽ quærunt: Elephanti cum Indis decem capti, reliqui disiectis Indis finito prælio omnes in potestatẽ Consulis peruenere. His rebus feliciter gestis magna fuit gloria Metelli Consulis: quippe qui confessione omniũ solus fuisse causa uidebatur, ut Romani milites non iam per saltus montesq; discurrerent, sed æquis locis dimicare cũ Carthaginensibus auderent. Verũ cũ fama eius uictoriæ Romã peruenisset, incredibili omnes lætitia affecti, non tam ꝙ captis elephantis longe iam inferiores essent hostiũ uires, quàm ꝙ sui, quia potiti beluis fuerant, audaciores iam facti ad bellum uidebantur. Igitur quẽadmodũ ab initio decreuerãt, parata rursus classe Consules in Siciliã mittũt, cupientes aliquando bello finẽ facere. Hi cõmeatu cæterisq; necessarijs rebus paratis, cum ducentis nauibus in Siciliam traijciunt. Erat hic annus huius belli quartusdecimus. Postq; igitur in Siciliam uentum, Consules acceptis pedestribus copijs quæ in insula erant, obsidere Lilybæũ pergunt, ꝙ ea urbe expugnata facile se sperabãt bellũ in Africã traducere posse. Verũ Carthaginẽses ijsdẽ planè quibus Romani rationibus moti, omni studio Lilybæũ seruare constituerunt, haud ignari, amisso Lilybæo nihil eis in Sicilia reliquũ fore: nam præter Drepanũ reliqua ferè omnis insula sub Romanorũ ditione erat. Cæterũ ne cui forte ob ignorationẽ locorũ, quæ à nobis de Sicilia dicunt obscuriora uideantur, eius insulæ sitũ paucis referemus. Sicilia omnis eodẽ ferè modo se ad Italiã atq; Italiæ terminos habet, quo Pelopõnesus ad reliquã Græciã ac terminos eius. Verũ hoc inuicẽ differũt, ꝙ hæc paruo admodũ freto ab Italia diuiditur, illa exigua terra cũ reliqua Græcia coniungitur: siquidem ex Peloponneso in Græciã pedibus iri, ex Sicilia in Italiam non nisi nauibus traijci potest. Forma Siciliæ triquetra specie figuratur,

tatur, quotcp eius anguli sunt,totidem promontoria ad extremũ efficiunt.Horum quod in meridianam plagam dirigitur, abluiturcp Siculo pelago, Pachynus uocatur: Quod uero ad Septentriones uergit,freticp terminus est, necp amplius ab Italia distat mille & quingentis passibus, Pelorum appellatur: Tertiũ quod in Africam,ac hyemalem occasum extenditur, in ipsamcp Carthaginem spectat,necp amplius abest à littore Africæ,quàm millia passuum centum & uiginti septem, Lilybæum incolæ uocant: diuiditcp Sardonicũ pelagus à Siculo. In hoc promontorio urbs est eiusdem nominis, quam Romani eo tempore obsederunt, mœnibus fossiscp munitissima: præterea etiam stagnis, quibus nauigantibus in portum iter est,difficiliscp admodum ingressus, nec nisi peritis expertiscp obtinendus. Romani igitur Lilybæũ obsidentes binis castris ex utracp parte urbem cingere: fossam & aggerem, & crebra castella per media loca exci tare: machinas struere,nihil denicp quod ad expugnationẽ urbis conducere uideretur prætermittere. In primis turrim quandam, quæ in littore sita erat, Africanumcp pelagus spectabat, omnifariam machinis aggrediũtur: dehinc nouas quotidie addunt, disponuntcp per ordinem. Tandem sex turres ei quam modo dixi propinquas,omnes uno tẽpore arietibus muros ferientibus euertunt.Itacp cum ardua periculosacp obsidio foret,turribus partim laborantibus, partim im petu tormentorum euersis: machinis præterea indies magis magiscp urbem infestantibus, ingens pauor atcp formido obsessorum animos occupat. Erat eorum numerus qui in urbe obsidebantur, præter urbanam multitudinẽ,ultra decẽ milia hominũ.Inter hæc Imilcon,qui ea tempestate urbi præerat,obsidionem Romanorũ magnitudine animi & cõsilio sustinebat. Vbicũcp Romani mœnia arietibus conquassabant, noua ipse mœnia intra urbẽ sufficiebat: Sicubi hostes cuniculos faciebant, ipse alijs cuniculis factis illis obuiabat: ita semper operam atcp laborem hostium frustrabatur: Interdum eruptiones faciebat,opera hostiũ turbabat, si quo modo incendere machinas posset experiebatur. Sæpe etiã uel interdiu, uel per noctem hostes inuadebat: adeo ut plures eiusmodi certaminibus perirent, quàm perire in ueris prælijs consueuerint. Per id tempus quidam ex conductis militibus, qui ordinem in præsidio Carthaginensium ducebant, de prodenda Romanis urbe consilium ineunt, consensucp commilitonum freti per noctem mœnia prosilientes, in castra Romanorum proficiscuntur, Con sulibus rem omnem exponunt. Erat ea tempestate Lilybæi achæus quidam nomine Alexon, qui superioribus temporibus Syracusanis urbẽ tenentibus Agrigentum à proditione liberauerat. Hic cognitis ijs quæ de proditione agitabantur, e uestigio rem omnem Imilconi pandit. Ille celeriter omnibus qui ordines in exercitu ducebant,conuocatis, præter eos qui noctu mœnia transgressi fuerant, uniuersa quæ de proditione intellexerat eis aperit, rogat obtestaturcp, ne per ignominiam dedere sese atcp urbẽ hostibus uelint. Magna insuper præmia si in fide permanserint pollicetur. Cum respondissent omnes, nihil sibi esse antiquius fide, confestim unà cum ipsis ad Gallorum quidem multitudinem placandam Annibalem mittit, Annibalis filium eius quẽ in Sardinia post amissam classem cruci à Carthaginensibus fixum diximus, gratissimũ hunc fore uniuersis ratus, quod simul cum illis sub patre militauerat. Ad cæteros uero mercenarios milites Alexona ire iussit, quod magnam in eo uiro omnes fiduciam habebant: confestim uocata ad se multitudine, partim precibus, partim pollicitationibus tandem effecere, ut omnes unanimiter in fide atque beneuolentia erga Carthaginenses permanerent. Quamobrem aduentantibus mox principibus proditionis, rogaréque eos, & quæ cum Romanis egerãt aperire uolentibus, non modo non paruerunt eis, sed ne audire quidem eorum uoces

uoluere

uoluere: quin telis lapidibusq́ eos insecuti procul à mœnibus fugarũt: ita Carthaginenses ex manifesto proditionis periculo summo in discrimine positi, parum abfuit quin in hostium potestatẽ uenirent: Sed Alexon, qui superiori tempore ob suam in Agrigentinos fidem non solum urbem, uerumetiam patriam, leges, libertatem seruauerat, nunc quoq; ne Carthaginenses ad extremam perniciem deuenirent, confessione omnium causa fuit. Carthaginẽses etsi nihil ex ijs quæ Lilybæi agebantur intelligere poterant, suspicati tamen difficultates eorum, qui iampridem obsidebantur, quinquaginta nauibus ad hoc ipsum paratis decem millia militum imposuere. Classi præficiunt Annibalem Amilcaris filium: eum paucis pro tempore hortati, omni conatu Lilybæum penetrare, suisq́ subsidium ferre iubent. Annibal cum decem millibus militum primo ad Egusam insulam, quæ media est inter Carthaginem ac Lilybæum, nauigat. Nactus deinde secundam auram, passis uelis in ipsas fauces lilybetani portus ferebatur, suos omnes instructos armis, & ad belligerandum paratos habebat. Consules partim repentino aduentu hostium perculsi: partim ueriti, ne si congredi cum hostibus tentarent, nimia uentorum ui suæ quoque naues in portum agerentur, nauigationem hostium nequaquam impedire decreuerunt. Armati tantum ad littus, si forte hostem deterrere ab ingressu possent, concurrunt. Interea multitudo omnis quæ in mœnibus erat aduentum suorum conspicata, animos erigere, spe simul atq; lætitia trepidare, aduenientes plausu, sublatisq́ in cœlum clamoribus hortari. Annibal incredibili audacia fretus cum suis nauibus aduolat, portumq́ præter spem atq; expectationẽ omnium ingressus, incolumes copias Lilybæi exponit: accepto mœnibus præsidio, incredibili omnes lætitia affecti, non tam aduentu nouarum copiarum, quàm quod Romani impedire Carthaginensium naues non fuissent ausi. Imilcon dux Carthaginensium, quoniam omnes suos promptos animatosq́ ad bellum cernebat, ueteres quidem milites ob aduentum noui supplementi, nouos uero quia anteactorum malorum expertes erant, minime prætereundam esse eam opportunitatem ratus, omni studio ad incendia machinarum incumbere decreuit. Igitur omnibus in concionem uocatis, longa oratione uniuersos hortatur, eorum animos confirmat, præmia singulis quibusque, qui se fortiter gesserint, pollicetur. Carthaginenses uniuersis gratiam relaturos affirmat. Eiusmodi oratione commoti milites, paratos sese esse omnes annuunt: Vociferantes præterea rogant, ne cunctetur amplius: iamiam exire in hostes iubeat. Dux exosculata militũ fortitudine confestim eos dimisit, mandans omnibus ut corpora curarent, deinde præsto essent, facturi quicquid ab eorum ducibus sibi imperaretur. Paulo post conuocatis ducibus quid facturus sit indicat: partes distribuit, suum cuique locum designat, iubet ut ipsi ante omnes alios in conticinio locis sibi designatis adsint. Illi mandata ducis exequuntur. Imilcon eductis cum prima luce copijs pluribus simul locis in machinas impetum facit. Romani consilium hostium coniectura quadam facile suspicati, haud segniter se habere, arma capere, rebus omnibus quammaxime intenti esse. Igitur ubi primum egredi Carthaginenses cœperunt, à Romanis occurritur. Ingens circa mœnia tumultus fit. Carthaginenses circiter uiginti milia hominum erant, Romani etiam plures: quoq; magis relicto omni ordine pugnabatur, eò apertiora pericula erant: In tanta enim multitudine militum uir aduersus uirum quasi singulari certamine congressus depugnabat. Verummaxima pugna, atque ingens tumultus circa machinas erat: nam qui ab utroq; exercitu in eo loco constituti fuerant, illi quidem ad expugnandũ, hi uero ad propugnandum omni studio innixi, in tantã, tamq́ atrox certamen deuenere, ut tandem in ijsdem, in quibus cõstituti fuerãt

locis

locis permanentes, incredibili animi magnitudine occiderint. Sed qui inter eos commixti inter certandum fuerant, tanta audacia contra Romanos ferri, eorũ machinas, igne, telis, cæterisq; huiusmodi rebus impetere, ut Romani eo die cum nullo modo inceptis hostium resistere possent, res suas in extremo propẽ sitas uiderint. Post longum certamen Imilcon, quoniam multas in exercitu cædes fieri, nihil tamen sese proficere posse intelligebat, receptui canere iussit. Romani etsi eo die in periculo fuerint, omnem belli apparatum amittendi, tamen incredibili fortitudine animi hostibus resistentes, tandem machinas, cunctaq; opera sua tutati sunt. Post hæc Annibal cũ ijs quas secum adduxerat nauibus, intempesta nocte nihil sentientibus hostibus Lilybæo soluens Drepanũ ad Aterbalem Carthaginensium ducem proficiscitur: Quoniam tum propter loci opportunitatem, tum ob speciem ac pulchritudinẽ portus, præcipua semper cura Carthaginensibus fuerat, eam urbem seruandi. Distat autem à Lilybæo millia passuum non amplius quindecim. Carthaginenses interea etsi quid Lilybæo ageretur scire magnopere cupiebant, tamen quia ita iã post discessum Annibalis pressa obsidio erat, ut neq; ingredi quisquam, nec egredi urbem uelleret, compotes desiderij fieri nullo modo poterant. Per idtempus Rhodius quidam nomine Annibal, clarus sanẽ uir, cognito Carthaginensium desiderio pollicetur se naui inuitis omnibus Lilybæum aditurum, inspectisq; omnibus rebus Carthaginensibus renuntiaturum. Id quanquam hilari animo audirent Carthaginenses, tamen quia Romana classis in ipsis propè faucibus portus erat, impossibile esse eam rem omnes rebantur. Rhodius nihilominus intrepide deducta naui proficiscitur: Cumq; in proximam insulam, quæ contra Lilybæũ est, applicuisset, nactus postridie secundam auram Lilybæum nauigat, per diemq; spectantibus hostibus, atq; omni conatu profectionẽ eius impedire laborantibus, portum ingreditur, cuncta quæ animo conceperat perfecit: alter Consulum tantam uiri audaciam admiratus, quo intercipere abeuntem posset, per noctem decẽ uelocissimas naues in faucibus portus continet, cum ijs discessum Rhodij ipse quam diligentissime obseruat, itidem reliquum exercitum factitare iubet. Naues igitur quæ in faucibus portus erant, ex utraq; parte proxime paludem extensis remis aduentum rhodiæ ratis expectabant: hanc eue stigio in eorum potestatem futuram arbitrantes. At Rhodius non per noctem, neq; ex abdito, sed palàm medio die, per medias hostium naues, adeo instructas ac paratas, audacia simul atq; celeritate fretus prætereuectus est: Nec euasisse contentus, ubi paululũ hostes præterit, conuersa prora eos prouocauit, nemine omniũ ob stupendam eius nauis celeritatem adire eum auso. Rhodius unica rate, quasi triũphatis hostibus, Carthaginem redijt: Senatui omnia quæ uiderat curauit. Eius exemplo moti postea complures idem facere sunt ausi. Quibus ex rebus accidebat, nihil eorũ quæ Lilybæi agebantur à Carthaginensibus ignorari. Romani eam hostium ludificationẽ grauiter & iniquo animo ferentes, fauces portus obstruere tentauerunt. Quamobrem primum onerarias naues quamplures sabulo onustas in profundum mittunt. Hinc supra eas infinitam penè uim aggeris ingerunt: frustra tamen omnia factitãtes: Nam & uasta profunditas cuncta simul absorbebat, & fluxus refluxusq; maris iniecta omnia passim diffundebat. Aegre tandem ex una parte nonnihil aggeris constitit: eò confestim uelocissima quædã Carthaginensium nauis uasto impetu prorupit: Qua confestim potiti Romani, armatam instructamq; in portu tenentes, aduentum cæterarum & maxime illius Rhodiæ cupide expectabant. Illa casu per noctem adueniens solita uelocitate portum ingreditur. Sed dum redire uellet, secuta ex improuiso quadriremis premere fugientem cœpit. Rhodius principio uelocitatem nauis

admiratus

admiratus, ubi eam diligenter perſpexit, & quadriremem Carthaginenſium à Romanis captam agnouit, iam deſperata fuga congredi cum hoſtibus ſtatuit. Poſtquam ad manus uentum, quia & numero nauium, & præſtantia militum Romani longe ſuperiores erant, nauis rhodia nullo negocio expugnatur. Rhodius ipſe capitur. Romani hac naue potiti, & ad quadriremem addita, ambas inſtructas paratasq́ continue in portu tenentes, facilem deinceps aditum in Lilybæum prohibuere. Vrbs interea acriter à Romanis oppugnari, mœnia plerisq́ in locis ui tormentorũ euerti, Imilcon nouum continuo murum pro euerso ſufficere, in eruptionibus & machinarum incẽdijs nullam amplius ſpem habere. In hunc modum cum aliquandiu perſeueratum eſſet, tanta repente uentorum tempeſtas coorta eſt, ut machinas omnes atq́ opera, ſtridore ac procella conflictaret, quarundam etiam turrium tabulata alta deijceret. Tantũ uentorum turbinem græcus quidam miles ex ijs qui intus erant aptiſſimum fore ad incendia machinarum ratus, cogitationẽ ſuam duci aperit: Dux probata militis ſententia, neceſſarijsq́ omnibus eueſtigio paratis, confeſtim eruptionem facere ſuos, ac ignem machinis tribus locis inijcere iubet: Quo confeſtim à militibus peracto, ignis ui uentorum facile in opera depellitur: quæ quia arida erant, ac diu iam ad ſolem uſta igni facillime abſumebantur, & dominante uento nulla humana ope reſiſti poterat: ſiquidem nouitate rei ita omnes perterriti erant, ut neq́ uidere quid agerent, nec conſiderare quippiam poſſent: Quin & cadentibus ex alto lignorum fruſtis percuſſi, & fumo occæcati interdum cadebant, dum ferre præſidium machinis nitebantur: quoq́ maiorem ob prædictas cauſas Romani difficultatem habebant, eò Carthaginenſibus omnia commodiora erant: Siquidem & cernere hoſtes, & omnes eorum machinas conſpicari facile poterant: & ſi quid aduerſus Romanos iactabant, id uiolentia uẽti facillime ferebatur, maiorẽq́ in machinas impetũ faciebat. Tandem uero tanta uis ignis fuit, ut & baſes, quibus ſtabilitæ turres erant, cremarentur, & arietum capita liquefierẽt. Poſt hæc Conſules in reficiendis machinis operã ponere deſtiterũt. Aggere tamen atq́ foſſa urbem undiq́ cingentes lenta obſidione ſuperare hoſtes decreuere, nec prius cum caſtris abſcedere, quàm Lilybæo potirentur. Lilybetani refectis quæ conuenerant mœnibus, ocioſe iam obſidionem tolerabãt. Hæc cum Romæ nuntiata eſſent, Senatus quod multi in obſidione interierant, & penè uacuefacta claſſis erat, nouo delectu habito, in ſupplementũ decem millia hominũ in Siciliam mittit. Hi primo Meſſanã traducti, inde pedibus in lilybetana caſtra iter fecere. Iam Appius Claudius conſulatũ inierat, prioribusq́ Conſulibus Romam reuerſis ipſe apud Lilybæũ exercitui præerat. Hic ſimulac aduenisse ſupplementũ uidet, uocatis ad ſe Centurionibus, tempus inquit ſibi uideri, ut cum omni claſſe Drepanum nauigent: Adherbalem Carthaginenſium ducem, qui illic erat, nihil tale ſuſpicantem ex improuiſo aggrediantur: eum nouarum copiarum in Siciliam aduentũ ignorare, neq́ exiſtimare claſſem Romanorũ, quæ tantam in obſidione Lilybæi iacturam hominum paſſa ſit, aliquo modo nauigare poſſe. Poſt ea uerba Conſulis, omnibus conſiliũ eius approbantibus, ex ueteribus nouisq́ copijs milites delegit, naues optimis quibuſq́ è toto exercitu delectis uiris compleuit: Nam quod & nauigatio propinqua erat, & præmiorũ ſpes maxima, omnes id munus hilari animo ſuſcipiebãt. Paratis igitur omnibus quæ neceſſaria uidebantur, nocte intempeſta nihil ſentientibus hoſtibus Drepanum uerſus nauigat. Adueniente uero luce, cum iam non longe à Drepano forent, nauibus Romanorũ apparentibus, Adherbal etſi primum inopinato hoſtium aduentu percul ſus fuit, ſtatim tamen ad ſe reuerſus atque animo confirmatus, tentare omnino fortunam prælij conſtituit, & omnia

potiùs experiri, quàm pati ſeſe in portu per ignominiam ab hoſtibus obſideri. Quamobrem eueſtigio turbam remigum ad littus cogit: mercenarios milites ex urbe tuba conuocat: eos pro temporis anguſtia cohortatur, ſi fortiter dimicarint, ſpem uictoriæ: ſin ſubire periculum recuſauerint, acerbitatem obſidionis ante oculos ponit. His dictis omnibus præſto ſeſe eſſe oſtendentibus, uociferantibusq́, ne amplius tardaret, ſed iamiam in hoſtes claſſem immitteret, Adherbal laudata militum uirtute, confeſtim naues conſcendere iubet. Admonet præterea omnes, ut in nauim ſuam oculos dirigant, eam alacri animo ſequantur. Nihilo deinde commoratus ipſe, uti pollicitus erat, primus nauigat diuerſa regione portus, quàm Romani aduentabant. Conſul hoſtes conſpicatus, præter opinionem ſuam non ſolum non cedentes, neq; ad fugam paratos, ſed potius ſummo ſtudio manus conſerere cupientes, naues ſuas, quarum aliæ iam intra portum erant, aliæ in ipſis faucibus, aliæ mox ſequebantur, omnes referre gradum iuſſit. Hic cum primæ naues iuſſu Conſulis iter uertiſſent, alijs quæ ponè ſequebantur, adhuc properantibus in portum, tanta conflictatio facta eſt exeuntibus pariter atque intrantibus nauibus, ut extremo in periculo Romanorum res foret. Explicatis tandem ſummo cum labore nauibus, præfecti ſingulas quaſque in ordinem iuxta littus collocabant, proris aduerſus hoſtes conuerſis. At Conſul qui ab initio poſt omnem claſſem ſequebatur, tum in altum profectus læuum cornu obtinuit. Inter hæc Adherbal cū quinq; nauibus ſupra læuum Romanorū cornu in altum progreſſus, nauis ſuæ prora in hoſtes conuerſa, à pelago ſe firmauit: Idem ut aliæ quatuor naues, quæ ſuam ſequebantur facerent, per nuncios imperauit: Ita omnib us à fronte conſiſtentibus, ſublatis ſignis à pelago in Romanos defertur: quorum naues circa littus in ordinem diſpoſitæ erant. Hoc enim ideo à Romanis prouiſum fuerat, ut exeuntes è portu Carthaginenſium naues facilius opprimi poſſent. Verum id poſtea magnam Romanis iacturam intulit, ob cauſas quas dicemus: Nam ut primum appropinquare inter ſe claſſes cœperunt, ſignis è prætorijs nauibus ab utraque parte ſublatis, inuicem concurrentibus hoſtibus pugna committitur. Diu acriter certatum, ita ut æquale eſſe periculum uideretur. Erant enim in utraque parte ex omni exercitu delecti præſtantiſſimi milites: ſemper tamen Carthaginenſes præualebant: tum quod naues eorum ueclociores erant, tum quod peritiores ad nauigandum remiges, tum uel maxime, quod pelagus tenebant, per quod longe latéque pro eorum libidine diſcurrere poterant: Siue enim aliqui eorum ab hoſtibus premebantur, confeſtim celeritate nauium freti in altum euadebant: ac ſi forte inſequebantur hoſtes, in eos plurimæ ſimul conuerſæ eadem celeritate circunueniebant, maximasq́ inferebant clades: nonnullas interim naues ſubmergebant: Siue aliqui ex ſocijs periclitabantur, confeſtim ſine labore atq; periculo præſidium ferebant, aduerſis puppibus in altum nauigātes. At Romanis magna proximum littus impedimenta afferebat: ſiquidē in arcto coacti, neq; refugere cum opus erat, neq; ſeipſos tutari, neq; laborantibus ſuccurrere poterant, & quod in bello nauali præcipuum haberi ſolet, per medios hoſtes præterlabi, ac deinceps in pugnantes impetum facere, impoſſibile Romanis erat, tum quod naues eorum grauiſſimæ erant, tum quod remiges maritimarum rerum rudes, & ad nauigandum inepti. Conſul igitur cum rem in deterius labi cerneret, nauibus partim in littore confractis, nōnullis etiam ſubmerſis, deſperatis ad extremum rebus, primus omnium fugam arripuit. Circiter triginta naues ex omni claſſe, quæ huic forte propinquæ erant, eū ſecutæ, reliquæ omnes, tres & nonaginta numero, in Carthaginenſium poteſtatē uenere. Præterea copiæ omnes captæ, exceptis ijs, quæ proiectis in terram nauibus perierāt.

Adherbal

Adherbal magnam ijs rebus gestis laudem apud Carthaginēses meruit, ut qui singulari prudentia ac magnitudine animi omnia feliciter peregisset. Appius uero Claudius à Romanis iurgijs contumelijsq; uehementer affectus, quod adeo imprudēter se gessisset, quod rem Romanam summum in discrimen adduxisset: ipse tandem consulatu abdicatus summa cum ignominia in iudicio concidit. Romani etsi ingens se accepisse uulnus intelligebant, nihil tamen pristinæ magnanimitatis immemores, cōfestim reparata classe, nouisq; coactis copijs L. Iunium Consulem in Siciliam mittunt. Hunc ijs qui Lilybæū obsidebant subsidium ferre, commeatumq;, & cætera exercitui necessaria subministrare iubēt: Ille cum sexaginta rostratis Messanam nauigat. Hic contractis ab omni Sicilia præterquam à Lilybæo nauibus, classem efficit centum & uiginti rostratarum, præter onerarias, & quas frumentationis causa secum habebat, numero circiter octingentas. Earum mediam ferè partem, & quasdam ex rostratis Quæstori tradit, ac ferre in castra commeatum iubet: ipse interea Syracusis manet, reliquas quæ paulo post à Messana sequebantur, & frumentum ex mediterranea regione à socijs imperatum excepturus. Per idem tempus Adherbal captiuos Romanorum, & naues quas prælio acceperat, Carthaginem misit: hinc Carthalonem præfectū triginta nauibus ei traditis exire in hostem iubet, ipse paulo post cum septuaginta nauibus eum sequitur. Carthalonem admonet, ut quascunq; naues hostiū possit, integras capiat, reliquas incēdat. Carthalo igitur per noctē impigre facta nauigatione, cum ex improuiso classi Romanorū, quæ in lilybetano portu asseruabatur superuenisset, maximo in periculo rem Romanam posuit: Nam cum inter eos qui custodiæ gratia circa classem excubabāt, magnus repente clamor, atq; ingens tumultus ortus foret, Imilcon intellecto strepitu, & iam dilucescente die aduentu hostium cognito, repente euocatis ex urbe militibus hostes inuadit: ita ex omni parte circumuentis Romanorum copijs in nō mediocre periculum deuenerunt. Præfectus Carthaginensium paucis Romanorum nauibus partim captis, partim incensis, non longe post Lilybæo soluens uersus Heracliam nauigat, ut commeatum qui ex ea parte in castra Romanorū ferebatur, intercluderet: Iter facienti speculatoriæ naues Carthaloni nunciant, magnum nauium numerū aduentare: Quo nuncio accepto, Carthalo nequaq; cunctatus, quod ob res paulo ante egregie gestas Romanos spernebat, aduersus eas properauit. Eodem modo Romani quoq; adesse classem hostium à speculatoribus cognouere. Verum hij cum se longe impares esse ad nauale bellum arbitrarentur, in proximum forte littus naues subduxere. Erant in ijs locis recessus quidā atq; anfractus, quibus desuper rupes imminebāt: in ijs cōsistentes Romani lapidibus fundisq; naues hostium arcebant. Carthaginenses etsi à principio tamdiu obsidere illos, quoad eorum potirentur, decreuerant, tamen cum propter naturam loci nihil proficere se posse intelligerent, & Romanos acrius quàm sperabant resistere intuerentur, paucis tandem onerarijs nauibus acceptis ad propinquum flumen nauigarunt, ubi discessum hostium obseruarent. Interea loci Consul peractis ijs, quorum gratia Syracusis remanserat, superato Pachyni promōtorio Lilybæum petebat, ignarus earum rerum, quæ superioribus diebus suis acciderant. Dux Carthaginēsium aduentu Consulis rursus per exploratores cognito, confestim aduersus eum properauit, cupiens procul a cæteris Romanorū nauibus illi occurrere. At L. Iunius cum de longe aduentum hostilis classis prospexisset, magnitudine eius perterritus committere pugnam nō audebat, fugere ob propinquitatem hostium non licebat: quare ad loca difficilia atq; periculosa conuersus, in proximo portu stationem fecit, decreuitq; potius extrema omnia experiri, quàm pati ut exercitus Romanorum in potesta-

tem hostium ueniret. Id conspicatus Carthalo præfectus Carthaginensium,
proficisci aduersus hostes destitit, sed medium quendam inter utranque Ro-
manorum classem portum tenuit, ratus per eum modum utrique classi abeun-
di facultatem ablatum iri. Interiectis diebus ingens procella insurgere cœpit,
quam aliquandiu antea prouidentes Carthaginensium nautæ, ut qui magnam
maritimarum rerum, locorumq́ue in quibus erant, peritiam habebant, Cartha-
loni suaserunt, ut superato confestim Pachyni promontorio uim tempestatis
euitaret. Id cum ille fecisset cum omnibus suis incolumis euasit. At Romano-
rum classis ui tempestatis agitata, quoniam loca importuosa erant, ita ad extre-
mum fracta est, ut nihil ex tot nauibus quod utile in posterum foret, superaue-
rit. Hijs Romanorum tot tantisq́ue calamitatibus rursus accidit Carthaginen-
sium rem superiorem fieri. Romani nuper ingenti clade apud Drepanum na-
uali prælio affecti, tunc uero omnino amissa classe, mari protinus excessere, in
terra duntaxat spem habentes. Contrà uero Carthaginenses & maris imperiū
sine controuersia tenebant, & in terra haud prorsus sine spe erant. Igitur & qui
Romæ erant, & qui in castris apud Lilybæum, quanquam utrique ob prædictas
clades maxime afflicti forent, tamen in obsidione omnino persistendum esse
censuere: Quare & illi quæ necessaria erant suppeditabant: & hij, quantum pro
uiribus licebat, durabant in obsidione. L. Iunius Consul post amissam naufra
gio classem, curæ ac sollicitudinis plenus Lilybæū peruenit: ibi omni cogitatio-
ne quammaxime intētus, noui aliqd agere studet, quò acceptā ex superiori cla
de ignominiam minuat. Quocirca non longe post tenui quadam oblata occa-
sione Erycem per proditionem occupat, simulq́ue & templo Veneris, & oppido
potitur. Eryx est Siciliæ mons, mari imminens ex ea parte quæ ad Italiam spe-
ctat, inter Drepanum ac Panormum, magis tamen Panormo coniunctus. Hic
magnitudine omnes Siciliæ montes excedit, præter unum Aetnam. In eius uer
tice planities est, ubi Erycianæ Veneris templum, quod sine controuersia o-
mnium Siciliæ templorum opulentissimum, atque ornatissimum est. Paulo
infra uerticem urbs est eiusdem nominis, longissimum ac difficillimum undiq́ue
habens aditum. Hic Consul uno in uertice, altero ad radices montis, qua adi-
tus à Drepano erat, præsidio collocato, custod ire utrunque locum pergit, spe-
rans se per eum modum & urbē, & totum montē tutò tenere posse. Carthagi-
nenses capto Eryce Amilcarem, cognomento Barcam, classi præficiunt: Hic
cum omnibus copijs in Italiam delatus maritimam oram populatus est. Erat
autem annus eius belli decimusoctauus. Hinc uastatis Locrorum ac Brutiano
rum agris, cum omni classe in Panormitarum agrum reuertitur. Hic locum oc
cupat bello gerendo aptissimum, inter Rhegium ac Panormum, alte mari su
peremínentem, natura munitum, & ad tenendum exercitum tutissimum: Est
enim mons, quem præcisæ undiq́ue rupes cingunt, in summitate habens planitiē
quandā, non minori ambitu q̃ duodecim milia passuū, peruiā, & culturæ aptissi
mā. Est præterea maritimis auris præclare expositus, mortiferarū ferarū omnino
expers: à mari, & à mediterranea regione rupes habēs inaccessas: eas uero quæ
inter has mediæ sunt haud facile puias. In eo tumulus insurgit, q̃ speculæ simul
atq́ue arcis locū obtinet: portū habet amœnissimū, & ijs q à Drepano uel Lilybæo
Italiā petūt cōmodissimū: aquarū præterea copia insignē: Aditus ad eū omnino
tres sunt, & hi pdifficiles: duo à mediterranea regione, tertius à mari. In eo loco
Amilcar castra posuit, ut q neq́ue ꝓpriā urbē, neq́ue spē ullā habebat, sed medijs se-
se obijciebat hostibus: neq́ue tamē qescere interea hostes pmittebat: nā & mari sæ
pe ab eo loco delatus, in maritimā Italiæ orā oīa usq́ue ad regionē Cumarū uasta-
uit, & postea pedestri itinere ducto exercitu, castris ante Panormū positis, nō lō-

gius

gius ab exercitu Romanorũ octingentis passibus, ibiq; tres ferè annos cõmoratus, multa & præclara facinora fecit, quæ particulatim cõmemorare difficillimũ foret. Romanis igit, quẽadmodũ supra diximus, non solũ in uertice, uerumetiã in radicibus montis Erycẽ custodientibus, Amilcar urbẽ Erycinã per fraudem capit, quæ media erat inter uerticẽ montis, & præsidia Romanorũ, quæ in radicibus erant: quo facto accidit Romanos, q in uertice erãt, à Carthaginẽsibus obsessos, summo in discrimine uersari, nec minus sanè Carthaginẽses ipsos in Erycina urbe premi, duobus Romanorũ præsidijs, altero supra uerticem, altero à radicibus montis obsessos, nec nisi unicam, & eam perdifficilem ad importanda in urbem necessaria, habentes uiam: ita inuicem & obsessi, & obsidentes summa obstinatione animorũ utriq; perdurabant, extrema omnia tolerantes, & maximis quibusq; periculis sese obijcientes. Cum in hunc modum traheretur bellũ, & Amilcar Romanos mari quammaxime infestaret, quod illi iam annos ferè quindecim mari abstinuissent, commoti maiorem inmodum Romani, utpote qui bellum aliter finem nunquam habiturũ uidebant, ad studium parandæ classis iterum conuertuntur: Verum quia exinanitũ iampridem ærarium fuerat, priuatim ciues pro suis quisq; facultatibus contribuentes, plures unã simul quinqueremem ædificabant, & necessarios ad eam sumptus subministrabant: tantus erat uniuersi populi ardor ad res bellicas, imperiumq; Romanũ propagandum: In hunc modum ducentas quinqueremes parauere, instar eius nauis Rhodiæ, quam apud Lilybæum captam supra ostendimus. Huic classi præficiunt L. Lutatium Consulem, eumq; adueniente iam uere aduersus Carthaginenses mittunt. Hic igitur cum omni classe ex improuiso in Siciliam delatus, primo aduentu Drepani portum, cæterosq; qui circa Lilybæum erant occupauit, uniuersis Carthaginensium nauibus sese ad ducem pauide recipientibus. Hinc Drepanũ instructis machinis, cæterisq; ad obsidionem necessarijs expugnare nititur: & quia non longe aberat Carthaginensium classis, memor præteritarum rerum, quantum momentũ bello maritimæ res afferrent, haudquaquã per ocium, atq; socordiam tempus conterebat, sed remiges, ac nautas assidue exercebat, neminemq; ex tota classe ociosum esse patiebatur. Ita breui tempore factũ est, ut Romani milites ad nauales pugnas aptissimi forẽt. Carthaginenses cognito aduentu Romanæ classis, confestim ipsi quoq; naues parant, frumento, ac cæteris necessarijs rebus onerãt, ne quid hijs qui apud Erycem obsidebantur, è necessarijs rebus deesset. Classi Hannonem præficiunt: hic delatus ad insulam quã uocant Hieronesum, inde nihil sentiẽtibus hostibus, in castra ad Amilcarem nauigare, & euacuare naues, ac commeatum exponere properabat. At Lutatius aduentu hostium cognito, eorũ consiliũ suspicatus, haud enim difficilis coniectura erat, optimis quibusq; è pedestri exercitu militibus secum adductis, confestim ad Egusam insulam nauigat: hæc insula non longe abest à Lilybæo: hic hortatus pro tempore militum animos, ut in sequentem diem omnes sese ad pugnã pararent edixit: postridie cum iam dilucescere dies cœpisset, Consul prosperũ quidem, ac secundum adesse hostibus uentum conspicatus, classi uero Romanæ planè aduersum: præterea mare turbidum esse, ac procellosum, quid agendum foret aliquãdiu dubitauit: mox uero considerans suos, si durante procella maris ad manus cum hostibus ueniãt, prœliũ duntaxat cum Hannone, & cum naualibus copijs, & cum impeditis atq; onustis nauibus inituros: si uero prorogato pugnæ tẽpore tranquillitatẽ maris expectent, iam necesse fore, ut cum euacuatis, ac maxime expeditis nauibus cum optimo quoq; milite è pedestri exercitu delecto, & quod maximũ est, cum Amilcaris audacia, quo nihil terribilius per id tẽpus audiebat, in certamen descẽdãt, statuit tandem quãuis turbido, & aduer

ſante mari cum hoſtibus congrediendum. Venientibus igitur plenis uelis Carthaginenſium nauibus, claſſem ſtructam atq; paratam opponit. Carthaginẽſes ubi interceptũ claſſis ſuæ curſum ab hoſtibus uident, nauesq; illorũ ad certamen paratas, dimiſſis uelis ipſi quoq; ſe ad prælium comparant: hic confirmatis animis utrinq; confligitur: quo in loco cum omnia è diuerſo forent, quàm olim in pugna apud Drepanũ fuerant, non immerito diuerſum quoq; res exitum habuere. Romani naues quàm celerrimas habebãt, onera omnia, exceptis quæ ad belligerandum neceſſaria uidebãtur depoſuerant: remiges eorũ diu exerciti, & ob eam cauſam acres, ac ad certamen prompti erant: optimi quiq; milites ex toto pedeſtri exercitu delecti fuerant. Carthaginenſibus hæc omnia contrà euenerãt: eorũ naues onuſtæ, & ob id ad res gerendas ineptæ erant, turba remigum ac nautarum ut tumultuaria, ita ad res bellicas rudis: milites noui, necdum periculis aſſueti: nam quod Romanos nunquã amplius mari quicq; molituros exiſtimabant, omnem protinus rei naualis curam cogitationemq; depoſuerant: quamobrem ſimulac pugnari cœptum, à Romanis ſuperantur: naues eorũ quinquaginta uel fractæ, uel ſubmerſæ, ſeptuaginta plenæ captæ, reliquæ ſublatis uelis, ſubita uenti mutatione facta, mirabili celeritate ſeſe ad Hieroneſum ex fuga receperunt. Conſul poſt prælium cum omni claſſe Lilybæum reuerſus, prædam & captiuorũ corpora inter ſuos diuidit: fuerunt enim è Carthaginenſibus uiui capti, præter eos qui inter certandum perierãt, ultra decem millia hominũ. Carthaginenſes tali ac tanta clade perculſi, etſi animo ad belligerandum promptiſſimi erant, diuerſis tamen rationibus impediebantur: Siquidem neq; hijs qui in Sicilia erant, ſubminiſtrare commeatum poterant, amiſſa claſſe, & hoſtibus mare undiq; tenentibus, & derelinquere ducem, ac milites optime de re publica meritos, proditionis ſimile exiſtimabãt, quibus uero copijs, aut quibus ducibus contenderent non habebant. Quapropter miſſo ad Amilcarem quã celerrime nuncio, poteſtatẽ illi tradunt, quicquid de republica uiſum fuerit faciendi. Amilcar optimi ſimul ac ſapientiſſimi ducis officium fecit: quandiu enim aliqua Carthaginenſiũ rebus ſpes ſuperfuit, nullum unquã laborem, nullũ periculũ euitauit, ſed ſumma induſtria atq; audacia fretus, omnia pro adipiſcenda uictoria haud ſecus quàm cæteri duces aſſidue ſubijt: ubi uero Carthaginenſiũ rebus nullam amplius relictam ſpem uidet, prudenter ac moderato animo cedens tẽpori, legatos qui de fœdere agerent, ad Conſulem miſit. Enimuero optimi ducis officiũ exiſtimandum eſt, poſſe non ſolum uincendi, uerũetiam cedendi tempora perſpicere. Lutatius quoq; conditionem fœderis nequaq; aſpernatus eſt, conſcius difficultatum, quibus ex diuturno bello populus Romanus premebatur: Ita tandem de fœdere conuenit, huiuſmodi conditionibus præſcriptis: amicitiam eſſe Romanis, Carthaginenſibusq;, ſi id populo Romano uideatur, excedere prorſus omni Sicilia Carthaginenſes, neq; poſt hac Hieroni bellum inferre, neque contra Syracuſanos, Syracuſanorum'ue ſocios mouere arma: Carthaginenſes ſine pretio captiuos omnes reddere, inſuper talenta argenti Euboica duo millia & ducenta Romanis annos uiginti pendere: Has conditiones Romam miſſas, populus Romanus comprobare noluit, uerum in Siciliam decem uiros cum autoritate publica legatos miſit: hij in Siciliam delati ſummam rei haudquaq; imminutarunt, tempore pendendi argenti duntaxat coarctato, ac mille inſuper talentis additis: Id præterea conditionibus addidere, ut non ſolum Sicilia, ſed etiã omnibus inſulis, quæ inter Siciliam atq; Italiam mediæ ſunt, Carthaginenſes excederent. Per hunc itaq; modum primo bello, quod Romani aduerſus Carthaginenſes pro Sicilia geſſerunt, finis impoſitus. Durauit id bellum continuos quatuor & uiginti annos, omnium ſanè quæ nos audiuerimus longiſſimũ

atq;

atq; maximum: in quo, ut alia omittam memoratu digna, semel quinqueremibus ex utraq; parte amplius quingentis, iterum non multo minus quàm septingentis inuicem pugnatũ fuit. Amiserunt in eo bello Romani quinqueremes septingentas, præter eas quæ diuersis naufragijs perierũt: Carthaginenses uero circiter quingentas, Itaq; qui ante eum diem admirati fuerant Antigoni & Ptolemæi, & Demetrij copias, & classem, & bella naualia, merito posthac magnitudine rerum à Romanis, Carthaginensibusq; gestarum, omnem admirationem deposuere. Quod si quis considerare uelit, quantũ intersit inter quinqueremes, ac triremes, quibus Persæ aduersus Græcos, rursusq; Athenienses, & Lacedæmonij bello inter se usi fuere, profecto nunquã maioribus copijs mari pugnatũ intelliget. Quibus ex rebus clare constat id quod principio à nobis propositũ fuit, Romanos neq; fortuna, quidam ut Græcorũ putant, neq; casu, sed propria uirtute, audacia, magnitudine animi, tantum imperium consecutos, ut tandem rerum omnium potiti fuerint: quanquã erunt fortasse qui dubitent, quæ causa sit, quod cum longe magis polleãt hac tempestate terra, mariq; Romani: quippe qui uniuerso iam orbi dominãtur, non tamen aut tot simul naues ædificare, aut tantam uno tempore classem conficere ualeãt: uerum eius rei causam facile licebit intelligere, cum ad expositionem Romanæ reipublicæ, morumq; atq; institutorũ eius uentum erit: nam de hijs præter propositũ facere mentionem, neq; nobis commodum, neq; lectoribus nostri operis utile foret. Siquidem res ipsæ amplissimæ sunt, sed tamen usq; in hunc diem, ut id quod sentio dicam, nemini notæ, culpa eorũ qui historias scripserunt: Hij enim partim ignorarunt quæ scriberent: alij, & si recte intellexerũt, obscure tamen ac prorsus inutiliter scripsere. Enimuero in hoc bello, si quis diligenter animaduertat, pares sanè utriusq; populi animos, resq; omnes duarum maximarũ ciuitatum inter se simillimas inueniet: Principio desiderium utriusq; simile fuit, magnitudo animi par, cupiditas gloriæ æqualis: uiri apud Romanos longe quidem præstantiores, sed dux Carthaginensium Amilcar cognomẽto Barca, Annibalis pater, qui postea bellum cum Romanis gessit, prudentia & fortitudine nemini secundus. Fœdere inter Romanos, Carthaginensesq; percusso, similes ferè casus utrunq; populum excepere. Romani enim statim cum gente Faliscorum bellum gerere cœperunt, quod tamen intra paucos dies, ciuitate eorũ potiti, terminarũt. Carthaginenses uero per idem tempus finitimorum, ac Numidarũ, & aliorum Africæ populorum bello circunuenti, in extremũ ferè discrimen deuenere, tandemq; non modo pro prouincia, sed pro seipsis, pro libertate, pro liberis, pro solo natali, coacti sunt dimicare: quod bellum, cum memoratu dignũ sit, summatim, breuiterq;, sicuti ab initio proposuimus, referemus: nam quale, quamq; atrox sit id bellũ, quod omnes cruentum uocant, facile quiuis ex rebus gestis eorũ temporũ suspicari poterit. Quàm uero multa prouidere ducem exercitus, & longe antea cauere oporteat, quidq; barbari mores differant ab hijs, qui sub disciplina & legibus educantur, ex ijsdem planè rebus palàm fiet, quodq; præcipuũ est, ex cognitione earum rerũ facile intelligentur causæ eius belli, quod postea Annibal aduersus populum Romanũ gessit: quæ quoniam non modo apud eos qui historias scripserunt, uerumetiam apud eos qui in ipso bello fuere, interdum dubiæ sunt, ac perobscuræ, operæpretium erit, si ueritatem rei studiosis nostri operis apertam faciemus. Amilcar post percussum cum Romanis fœdus, copias ab Eryce in Lilybæum deduxit: hinc sese statim magistratu abdicauit: copias Gestoni duci, qui Lilybæi erat, transmittendas in Africam tradidit. Gesto quod res nouas in tanta multitudine hominum, si simul in Africam delatæ forent, uerebatur, præsertim cum magna militibus stipendia deberentur,

quæ

quæ propter inopiam ærarij solui non poterāt, prudentissime antea prouiderat, ne simul omnes, sed diuersis inter se temporibus copiæ mitterentur: factis etiam de industria interuallis, ut facilius per partes prouideri posset, primiq; ante domum abijssent, quàm secundi superuenirent. Carthaginenses partim negligentia, partim inopia ærarij, non solum nō dimittebant copias, sed ut in urbe aduentum cæterarū expectarēt, iubebant, quo simul cum omnibus de stipendijs transigeretur: Cæterum cum multa in urbe, & per noctem, & interdiu à militibus maleficia cōmitterentur, intolerabilisq; iam foret multitudinis intemperantia, Carthaginenses accersitis ducibus eos rogant, ut omnem multitudinem, quæ in urbem conuenerat, ad oppidum Siccam traducant, ibiq; tamdiu expectent, quoad reliquæ copiæ in Africam uehantur: Præterea nonnihil pecuniæ singulis quibusq; tradi iubent, quo facilius tolerare moram possint. Duces dicto Carthaginensium obtemperantes, sine mora multitudinem educere cœperunt: uerum cum singuli quiq;, quemadmodum superiori tempore fecerant, uellent impedimenta Carthagini relinquere, ueluti paulopost eò pro stipendijs reuersuri, Carthaginenses ueriti, ne si id eis permitteretur, alij amore liberorum, pars uxorum gratia, uel non abirent, uel mox in urbem reuerterentur, & ita conditiones ciuitatis nihilo meliores fierent, tandem hostiliter cum omnibus rebus suis exire inuitos coēgere. Vt igitur in Siccam traducti sunt milites, licentius iam per ocium atq; socordiam uitam agebant, id quod in exercitu pernitiosissimū est, & fons atq; origo seditionum omnium, quidam stipendia insolentius quàm ante, ac longe maiora quàm prius postulabant, omnes memores munerum, quæ inter pericula duces, cum eos ad bellum hortarentur, sibi polliciti fuerant, etiam præter stipendia longe maiora expectabant: Verum spes sua eos frustrata est: nam simulatq; omnes in Sicca oppido conuenere, missus ad eos Hanno Carthaginensium prætor, non solum non attulit munera quæ sperabant, sed de penuria ærarij multa locutus est, & aliquam stipendiorū remissionem postulauit. Quibus rebus commota multitudo, confestim insurgere cœpit. Ingens tumultus, magnaq; in oppido seditio orta, utpote in tanta morum atq; linguarū uarietate: nam Carthaginenses, quod ex uarijs, diuersisq; hominū generibus exercitum componerent, partim quidem recte faciebant, siquidem neq; conspirare inter se facile adeo diuersa gens poterat, & mandatis ducum facilius uniuersi obtemperabant. At si quando tumultus, aut seditio in exercitu oriebatur, tunc neque mulcere quenquam, neq; alicui modum imponere licebat: gens ignara cum impetu ferebatur, ubi semel ad iram uentum erat, more ferarum continue magis crudescebat, neq; ullus erat sæuitiæ modus, quod ea tempestate in exercitu Carthaginensium euenit. Erant enim Hispani alij, alij Galli, quidam Lygures, item Baleares, Græci etiam non pauci, Afri plurimi, fugitiuorum & transfugarum ingens numerus: quamobrem neq; congregare omnes uno tempore cuiquam licebat, neque alius ad eam rem modus inueniri poterat: prætorem singulorum linguam nosse impossibile erat: plures uno tempore ad conuocandam multitudinem adhibere interpretes stultissimum uidebatur: reliquum erat, ut id per duces eorum fieret, quod Hanno euestigio expertus, frustra laborauit. Siquidem alij mandata ducum nequaquam intelligebant, alij aliter referebant quàm dicerentur, pars id ignorantia, pleriq; uitio faciebant: quamobrem ira, impetu, tumultu omnia plena erant: inter cætera querebantur, à Carthaginensibus neminem ex hijs, sub quibus in Siciliam militauerāt, quiq; munera eis polliciti fuerant, ducem ad se missum. Tandem uero raptis per iram armis, contempto Hannone & cæteris ducibus, Carthaginem uersus profecti, apud oppidum Tunes, quindecim millibus passuum à Carthagine castra locāt: erant hij supra

uiginti

uiginti millia hominũ. Carthaginenſes tunc demũ ſe circunſpicere, tunc errata ſua recognoſcere cœperũt, cum nullum amplius rebus ſuis remedium erat: ingens enim Carthaginenſium error fuit, tantam conductorũ militum multitudinem, finito bello in unum locũ coëgiſſe: nec eo minor, liberos, uxoresq; eorũ, aut cætera impedimenta non retinuiſſe Carthagini, quibus ſi res poſtularet, ueluti obſidibus uti poſſent: tamen cum tantam multitudinem hominũ haud parum formidarent, nihil quo illorũ iram leniri poſſe arbitrarentur prætermittere, iubere, ut in caſtra eorũ à ſuis frumentũ, & cætera neceſſaria portarentur, uenderentnrq; quo pretio illi uellent: crebras præterea legationes ad eos ex Senatu Carthaginenſi mittere: At mercenarij milites ſingulis diebus noui aliquid cogitare, audaciores iam facti, quod timeri ſeſe à Carthaginenſibus ſenſerãt, quodq; bello Siculo exerciti erant, & Carthaginenſes nullas prorſus urbanas copias habere intelligebant: quamobrem ubi prius debita ſibi ſtipendia petere conſueuerant, nunc etiam interfectorum equorũ pretia exolui ſibi poſtulabant: neq; hijs contenti, rurſus multorũ annorum frumentũ deberi ſibi aſſerebant, pro eo inauditum ante eum diem pretium flagitabant: deniq; quotidie noui aliquid, quo bellum mouerent, reperiebant: peſſimi quiq; & maxime ſeditioſi milites in exercitu præualebant. Carthaginenſibus omnia ſeſe facturos pollicentibus, tandem inter eos conuenit, ut omnia quæ in dubio eſſent unius arbitrio cõmitterentur, quo duce illi in Sicilia uſi forent: ſed enim Amilcarem Barcam, ſub quo in Sicilia militauerant, nõ ſatis diligebant, quod neq; nunc in tanta diſſenſione ad eos ĩjſſet, & antea ſponte ſeſe magiſtratu abdicaſſet. Geſtonem uero omnes unanimiter amabant, quoniã & dux in Sicilia fuerat, & erga eos perhumaniter ſe geſſerat, cum cæteris in rebus, tum uel maxime in traductione copiarũ in Africam. Huic igitur ſummã rei cõmittendam omnes cenſuere. Geſto eueſtigio cum pecunijs mari profectus, ſimulac Tunes appulit, principio duces conuocat, deinde ſingulas quaſq; nationes congregari iubet: hic eos partim præteritarũ rerum increpat, partim præſentium admonet in futurũ, ut Carthaginenſes, quorũ milites longo tempore fuerunt colant, longa oratione hortatur: tandem ſuadet, ut ſuum quiſq; ſtipendiũ æquo animo capiat, id uero per nationes diuidere cupiebat: erat in exercitu Campanus quidam, qui nuper ſeruus è Sicilia à Romanis tranſfugerat, uiribus corporis atque audacia in rebus bellicis inſignis, nomine Spendius: hic metuens, ne ſi fœdus cum Carthaginenſibus fieret, in domini ſui poteſtatem deueniret, ac ſecundum leges populi Romani cæderetur, ſummam audaciam uerbis ac re ipſa quæcunq; moliri, quo omnia magis perturbarentur, ſeditionem quàm fœdus, bellum quàm pacem præoptare: præterea etiam Afer quidam nomine Matho, qui liber quidem erat, atq; in Sicilia pro Carthaginenſibus dimicauerat, ſed quia multa in diſſenſione ſeditioſe fecerat, ſupplicиũ formidabat. Hic igitur conuocata Afrorũ multitudine admonet, ut prudenter rebus ſuis conſulant, neq; dubitent Carthaginenſes, cum primum cæteri milites, accepto ſtipendio in prouincias reuerſi fuerint, omnem ſuam irã in Libyes conuerſuros, ita illos ſibi perſuaſiſſe omnem ſeditionem initium habuiſſe ab Africanis, proinde uideant quid agant: Quibus uerbis cõmota mirum inmodum multitudo, ſimul quod mentionem duntaxat de ſtipendio à Mathone factam intelligebant, nihil autem neq; de precio interfectorũ equorum, neq; de frumento tot annorũ ab eo cõmemoratum, extemplo omnes ſimul in concionem deliberandi cauſa uenere: Hic Spendio, ac Mathone uehementer in Geſtonem, ac reliquos Carthaginenſes inuehentibus, omnes facillime aures præſtabant: quod ſi quis præterea aliter conſulere nitebatur, nõ expectabant idem ne quod Spendius, an diuerſum ſentiret intelligere, ſed cõfeſtim iactis in eum lapidibus interficiebant.

ficiebant. Multi in hunc modum non solũ duces, uerumetiam priuati homines cæsi: nihilq; aliud in tanto tumultu per totum exercitum audiebatur, quàm uerbum, inijce, inijce, pariter omnes clamabant: eoq; magis eorũ animus sæuiebat, quod pauloante ebrij à cœna surrexerant. Itaq; si quis dicere, inijce, semel cœpisset, confestim ita undiq; lapides concurrebant, ut ne fugæ quidem locus ullus relinqueretur: ita cum nemo amplius consulere in concione quippiam auderet, Spendium & Mathonem unanimi consensu duces sibi constituere: Gesto, etsi tantum tum in multitudine tumultum ac seditionem cerneret, tamen utilitatem patriæ cæteris omnibus rebus præponẽdam existimabat. Itaq; cum intelligeret, crudescentibus indies magis multitudinis animis, res Carthaginensium summũ in discrimen adduci, etiam cum sui capitis periculo insistere, atq; experiri omnia decreuit: & nunc uocatis ad se principibus coniurationis, nunc singulis separatim nationibus accersitis, eorũ animos precibus, pollicitationibusq; mulcere conabatur. At illis nondum frumentũ quod petierant consecutis, & tamen deberi sibi affirmantibus, acriterq; petentibus, Geston sese id libenter daturum respondit, si Mathonem in eius manibus ponerent. Ad eam uocem indignata multitudo, in tantam insolentiã prorupit, ut confestim pecuniam omnem, quæ ad dissoluenda stipendia parata erat, diripuerint, Gestonemq; ipsum, ac cæteros, qui cũ eo erant, Carthaginenses ceperint. Matho autem ac Spendius multitudinis duces, ut celerius exardesceret bellum, immane aliquod patrare facinus properabant. Quamobrem insolentia multitudinis collaudata, unà cum pecunijs etiam sarcinas Carthaginensium rapuere: Gestonem, cæterosq; qui cum eo erãt, post multas contumelias duci in uincula iusserunt: ipsi posthac crudeli, & ante eum diem inaudita inter se facta coniuratione, apertum cum Carthaginensibus bellum gessere. Ex huiusmodi igitur causis natum est, taleq; principiũ habuit bellũ quod Africanũ dicitur. Matho ac Spendius patratis hijs, quæ supra memorauimus, confestim per omnes Africæ populos legationes mittunt, ad libertatẽ eos prouocantes, & ut sibi contra sæuum populi Carthaginensis, crudeleq; imperiũ adiumento esse uelint rogantes: omnibus ferè Africæ populis inceptũ comprobantibus, cõmeatuq; & copijs abunde subministratis, Duces diuiso inter se exercitu, pars Vticam, alij Hipponem, quod hæ ciuitates in conspiratione dissensẽrant, obsedere. Carthaginẽses qui rem quidem familiarẽ duntaxat agricultura sustentare: publicas uero pecunias ex tributis Africæ colligere: præterea conductis tantũmodo militibus bella gerere consueuerant, tunc hijs nõ modo priuati, sed ea omnia in capitis sui pernitiem conuersa animaduertentes, multis uno tempore difficultatibus premebant, nec quò se uerterent satis sciebant: tantoq; hæc grauiora eis uidebantur, quanto præter spem acciderãt magis. Etenim longo ac difficili in Sicilia bello fatigati, percusso ad extremũ cum Romanis fœdere, sperabant sese aliquandiu quiescere ac respirare posse: at id longe contrà euenit. Bellum enim subito exarsit infestius multo ac periculosius quàm antea. Siquidem primo de possessione Siciliæ cum Romanis certabãt, nunc uero pro seipsis, pro liberis, pro patria subire pericula cogebãtur. Ad hæc nulla amplius arma, nullæ nauales copiæ, nullius classis apparatus apud eos erãt, ut qui totnaualibus prælijs uicti ac profligati fuerant: nulla præterea in posterũ tributa, nullum amicorũ aut sociorũ præsidium expectabant: tunc demum intelligentes quantũ inter externum, ciuileq; bellum interesset, cuius mali causa profecto ipsi sibijpsis fuere: etenim superiori bello, quod iustas se causas habere putarent, superbe nimium atq; auare Africæ populis imperauerant, uniuersorũ fructuũ medietatem abstulerant, tributa duplicauerant, nullum etiam hijs qui per ignorantiã deliquerant remittere crimen uoluerant: magistratuũ eos duntaxat honestauerant, non qui

benign

benigne ac clementer se gessissent, sed qui grandem ærario pecuniam cumulassent, quamlibet iniuste per eos in populum sæuitum foret, qualis fuit is, quem supra memorauimus Hanno: Quibus rebus factum est, ut populi Africæ non solum hortatu multorũ, uerumetiam unico nuntio facile ad rebellionem induci posse uiderentur: Siquidem mulieres ipsæ, quod superiori tempore uiros, liberosq; earũ, ob non soluta uectigalia duci in seruitutem uiderant, in singulis quibusq; ciuitatibus conspirauere, nihil relictorum sibi bonorum occultantes, sed mundos etiam muliebres, quod dictu incredibile uidetur, ad soluẽda stipendia sponte conferentes. Quibus ex rebus tantũ Mathoni ac Spendio facultatũ comparatum, ut non solum militibus quæ principio coniurationis polliciti fuerant abunde persoluerint, uerumetiam ad futuros belli apparatus satis superq; habuerint. Quamobrem non præsentia solum, uerumetiam futura prospicere recte consulentem conuenit. Carthaginẽses etsi tot undiq; calamitatibus circunuenti forent, non tamen omnino animi concidere, sed quantis pro angustia temporis licuit, paratis mercenarijs militibus ducem præficiũt Hannonem: Hinc urbanã iuuentutem armant, equites etiam urbanos exercent, reliquias nauium triremesq; partim ueteres instaurant, partim nouas instruũt. Interea Matho & Spendius, cum iam septuaginta armatorũ millia ad eos ex Africa conuenissent, diuisis, quemadmodum supra diximus, inter se copijs, Vticam atq; Hipponem obsidebant, nondum tamen desertis castris, quæ apud Tunes oppidum ante constituerant: ex quo fiebat, ut Carthaginenses omni Africa excluderẽtur. Siquidem Carthago in promontorio sita est, in mare protendens, insulæq; speciem habet, nisi quod arctissima tellure Africæ coniungitur: urbs ipsa partim mari, partim stagnis coarctatur: latitudo telluris quæ eam cum Africa iungit, non amplius quàm tria millia passuum continet: huius ab una parte quæ in mare protenditur, nõ longe abest Vtica ciuitas: in altera iuxta paludem Tunes est oppidum. Hostes igitur castris hinc apud Tunes, illinc apud Vticam positis, Carthaginenses ab reliqua Africa excludebant, ac modo noctu, modo interdiu, ad mœnia usq; Carthaginis prorumpentes, tumultu & trepidatione urbem complebant. Inter hæc Hanno quæ bello necessaria erãt diligentissime parauit: erat enim uir promptus, & ad huiusmodi res ingeniosissimus. At paulopost aduersus hostes cum exercitu profectus, quod recte discernere tempora nesciret, magnam ducis imperitiam præ se tulit: missus etenim in auxilium Vticensibus obsidione laborantibus, primo impetu hostes elephantorum multitudine perterritos dissipauit, mox uero adeo imprudenter se gessit, ut ipsos obsessos, in quorũ subsidium uenerat, maximũ in discrimen & extremam ferè pernitiem adduxerit: nam cum balistas, tormenta, catapultas, ac omnifariam oppugnandarũ urbium machinas secum Carthagine detulisset, castris ante mœnia urbis positis, pugnam cum hostibus commisit: Illi cum elephantorũ uiolentiam sustinere non possent, desertis castris, pluribusq; ex suis interfectis in proximũ collem, natura & arborum frequentia munitissimũ, se recepere. Hanno duntaxat aduersus Numidas bella gerere solitus, qui ubi semel fugam arripuere, uix ad tertiam diem consistere solent, quasi iam uictor foret, cura persequendi hostes abiecta, Vticam ingressus tantũmodo curando corpori operam dabat: hostes uero sub Amilcare in Sicilia militare consueti, ac sæpe eodem die fugere hostem, & mox iterum insectari, simul atq; Hannonem Vticam ingressum cognouere, exercitumq; fiducia uictoriæ securum degere, repente castra hostium agressi eorũ partem interfecere, reliquos cum ignominia sese in urbem recipere coẽgerunt, machinis, & cætero belli apparatu, nemine iam contra dicente potiti: neq; hoc solum tempore Hannonis imprudentia Carthaginensibus obfuit: nam paucis interiectis diebus,

cum castra hostium apud Sorzam oppidum forent, nactus opportunissimum tempus, quo hostes bis structis de more aciebus, bis tumultuario impetu facto superare facile potuisset, utrunque tempus ignauia atque socordia prætermisit. Carthaginenses itaque cum Hannonem imperite uersari in eo bello cernerent, rursus Amilcarem unanimi consensu ducem creant, huic elephantos septuaginta tradunt, omnem præterea conductum militem & transfugas, item equites, peditesq; urbanos, ita ut uniuersi essent circiter decem millia hominum: hic euestigio cum exercitu profectus, incredibili uirtute uno tempore & animos hostium fregit, & obsidionem Vticæ dissoluit, & dignus ea gloria quam ex rebus gestis antea comparauerat, eaq; expectatione, quæ de eo apud omnes erat, apparuit. Fuit autem prima eius industria hunc in modum cognita: Promontorium in quo Carthago sita est, aspero admodum dorso, ac montuosis saltibus ad reliquam Africam coniungitur, uiasq; habent ea loca perdifficiles, atq; inaccessas, & magna ex parte manu factas: Igitur tumulos omnes qui itineribus imminent, Matho occuparat, præsidijs ea loca diligentissime firmauerat. Fluit præterea per hæc loca Machæra fluuius altis quidem ripis, ac prærapido gurgite, nec nisi unico ponte transmeabilis: supra pontem urbs est nomine Sephyra, hanc eodem modo Matho tenebat. Quibus ex rebus accidebat, ut non modo exercitui Carthaginensium, sed & priuatis quibusque hominibus præclusus in Africam transitus foret: quæ cum animaduerteret Amilcar, nihil intentatum relinquens, quo exercitum in Africam traduceret, tandem hoc consilio usus fuit: animaduerterat cursum eius fluminis, quod supra memorauimus, interdum flante uento ita destineri, ut stagnarentur ferè eius ostia, nec multum per id tempus in mare deflueret, itaque facilem fore per ea tempora secus mare transitum suspicatus, rem nemini pandit, duntaxat quæ exercitui ad profectionem necessaria erant, parat: hinc opportunum ei rei tempus expectat: quod simul atque aduenit, per noctem cum exercitu profectus, nemine id sentiente, præter fluuij ostia copias omnes traducit: orta uero luce, & hostibus, & hijs qui in urbe erant, tantæ rei miraculo obstupefactis, Amilcar aduersus eos qui Sephyram custodiebant exercitum mouit. Spendius ubi traductas ab Amilcare copias intellexit, rapto confestim agmine in subsidium suorum proficiscitur: ita sibi inuicem utrique exercitus opitulabantur: Erant autem Sephyræ ad decem millia hominum: Vticæ uero circiter quindecim millia: hij facile à se circunueniri posse Carthaginenses arbitrati, si utrique aduersus eos proficiscerentur, & sub idem tempus alteri à fronte, alteri à tergo hostibus occurrerent, repente cum omnibus copijs profecti, confirmatis animis aduersus Amilcarem tendunt: at Amilcar nihilominus iter persequitur, prima fronte elepantos habens, deinde equites ac leuis armaturæ milites, postremo legionarios: ubi uero hostes ardentius in suos irruentes cernit, subito mutari ordines, ac totum conuerti agmen iubet, ita ut qui à fronte erant conuerso itinere de industria quasi fugam facerent, qui uero postremi incedebant, alia ex parte flectentes, in primam frontem properarent: quo facto Libyes, qui utrinque Carthaginensibus obuiabant, rati hostes eo tumultu perterritos fugam arripuisse, deserto ordine circa illos funduntur, statimq; ad manus ueniunt: Simulac uero equites sibi appropinquantes, ac reliquas copias cum impetu irruentes cernunt, nouitate rei perterriti, celeriter dissipantur: ac postremo se fugæ committunt: alij à legionarijs militibus à latere inuadentibus magna cum cæde profligati, alij ab elephantis, equitibusq;, qui post legionarios ruebant, pessundati: ad sex millia hostium in eo prælio cecidere, capti circiter duo millia, reliqui fuga accepta, partim ad Sephyram urbem, nonnulli in castra quæ circa Vticam erant

cam erant

cam erant, se recepere. Amilcar hijs rebus felicissime gestis, hostes qui Sephyram aufugerant insecutus, urbem primo aduentu cepit, militibus qui in ea erant ad oppidum Tunes euestigio fugientibus: hinc per reliquam prouinciã grassatus pleraque oppida in potestatem redegit, alia tormentis ac manu militari expugnauit. Ex quo factum est, ut Carthaginenses, qui paulo ante nullam rebus suis relictam spem cernebant, pristinum robur audaciamq́ resumerent. Matho per id tempus Hipponem obsidebat: Hic Spendio & Autarico Gallorum duci persuaserat ut hostes insequerentur, & plana quidem loca, ob elephantorum equitumq́ hostilium multitudinem euitarent, radices uero montium tenerent, neq́ ab hostibus, ob multa quæ accidere poterant, longe secederent. Præterea Numidas Libyesq́ frequentibus nuntijs sollicitabat, monens atq́ orans, ut sibi præsidium ferrent, neq́ paterentur tam opportuna ad libertatem Africæ tempora in irritum labi. Spendius igitur sex ueteranorum millibus ex omni multitudine quæ apud Tunes erant assumptis, per radices montium non longe ab hostibus castrametabatur. Habebat præterea unà Gallos, qui sub Autarico militabant. Erant hij circiter duo millia hominum: nam reliqua Gallorum multitudo bello Siculo, Romanis Erycem obsidentibus, ad eos trãsfugerat: cum interea Amilcar in quadam planitie undiq́ montibus circunsepta cum omni exercitu moraretur, auxilia Numidarum Afrorumq́ magna multitudine Spendio superuenire. Quo factum est, ut exercitus Carthaginensiũ tribus undiq́ hostium castris cingeretur, à fronte Afri, à tergo Numidæ, à latere Spendius imminebat. In tam iniqua conditione maxima diu Amilcarem dubitatio tenuit, quid sibi agendum foret. Erat per id tempus inter Numidas Narua quidam, nobilitate generis clarus, ac in primis manu promptus: Is semper Carthaginensibus affectus fuerat, & tunc in primis Amilcaris uirtutem admirabatur. Quamobrem opportunum tempus adesse ratus, quo amicitiam cum Amilcare iniret, in eius castra proficiscitur, habens secum Numidas circiter centũ: Cumq́ iam propè foret, audacter constitit, colloquium manu petens. Amilcar eius uiri audaciam admiratus, unum ex equitibus ad eum mittit. Ille idcirco se uenisse dicit, ut ducem alloquatur. Amilcare adhuc dubitante, neq́ id credente, Numida equum atq́ hastam ijs qui secum erant tradit, ipse intrepidus ad Amilcarem proficiscitur. Cuncti admirabantur, obstupebantq́ tantam unius Numidæ audaciam. Tandem uero in colloquium uocatus, narrat sese omnibus Carthaginensibus mirifice affectum semper fuisse, Amilcaris uero amicitiam iampridem summopere optasse: Proinde adesse nunc sese nunquam duci defuturum, sed omnibus in rebus sua omnia cum illo sine fraude communicaturũ. Ea re audita, Amilcar tantam animo lætitiam concepit, tum ob audaciam adolescentis, quod adeo intrepide ante eius conspectum profectus fuerat, tum ob simplicitatem, qua inter loquendum fuerat usus, ut non modo eum rebus suis socium adiunxerit, sed & filiam se ei in uxorem traditurum iureiurando affirmauerit, dummodo fidem Carthaginensibus seruaret. Post hæc Narua ad suos reuersus postridie cum duobus millibus Numidarum, qui sub eo erant, ad Amilcarem transit. Ea manu militũ Carthaginensibus addita, Amilcar iam dimicare cũ hostibus ausus fuit. Spendius itẽ auctis suorũ uiribus, aduentu Afrorũ ac Numidarũ exercitũ in loca æqua deducit, ac sine mora cũ hostibus congredit. Fit atrox præliũ. Tandem Carthaginenses & multitudine elephantorũ freti, & Narua egregie operã nauante, uictores in eo prælio fuere. Autaricus & Spẽdius desperatis rebus fugam arripuerunt. Ex reliquis ad decem millia hominũ in prælio cæsi: capti uero circiter quatuor millia. Post id prælium Amilcar captiuis omnibus qui secũ militare uellent, licentiam concedit, armaq́ ex defunctorũ ho-

stiū spolijs præbet: cæteros uero ad se uocatos hortatur, ne posthac arma aduersus Carthaginenses moueant, se omnium quæ usq; in eum diē patrarant impunitatem concedere: proinde si uelint, licere unicuiq; in patriā reuerti. Per idem tempus conducti milites, qui Sardiniam custodiebant, Mathonem ac Spendiū imitati, Carthaginenses omnes qui in insula erant, inuadunt: Bostarum ducem ac reliquos qui cum eo erant, in arcem adductos paulo post obtruncant. Hannone rursus duce in Sardiniam cum nouis copijs misso, conducti milites confestim simul cum ueteranis contra eum conspirant, & mox excruciatum cruci affigunt: Post hæc dignam tam atroci scelere pœnam ueriti, Carthaginenses omnes qui in insula morabantur, passim interfecere, oppidisq; omnibus atq; arcibus potiti ipsi post eum diē insulam tenuere, donec orta inter se ac Sardiniæ populos seditione, ab illis expulsi in Italiam uenerunt. Per hunc modum Sardinia à Carthaginensibus defecit, insula & magnitudine, & multitudine hominū, & omni fructuum genere excellens. De qua quoniam multi ante nos scripsere, non duximus necessarium ea repetere, quæ à multis tradita omnibus notissima sunt. Matho ac Spendius, & unà Autaricus Gallorum dux, ueriti ne Amilcaris benignitas in dimittendis captiuis, præsertim oblata immunitate, apud Libyes, cæterosq; conductos milites præualeret, crudele aliquod facinus machinari conabantur, quo multitudinis animos à Carthaginensibus omnino alienos facerent. Igitur concionem aduocare iubent: quò simulac omnis multitudo conuenit, tabellarius quidam cum literis adducitur, ueluti nuper ad eos ex Sardinia missus. Tenor literarum fuit, ut Gestonem, cæterosq; captiuos diligenter custodirent: Esse enim in exercitu nonnullos, qui Carthaginensium gratia liberationem illorū quærant. Spendius huiusmodi occasionem nactus, primo hortatur milites, ne simulatæ Amilcaris clementiæ in dimittendis captiuis fidem adhibeant: non enim idcirco eos dimisisse, quò saluos esse cuperet, sed ut per illorum dimissionem omnium simul potiretur, neq; de aliquibus, sed de uniuersis supplicium sumeret. Præterea admonet, ut Gestonem & cæteros Carthaginenses diligenter obseruent, neq; abire per negligentiam permittant: nam si aliter fecerint, statim sese & hostibus contemptui futuros, & in rebus gerendis maxima incōmoda subituros: Etenim quis dubitet, si tam egregius dux, tamq; præstans in re militari ex eorum manibus per socordiam dilabatur, confestim uniuerso exercitui suo eundem inimicissimū fore? Adhuc eo dicente alter à Tunete tabellarius aduenit, eiusdem planè sententiæ literas afferens. Quibus in concione recitatis, Autaricus dux Gallorū assurgens, unam inquit salutis uiā sese rebus suis prospicere, si omnis spes, quam in Carthaginensibus habeant, præcidatur, quādiu quis ad illorum benignitatē respexerit, fidum in bello sociū esse non posse. Itaq; illis maxime credere oportere, illos audire, illis mentem adhibere, qui quam acerbissima contra Carthaginenses consulerent: Qui uero aliter suaderent, proditores atq; hostes iudicandos esse. Hæc cum dixisset, hortatur, suadetq;, ut Gestonem ac cæteros qui cum eo in uinculis erant, item Carthaginenses omnes, qui postea capti forent, grauiter excruciatos necent. Erat hic maximæ in concionibus autoritatis, quod eius orationem plurimi intelligebant: Nam homo longo tempore militiæ assuetus, Punica lingua utebatur, quæ iam ob diuturnitatē eius belli omnibus ferè notissima erat. Igitur oratio eius fauore militari excepta à multitudine laudatur. Verum multis ex singulis quibusq; nationibus simul euntibus consultantibusq; inter sese optimum fore ut duriora illa supplicia tolerētur, præsertim in Gestone, cuius multa erga se beneficia extabant, nihil prorsus quod ab illis diceret intelligi poterat, utpote multis simul, & singulis propria lingua cōsulentibus. Cum uero tandē cōstaret, eos

supplicia

ſupplicia Carthaginenſium deprecaturos, ſeditioſus quidam qui tum forte ade rat, ſublato clamore, inijce, inquit: Quo uerbo audito, continuo omnes uno impetu à multitudine lapidibus obruuntur: adeo ut paulo poſt eos ueluti à feris laniatos propinqui eorum extulerint. Poſt hæc Geſtonem, & reliquos captiuos, qui numero ſeptingenti erant, extra uallum producunt: Ibi à Geſtone incipientes, quem paulo ante ex omnibus Carthaginenſibus ueluti de ſe optime meritum, rerum ſuarum arbitrum elegerant, ſingulorum manus præcidunt, membra dilacerant, & ad extremũ fractis cruribus adhuc uiuos in ſcrobẽ quandam conijciunt. Carthaginenſes ſupplicio ſuorum ciuium cognito, quid agerent non habebant, duntaxat, quod in eis erat, ſupra modum affligebantur, ac tantam urbis ignominiam, tantamq; ſuorum ciuium calamitatem deplorabãt: Deniq; ad Amilcarem atq; Hannonem alterum Carthaginenſium ducẽ legatis miſſis rogant obteſtanturq;, ne tantam in conciues ſuos crudelitatem inultã relinquant. Caduceatores præterea, qui defunctorum corpora ad ſepulturã pe tant, ad crudeliſſimos hoſtes tranſmittunt. Illi non ſolum cadauera eis negant, uerum etiam Carthaginenſes admonent, ne poſthac caduceatores ad ſe mittãt, neq; etiam legatos: ſi ſecus fecerint, idem de illis quod nuper de Geſtone ſuppli cium ſumptũ iri: quod reliquum ſit, ſeſe unanimi conſenſu iamdiu cõſtituiſſe, fixumq; animis tenere, ut quicunq; è Carthaginenſibus in poteſtatem ſuam ue niant, duris affecti ſupplicijs necentur: Qui uero ex Carthaginenſium ſocijs capiantur, eos præciſis duntaxat manibus Carthaginem remittant. Quam poſtea rem diligentiſſime obſeruarunt. Quo fit, ut ſi quis hæc recte intueatur, non dubitet affirmare, non modo corpora hominũ, & quædam in illis ulcera ita interdum crudeſcere, ut ſanari nullo modo poſſint, ſed id longe magis humanis animis accidere: Vt enim in ulceribus euenit, ut ſi illis medicamentum curandi gratia adhibeas, ulcus ipſum ui medicaminis refricatum augeſcit: ſi uero curã eius negligas longe magis ſuâ ipſius natura extenditur, neq; prius deſinit, quàm omne ſubiectum corpus corruptum labefactumq; ſit, ita animis quoq; conſimiles interdum morbi ac tabes accidunt: ut nullum ex reliquis animalibus homine atrocius atq; efferacius fiat: cui ſi interdum ueniam, aut impunitatem aliquam conceſſeris, aut aliter benignitate eum fueris proſecutus, id omne dolum fraudemq; exiſtimans deterior fit, & erga beneficum longe magis infidus. Si uero te contrà oppoſueris, nihil eſt adeo durum, crudele, nefarium, quod non facile aggrediatur, laudem ſibi eam temeritatẽ exiſtimans, donec ad extremum omnino efferatus animus humanam naturam exuit. Quarũ rerum initium, ac ſanè maiorẽ partem mali mores afferunt, & deprauata à teneris annis educatio. Additamenta poſtea multa ſunt, ſed imprimis auaritia ducũ atq; crudelitas, quæ omnia ea tẽpeſtate & multitudini, & imprimis ipſis ducibus accidêre. Inter hæc Amilcar Hannonẽ alterum Carthaginenſium ducem ad ſe uocat, ratus congre gato ſimul omni exercitu facilius perduci ad finem res bellicas poſſe: hoſtiũ uero quoſcunq; aut tunc captiuos apud ſe habebat, aut poſtea in eius poteſtatem uenêre, beſtijs obiecit, unam tantũ belli diſſolutionẽ uidens, ſi aliquando poſſet hoſtes radicitus euertere. Per id tempus cum uiderẽtur Carthaginenſes longe meliori ſpe bellum gerere, ſubito mutata fortuna uerti in contrarium res cœperunt: Simulac enim in unũ duces cõuenere, tãta inter eos diſſenſio orta eſt, ut non ſolũ curã perſequendi hoſtes omiſerint, ſed potius opprimẽdi ſe facultatẽ hoſtibus præbuerint. Quibus rebus ꝑmoti Carthaginẽſes iuſſere, ut è duobus ducibus alter in urbẽ reuerteret, alter quẽ milites mallent, in exercitu maneret. Acceſſit ad hæc, ꝙ onerariæ ferè oẽs, qbus ad ferendũ in caſtra frumentũ, cæteraq; neceſſaria importãda utebãt, aduerſa tẽpeſtate correptæ naufragiũ fecerãt:

Præterea Sardinia, ex qua plurimum ſubſidij ad res bellicas habere ſemper con ſueuerant, à Carthaginenſibus, uti ſupra diximus, defecerat: & ne quid eorum calamitati deeſſet, Hipponenſes atq; Vticenſes, qui ſoli ex omnibus Africæ po pulis non ſolum in eo bello, ſed etiam Agathoclis, Romanorumq; temporibus cõtinue Carthaginenſibus fidem ſeruauerant, tunc mutata uoluntate ad hoſtes defecerunt, Carthaginẽſesq; omnes, qui præſidij cauſa apud illos erant, unà cũ eorum ducibus crudeliſſime interfectos mœnibus præcipitauere, neq; eorũ ca/dauera petentibus ad ſepulturã ciuibus reddere uoluerunt. His rebus elati Ma tho ac Spendius, ipſam Carthaginẽ obſidere aggrediunt. Amilcar tunc Anniba lem Carthaginenſiũ ducem collegã habebat: hunc enim miſerũt Carthaginẽſes repulſo à cura belli Hannone per milites, quibus in diſſenſione ducũ data fuerat à populo poteſtas quẽ uellent retinẽdi. Cum hoc igitur & Narua cõiunctus per prouinciam diſcurrebat, præcidens undiq; hoſtibus commeatũ: maximã enim cum in hac, tum in cæteris rebus præſentia, naturáue operam nauabat. Cartha/ginenſes undiq; ab hoſtibus circunuenti, confugere ad ſocias ciuitates cogeban tur. Quibus per ea tempora Hieron Syracuſanus magna ſubmiſit auxilia, ſup peditatis omnibus quæ à Carthaginenſibus petebantur: Siquidem ſalutem illo rum plurimum rebus ſuis conducere ſibi perſuaſerat, & ad imperium in Sicilia & ad amicitiam cum populo Romano conſeruandam, ne Carthaginenſibus omnino oppreſſis, liceret Romanis omnia quæ collibuiſſent, nemine iam con/tradicente, perficere: prudenter ſanè atq; aſtute: nunquam enim huiuſmodi res contemnendæ ſunt, neq; permittendum cuiuſquam principatum in tantum cre ſcere, ut neq; de manifeſta iniuſtitia apud eum dubitare liceat. Romani quoq; fœdere cum Carthaginenſibus aſtricti, nihil induſtriæ, quo minus omnem illis opem præſtarent, prætermiſere: A principio enim orta inter utrunq; populum quædam diſſenſio fuerat ex huiuſmodi cauſis: Carthaginenſes cum primum obſideri ciuitas cœpit, circiter quingentos homines, qui ab Italia quæſtus gra/tia nauigantes frumentum in caſtra hoſtium deferebant, capi & in carcerẽ con ijci fecerunt. Eam rem grauiter, & iniquo animo populus Romanus tulit. Ve rum cum paucis interiectis diebus ob eam rem legatos Carthaginem miſiſſent, Carthaginenſes benigniter omnes qui in uinculis erãt dimiſere: quæ res uſque/adeo grata Romanis fuit, ut confeſtim captiuos omnes Carthaginenſium, qui ex bello Siculo apud eos remanſerant, ſine pretio liberauerint, ſemperq; poſteã diem Carthaginenſibus ſubſidium petentibus dederint: mercatoribus, qui ſub eorum imperio erant, ut frumentum Carthaginem exportarent permiſerint: contrà uero ferre in caſtra hoſtium commeatum omnibus prohibuerint. Præte/rea quo tempore ueterani, qui in Sardinia erant, à Carthaginenſibus defecere, miſſos ad ſe legatos, qui inſulam populo Romano traderent, audire noluerunt. Vticenſes uero paulo poſt ſe ac ſua pari modo illis dedentes reſpuere, nullaq; in retranſgredi leges fœderis uoluerunt. Carthaginenſes talibus amicorũ præ/ſidijs ſubleuati, obſidionẽ tolerabant. Matho uero ac Spendius non minus ob/ſidebantur quàm obſidebant: ſiquidem in tantam rerum neceſſariarum penuriã eos Amilcar adduxerat, ut tandem coacti fuerint obſidionem diſſoluere. Inter/iecto tempore optimis quibuſq; ex omnibus copijs militibus delectis, & quin/quaginta millibus hominum ſimul congregatis, confeſtim contra Amilcarem contendunt. Cæterum planitiem ob elephantorum atq; equitum, qui ſub Nar ua erant, multitudinem ſemper uitabant, loca duntaxat edita, ac non facile per/uia præoccupare nitebantur. Quo tempore etſi uiribus, atq; audacia hau quaq; inferiores erant hoſtibus: ob imperitiam tamen rei militaris ſæpenumero à Car thaginenſibus ſuperabantur: tum deniq; recte diſcernere licuit, quantum inter

peritiam

peritiam ducis, ac temeritatem imperitæ multitudinis intereſſet: Nam cum per ſingulos dies prælia committerentur, Amilcar nil temere, nil imprudenter gerendo, Spendij audaciam domuit: nonnunquam enim ſimulata fuga in inſidias præcipitem traxit, interdum ex improuiſo hoſtes aggreſſus magnũ eis terrorem iniecit. Quicunque uero uiui in eius poteſtatem uenere, feris laniandos obiecit. Tandem caſtris circum copias hoſtium poſitis, in locis hoſtibus quidem prorſus incommodis, Carthaginenſibus uero commodiſſimis, eò difficultatis adduxit, ut neq; pugnare cum hoſtibus metu equitum atq; elephantorum auderent, neq; fugere tutò poſſent, foſſa undiq; ac uallo circunſepti, & ad extremum fame coacti ſuis inuicem corporibus ueſcerentur, dijsq; eam ultionem dignam ſceleribus quæ in proximos patrarant inferẽtibus. Igitur neq; ad manus cum hoſtibus ueniebant, cum & uictoria Carthaginenſium, & genus ſupplicij in aperto forent, neq; de fœdere mentionem faciebant, cum nullum miſericordiæ locum ſibi relictum ob ſuperiora ſcelera intelligerent: Præſidium duntaxat à Tunete ſingulis diebus expectantes omnia tolerabant. Poſtquam uero & captiuorum, & miniſtrorum corpora crudeliſſime abſumpta: hoc enim alimento diutius uſi fuere: incerto conſilio inter angorem famis, ac formidinem ſupplicij fluctuabant: tandem uero adire hoſtes, ducemq; de fœdere alloqui decreuere. Miſſo igitur caduceatore petunt, ut liceat legatos ad Amilcarem mittere. Cum id impetraſſent, legati ad ducem ueniunt: cum quibus Amilcar ita paciſcitur, ut liceat Carthaginenſibus decem ex hoſtibus quos uelint eligere, reliqui cum ſingulis tunicis abire impune poſſint. Id cum firmatum inter eos eſſet, Amilcar inquit eos ſeſe qui præſentes erant ſecundum pactionem eligere. In hunc itaq; modum Spendius & Autaricus, alijq; exercitus primores Amilcari traduntur. Libyes, ubi captos eorum duces intellexere, rati fidem à Carthaginenſibus fractam, quod eius pactionis ignari fuerant, captis armis in parte caſtrorum ſe tutabantur. Eos Amilcar elephantis, ac reliquis copijs aggreſſus cõtinuo oppreſſit, omneſq; qui ſupra quadraginta millia hominum erant trucidauit, iuxta locum quem Serram uocant, à ſimilitudine inſtrumenti, quod hac appellatione in præſentia notatur, ita appellatum. His rebus geſtis Carthaginenſes, qui paulo ante deſperaſſe de ſalute uidebantur, confirmare animos, ac uires aliquantiſper reſumere cœperunt. Amilcar, & unà cum eo Narua, atque Annibal per prouinciam urbeſq; diſcurrunt. Hinc magna Afrorum multitudine in Carthaginenſium partes conuerſa, multiſq; receptis urbibus Tunes exercitum ducũt: Mathonem, ac cæteros qui cum eo erant, obſidere aggrediuntur. Ab eo latere oppidi, quod ad Carthaginem ſpectat, Annibal caſtrametabatur: Amilcar uero ad eam partem quæ huic oppoſita erat. Hic adducto Spendio, cæteriſq; qui in uinculis erant, omnes in conſpectu hoſtium crucibus ſuſtulerunt. Matho interea digreſſis hoſtibus cum conſpicaretur Annibalem temere nimium atq; imprudenter in caſtra cum exercitu redeuntem, haud prætermittendam eiuſmodi occaſionem ratus, facto in Carthaginenſes impetu pleroſq; eorum interficit, reliquos fugat, caſtra depopulatur, impedimenta omnia diripit: dux ipſe Annibal uiuus capitur: hunc e ueſtigio ad crucem Spendij tractum, diuerſis affectum ſupplicijs, illius corpore depoſito, uiuum eidem cruci affigunt. Triginta præterea ex nobilitate Carthaginenſi uiros circa Spendij corpus crudeliſſime trucidant, fortuna utrinq; uiciſſim facultatem ulciſcendi ſe præbente. Amilcar nec ſatis propere eruptionem hoſtium intellexit, ob diſtantiam caſtrorũ, nec poſtq; intellexit ferre auxilium potuit, ob locorum difficultatem. Quamobrem Tunete profectus, exercituq; ad Macharam fluuium ducto, iuxta fluminis oſtia ſecus littus caſtrametatus eſt. Carthaginenſes clade ſuorum præter ſpem accepta,

pta, rurſus rebus ſuis diffidere cœperunt, ſed ſtatim ad ſe reuerſi ſaluti ciuitatis omni conatu incumbunt. Triginta ſenatores ad Amilcarem legatos mittunt, cum hijs Andonem priorem ducem nouo iuuentutis facto proficiſci iubent. Senatoribus mandant, ut priuatas ducum ſimultates omnino diſſoluant, cogantq́ eos communi conſilio bellum gerere, acerbitatem temporum, & præſentis rei neceſſitudinem ante oculos ponant. Senatores congregatis ſimul ducibus, poſt multos uarioſq́ ſermones tandem Hannonem, atq́ Amilcarē ignoſcere ſibi inuicem, & parere Carthaginēſibus cogunt. Ita poſthac omnia cōmuni duorū ducū conſilio adminiſtrabātur. Quapropter bellum aduerſus Mathonem gerentes poſt multos caſus, quos & apud Leptem oppidum, & alijs in locis habuere, tandem ex compoſito decernere cum hoſtibus ſtatuerunt. Vtrique ad hoc alacres ueniebant. Igitur ſocios omnes conuocant, copias undiq́ contrahunt, præſidia etiā ex ipſis urbibus educūt, tanq́ de omnibus rebus uno tempore dimicaturi. Poſtquam ex utraque parte omnia ad pugnam inſtructa parataq́ erant, ex compoſito ſe inuadunt. Fit atrox prælium. Ad extremum uictoria penes Carthaginenſes fuit. Hoſtium magna pars inter certandum cæſi: reliqui ad propinquam quandam urbem confugientes, non longe poſt ſeſe Carthaginenſibus dedidere. Vticenſes duntaxat, atq́ Hipponenſes conſcij perpetrati à ſe ſceleris, neq́ ullum ueniæ aut miſericordiæ locum ſibi relictum putantes, in pertinacia permanſerunt. Vſqueadeo omnibus in rebus plurimum mediocritas poteſt, præſtatq́ nihil ſponte uideri affectaſſe, quod cuiquā intolerabile futurum ſit. Ad extremum Amilcare atq́ Hannone quamproxime eos caſtra mouentibus ſublata omni ſpe dedere ſeſe, atq́ ea paciſci quæ Carthaginenſibus uiderentur coacti fuere. Per hunc modum finis Africo bello impoſitus ita proſpero Carthaginenſium euentu, ut non ſolum omnem Africam recuperarint, uerum uniuerſos rebellionis principes meritis tandem ſupplicijs affecerint: Siquidem Matho, reliquiq́ captiui in triumphum à iuuentute Carthaginenſi per urbem ducti dignas tandem ſceleribus ſuis pœnas luēre. Tribus ferè annis & quatuor menſibus id bellum durauit, omnium quæ nos audiuerimus crudelitate, ac omni ſcelerum genere maximum. Romani ea tempeſtate ſuaſionibus militum, qui è Sardinia ad eos transfugerant, pellecti, nauigare in inſulam pergebant. Cæterum Carthaginenſibus id ægre ferentibus, quod ad ſe potius ſpectare inſulam dicebant, & iam copias quas in Sardiniam mitterent parantibus, Romani eam nacti occaſionem bellum illis indixere, quærentes eum belli apparatum non tam contra Sardiniam, quàm contra ſeipſos fieri. At Carthaginenſes quod ſe per id tempus minime idoneos eſſe ad bellum denuo cum Romanis gerendum intelligebant, cedentes tempori uſqueadeo omnes belli cauſas auertere conati ſunt, ut non modo inſulam reliquerint, uerum etiam mille & ducenta talenta, ne ſe in præſentia bello infeſtarent Romanis miſerint. Hæc igitur ita geſta fuere.

POLYBII HISTORIARVM LIBER SECVNDVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

SVperiori libro exposuimus, quando Romani compositis Italiæ rebus exterarum nationum res aggredi cœperunt, quomodo in Siciliam nauigarunt, quas ob causas pro hac insula bellum cum Carthaginensibus gesserunt: quo primum tempore nauales copias pararunt, & breuiter quæcunque hoc bello utrique ciuitati usque ad finē accidère: in quo Carthaginenses quidem prorsus Sicilia excesserunt, Romani uero omnem insulam, præter ea loca quæ Hiero Syracusanorum rex tenebat, imperio suo adiecere. Hinc à nobis commemoratum, quo pacto orta inter Carthaginenses & cōductos eorum milites seditione, bellum exarsit quod Africanum nominatur, & quò tandem inauditа hominum crudelitas euasit: postremo quem finem eiusmodi res habuere: Nunc uero quæ hæc secuta sunt summatim conabimur perscribere, singula quæque, quemadmodum initio proposuimus, attingentes. Postquam Carthaginenses Africæ res composuere, confestim Amilcarem cum exercitu in Hispaniā mittunt. Hic cū omnibus copijs profectus, Annibale filio comite, qui tum ferè nonum ætatis suæ annū agebat, superatis columnis Herculis magnam Hispaniæ partem Carthaginensibus recuperauit. In ijs locis annos circiter nouem commoratus, multis Hispaniæ ciuitatibus bello subactis, plerisque etiam pacta salute, atque impunitate bonorum in fidem Carthaginensium receptis, dignam tandē rebus à se gestis mortem obijt: siquidem aduersus atrocissimos uiros, ac potentissimos populos bellū gerēs, & maximis quibusque periculis intrepide se se, ac cum summa omniū admiratione subijciens extremū uitæ diem morte confecit. Carthaginenses exercitui Asdrubalem Amilcaris sociū præfecerunt. Romani per id tempus in Illyrium, atque eas Europæ partes cum exercitu transfretarunt. Quæ res diligenter animaduertenda est ab ijs, qui uere & propositum nostrum, & originem atque incrementum Romanæ potentiæ intelligere student. Eiusmodi igitur transfretatio ob tales quasdam causas facta est. Agron Illyriorum rex Pleurati filius fuit: Hic equestres pedestresque copias longe plures habuit, quàm quispiam cæterorum regum, qui ante eum Illyrio regnauerant. Atqui mercede à Demetrio Philippi patre corruptus, Midionijs, quibus ab Aetolijs obsidebantur, subsidium tulit. Aetoli enim cum nullo pacto persuadere Midionijs potuissent, ut suis institutis ac legibus uterentur, tandem uiribus aggredi eos cœperūt, positisque circa urbem diuersis in locis castris eam obsedere, omnem uim atque machinam adhibentes, quo urbe potirentur. Cæterū cum interea comitiorū dies aduenisset, essetque dux alter exercitui præficiendus, obsessorū rebus adeo iam extenuatis, ut nihil aliud quàm deditionē cogitare uiderentur, Asdrubal Aetolos adit, atque æquum inquit esse, sese qui tot labores periculaque in ea obsidione perpessus fuerat, fortunis quoque hostium, si uincerentur, atque armis potiri. Fuere ea tempestate complures, ex ijs præsertim ad quos peruenturus huiusmodi magistratus uidebatur, qui eam conditionem moleste ferentes multitudinem rogarunt, ne quid noui decernerent, sed rem omnem integram ei quem fortuna uellet reseruarent. Tandem ab Aetolis de-

cretum, ut quicunque urbis potiretur, prædam omnem, fortunas, atque arma cum Asdrubale diuideret. Cum hæc ita se haberent, essetque postridie comitiorum dies, quo pro consuetudine Aetolorum prior dux à magistratu remouendus, nouusque creandus erat, per noctem circiter centum lembi Midioniam, ad loca urbi uicina nauigarunt. In his erant Illyriorum decem millia. Vbi ad portum uentum est, ac iam dilucescere dies cœpit, clàm maturato gressu in terram descendunt, & more solito aduersus Aetolorum copias cohortes agunt. Aetoli aduentu eorum cognito, etsi nouitas rei atque audacia Illyriorum omnium simul corda mentesque perstrinxerat, animis tamen iam longo tempore elati, & proprijs confisi uiribus, maiorem equitum atque armatorum partem ante castra in plano collocant, cum alia quadam equitum, atque expeditorum militum parte loca quædam peropportuna non longe à castris præoccupant. Illyrij impetu repente in expeditos facto, tum ob multitudinem militum, tum quod agmen in medio densissimum erat, sine mora eos expulere: Equites uero qui unà erant, recipere sese ad reliquum exercitum turpi fuga coëgerunt. Hinc ex opportunis locis in eos qui constituti in planitie fuerant, citato agmine irruentes è uestigio omnes in fugam uertunt. Midionij ex urbe profecti eos insequuntur. Aetolorum magnam partem cædunt, alios capiunt, armatorum atque impedimentorum omnium sine controuersia potiuntur. Illyrij peracto regis imperio, impedimentisque, atque omni præda nauibus impositis, solutis lembis euestigio domum redeunt. Midionij recuperata præter spem salute, aduocatoque concilio cum de alijs rebus inter se consultant, tum in primis de diuisione prædæ, armorumque hostilium, fortuna quasi de industria uim suam ex ijs quæ illis acciderant, cæteris quoque hominibus ostendente: nam quæ propediem passuros sese ab hostibus uerebantur, eadem ipsi iubente fortuna intra paucorũ dierum spatium hostibus intulerunt. Aetoli uero eò calamitatis redacti omnibus documento extitere, nunquam futuris rebus ueluti iam factis confidendum esse, neque spem in ijs collocandam, quæ euenire aliter possunt, sed continue partem aliquam ijs, quæ præter spem accidere ualent, reseruandam, cum omnibus in rebus, quandoquidem homines sumus, tum uel maxime in bellicis. Agron rex postquã lembi uictores affuere, cognitis suorum rebus gestis incredibili lætitia elatus, quod Aetolos tantopere uiribus suis confidentes à suis uictos intelligebat, intempestiuis conuiuijs, & perpotandi peruigilandique insanæ dulcedini deditus, in ægritudinem incidit, qua paucos post dies consumptus diem suum obijt. Extincto Agrone in locum eius Teucam uxorem suffecere. Hæc regnum per fidẽ amicorum administrabat. Atqui muliebri usa ingenio, & ad illam duntaxat prosperitatem respiciens, nihil autem exterarum rerum cogitans, primum omnibus suis concessit, ut qui priuatim nauigare uellent, deprædari quoscunque impune possent. Post hæc parata ingenti classe eam emisit, oppositam omnem prouinciam sibi inimicam esse ducibus asserens. Hi primo impetu Elienses Messeniosque inuadunt: Quippe eas frequenter regiones Illyrij populabantur: nam & propter longitudinem maris, & quod mediterraneæ erant præcipue earum regionum ciuitates, non facile obuiare Illyriorum incursionibus poterat, intrepidi per omnem prouinciam discurrebant, uastabant, diripiebãntque omnia. Per idem tempus quum forte in Epyrum proficiscerentur exportandi commeatus gratia Phœnicem uenere: Erant tum in ea urbe Galli milites circiter octingenti, qui mercede ab Epyrotis conducti urbem tutabantur. Cum hijs habito sermone de proditione ciuitatis, haud reluctantibus Gallis in terram descendunt, statim que & urbe, & omnibus quæ intus erant, Gallis iuuantibus, potiuntur. Epyrotæ

eare

ea re cognita, extemplo cum omni populo ſuppetias ferunt, & non longe ab urbe iuxta propinqui fluminis ripas caſtrametantur, tabulas, ut ab hijs qui in urbe erant tuti forent, è ponte dirimunt. Interea cum eis nunciaretur, Scerdilaidum cum quinq; millibus Illyriorũ pedeſtri itinere per anguſta Antigoniæ loca aduentare, exercitum diuidunt: partem in Antigoniam ſeruatum ea loca tranſmittunt, reliqui ibidem ſecuri permanẽt, perinde ac ſi nullum ab hoſtibus periculum metuerent. Illyrij, quos eſſe in ciuitate diximus, cognita & diuiſione exercitus, & negligentia hoſtiũ, intempeſta nocte urbem exeunt, ponti tabulas imponunt, flumen traijciunt, & munitum natura locum nacti, reliquum noctis quieti peragunt. Vix dies aduenerat, cum inſtructis utrinque aciebus prælium collatis uiribus capeſſunt. Victoria penes Illyrios fuit. Hoſtiũ paucos fuga ſeruauit, cæteri aut occiſi, aut capti. Hijs tot tantisq; obſeſſi calamitatibus Epyrotæ deſperata prorſus ſalute legatos ad Aetolos atq; Achæos mittunt, ab hijs opem precantur. Illi miſerati eorum iacturam, præſidiumq; afferre cupientes, Helicranum proficiſcuntur. Illyrij quoq;, quos Phœnicem cepiſſe ſupra memorauimus, cum Scerdilaido coniuncti ad eundem locum uenere: nec longe ab illis caſtrametati capeſſere prælium ſtudebant, ſed difficultas locorũ id prohibebat: & allatæ interim à regina literæ, quibus amputari moras, & reuerti ad ſe omnes iubebat, quod nonnullæ Illyriorum ciuitates ad Dardanos defeciſſent. Quamobrem depopulati omnem prouinciam, inducias Epyrotis conceſſere: in quibus libera quidem corpora, & ciuitatem eis reliquerunt, multitudinem uero ſeruorum, & reliquam omnem prædam adduxerunt ad naues. Ita pars mari, alij terreſtri itinere per anguſtias Antigoniæ domum reuerſi, non paruum terrorem maritimis Græciæ ciuitatibus reliquerunt: nam cum munitiſſimam, potentiſſimamq; Epyrotarum urbem præter fidem atq; expectationem omnium deprædatam cernerent, non iam agris, ut antea, ſed ſibijpſis, ſuisq; ciuitatibus timebãt. Epyrotæ rebus ſuis præter ſpem compoſitis, tantum abfuit ut uel eos ulciſci conarentur, à quibus iniuriam acceperant, uel hijs referre gratiam, qui ſibi opitulati fuerant, ut ſtatim miſſis ad Teucam legatis ſocietatem cum Acarnanibus, atq; Illyrijs inierint. Quapropter Illyrios deinceps ſecuti Achæis atq; Aetolis hoſtes fuere, non ſolum ingrati erga beneficos, uerũmetiam imprudentiſſimi rerum ſuarum ab initio conſultores: Nam quod pleriq; interdum cum homines ſint ex inſperato in grauiſſimas clades incidunt, non tam eorum qui patiuntur, quàm fortunæ, & eorum qui agunt, culpa euenit. Quod uero ſponte ſeſe, & per imprudentiam nonnulli calamitatibus obijciunt, apertus eorum qui patiuntur error eſt. Ideo ſi quos in grauiorem aliquem caſum fortunæ ſæuitia deductos intelligimus, non ſolum miſericordia proſequimur, ſed quantũ in nobis eſt, ueniam, opemq; præſtamus: quos uero per imprudentiam, aut peruerſitatem ſuorum ſibi malorũ autores cognoſcimus extitiſſe, reprehendimus, culpamus, atq; odio habemus: quod merito Epyrotis ea tempeſtate à cæteris Græcis accidere debuiſſet: nam quis adeo rerum expers, qui non ueritus cõmunem apud omnes de leuitate atq; inconſtantia Gallorũ famã, urbem nobiliſſimã, & in qua totius rei ſumma conſtituta erat, fidei eorum credere auſus foret? & præſertim eorum Gallorum qui primo proprijs laribus expulſi à ſuis fuerant, quod infidi fuiſſent erga cognatos atq; affines, hinc à Carthaginẽſibus recepti, quod bello à Romanis infeſtarentur? Primo audita defectione conductorũ militũ, qui ſibi deberi ſtipendia dicebant, deprædari Agrigentiũ urbem fidei eorũ cõmiſſam cœperunt, numero circiter mille hominũ exiſtentes: dehinc rurſus in Erycinã urbem à Carthaginenſibus præſidij gratia inducti, obſidentibus eam Romanis de prodenda hoſtibus ciuitate conſilium ceperunt; quod cum eis non ſucceſſiſſet, ad Roma-

nos transfugere: à quibus in fidem recepti, rursus Erycinæ Veneris templum depopulati sunt. Romani scelere, ac perfidia barbarorũ cognita, cum primum pacificati cum Carthaginensibus fuere, inermes nauibus impositos omni Italia expulerunt. Hos Epyrotæ legum, & reipublicæ suæ custodes fecere, eorũ fidei pulcherrimã ac felicissimam ciuitatem credidere. Quis igitur eos non reprehendat? ac omnium suorum malorum causam ipsos sibijpsis fuisse asseueret? Magna quippe stultitia est, tale præsidium, præsertim barbarorũ hominũ, in urbem inducere, quod aut uiribus, aut multitudine magis quàm ciues polleat. Sed hæc de Epyrotarum imprudentia satis. Illyrij & anteactis temporibus sæpe ex Italia nauigantes infestarant, & ex Phœnice, cum eam nuper urbem colerent, plerique interdum à classe diuisi italici generis mercatores deprædati erant. Id ante eum diem Romani sæpe ad eos relatum contempserant: tunc uero cum plures simul de iniuria Illyriorũ questum ad senatum uenissent, legatos in Illyrium Caium, & Lucium Coruncanos misere. Teuca, cum lembi è Phœnice incolumes reuertissent, speciem ac magnitudinẽ prædæ admirata, siquidem ea urbs inter omnes Epyri ciuitates felicissima erat, auxit contra Græcos animũ, ac longe magis belligerandi studio exarsit, sed nequid tum noui tentaret, domesticæ seditiones impediebant. Cæterum compositis in Illyrio rebus, cum Issam obsideret, quæ sola ciuitas usque in eum diem in pertinacia durauerat, legati Romanorum ad eam uenere: quibus dato dicendi quæ uellent à regina tempore, de iniurijs sibi illatis disserebant: regina superbe nimium, atque insolenter eos audiebat: cumque illi dicendi finem fecissent, effecturam inquit sese, ne qua ab Illyrijs iniuria publice Romanis hominibus inferret: prohibere uero Illyrijs ne priuatim è mari quam quisque possit utilitatem capiat, haud esse regibus consuetũ. Ad ea reginæ uerba qui inter duos legatos iunior erat, intrepide quidem magnanimũ responsum, sed non satis pro tempore respondit: At quoniã, inquit, Romanis ò Teuca optimus mos est, priuatas iniurias publice ulciscendi, iuuandique iniuria affectos, dabimus operam dijs uolentibus, ut non longe post regias istas consuetudines cogaris emendare. Ad hæc regina temere sanè ac muliebri ingenio eò iracundiæ prorupit, ut neglecto iure gentium, cum legati reuerterentur, miserit post eos qui iuniorem illum autorem eiusmodi uerborum obtruncarent. Romani fama tanti facinoris in urbem perlata, extemplo ad belli apparatũ intenti esse: milites scribere, classem ædificare: nihil denique prætermittere, quod ad ultionem tanti sceleris pertineret. At regina adueniente uere longe plures quàm antea lembos in Græciam mittit: eorum pars Corcyram nauigant: alij Dyrrhachiensium portum petunt, & dum se aquæ & cõmeatus gratia eò proficisci simulant, consiliũ capiendæ urbis ineunt. Dyrrhachienses securi, & nihil prorsus suspicantes, intrare urbem inermes permittunt, aquæ & commeatus gratia uenire eos rati. At illi ubi sese intra urbem admissos cernũt, nudatis quos in aquarijs urceis absconditos gestauerant gladijs custodes portæ obtruncant, porta potiuntur: hinc ex composito irruentibus à littore reliquis, magnam mœniorũ partem occupant. Ciues etsi tali, ac tam repentino casu nonnihil perterriti fuere, acriter tamen ac forti animo propugnantes diu restiterunt, tandemque Illyrij excedere mœnibus coacti. Itaque qui per negligentiam in periculo fuerant & urbem, & patrios lares amittendi, per fortitudinem nihil mali perpessi, prudentius in posterum rebus suis consuluere. Duces Illyriorum solutis extemplo nauibus in altum profecti, & cum hijs quos nauigare Corcyram diximus, coniuncti, omnes simul maturato itinere obsidere urbem aggrediuntur. Corcyrenses insperato malo circunuenti, nec suis freti uiribus, legatos ad Achæos, atque Aetolos mittunt: præterea ex Apollonia & Dyrrhachio petunt subsidium, rogantque ne expelli

sese

ſeſe per ſcelus natali ſolo à barbaris patiantur. Hij caſum Corcyrenſium miſeratí, decem Achæorum cataphrattas naues muniunt, ac paucis interiectis diebus Corcyram nauigant, ſperantes ſeſe primo aduentu obſidionem barbarorū ſoluturos. At Illyrij ſeptem cataphrattis nauibus ab Acarnanibus, cum quibus ſocietatem inierant, acceptis, Achæis obuiam procedunt, nec longe ab inſulis, quas Paxos appellant, eos nacti ineunt prælium. Acarnanes, & naues Achæorum quæ aduerſus eos pugnabant, æquales erant in certamine, atq; integræ in congreſſibus permanebant, præterquam quod uiri ex ipſis pugnantes uulnerabantur. Illyrij uero quaternis ſimul lembis connexis naues hoſtium implicabant, & undiq; circundatas impediebant: hinc in eas cum impetu proſilientes facile ob multitudinem ſuperabant. Per hunc modum quatuor Achæorū quadriremes ab Illyrijs captæ, quinqueremis una ſubmerſa cum omnibus qui intus erant, inter quos fuit M. Caryneus, uir maximæ apud Achæos autoritatis, & quandiu uixit omni officio erga patriam functus. Verum qui contra Acarnanes pugnabant, ſimulac Illyriorum uictoriam proſpexere, freti celeritate nauium, uerterunt terga, & omiſſo prælio domum incolumes remigrarunt. Illyriorum multitudo hac uictoria elata facilius atq; audacius ſolito urbem obſidebat. Corcyrenſes iam omni ſpe deſtituti, tolerata aliquandiu obſidione, ad extremum Illyrijs ſeſe dederunt, præſidiumq; eorū, & ducem præſidij Demetrium Pharium intra urbem accepere. Hijs rebus geſtis Illyriorū duces iterato Dyrrhachiū reuerſi, urbem obſedere. Per idem tempus Conſules Romani C. Fuluius cum claſſe ducentarum nauium, & A. Poſthumius cum terreſtribus copijs Roma profecti, Fuluius Corcyram uenit, ratus adhuc durare eius loci obſidionem: ſed cum ſero ueniſſe ſe intelligeret, Illyrijs iam urbem adeptis, nihilominus nauigare in inſulam ſtatuit, tum intelligendi gratia quid actum foret, cum ut ea quæ de Demetrio ſenſerat experiretur. Quippe Demetrius, quoniā exhibitum ſibi ab æmulis apud reginam negotium intellexerat, mulieris iram ueritus miſerat Romam, qui & urbem, & cætera quorum dominus erat Romanis pollicerentur. Corcyrenſes igitur aduentu Romanorū hilares facti, conſentiente Demetrio, & præſidium Illyriorum, quod intus erat, tradidere Romanis, & urbem, ac poſtremo ſe ipſos fidei eorum commiſere, ita demum ſe tutos fore contra ſcelera Illyriorum rati. Romani Corcyrenſibus in amicitiam receptis, Demetrio duce itineris uſi in Apolloniā nauigant. Eodem tempore A. quoque Poſthumius terreſtres copias Brunduſio transfretabat: erāt circiter uiginti millia peditum, equitū duo millia. Hij ſimul omnes Apolloniā uenere, ſtatimq; urbe in fidem recepta Dyrrhachiū nauigarunt, quod obſideri ab Illyrijs urbem intellexerant. Illyrij aduentu Romanorū cognito, præ timore ſoluta obſidione paſſim fugiunt. Romani Dyrrhachio quoq; in amicitiam recepta ad loca magis intra Illyrium nauigant, multis itinere receptis oppidis. Interea legati è Parthenia obuiam Romanis ueniunt, ſeſe & ciuitatem ſuam dedentes: quibus unà cum hijs qui ab Atintanis mittebantur, in fidem receptis, iter uerſus Iſſum faciunt, quod eam quoq; urbem audiuerant ab Illyrijs obſideri. Qua ſimili modo diſſoluta mox obſidione potiti, pleraq; in Illyrio oppida per uim expugnauere: in quibus non ſolum pleroſq; milites, uerumetiam tribunos militum aliquos, & Quæſtorem amiſerunt: uiginti quoq; Illyriorū lembis potiti, qui commeatum uehebant in caſtra. Ex hijs qui Iſſam obſidebant nonnulli qui ex Pharo erant, Demetrij gratia ſalui permanſere, cæteri omnes profligati Narbonem fugerunt. Teuca perquā paucis comitantibus Rhizonem ſe recepit, oppidum ſanè munitiſſimū, & procul à mari in ipſa Rhizonis fluminis ripa ſitū. Poſthæc Conſules pleriſq; Illyriorū ciuitatibus Demetrio traditis, cum claſſe atq; omni

pedeſtri

pedestri exercitu Dyrrhachium reuerterũt. Hinc C. Fuluius cum magna naualium ac pedestriũ copiarũ parte Romam nauigat: Posthumus uero Dyrrhachij cõmoratus, paratis quadraginta nauibus, & nouo delectu ex finitimis ciuitatibus habito statiua faciebat, Ardienses, cæterosq; qui se fidei Romanorũ tradiderãt secum habens. Adueniente uere, Teuca legatos ad populum Romanũ misit, qui de fœdere agerent: tandemq; hijs conditionibus initum fœdus fuit, ut Teuca quotannis tributũ Romanis solueret, ut omni Illyrio excederet, paucissimis quibusdam locis exceptis, & quod maxime ad Græcos attinebat, ut nauigare ei deinceps ultra Lyssum non liceret, nisi cum duobus lembis, atque hijs inermibus. Hijs peractis Posthumus ad Achæos atque Aetolos legatos mittit, qui causam belli & transfretationes Romanorũ edoceant, res gestas referant, conditiones legãt initi inter eos fœderis. Hij peracto Consulis imperio, ab utroque populo humanissime recepti rursus Corcyram redierunt, magno metu liberatis Græciæ ciuitatibus ob fœdus cum Illyrijs percussum: quippe ea tempestate Illyrij non aliquorũ, sed communes omnium hostes erant. Prima igitur Romanorum cum exercitu transfretatio in Illyrium, atq; eas Europæ partes hæc, & ob huiusmodi causas fuit. Post id Romani legatos Corinthum quoq;, atq; Athenas misere, quo tempore Corinthij eius belli, quod aduersus Isthmios gerebant, participem esse populum Romanũ uoluerunt. Asdrubal ea tempestate, nam hic res hispanas supra dimisimus, incredibili uirtute imperium Carthaginensium in Hispania adauxerat, urbem condiderat, quæ à quibusdam Carthago, ab alijs Noua ciuitas appellatur, ob loci opportunitatem non solum ad res Hispaniæ, uerumetiam Africæ cõmodissimam: de cuius situ, & quam præstare utriq; prouinciæ potest utilitate, aliâs opportuniorem nacti locum differemus. Romani cum intelligerent uires Carthaginensium usqueadeo in Hispania creuisse, ne eam quidem partem negligendam putauere, sed ignauiam suam accusantes, quod anteactis temporibus per socordiam quasi dormitantes aboleri in Hispania Carthaginensium nomen permiserant, recuperare quod omissum fuerat decreuerũt. Verum mouere in præsentia aduersus Carthaginenses bellum non audebant, ueriti imminentem Romanæ urbi Gallorũ multitudinem, quorum impetum indies magis formidabant. Quamobrem componere primum cum Asdrubale de rebus Hispaniæ, deinde aggredi Gallos, & utcunq; cessura res esset, subire periculũ statuerunt, haud dubij se non solũ non dominari Italia, sed ne tutò quidem patriam, aut proprios penates tenere posse, nisi domitis Gallis. Missis igitur ad Asdrubalem in Hispaniam legatis, percussum cum Carthaginensibus fœdus fuit: In quo inter cætera cautum, ne liceret Carthaginẽsibus Iberum fluuium cum armis traijcere, per reliquã Hispaniam impune progredi ualerent. Hijs compositis extemplo bellum in Italia contra Gallos mouerunt: quod summatim exponere operæprecium duximus, quo præparatio ad reliquã historiam, quemadmodum ab initio proposuimus, dilucidior fiat. Repetemus autem paulo altius ab eo tempore quo primũ Galli obtinuerunt Italiam: quippe hanc historiam non solũ iucundam, ac scitu & memoria dignam, uerumetiã necessariam putauimus ad intelligendum quibus postea uiris, aut quibus locis fretus Annibal imperium Romanorũ ausus sit inuadere. Primũ uero de prouincia dicemus, quis eius situs sit, & quo modo se ad reliquam Italiam habeat: quippe hoc pacto quæ ad rerum gestarum cognitionem attinent facilius poterunt intelligi, descriptis primo locorum ac regionis proprietatibus. Omnis igitur Italia trianguli figuram habet: latus, quod Orientem spectat, Ionio mari & sinu Adriatico terminatur: quod uero ad meridianam regionem, atq; occasum uergit, Siculo & Tyrrheno clauditur pelago: hæc latera inuicem copulata apicem trian-

cem trian-

cem trianguli faciunt:propositum Italiæ promontorium, quod Cocynthum incolæ uocant, & meridianã plagam spectans, Ionium ac Siculum diuidit mare. Tertium latus quod ad gelidissimum septentrionis axem, & mediterranea loca prætenditur, terminat continuatio Alpiũ, quæ à Massilia & locis supra Sardoum pelagus sitis incipientes, usq; ad intimum Adriatici maris sinum continue extenduntur, exiguo quodam spacio in medio relicto. Huic lateri quod terminari Alpibus dicimus, & quasi trianguli basem intelligimus, à meridiana regione uersus septentrionem subiacẽt campi extrema totius Italiæ, omnis Europæ maximi atq; uberrimi: horum etiam forma triangularis est: apicem trianguli facit Appennini atq; Alpium copulatio, non longe à mari Sardoo supra Massiliam. Latus quod septentrionem spectat, quemadmodum supra diximus, Alpes faciunt, quæ ad duo millia & ducenta stadia protenduntur. Latus uero quod ad meridiem uergit, perficit Appenninus: hic ad tria millia & sexaginta stadia protenditur. Basigi locum tenet littus ipsum maris Adriatici: eius magnitudo est à Sena urbe usq; ad intimum eiusdem maris sinum: hæc duorũ millium & quingentorum stadiorũ spacio continetur. Ita omnis camporũ circuitus decem millibus clauditur stadijs. De fertilitate huius regionis haud facile dixerim: ita enim in omnia frugum genera fœcunda est, ut sæpenumero nostra ætate modius frumenti siculus non amplius quatuor obolis uenum ierit, ordei uero nõ amplius duobus, dolium uini tantundem: milij præterea & farris tanta copia est, ut opinionem hominũ superet. Quàm uero glandibus abundet, quæ ex nemoribus eius regionis diuersis in locis producuntur, uel id in primis testimonio est, quod cum infinitam penè porcorũ multitudinem italici generis homines alant, & ad sacrificia facienda, & ad priuatos usus, & ad necessarium exercitibus apparatũ, hijs omnibus abunde hæc regio alimenta subministret. Iam uero quanta particularium etiam rerũ, quæ ad uictum hominũ spectant, in ea prouincia copia sit, ex hoc licet intelligere, quod uiatores cum in hospitia diuertunt, nunquã de rebus, quas sint accepturi particulatim paciscuntur, quod cæteris in locis fieri consueuit, sed quantũ singuli quiq; homines soluere debeant, cum hospitibus conueniunt: hij uiatoribus honorifice acceptis, & omnibus ad uictum necessarijs abunde subministratis, non amplius quàm siliquam capiunt: hæc oboli tertia pars est: id pretiũ raro excedunt. Hominũ uero tanta copia, ea prosperitas ac pulchritudo corporũ, tantum in rebus bellicis robur, ut facilius sit id ex eorũ rebus gestis, quàm ex cuiusquam oratione intelligere. In Alpibus ab utroq; latere loca montuosa habitant ad eam partem, quæ uersus Rhodanũ & septentrionem spectat, Galli qui Transalpini appellantur: ad eam uero quæ campis imminet, Taurisci, Agones, & alia pleraq; barbarorũ genera, à quibus Transalpini non genere, sed differentia loci differunt, ideo Transalpini dicti, quod trans montes colant. Summa uero Alpium iuga tum propter locorum asperitatem, tum quia altæ niues premunt terram gelu, & perpetuo penè rigore constrictæ, tantũ abest ut ab hominibus colantur, ut nullum quidem uestigium extet humanũ. Apenninũ uero à principio supra Massiliam, ubi cum Alpibus coniungitur, Lygures colunt: præterea omne id latus, quod mare Tyrrhenũ & campos spectat, uersus mare quidem usq; ad Pisanã urbem, quæ prima Tyrrheniæ ciuitas ad occidentem uergit: uersus mediterraneam uero regionem Arretium usq;, post Lygures Tyrrheni habitant, mox utrunq; Apennini latus Vmbri. Dehinc Apenninus distans à mari Adriatico circiter quingenta stadia dimissis campis conuersus ad dexterã, & per mediam Italiam transiens protendit in Siculum pelagus. Campi uero, qui inter Apenninũ & Adriaticum sinum medij sunt, usq; ad urbẽ Senam extenduntur. Padus fluuius quem poëtæ Eridanum uocant, ortum habens in

radicibus Alpium, ubi quasi apicem trianguli esse supra memorauimus, in pla-
nitiem uersus meridiem defluit, hinc sese ad orientē flectens, duobus ostijs pro-
rumpit in Adriaticum sinum: aquarū multitudine præter cæteros Italiæ amnes
abundat: quippe omnes aquæ quæ ab Apennino, Alpibusq; descendunt, in
unum coëunt Padi alueum: æstiuo quàm hyemali tēpore maior fluit, ob lique-
scentiū niuium multitudinem. Nauigatur à loco quem incolæ Volanam appel
lant, uersus Alpes circiter duo millia stadiorū: Vbi primum oritur simplex est,
mox in duos alueos diuisus, binis in sinum Adriaticum ostijs erumpit, Padoam
Volanamq; incolæ uocant, Volana portum efficit inter omnes maris Adriatici
portus tutissimū. Padum eius loci habitatores olim Bodencum uocauere. Mul
ta præterea de hoc fluuio Græci scriptores referunt, utputa Phaëtontem ex au-
riga patris præcipitem in eum decidisse, continuas Heliadum lachrymas quas
deinde arbor reseruat, incolas loci ex eo die pullatis uestibus, quas in signū mœ-
stitiæ gestare inceperant, assidue usos, atq; alia plurima, quæ nos in præsentia o-
misimus, superuacua fore rati ad nostri operis præparationem: posthac cum se
locus offeret, quantum res postulare uidebitur referemus, præsertim cum Ti-
mæum constet ea, quæ ad hanc regionem attinent, ignorasse. Campos omnes
quos Apennino atq; Adriatico mari terminari diximus, olim habitauere Tyr-
rheni, quo tempore Phlegræos etiā campos, qui circa Capuam & Nolam sunt
tenebant. Cum hijs ob uicinitatē loci frequenter Galli conuersabantur: hij spe-
cie ac fœcunditate regionis pellecti, exiguam quandam nacti occasionem exer
citum comparant, factoq; in Tyrrhenos impetu, finibus expellunt: campos de-
inceps ipsi tenent. Inter Padum atq; Alpes habitant Laij, mox Lebitij, dehinc
ingens Insubrum natio, post non longe à ripa fluminis Cenomani. Loca uero
mari Adriatico uicina antiquū ex Paphlagonia genus colit: hij Veneti appella-
ti, neq; moribus, neq; ornatu corporis, sed tantūmodo lingua à Gallis differunt.
Inter Apenninū rursus & Padum primo Ananes, post Boij, inde Eganes, po-
stremo Senones, qui iuxta Adriaticum mare extremi omnium Gallorū incolu
erunt. Præcipuæ igitur autoritatis populi ex Gallis, qui in Italia morabatur, hij
sunt, uillas habitabant nullis septas mœnibus, apparatuū omnium prorsus ex-
pertes erant: in terra super strato gramine dormiebant: uescebantur carne: bel-
licas solummodo res, atq; agriculturā exercebant, & simplicem uitam uiuentes
neq; scientijs, neq; alijs artibus operam dabant: diuitias suas in auro & pecudi-
bus habebant, quod hæc sola cum ferret necessitas, quocunq; liberet, facile trans
ferri possent: amicitijs comparandis maximū quisq; studium adhibebat: quippe
hijs maxime pollens inter eos putabatur, qui factiosis abundaret: principio dun
taxat eam regionem tenebant, postea plerosq; ex uicinis audacia eorū deterritos
sibi asciuere. Interiectis temporibus, cum bellum aduersus populum Romanū
gererent, superatos prælio Romanos, ac turpiter in fugam conuersos persecuti,
triduo post initam pugnam Roma, præter Capitoliū, potiti sunt. Sed Venetis
per id tempus regionē eorum infestantibus retrocedere coacti, fœdere cum Ro
manis percusso, ac restituta urbi libertate, domum remigrarunt. Hinc intestinis
inter se bellis uexari cœpere: nam qui Alpes incolebant animaduertentes uires
istorū indies summopere augeri, plerunq; aduersus eos mouebant. Interea Ro
mani instauratis uiribus res Latinorū composuere. Annus erat post captam ur
bem trigesimus, cum Galli ingenti exercitu comparato Albam reuertūtur. Ro
mani quod aduentus eorū repentinus fuit, & neq; exercitum cogere, neq; à so-
cijs auxilia conuocare potuerunt, haudquaquā aduersati Gallis fuere. Cæterū
post duodecimū annum cum iterum Galli eōdem reuerterentur, euestigio Ro
mani aduentu eorū cognito, obuiam alacres cum exercitu processere, nihil ma-
gis quàm

gis quàm dari sibi ab hostibus pugnandi copiam cupientes, qua de omni imperio uno tempore decerneretur. Galli audacia Romanorũ perterriti, simul orta inter se seditione per noctem terga uertentes turpi fuga redierũt in patriam, atq; annos tredecim quieti permansere: postea cũ uires populi Romani indies quam maxime augeri cernerent, de pace agere cœperunt, qua impetrata ad trigesimũ annum quieuere. Iam uero Transalpini iterato eos infestare: hij ne utrinq; premerentur ueriti, per generis affinitatẽ precari, ne sibi inimici essent: munera præterea opima offerre, ut bellum in populum Romanum conuerterent hortari, se omnibus uiribus eis affuturos ostendere. Id ubi persuasum illis intelligunt, omnes unanimi consensu aduersus Romanos per Tyrrheniam profecti, quippe magnus Tyrrhenorũ numerus apud eos morabatur, facta ingenti præda domũ incolumes reuertũtur: hic orta inter eos pro diuisione prædæ seditio usqueadeo processit, ut non solum prædæ, uerumetiam imperij magnã partem perdiderint: quod frequenter accidere Gallis consueuit, ob immoderatas eorũ crapulas atq; ebrietates. Quarto dehinc anno cum Samnitibus coniuncti denuo Romanos inuadunt, plurimos eorũ cædunt. Non multis interiectis diebus eos iterato aggressi, iuxta Sentinatum regionem prælium ineunt, plurimos obtruncant, reliquos ad suam quenq; domũ fugere compellunt. Post decimum annum comparato ingenti exercitu, in Hetruriam profecti Arretium obsident. Romani Arretinis auxilium ferentes non longe ab urbis mœnibus dimicarunt. In qua pugna superati Lucio Consule amisso M. Curium in eius locum suffecere. Hic statim legatos in Galliam ad redimendos captiuos mittit: qui cum eò peruenissent, uiolato iure gentium à Gallis interficiuntur. Quo scelere indignati acriter Romani nouo delectu habito penetrare in Galliam aggrediuntur. Sed parũ processum erat, cum eis Senones occurrũt: Hos collatis signis e uestigio aggressi superant: magnam partem interficiunt, si qui superfuerant, sedibus fugant, regione potiuntur: nouam ipsi in urbem coloniam inducunt: eam ueteri nomine quod primo à Gallis habitata fuerat, Senam appellãt. Est autem ea urbs, quemadmodum supra memorauimus, in littore Adriatici maris sita, ubi campi Italiæ terminantur. Boij cum Senones proprijs finibus fugatos à Romanis intelligerent, ueriti ne ipsi quoq; idem paterẽtur, coacto exercitu, Tyrrhenisq; omnibus in subsidium uocatis, arma aduersus Romanos mouent, nec multis interiectis diebus prælium ineunt: in quo Tyrrhenorũ magna pars cæsa, Boiorum ad extremum quampaucissimi fugere. Nec tamen ob eam stragẽ cecidere animis, quin proximo anno iterum aduocatis uiribus, collectaq; omni iuuentute, quæ ad usum armorũ apta uidebatur, in Romanos exeunt: ubi adeo fusi, profligatiq; fuere, ut penè ad internitionem delerentur. Quamobrem mitigatis parumper animis, fœdus cum Romanis per legatos percutiunt. Erat, dum hæc gerebãtur, tertius annus post traiectionẽ Pyrrhi in Italiam, & quintus post eam cladem, quã Galli apud Delphos passi fuere. Ita ea tempestate fortuna quasi pestis quædam hostilis in Gallos immissa passim omnes persequebatur. Verum enimuero ex hijs prælijs, quæ supra memorauimus, duplicem utilitatem Romani cepere: nam & assuefacti dimicare cum Gallis, quorũ nomine nihil apud eos tetrius, nihil horribilius esse cõsueuerat, præstantissimi aduersus Pyrrhum certatores facti sunt, & ita Gallorũ audaciam paulatim contriuerunt, ut nõ longe post securi primo cum Pyrrho de Italia, deinde cum Carthaginensibus de imperio Siciliæ dimicauerint. Galli superioribus prælijs uexati, quinq; & quadraginta annos quieuere, nõ uiolata pace quam cum Romanis habebant. Postquã uero senes, qui & conspexerãt sæpe pericula, & uarias experti fuerãt iacturas, naturæ concesserũt, insurrexere iuuenes ingenio prauo, rudes, & præteritarũ rerũ omnino inexperti.

Hij,ut fert natura hominũ,cõfestim nouis rebus studere cœperũt, & quocunq; res ferret,infesti Romanis esse, à Transalpinis etiam auxiliũ aduocare. Verũ id principio duces tantũ inconsulta plebe peragebant: quo factum est,ut uenientibus Ariminũ cum exercitu Transalpinis,multitudo Boiorũ,quæ huiusmodi rerum ignara erat, aduentũ Transalpinorũ uerita, cum ducibus suis in dissensionem uenerit,ætati atq; Gallo regibus interfectis, præliũ cum Transalpinis com * miserint. Romani quoq; ea tempestate aduentu Transalpinorũ deterriti,copias eduxerant: sed cum primũ Gallorũ inter se conflictum audiuere,domũ iter uerterunt. Quinto dehinc anno M. Lepido Consule, C. Flamminius legem ad populum tulit,ut ea regio Galliæ, quã Picenum uocant,unde Senones fuerant expulsi, militibus Romanis diuideretur: Quæ res causa extitit, ut nouum bellũ statim suscitatũ fuerit: nam pleriq; ex Gallis,ac præcipue Boij, qui proximi Romanis erant,eam rem grauissime indignabantur, rati Romanos iam non amplius de principatu,aut gloria,sed de præda atq; interitu suo certaturos. Boios igitur atq; Insubres in sententiã trahunt, cõmuniq; consilio trans Alpes legatione missa Congolitanũ atq; Aneroẽstem Gallorũ reges, itemq; alios eius prouinciæ circa Rhodanũ habitantes populos, ac præcipue Gessatas, qui ex eo quod mercede militare soleant,ita appellãtur,aggrediuntur. Hortantur ut coacto exercitu in Italiam transeant: in præsentia utilitatem belli,in posterũ magnitudinẽ Romanæ felicitatis illis ostendunt: quæ sint parata cõmoda si uicerint,ante oculos ponunt: simul dant illis fidem,se socios belli futuros: res gestas maiorũ suorum in memoriã reuocant: eos nõ solum prælio fudisse olim Romanos iactant, uerumetiam post prælium incredibili celeritate urbem Romã cepisse: dehinc rebus omnibus, quarũ ea urbs refertissima erat potitos,cum in ea mensibus septẽ imperassent, sponte restituto Romanis imperio, integris omnibus fortunis suis feliciter in patriã reuersos. Hæc iactando,monendoq; ita reges ipsos, populosq; Galliæ ad bellum incenderũt,ut neq; maior unquã exercitus, neq; ex ualidioribus, pugnacioribusq; militibus, neq; omni apparatu insignior ex hijs Galliæ partibus descenderit, Hæc ubi Romã delata fuere, tantus in urbe terror coortus est,ut cõfestim nouos delectus facere cœperint, cõmeatũ parare, interdũ copias ad fines suos educere,ueluti iam præsentibus Gallis, qui tamen nondũ proprijs sedibus excesserãt: Quæ res non parũ Carthaginensibus profuere ad imperiũ in Hispania propagandũ. Siquidem Romani hæc, quẽadmodum supra diximus, magis necessaria putantes, ꝗ hij populi eorũ ceruicibus imminerent, negligere res hispanas coacti sunt, quoad res Italiæ cõponerẽtur. Itaq; renouato cũ Asdrubale duce Carthaginensiũ, quẽadmodũ supra memorauimus, fœdere, totis iam animis in bellũ gallicum uersi, id unũ per id tẽpus maxime cogitabãt, quo pacto aduersus Gallorũ impetũ resistere possent. Galli coacto circa Rhodanũ exercitu, & cum ingẽti multitudine hominũ superatis tandẽ Alpibus, in campos, qui sunt circa Padũ, descenderũt: cũ hijs confestim Insubres, Boijq; magna multitudine coniungunt. Veneti uero & Cenomani legationibus Romanorũ deliniti amicitiã populi Romani societati Gallorũ prætulerũt. Quãobrẽ reges ob suspitionẽ eorũ partẽ copiarũ Insubribus præsidij gratia relinquere coacti, ipsi cũ reliquo exercitu castra uersus Hetruriã mouerũt, ducentes peditũ circiter quinquaginta millia: equitũ uero ac bigarũ duo millia. Romani cum primũ superatas à Gallis alpes cognouere, L. Aemyliũ Consulẽ cũ exercitu Ariminũ miserũt, ut illic oppositus hostibus transitũ eorũ prohiberet: unus uero prætorũ proficisci in Hetruriã iussus, ꝗ alter Consulũ C. Attilius principio cõsulatus sui in Sardiniã cum classe nauigarat. Ciuitas tota mœsta atq; sollicita erat, nec sine ingẽti metu tanti Gallorũ conatus expectabant: ueniebat in mentẽ uetustæ cladis, & quasi

fatalem

fatalē Romanæ urbi gentē omnes formidabāt. Itaq; maximus iampridem exercitus paratus erat, noui insuper delectus quotidie habebantur: admonuerant socios, ut instructi paratiq; forent. Præterea ut descriptiones omniū copiarū totius Italiæ ad senatū referrentur mandauerant, omnē simul multitudinē italici exercitus nosse cupiētes. Frumenti insuper telorumq;, ac cæterarū rerum bello necessariarum tantū apparatū fecerant, quantū nemo ante nostrā ætatem meminit. Nec sanè cæteri Italiæ populi segniores: adeo enim aduentu Gallorum perterrefacti omnes erant, ut non iam pro Romanis bella geri, neq; pro eorum imperio certari, sed pro sua singuli quiq; salute, pro ciuitate, pro patria existimarent. Propterea omnes Italiæ populi libenter Romanis in hoc bello paruerunt. Libet mihi hoc loco apparatum populi Romani, & magnitudinē copiarum, quas ea tempestate habebat, cōmemorare, quo manifeste omnes intelligant, quales quantasq; res quibus tunc uiribus aggredi Annibal fuerit ausus, & quibus copijs potentiæ Romanorum oppositus urbem Romam in tantum discrimen adduxerit. Primum igitur cum Consulibus quatuor legiones urbanæ in expeditionē exiuerant: Harum singulis quinq; millia & ducenti pedites, equites uero trecenti inerant. Habebant etiam ijdem Consules auxilia sociorum: horum numerus erat triginta millia peditum, equitum uero duo millia. Erant præterea tumultus gallici causa hæ copiæ paratæ, à Tuscis atq; Sabinis peditum circiter septuaginta millia, equitum uero ad quatuor millia. Hi statim ut Galli transire Apenninum nuntiati sunt, uersus Hetruriā missi, atq; eis prætor urbanus præfectus est. Post hos Vmbri & Sarsenates Apennini accolæ ad uiginti millia coacti. Veneti itē atque Cenomani circiter uiginti millia. Hi omnes in Apennino consistere iussi erant, ac in Boiorum agros cum facultas daretur irrumpere. Has aduersus Gallos copias principio opposuerant. Erant præterea in urbe Roma paratæ aliæ copiæ, quæ præsidiorum gratia tenebantur, & si quid subitaneū accideret, iussa senatus expectabant. Romanorū uiginti millia peditū, equites uero mille & quingenti, sociorū autem triginta millia peditum, equitū duo millia. In tabulis uero relatæ erant copiæ Latinorū octuaginta millia peditum, equitū quinq; millia: Samnitium septuaginta millia peditū, equitum septē millia: Lapigum ac Messapiorum peditū quinquaginta, equitum uero sexdecim millia: Lucanorum peditum triginta, equitum tria millia: Marsorum autem & Marrucinorū, ac Ferentanorum, & præterea Vestinorū peditum uiginti, equitū quatuor millia. Erant quoq; per id tempus in Sicilia, & circa Tarentū legiones duæ præsidij gratia cōstitutæ. Harū singulæ habebant peditū quatuor millia & ducentos, equites uero ducentos. Insuper Romanorū ac Campanorū multitudo erat circiter ducenta & quinquaginta millia peditū, equitum uiginti tria millia. Ita omnium copiarū quæ senatui populoq; Romano subiectæ erant, numerus fuit peditū supra centum & quinquaginta millia, equitū uero circiter sex millia. Omniū autē simul ex tota Italia armatorum numerus septies centena millia, equitū ad septuaginta millia. Aduersus quos Annibal uix uigintimillia hominum habens in Italiā ausus est irrumpere. Sed de his aliàs latius. Galli tandem superato Apēnini iugo in Hetruriam descenderunt, omnia ferro igniq; uastantes. Cumq; iam circa urbem essent quam Clusium appellant, distatq; ab urbe Roma nō amplius triū dierum spacio, nunciatur eis, Romanorū copias, quas præsidij gratia in Hetruria collocatas diximus, simul conuenisse ac insequi. Quo nuncio accepto Galli e uestigio iter in Romanos tumultuosius conuerterunt. Cumq; in conspectu essent, iam occidente sole, sua utriq; castra muniuere. Obortis deinde tenebris Galli erectis de more ignibus equitatū omnē in castris relinquunt, iubētes ut cū prima luce postq; hostibus cōspicui fuerint, iter post eos arripiāt: ipsi occu

ta fuga cum omni multitudine peditum Fesulas uersus iter faciunt, eo consilio, ut simul equites suos reciperent, & simul insequentes hostes circunuenirēt. Romani sub prima luce Gallorum equites tumultuosius abire cōspicati, fugam & trepidationem existimantes, rapto post eos agmine incautius feruntur: quos simulatq; nacti fuere, conuersantibus undiq; ex composito Gallis, atrox initum est certamen. Tandem Gallis numero atq; ferocia animi longe præstantibus, Romanorum circiter sex millia in ea pugna cecidere, reliqua omnis multitudo salutem pedibus quæsiuit, eorum magna pars recepit sese in tumulum, situ atq; natura loci munitū. Hos principio Galli obsidere aggressi. Sed quoniā & trāsactæ noctis uigilijs, & eius diei labore confecti erant, ad curanda duntaxat corpora uertuntur, relicto ibidem præsidio equorū, qui diligenter tumulum custodirent, eo proposito, ut nisi postridie se sponte dederent, totis uiribus eum locū expugnarent. Per idem tempus L. Aemylius Consul, quem Arimini cum exercitu fuisse memorauimus, cognito Gallorū in Hetruriā transitu, & quod uersus urbem Romam cum exercitu properarent, præsidium ferre socijs maturat. Cumq; iam superatis Apennini saltibus non longe ab hostibus castra posuisset, qui ad tumulum confugerant cognito aduentu Consulis, id enim per nocturnos ignes intelligebatur, auctis confestim animis quosdā è suis inermes per propinquam syluam ad eum mittunt, ac omnem rei gestæ seriem nuntiant. Consul in tanto sociorum periculo minime cunctandum ratus, Tribunis militum mandat, ut cum prima luce pedestras copias educere maturēt, ipse cū equitatu præcedens iter uersus tumulum facit. Gallorum quoq; duces ex nocturnis ignibus aduentū Consulis coniectati concionem aduocarunt, ut quid agendum foret cōmuni consilio decerneretur. Tum rex Aneroëstes stultum esse inquit, antequā tantum prædæ abigant (incredibilis enim multitudo hominum, ingensq; omniū rerum copia in Gallorum potestatem deuenerat) tempus cum hostibus terere, & res iam à se acquisitas in ambiguo ponere. Proinde primo in patriam reuertendum, relictisq; ibi sarcinis atq; impedimentis, Hetruriam denuo, si uideatur repetendam, ut prælium aduersus hostes expediti committant. Id consilium Aneroëstis cum omnibus placuisset, Galli ante lucem signa mouentes, onusti omnis generis præda per littus inferi maris Galliam repetebant. L. Aemylius Consul susceptis copijs quæ in tumulum confugerant, Gallos cū exercitu prosequebatur: non enim pugnare ex composito cum tanta multitudine conducere rebus suis existimabat, sed commoditatē aliquam loci, aut temporis opportunitatem censebat expectandam, qua uel hostes terrere, uel abactam recipere prædam ualeret. Per idem tempus C. Attilius alter Consul, qui nuper ex Sardinia cum exercitu Pisas uenerat, expositis in terram copijs cōtrario quàm Galli itinere per littus inferi maris Romā uersus ductabat exercitū. Atqui iam Galli non longe aberant à Telamone Tusciæ ciuitate, cum quidam ex eis qui exercitum antecedebant, in Romanos ex improuiso incidentes, captiq; rem omnē Consuli exposuerunt, non longe abesse Gallos nuntiantes, L. uero Aemylium Consulē ponè seq. Quibus rebus auditis C. Attilius partim nouitatē rei admiratus, partim adductus in spē uictoriæ, quòd obiecisse sibi medios inter duos exercitus hostes fortuna uidebat, legiones tribunis militū tradit, iubēs ut aduersus hostes ꝑcedāt quousq; locorū opportunitas sinat. Ipse interea imminentē uiæ collē cōspicatus ad rē gerendā ꝓpportunā quò tēdere iā Galli uidebant, collectis eqtibus locū præoccupare cōstituit, & primū sese ꝑiculo obijcere, sperans per eū modū si uictoria penes Ro. foret, summā totius rei sibi attributū iri. Galli principio aduentū Cōsulis ignorātes, cōiectatiq; ex his quæ cernebāt L. Aemiliū ꝑ noctē cū eqtibus præcessisse, quo loca bello opportuna præoccuparet, confestim eqta

tum omnem

tum omnem, ac partem expeditorum præmittunt ad eum collem occupandũ. Cum uero captum iam ab Attilio collem ex captiuis intellexiſſent, confeſtim pedites iubent præcedere, à fronte ſimul atq; à tergo aciem ſtruunt, quod hos quidem poſt tergum inſequi uiderent, illos uero à fronte conſiſtere, & ex captiuis, & ex ijs quæ in præſentia acciderant ſcirent. Qui cũ L. Aemylio erant etſi aduenisse Piſas ex Sardinia copias dicebatur, nondum tamen eam rem compertam habentes, tunc è certamine quod in colle fiebat plane cognouerunt: iam enim quamproxime hoſtes acceſſerant. Quãobrem ingenti lætitia profuſi equites Aemyliani per proximum callem in ſubſidiũ eorum qui pro colle pugnabãt tranſiuere. Aemylius uero ipſe cum legionibus ſolito ordine poſt Gallos iter maturabat. Galli ubi ſe ab hoſtibus utrinq; circunuentos uidere, contra Aemylium, qui à tergo ſequebatur, Geſſatas atq; Inſubres conſtituerunt, à fronte autem aduerſus C. Attilium Taurinos, & qui circa Padum habitant, Boios, Carros, cæteraq; impedimenta unum in locum extra utranq; aciẽ collocarunt: prædam uero omnem in proximum tumulum, relictis qui eam cuſtodirent equitibus, expoſuerunt. Ita cum bifrontem aciem conſtituiſſent, accidit eam non modo terribilem aſpectu, uerumetiam ad pugnandum efficaciſſimã eſſe. Boij quidam atq; Inſubres auratis fulgebant ſagulis. Geſſatæ uero ob magnitudinẽ animi, & incredibilem gloriæ cupiditatem, huiuſmodi ornamentis abiectis, nudi tantum cum armis ante omnes ſtabant, rati per eum modum aptiores ſeſe, & magis expeditos ad bellum fore: Siquidem denſæ in ijs locis ſentes implicarent ueſtes, & armorum uſum præpedirent. Principio certamen in colle erat omnibus conſpicuum, ſimul hinc atq; illinc concurſantibus equitibus, & ſumma uirtute ab utroq; agmine pugnãtibus. Hoc in loco C. Attilius Conſul fortiſſime dimicans occiditur. Caput eius ad Gallorum reges delatum. Romanorum equites haud ob eam rem cecidere animis, ſed longe atrocius prælio incumbentes, tandem non ſolum collem tutati ſunt, uerum etiam Gallorum equitatũ omnem fuderunt. Interea cum peditum inter ſe acies appropinquaſſent, præliũ commiſſum non modo præſentibus uiſu, uerumetiam cæteris auditu horrendum, mirabileq; futurum. Primo enim cum ex tribus exercitibus pugna conſtaret, facile ſibi quiſq; perſuadere poteſt, non ſolum aſpectum, uerum etiam uſum eius prælij nouum atq; horribilem aſpicientibus fuiſſe. Deinde quis non ambigat, uel in præſentiarũ, uel eo tempore, ſi interfuit, utrũ Galli peiores partes in eo prælio habuerint, quod non ſolum à fronte, uerumetiam à tergo ab hoſtibus premebantur, an meliores? ſimul quod cum utroq; exercitu pugnabant, ſimul ꝙ utraq; pars impetum hoſtium ab altera propulſabat, ut ſeſe inuicẽ uno tempore utriq; protegerent, & quod præcipuum eſt, à fronte quidem prærumpere, à tergo uero fugã ſperare minime poſſent: Habent enim hunc in primis bifrontes acies uſum, ꝙ nullam militibus uertendi terga ſpẽ præbent. Atqui Romani ſimul in ſpem uictoriæ ducebantur, ꝙ medios hoſtes quaſi de induſtria ſibi oblatos cernebant, ſimul ordinẽ ſtrepitũq; Gallici exercitus formidabãt. Terribilis erat claſſicorũ ſonitus, cũ quibus omnis ſimul Gallorũ multitudo tantum clamorẽ ululatũq; attollebat, ut incredibilis uociferatio audiretur, nec tubæ ſolũ militeſq;, uerumetiã circunſtantia omnia loca uocẽ emittere uiderent. Terribilis etiã præcedentiũ nudorũ hominũ aſpectus: magna enim ac nuda corpora, & bellici quidã motus ſub clipeis miraculo ſimul & formidini erãt. His accedebat ſplẽdor & pulchritudo ornamentorũ: q̃ppe tota acies torqbus aureis, & uirgatis ſagulis fulgebat, quæ aſpiciẽtes Ro: partim obſtupebãt, partim ſpe prædæ uehementius incedebant. Tandẽ uero ſagittarijs, q aciẽ Ro: ex more præcedebãt, tela paſſim emittẽtibus, q poſteriores erant armis tecti ſe facile tutabant: qui uero

ante alios nudi pugnabant, re longe aliter quàm sperarāt procedente, maxime infestabātur: prægrandia enim, ac nuda corpora scuto gallico protegere omnino nequibant: itaq; spicula intro adacta facile cohærebant. Deniq; cū infestius ferirentur, & sagittarios cum propter distantiam loci, tum multitudinem uolantium undiq; telorum ulcisci nequirent, in desperationem adducti, & quasi rabie furentes, alij in hostes temere ob dolorem ruentes opprimebantur, alij pedem ad suos referentes fœdati sanguine terrebant cæterorum animos, atq; ordinem perturbabant. Per hunc modum iactantia Gessatarum, qui ante signani in prælio erant, domita, Insubres, & Boij, & Taurini prælium excepere: neq; iam sagittis eminus, ut ante, sed cominus pilis, & gladijs certabatur. Hic uero quantum nunquam aliàs atrox prælium fiebat, nec quicquam erat in tantis exercitibus segne. Sed & scuta ad tutelam corporum, & enses ad usum bellorum longe impares erant: quippe Gallorum enses graues, & obtusa cuspide, scuta uero debilia erant. Romani autem & scutis ad protegenda corpora ualidioribus utebantur, & gladijs breuioribus, sed tamen acutis. Itaq; semper, & in uniuerso certamine, & singulorum congressibus Galli superati passim cadebant: Stetit tamen immota eorum acies, donec equites Romani è colle cum ingenti impetu descenderunt. Tunc denique turbati Galli passim prosternuntur. Pedites quidē in ijsdē locis, in quibus constituti fuerant, cecidere: equites uero in fugā se uerterunt. Perierunt in eo prælio quadraginta millia Gallorum, decem millia duntaxat, inter quos & Congolitanus rex fuit, uiui in potestatem Romanorum peruenere. Alter uero Gallorum rex Aneroëstes, cum in propinquum locum paucis quibusdam comitantibus fugisset, non longe post omnes sibi mortem consciuere. His rebus gestis L. Aemylius Consul spolia hostium Romā misit: prædam uero ijs quorum fuerat restituit: ipse cum omnibus copijs per Lyguriam in Boiorum agrum profectus omnia uastat populaturq;, & intra paucorum dierum spatium omni genere prædæ ditato exercitu, Romam cum copijs reuertitur: armis, torquibusq;: id genus ornamenti est ex auro, quod Galli circa collum gestare solent: Capitolium ornat, reliquam uero prædam, & captiuos omnes ante se in triumphum ducit. Per hunc modum tanti Gallorum conatus, quos non solum populus Romanus, uerum etiam tota Italia formidarat, in irritum deuenere. Quibus rebus Romani in spem adducti expellendi omnino ex Italia Gallos, Q. Fuluium, & T. Manlium creatos nuper Consules in Galliam cum ingenti exercitu transmittunt. Hij simulac prouinciam ingressi fuere, Boios in ditionē populi Romani uenire cōpulerunt. Deinde cum in reliquos Gallos grassari cœpissent, multitudine imbrium, ac subinde pestilentia impediti desistere coacti sunt. Post hos creati Consules P. Furius, & C. Flaminius rursus in Galliam cum exercitu profecti, receptisq; in amicitiā Ananibus, qui non longe à Massilia habitant, mox in Insubrum agros legiones traduxere, non longe ab eo loco, quo Adua fluuius in Padum influit. Insubres magna multitudine ad prohibendum hostem conuenerant, à quibus non modo in transmittendo amne, uerum etiam in muniendis castris cum magna detrimenta Romani suscepissent, statim ex eo loco discesserunt, profectiq; in Cenomanorum regionem, & illorum copijs, erant enim socij Romanorum, ad exercitum adiunctis, rursus è superiori loco, qui ad alpes spectat, in Insubrum agros descenderunt, totam regionem longe lateq; uastantes. Principes Insubrū immutabile hoc Romanorum consilium animaduertentes, tentare fortunam belli, & cum Romanis decernere statuerunt. Coacto itaque exercitu, & signis aureis, quæ immobilia uocitant, è templo Mineruæ sublatis, cæterisq; necessarijs rebus paratis, aduersos Romanos intrepide profecti, non longe ab illorum

copijs

copijs castrametati sunt, numero circiter quinquaginta millia hominũ existen-tes. Romani cum se numero longe inferiores esse perspicerent, aduocare Gal-lorum, cum quibus societate iuncti erant, auxilia cogitabant. Cæterum quoniã cum eiusdem generis hominibus dimicandum illis esse intelligebant, periculo-sum uidebatur eiusmodi hominibus in eo discrimine, atq; ijs præsertim locis sa-lutem suam committere. ita ancipites consilij tandem periculosum cõsilium ca piunt. Castra erant apud Aduam amnem, ubi & pons erat ad ulteriorem flu-minis ripam. Vocatos igitur ad se Cenomanos transire amnem iubent. Cum omnis multitudo transisset, pontem rescindunt, uno tempore & illis facultatem coniungendi sese cum hostibus auferentes, & suis unam duntaxat spem salutis in uictoria relinquentes. Quæ cum fecissent, copias in aciem educunt, potesta-temq; pugnandi Insubribus faciunt. Vicerunt id prælium Romani prouidẽtia Tribunorum: Hij enim quod ex superioribus pugnis animaduerterant Gallo-rum gentem primo impetu acerrime dimicare, mox uero labascere animis atq; confringi. Enses præterea illorum, quemadmodum supra memorauimus, unã duntaxat plagam uehementem habere, sed esse ad crebriores ictus prorsus inu tiles. Cum structæ iam acies essent, acceptas à triarijs hastas antesignanis tradi-dere, admonentes ut Gallorum impetum tamdiu distinerent, quoad primus il-le ardor animi efferuesceret. Tum dimissis hastis ensibus uterentur. Illi Tribu-norum imperio parentes ex composito in Gallos irruunt, pectoraq; eorum ha stis feriunt. Galli in præcidendis hastis omnem impetum effudere. Tum deni-que Romani abiectis hastis pedem pedi conferentes, Gallorũ conatum omni-no inutilem fecere: quippe auferentes ijs spacium ex distantia pugnandi, quod proprium eius gentis est, propterea quod obtusi sunt gladij ipsorum, nec nisi ad demittendos ex distantia ictus propter longitudinem utiles. Ipsi uero breui-oribus ensibus freti, nec cæsim, ut illi, sed punctim ora pectoraq; Gallorum cre bris ictibus ferientes, magnam partem hostium interfecere: Tantum in eo prælio ualuit prouidentia Tribunorum. Nam Consul haud sanè prudenter lo-cum ad pugnam elegerat: quippe structa acie iuxta ripam fluminis abstulerat Romanis, quod proprium esse illorum uidetur, nihil loci eis relinquens ad refe rendos ex acie pedes. Quod si quid inter pugnandum tantillum retrocedere co egisset, incidere omnes in profluentem oportebat ob inscitiam Consulis. Præ-claram tamen, ut diximus, uictoriam propria uirtute adepti fuere, & ingenti ca ptiuorum multitudine, multisq; Gallorum spolijs onusti incolumem Romam exercitum reduxerunt. Proximo dehinc anno Galli tantis cladibus afflicti pa-cem à Romanis per legatos petiere, omnia illis pollicentes. At M. Claudius, & C. Cornelius Consules creati, ne id à senatu impetrarent, educere omni cele ritate in prouinciam exercitum maturant. Quamobrem Galli desperata pace, quasi extremum periculum subituri iterato exercitum comparare, conductisq; triginta millibus Gessatarum, quos cis Rhenũ habitare supra memorauimus, omnes instructos paratosq; in armis habere, Romanorũ aduentum præstolari. Consules igitur aduenìente uere, copijs in Insubres ductis, Aceras urbem, quæ est inter Padum & Alpes, obsedere. Insubres etsi ferre auxilium obsessis nequi bant, propterea quod media loca fuerant à Romanis præoccupata, ad dissoluen dam tamen obsidionẽ toto animo intenti, partem copiarũ trans Padum mittũt. Hos obsidere Clastidium oppidum sociorũ populi Ro. iubent, rati ea difficul-tate coactos Consules urbem obsidione soluturos. Id simulac Consulibus nun ciatum M. Claudius cũ equitatu, & parte expeditorũ ferre obsessis auxiliũ pro-perat. Galli postq; aduentũ Consulis cognouerũt, soluta mox obsidione aduer sus Romanos intrepidi fecerunt iter, structaq; acie in conspectu constitere. Sed

principio quidem Galli, incidentibus ex improuiſo in ipſorũ equites Romanis meliores partes habuerunt. Poſtea uero undiq; circunuẽti ab equitibus Romanis fuſi paſſim, profligatiq; fuere. Multi in fluuium metu hoſtium præcipitati, uorticibus abſorpti periere: magna pars ab hoſtibus cæſa, reliqui uiui capti. At Galli qui apud Acerras obſidebantur, ſimulac ſuperatos apud Claſtidiũ ſuos audiuere, fuga ſaluti ſuæ conſulentes, Mediolanũ præcipuam Inſubrũ ciuitatẽ petierunt. Cornelius urbe, quæ & frumento, & omni genere cõmeatus refertiſſima erat, potitus, Gallos perſequitur, nec longe à Mediolano exercitũ duxit. Cum uero obuiam Galli non prodirent, Mediolanenſem agrum populatus copias reducebat. Galli redeuntẽ inſecuti extremum laceſſere agmen cœpere, plerisq; Romanorũ obtruncatis, nonnullis & in fugam cõuerſis, donec Cornelius cum legionibus conuerſus omnes ad prælium cũ hoſtibus capeſſendum cohortatus eſt: Qui mandatũ Conſulis alacri animo audientes, in Gallos audaciſſime irruunt. Galli maximis nuper detrimentis affecti haud diu reſiſtere, ſed reuocato extemplo gradu in proximas alpes aufugerunt. Hos perſecutus Conſul, ſimul prouinciã omnem populatus eſt, ſimul Mediolanum profectus urbem per uim in populi Romani ditionẽ redegit. Quibus rebus geſtis duces Gallorũ nullam amplius ſalutis ſpem ſibi relictam uidentes, ſeſe, resq; ſuas omnes in populi Romani poteſtate poſuerunt. Hic tandem belli gallici finis fuit, quo nullum uſque in hunc diem uel obſtinatione animorũ, uel militum audacia, uel atrocitate præliorum, uel multitudine interfectorũ, uel numero copiarũ maius aut audiuimus aut legimus: quanq; & cõſilijs, & inceptis, & quotidianis deliberationibus prorſus inutile fuerit, propterea ꝙ Galli ira potius atq; impetu mouentur, quàm ratione. De quibus cum cõſideraremus, quàm breui tempore ẽ natali ſolo expulſi à Romanis fuerint, paucis quibuſdam locis ſibi intra alpes relictis, conſentaneum exiſtimauimus, cum primos eorũ conatus, tum omnẽ rerum ſucceſſum, ac poſtremo ultimũ interitum ipſorum breuiter cõmemorare: id maxime proprium hiſtoriæ exiſtimantes, huiuſmodi res caſusq; fortuitos poſteris tradere, ne forte noſtri homines eiuſcemodi rerum ignari, uanas ac frequentes barbarorum infeſtationes facile pertimeſcant, ſed certi quàm leuiter, quamq; nullo negocio ea gens poſt primos ſtatim impetus, ſi quis eis obſtiterit, infringatur & corruat, omnem potius fortunæ euentũ experiri malint, quàm aliquid neceſſariũ, ut barbaris cedant, prætermittere. Equidem qui Perſarũ aduerſus Græcos Gallorumq; contra Delphos res geſtas ſcripſerant, plurimũ profuiſſe arbitror ad certamina Græcorũ pro cõmuni patriæ libertate. Et certe nemo uel diuitijs alicuius, uel armis, uel multitudine hominũ deterritus à patriæ & cõmunis ſoli defenſione deſiſtet, ſi ſibi ante oculos ponet res ea tẽpeſtate geſtas, conſiderabitq; quot millia hominũ, quas uires, quãtos apparatus uirtus Romanorũ cum ingenio & ratione pugnantiũ ſuperarit, fregerit, profligauerit. Sed enim Gallorum error non ſolum priſcis temporibus, uerum & noſtra ætate ſæpenumero Græcorũ animos inuaſit. Quæ res me uel in primis animauit, ut eorũ res geſtas ſummatim quidem, ſed tamen ab origine referrẽ. Verum ut aliquando eò reuertamur unde diſceſſimus: Aſdrubal dux Carthaginenſiũ annos octo in Hiſpania cõmoratus, tandem per inſidias noctu à Gallo quodam priuatarũ inimicitiarũ cauſa domi occiditur, uir non modo bellicis artibus, uerum & eloquentia ad mouendos hominũ animos adeo pollens potensq;, ut magnam imperio Carthaginenſi acceſſionem fecerit. Copiæ quæ in Hiſpania erant, Annibali filio eius adhuc ſatis adoleſcenti, ob egregiam iuuenis indolem, & incredibilem in ea ætate magnitudinem animi, traduntur. Hic in ipſis ſtatim principijs hoſtem ſe populi Romani futurum declarauit. Quod non longe poſt accidit. Ex eo tempore

uariæ

uariæ inter Romanos Carthaginensesq́ suspiciones oriri cœptæ: Quippe Carthaginenses, quod expulsi è Sicilia fuerant, secreto Romanis insidias machinabantur. Romani uero è contrario consilia eorum intelligentes, non satis Carthaginensibus fidebant. Quibus rebus facile intelligebatur, non post longum tempus bellum inter eos futurum. Per idem tempus Achæi, & Philippus Macedoniæ rex, cæteriq́ eorum socij bellum aduersus Aetolos gerebant, quod sociale appellatur. Nos igitur cum bellum à Romanis contra Carthaginenses in Sicilia atq́ Africa gestum, cæteraq́ quæ id bellum secuta sunt cōmemorauerimus, ac deinde secundum ordinē nostræ præparationis uentum sit ad principiū socialis belli, & secundi belli Carthaginensis, quod Annibalis bellum appellant, atq́ ex his temporibus nobis institutū sit nostræ narrationis initiū facere, consentaneū est, ut iam ad res in Græcia gestas ueniamus, quo per hunc modum simili undecunq́ præparatione facta, cum ad eundem rerum omnium exitum uentum fuerit, institutam à nobis historiam inchoēmus. Cum enim non unius duntaxat, aut alterius gentis, quemadmodū cæteri scriptores fecere, utputa Græcorū, siue Persarum, sed omnium simul totius orbis partium, quæ in nostram notitiā uenerunt, res gestas scribere præposuerimus, non absurdum erit, notissimarum gentium, locorumq́ totius orbis breuiter ante initium nostri operis meminisse. De his igitur quæ in Asia atq́ Aegypto gesta sunt, satis erit à nostris inde temporibus referre, quod multi ante nostram ætatē res gestas eorū scripsere, suntq́ ferè omnibus in promptu, nec quicq́ ex eo tempore immutatū est, qđ sit à scriptorum cōmentarijs alienum. Quæ uero Achæi, Macedonesq́ gessere, breuiter nobis ab initio repetenda sunt, ꝙ earum rerum, quemadmodum supra memorauimus, incredibilis mutatio fuerit nostris tēporibus: nam cum multi ante hæc tempora laborassent, ut Peloponnenses in unam uoluntatem redigerent, neq́ id perficere potuissent, ꝙ omnes suo potius cōmodo, quàm libertati patriæ studerent, tanta hac nostra tempestate immutatio facta est, ut non solum amicitiā, societatemq́ inter se inierint, sed etiā ijsdem legibus usi sint, ijsdem ponderibus, ijsdem mensuris, ijsdem nummis, præterea ijsdem principibus, ijsdem consultoribus, ijsdem iudicibus, ut nulla alia res Peloponneso deesset, quin omnis una ciuitas foret, nisi ꝙ non erant una mœnia habitantiū, cætera omnia uel eadem, uel quamsimillima erant. Primum autē quomodo regnare inter Peloponnenses cœperit Achæorum nomen, haud absurdum erit ostendere. Nam hanc qui appellationē ab initio sortiti fuere, neq́ regione cæteris præstant, neq́ urbiū multitudine, neq́ diuitijs, neq́ uirtute: Siquidem Arcades atq́ Lacedæmonij multitudine uirorum urbiumq́ non parum cæteros antecellunt, uirtute ac rebus gestis nemini Græcorū secundi. Quomodo igitur, aut quamobrem uel hij quos modo memorauimus, uel cæteri Peloponnenses pati æquo animo possunt, se nō solum in rempublicam, uerumetiam in nomen Achæorū transmutatos? Ac fortuna quidem hoc factum esse stultissimū esset asserere. Causa potius huius rei perquirenda est, sine qua nihil nec eorum quæ ratione fiunt, nec eorū quæ præter rationem agi uidentur, perfici potest. Est autem hæc, ut mea quidem fert opinio, æqualitas & communis licentia, quæ inter omnes seruabatur, & quoddam quasi exemplar ueræ reipublicæ: quippe synceriora instituta in aliqua Græciæ ciuitate reperta nunquam fuere. Hæc causa plerosq́ Peloponnenses sponte sua æmulos atq́ imitatores eius reipublicæ fecit, alios ad id rationibus persuasionibusq́ adduxit, nonnullos cum tempore paulatim coēgit, ita tamen ut statim postea animos eorum sedaret: Nam cum nemini quicquam superesse ab initio permisisset, sed omnia omnibus uoluisset æqualia fore, statim ad eam amplitudinē Achæos perduxit, duabus rebus ad id efficacissimis usa, æqualitate

atque clementia. Hæc igitur primaria causa fuisse dicenda est, quæ Pelopon nenses unanimes inter se atq; concordes ad eam felicitatem, in qua modo sunt perduxit. Verum hic mos uiuendi, atq; hæc ratio administrandæ reipublicæ lon ge ante hæc tempora apud Achæos fuit, quod infinitis penè testimonijs licet o/ stendere. Sed in præsentia unum duntaxat, uel ad summum duo proferamus. Nam quo tēpore in ea regione Italiæ, quæ tunc magna Græcia appellabat̄, cœ tus Pythagoreorum ob clandestinam coniurationem concrematus fuit, ma/ gna rerum publicarum mutatione facta, utpote principibus uniuscuiusq; ciui tatis temere interfectis, accidit ea loca, easq; urbes maximis cædibus seditioni/ busq; uexari. Quocirca uariæ ad eos undecunque legationes componendarum rerum gratia confluxere. At illi cæteris posthabitis Achæorum duntaxat fidei res suas commiserunt: quin etiam non multo interiecto tempore omnino insti tuta illorum imitari, atque eam rempublicam effingere decreuerunt. Siquidem Crodematæ, Sybaritæ, Caulonitæ compositis inter se unanimiter rebus primo Omarij Iouis templum publice constituerunt, ubi & conciones fieri, & cum populo agi posset. Præterea acceptis ab Achæis institutis & legibus, ijs dunta/ xat uti, suamq; rempublicam componere uolebant. Sed à Dionysio Syracu/ sarum tyranno, & uagantibus per id tempus circum ea loca Gallis, desistere ab incepto coacti. Præter hæc Lacedæmonijs ex insperato apud Leuctras profliga tis, Thebanis uero iam imperium Græcorum affectantibus, ingens per omnem Græciā tumultus, atq; incredibilis pturbatio orta, præsertim apud hos ipsos La cedæmonios atque Thebanos, cum & illi superatos se arbitrarentur, & hij non dum se uictoriam insecutos existimarent. Veruntamen uterq; populus commu ni consilio solos ex omni Græcia Achæos delegere, quibus rerum omniū quæ in ambiguo erant iudicium permitterēt, non tam uires, aut potentiam eorum animaduertentes (erat quippe tunc ea regio cæteris omnibus Græciæ prouin/ cijs minor) quàm fidem atque integritatem populorum, quæ ea tempestate a/ pud omnes habebatur insignis. Tunc igitur nuda apud eos uirtus erat, sed res gestæ nullæ quæ gloria dignæ forent. Itaq; respublica eorum parum augebatur, quod neminem uirtutibus suis dignum principem haberent, semper autem uel Lacedæmoniorum, uel Macedonum imperio obscurarentur. At postquam in/ teriectis temporibus dignos eorum principatu præfectos inuenere, clari euesti/ gio atque illustres facti sunt. Perfecerunt H quod optimum omnium erat, Pe loponnensium inter se concordiam. Cuius autorem ac ducem fuisse nemo am bigit Aratum Sicyonium: Qui uero rem cœptam confirmauit atque perfecit, Philopœmenem Megalopolitanum: Tertium autem, qui eam auxit, amplifi/ cauitq;, Lycertam, & cæteros eius sequaces. Quæ uero à singulis gesta fue/ rint, & quemadmodum, quóue tempore, hinc ostendere conabimur, quantum pro materia licebit. Sed Arati quidem res gestas & nunc, & rursus posthac sum/ matim referemus, quod ipse in commentarijs suis omnia fuerit non minus ue/ re, quàm aperte copioséque complexus. De cæteris uero paulo diligentior, atque prolixior sermo erit. Atqui & faciliorem nobis narrationem, & discen/ tibus apertiorem historiam futuram arbitramur, si ab hijs temporibus repete/ mus, in quibus Achæorum populi, qui à principibus Macedoniæ per ciuita/ tates diuisi fuerant, rursus in unum quasi corpus coaluerunt, & ita aucta con/ festim ea gens fuit ut ad hanc amplitudinem peruenerit, de qua hactenus par/ ticulatim diximus, & quæ durat usque in præsentem diem. Olympias igitur erat centesima uigesima quarta, cum Patrenses, & Dimensorina animis conue nere, tēpore quo Ptolemæus Lagi filius, & Lysimachus, & Seleucus, & Ptole mæus Ceraunus uitā obiere: omnes enim sub hac olympiade diem functi sunt.

Supe/

Superioribus itaque temporibus hic erat Achæorũ status. Regnari apud eos cœptum tempore quo Tisamenes Horestis filius, post descensum Heraclidarum Lacedæmone expulsus, loca quæ sunt circa Achaiam, occupauit. Ab hoc continue per successionẽ usque ad Sygi tempora reges habuere. Postea uero moleste ferre regnum cœperunt, quod filij Sygi iam non legitime, sed per tyrannidem prouinciam gubernarent. Igitur rempublicam à regibus ad populum transtulerunt: & reliquũ quidem tempus usque ad Alexandri, Philippique ætatem uarie uarijs temporibus se gessere: conati tamen quantũ in se fuit rempublicam publice administrare. Hæc autem ex duodecim ciuitatibus constabat, quæ nostra quoque ætate extant, præter Olenum & Elicem, quas solidas ante certamen Leuctricũ terræmotus absorbuit. Hæ sunt Patræ, Dymæ, Phare, Tritea, Leontia, Egira, Pellene, Bura, Ceraunia, Carynia. Post Alexandri uero ætatẽ, & ante eam olympiadem, de qua modo locuti sumus, tanta inter eos maxime propter reges Macedoniæ dissensio orta est, ut diuisæ inter se ciuitates id demũ conducere sibi arbitrarentur, si arma aduersus se inuicẽ hostiliter ferrent. Quibus ex rebus accidit, alias Achaiæ ciuitates præsidium Demetrij, Cassandrique, & non longe post Antigoni intra urbem recipere, plerasque à tyrannis qui tunc in Græcia complures erant occupari. Centesima uero & uigesima quarta olympiade, quemadmodũ supra memorauimus, rursus conuenire inter se hij populi cœperunt, tempore quo Pyrrhus Epyrotarum rex in Italiam transfretauit. Principio conuenere Dymenses, & Patrenses, & Tritenses, & Pharenses. Postmodum uix elapso quinquennio Egirenses eiecto extra urbem præsidio illis adhæserunt, quos Burij interfecto tyranno, ac non longe post Ceraunij secuti. Quippe Iseas Cerauniorum ea tempestate tyrannus cum eiectum Egira præsidium, interfectumque à Burijs tyrannum, se uero bello undique circunuentum intelligeret, deposito principatu, & pacta ab Achæis salute, urbem administrationi eorũ reliquit. Sed quamobrem hæc tam alte à nobis repetita sunt? Primo ut palàm omnibus fiat, quo pacto, quibus'ue temporibus, qui primi Achæorum rursus hanc rempublicam, quam florere hac tempestate cernimus, instituerit: deinde ut non solum historiæ nostræ, uerumetiam rerum ab illis gestarum, cognitis ipsorum institutis, facilior apud omnes fides sit. Siquidem unus semper apud eos gubernandæ reipublicæ mos, una ratio fuit, per quam seruata continue erga suos omnes æquabilitate, & hijs qui uel per se, uel per reges occupare eorum patriam conabantur, frequenter bello profligatis, tandem opus hoc pulcherrimum perfecerunt, partim suis uiribus freti, partim auxilio sociorum. Nam quæ sunt ab hijs secutis postea temporibus in ea prouincia gesta, ad Achæos referenda sunt: qui cum multis maximisque in rebus socij Romanorum fuissent, nunquam sibi quicquam ex rebus gestis adscripsere, ad nullam protinus rem, nisi ad Peloponnesi libertatem atque concordiam intenti. Verum hoc ex ipsis rebus gestis manifestius apparebit. Quinque igitur & uiginti annos cum hijs pariter rempublicam administrarunt à principio hæ, quas modo memorauimus ciuitates, Quæstorem unum, & duos duces uicissim creantes, postea rursus unum duntaxat ducem decernere statuerunt, cui summa rerum omnium committeretur. Primus omnium eum honorem adeptus fuit Marcus Geryneus, post quem perfectis quatuor annis dux creatus fuit Aratus Sicyonius, cum esset annorum uiginti. Hic statim singulari uirtute ac magnitudine animi patriam tyrannide liberauit, & reipublicæ Achæorum, cui iam inde ab initio affectissimus fuerat adiunxit. Nec longe post cum octo annis imperasset, dux denuo electus, si qua uia arcem Corinthi, quã tunc Antigonus tenebat, capere posset animum intendere cœpit: qua mox potitus, perterritis omnibus qui Peloponnesum colebãt,

Corinthijs uero tyrannide liberatis, eam quoque urbem Achæis addidit: idem etiam de ciuitate Megarensium paucis interiectis diebus effecit. Hæc gesta sunt anno ante eum Carthaginensium conflictum, quo Carhaginẽses omni Sicilia excedere, ac tributũ populo Romano pendere sunt coacti. Aratus huiuscemodi rebus intra breue tempus strenue peractis, reliquũ ætatis in administratione reipublicæ consumpsit, omnes conatus ac cogitationes suas ad unũ finem dirigens, ut Macedones Peloponneso eijceret, tyrannides infringeret, cõmunemq; ac patriam libertatem unicuiq; conseruaret. Itaque quamdiu Antigonus uixit, facile & conatui, ac omnifariam machinis ipsius, & cupiditati Aetolorum restitit, utrisque alioquin eò temeritatis atque audaciæ prolapsis, ut fœdus inter se inuicem de diuisione ciuitatum Achaiæ facere non erubuerint. Mortuo uero Antigono, initaq; inter Achæos atq; Aetolos societate, cum bello à Demetrio infestarentur, dissensiones atq; discordiæ paulisper sedatæ, cõmunisq; & mutua quædam amicitia inter eos orta est: Postquam uero Demetrius qui decem tantum regnauit annos, diem functus fuit, tempore quo primũ Romani Illyrium transfretarunt, incredibile rebus Achæorum additamentum accessit. Quippe omnes tyranni qui in Peloponneso regnabant in desperationem adducti sunt, tum propter Demetrij mortem, quo duce atq; imperatore uti consueuerãt, tum quod Aratum cernebant totis uiribus adniti, ut tyrannides deponerentur, & hijs quidem qui sese sponte imperio abdicarent, summos honores, præmiaq; proponere: hijs uero qui in pertinacia permanerẽt, metum, terroremq; inijcere, deniq; uniuersos hortari, ut tyrannides dimitterent, patrias in libertatem uendicarent, & in rempublicam Achæorũ conuenirent. Lysidas igitur Megalopolitanus, qui adhuc uiuo Demetrio singulari prudentia futura præuiderat, confestim deposita tyrannide reipublicæ Achæorum adscribi uoluit. Aristomachus quoq; Argiuorũ tyrannus, & Xenon Hermioniorũ, & Cleominus Phliasiorũ, depositis tyrannidibus in eandem rempublicam confluxere. Quibus ex rebus cum ea gens mirumimmodum adoleuisset, Aetoli ob innatam eis cupiditatẽ Achæis inuidentes, sperantesq; se ciuitates quæ unà coaluerant, dissoluere posse, quemadmodum ab initio fecerant, Acarnanũ ciuitates cum Alexandro, Achæorũ uero cum Antigono se diuisuros pollicentur. Ita simili spe in sententiam trahunt Antigonum, qui per ea tempora Macedonibus præerat, relictus à Philippo filij Tutor, & Cleomenem regem Lacedæmoniorũ: nam cum Antigonũ ea tempestate Macedonibus imperantem cernerent, uirum bellicosum, & ob amissam Corinthi arcem Achæis maxime infestũ, facile sibi persuadebant, si Lacedæmonios quoq; eo bello adiutores haberent, se haud dubie eam gentẽ armis undiq; circunuentam oppressuros: quod proculdubio euenisset, nisi quod illi minime considerauerant, Aratum singulari uirtute ac magnitudine animi uirum propugnatorẽ habuissent. Totis itaq; uiribus iniquissimũ bellum aggressi, non solum quod sperabãt, perficere nequiuerũt, sed è contrario Aratum, qui ea tempestate Achæis præerat, & omnem illorum gentem robustiorem, audacioremq; fecere, duce callide omnia ac diligenter prouidente, quemadmodum ex sequentibus liquebit. Nam cũ uir prouidus animaduerteret, pudere Aetolos palàm Achæis bellum indicere, ob recepta nuper ab illis in bello demetriaco beneficia, propterea q; Lacedæmonios, ut id ipsi factitarent hortari, tanta deinde inuidia ob res Achæorũ secundas premi, ut Cleomeni qui Tegeã, Mantiniã, Orchomenũq;, amplissimas Aetoliæ ciuitates sibi per fraudem sustulerat, non solũ irati non fuissent, sed eas regi lætissime cõfirmassent: præterea nulla ab Achæis iniuria lacessitos, duntaxat immani cupiditate regnandi omnẽ bello occasionẽ quæritare, patiq; in præsentia haud inuitos ut fœdus sibi à rege uiolaret, auferrenturq; per

fraudem

fraudem amplissimæ ciuitates, eo tantum fine, ut auctæ per eum modum Cleomenis uires facilius Achæorū rempublicam labefactare possent: cum inquam hæc omnia Aratus, cæteriq; Achæorum duces animaduerterēt, statuerunt inter se bellum quidem nemini indicendum, sed conatui Lacedæmoniorū totis uiribus resistendum esse. Principio igitur hæc inter se duces decreuere. Interiectis uero temporibus cum animaduerterent Cleomenē oppidum quoddam, quod postea Atheniense appellatum, in regione Megalopolitarū intrepide ædificantem, & iam sese apertum atq; acerrimū Achæorum hostem indicantem, congregato concilio decernunt bellum aduersus Lacedæmonios non iam ex abdito, sed palàm esse suscipiendum. Bellum igitur quod cleomenicum appellatur, per ea tempora huiusmodi initium habuit. Achæi primū per seipsos sine cuiusquā subsidio resistere Lacedæmonijs cœperunt, simul quod gloriosius nomini eorū futurum arbitrabantur, per seipsos quàm per alios, ciuitates patriamq; tutari, simul quod seruare cum Ptolemæo amicitiam totis uiribus adnitebantur, ueriti ne forte is ægreferret, si ab alijs potius quàm à se præsidia quæritarent. Iam uero procedente bello cum Cleomenes pessundata republica legitimum imperium in tyrannidem uertisset, & bello alioquin fortiter, prudenterq; uteretur, Aratus quod futurum erat longe prospiciens, quippe quem minime latebat consilium atq; audacia Aetolorum, sedulo irritandos esse illorum conatus iudicauit. Cum itaq; animaduerteret Antigonū industria atq; experientia rerum, præterea etiam fide præter cæteros præstantem, & reges consideraret natura quidem neminem uel hostem, uel amicum habere, sed ex eorum cōmodo amicitias, inimicitiasq; metiri, conuertere se ad eum regem decreuit, omnemq; belli euentum illi ante oculos ponere, postremo unà belli societatē inire. Verum id palàm facere com plures causæ prohibebant. Quippe ea re intellecta Cleomenes atq; Aetoli diligentius se paraturi ad bellum uidebātur, & Achiui nouitate rei perterriti, quod ducem ueluti in summa desperatione rerum ad hostem confugere existimarēt, magna ex parte bellum deserturi: quamobrem ne quid huiusmodi accideret, non modo nemini consilium aperiebat, sed multa præter sententiam faciebat, loquebaturq;, queis contrariū eius rei quam moliebatur ostenderet. Cum itaq; Megalopolitanos cerneret ob uicinitatem, quam cum Lacedæmone habebant, bello præter cæteros quammaxime affligi, neque ullum ab Achæis qui eodem bello premebantur, expectare præsidium, fœdere præterea atque amicitia cum Macedonibus coniunctos esse, quorum singularia fuerant erga Philippum Amynthæ filium beneficia, non dubitabat eos quamprimum infestari à Cleomene cœpissent, Antigoni atque Macedonum præsidium imploraturos. Itaq; secrete consilium suum Nicophani & Cercidæ Megalopolitanis aperit: hij ei paterni hospites erant, ac præter cæteros ad cōponendam rem aptissimi uidebantur. Per eos itaque Macedonas hortatur, legatos ad Achæos mittant, rogentq; ut secum unà præsidium ab Antigono postulent. Megalopolitani Nicophanem atque Cercidam legatos ad Achæos mittunt, & ut inde consentientibus Achæis ad Antigonum proficiscantur iubent. Achæi id Megalopolitanis facile permiserunt. Profecti igitur ad regem legati, quæ in mandatis habebant referunt, & ex hijs quidem quæ ad patriam eorum spectabant, duntaxat necessaria breuiter, summatimq; exponunt: de uniuersa uero re plura, ut ab Arato edocti fuerant, uerba faciunt. Aetolorum, Cleomenisq; conatus quid possint, quò tendant, ante oculos ponunt: esse id bellum in præsentia quidem Achæis periculosum, sed posthæc si illi uoti compotes fuerint, ipsi Antigono longe pernitiosius futurum. Neminem quippe dubitare, Achæos uno tempore amborū uiribus oppressos, facile pessundatū iri: at Cleomenem, Aetolosq; si ea uictoria

potiti

potiti fuerint, haudquaquã in hijs finibus permanfuros, longe minus dubium effe: quippe Aetolorum cupiditatem credendum non folum non Peloponnenfium, fed ne totius quidem Græciæ finibus contentam fore. Cleomenis uero ambitionem, tametfi in præfentia Peloponnefi tantummodo principatum appetere uideatur, tamen fi uoti compos fuerit, non prius ab incepto deftituram, quàm omnem Macedoniam fubiugauerit. Hijs atq; alijs huiufcemodi rationibus regem admonent, ut futura diligenter profpiciat, confideretq; quid rebus fuis magis conducere uideatur, uel una cum Achæis atq; Bœotijs bellũ in Peloponnefo pro imperio Græciæ contra Cleomenem gerere, uel derelicta maxima gente, non longe poft aduerfus Aetolos, Bœotios, atq; Lacedæmonios in Theffalia pro principatu Macedoniæ certare. Quod fi Aetoli pudore ducti, ne concordiam tempore demetriaci belli cum Achæis initam uiolare uiderentur, in amicitia, quemadmodum in præfentia faciebant, perfiftere fimularent, Achæos per feipfos fatis fuperq; effe ad Cleomenis iniurias propulfandas. Itaque fi fortuna fecundis rebus fecum ageret, nihil opus effe aliorum fubfidio: fin uero rebus fuis iniqua, Aetolos potius refpiceret: regem, ut fibi adeffet, obteftabantur, neq; opportunũ tempus prætermitteret, Peloponnenfes antequam ad internitionem delerentur conferuaret. De fide ac præmijs nullam in præfentia curam habendam dicebant: inuenturum effe Aratum in fumma rerum neceffitate modum, quo utriq; rei fatisfaceret: hunc ipfum tempus, quo opus præfidio foret, regi indicaturũ. Antigonus auditis quæ relata per legatos fuere, Arati prudentiam fummopere cõmendauit, feq; ad omnem rei euentum paratum refpondit: dedit præterea ad Megalopolitanos literas quibus fignificauit, præfto fore à fe fubfidium, dummodo id uolentibus Achæis fieret. Hijs peractis, Nicophanes & Cercidas domum reuertuntur, redditisq; Antigoni literis, beneuolentiam ac promptitudinem regis oftendunt. Megalopolitani hijs rebus lætitia affecti, mittunt denuo ad Achæos legatos, rogantes ut fœdus cum Antigono ineant, ac totius rei fummam fidei illius cedant. Aratus intellectis particulatim à Nicophane rebus, & ftudio regis erga Achæos, feq; ipfum cognito, incredibilem cepit animo uoluptatem, fimul quod haud fruftratum fe fpe fua effe intelligebat, fimul quod Antigonus præter fpem Aetolorum haud afpernari amicitiam fuam uidebatur. Stabat tamen in fententia à nemine petendi fubfidium, nifi fumma rerum neceffitudine cogeretur: quod fi accideret, nequaquã id per fe folum, fed per omnes fimul Achæos fieri cupiebat. Verebatur enim, ne fi forte rex uictoria potitus, Cleomene ac Lacedæmonijs fuperatis, ad extremũ aliquid noui contra rempublicam Achæorũ tentaret, caufam cuius rei fibi afcriberent, quod regem fibi ob captam Corinthi arcem infenfum admittendum intra patriæ limites per imprudentiam cenfuiffet. Cum igitur legati Megalopolitanorũ ad confilium ueniffent, & recitatis primo literis regis benignitatẽ atq; amicitiã oftendiffent, ac poftremo Achæos hortati forent ad res cum Antigono componendas, atq; ad id prompta effe omnis multitudo uideretur, procedens in medium Aratus regis benignitatem facile amplexus eft: dehinc multitudinis ftudium fummis laudibus extulit. Verum pluribus eos hortatus eft, ut per feipfos feruare ciuitates & patriam conarentur. Si id fieret, nihil neq; præclarius, neque utilius fore. Quod fi rebus fuis omnino fortuna aduerfaretur, omnia prius experienda, & poftquã nullam amplius intelligerent fpem fibi relictam effe, tunc demum ad amicorum præfidia confugiendum. Id confilium facile multitudo omnis probauit; decretumq; à concilio fuit, ne quid in præfentia noui tentaretur, fed per fe ipfos Achæi præfens bellum adminiftrarẽt. Cum uero interea Ptolemæus Cleomeni auxilio effe, & neceffaria ad bellum fuppeditare cœpiffet, cupiẽs eum per

hunc modum Antigono infestum facere, quod Lacedæmoniorũ potius, quàm Achæorum uiribus Macedoniæ regnũ consequi posse sperabat: Achæi autem primo iuxta Lyceum ex improuiso Cleomeni obuiam facti cæsi, ac profligati fuissent: dehinc rursus in Laodicea nõ longe ab urbe Megalopoli, cum ex composito ad manus uenissent, ingentem iacturam passi, tertio prope Dymeam, in loco quod Hecatombeum appellatur, adeo fusi, dissipatiq;, ut penè in extremũ periculum incidissent, tunc demum tot malis circunuentus Aratus, moram omnem amputandam censuit, subsidiumq; ab Antigono, uti à principio statuerat petendum. Filium itaq; legatum ad regem mittit, ea confirmatũ quæ de subsidio inter se conuenerant. Verum anceps consilij, ac non parum sollicitus erat, quod neq; Antigonum cum præsidio uenturum sperabat, nisi arcem Corinthi, quam Acrocorinthium uocant, & ipsam Corinthiorũ urbem fidei gratia accepisset, neq; intelligebat Achæos posse inuitis Corinthijs eam urbem Macedonibus tradere. Quamobrem dilatum consilium fuit, ut de modo dandæ fidei consideraretur. Inter hæc Cleomenes rebus feliciter à se gestis elatus, intrepide per omnem prouinciam discurrere, ciuitates partim persuasione, partim terrore sibi adsciscere. Cum uero per hunc modum Caphyas Pellenem, Pheneum, Argos, Phliantem, Cleonas, Epidaurum, Hermionem, Tryzenem, & ad extremũ Corinthum cepisset, castra non longe ab urbe Sicyoniorũ posuit, pariterq; Achæos ab ea, quã supra diximus, sollicitudine animi liberauit. Quippe Aratus, simul atque nunciatum est, eiectum à Corinthijs ex urbe præsidium Achæorum, missosq; ad Cleomenem legatos qui urbem ei traderent, optimam ad eam rem occasionem nactus arcem quæ ab Achæis tenebatur Antigono restituit, quæ res & offensam, quam apud regem contraxerat purgauit, & fidem ac munimentũ quoddam, & ueluti receptaculum futuri belli regi breuiter. Cleomenes, postq; conuenisse cum Antigono Achæos intellexit, arcemq; illi sponte tradidisse, confestim soluta obsidione castra non longe ab Isthmo traduxit: atque eum locum, qui medius est inter arcem, & eos montes, quos incolæ Onios uocãt, uallo ac fossa diligentissime muniuit, ut qui iam animo spem conceperat, totius se Peloponneso imperio potiturum. Antigonus iampridem ad bellum paratus opportunitatem temporis præstolabatur. Cum uero ex hijs quæ acciderant, appropinquare profectionem Cleomenis in Thessaliam, sicuti ab Arato didicerat coniectaretur, missis ad Achæos de omni re nuncijs, ipse cum exercitu uersus Isthmum per Eubœam iter facit. Nam Aetoli aduentum ipsius ægre ferentes ei nunciarunt, ne intra Thermopylarum angustias exercitum duceret: quod si faceret, armatos inter se eius impedituros. Igitur Antigonus atque Cleomenes aduersus se inuicem castra posuere, ille animo ingrediendi Peloponnesum, hic studio arcendi eum à finibus suis. Achæi etsi maximam in uniuersum iacturam passi erant, haud tamen prorsus cecidere animis, sed quamprimum rebellasse contra Cleomenem Aristotelem Argiuum senserunt, in eius auxilium profecti Timoxeno duce, Argos cepere. Quæ res non mediocre momentum attulit uiribus Achæorum. Siquidem & Cleomenis impetus ob eam rem non parum repressus, & animi militum prostrati fuere, ut res ipsæ facile ostenderunt: nam cum & locorum opportunitate, & copia commeatus, & uiribus atque audacia militum longe præstaret Cleomenis exercitus, tanta repente facta est immutatio rerum, capta Argiuorũ ciuitate, ut Cleomenes dimissis hijs omnibus fugæ similem profectionem fecerit, ueritus ne ab hostibus undiq; circunueniretur. Profectus autem est Argos: ubi facto in urbem impetu, expugnare eam totis uiribus nititur. Sed hinc Achæis fortissime resistentibus, illinc Argiuis ob pœnitentiam commissi erroris acerrime propugnantibus, ea quoq; spe frustratus,

facto per Mantiniam itinere, copias Spartam traduxit. Antigonus Peloponnesum ingressus, Acrocorinthum capit. Hinc citato gradu Argos contendit: Argiuos pluribus uerbis laudat, res ciuitatis componit: dehinc rursus uersus Arcadiam ducto exercitu, ex munimentis à Cleomene extructis extrahit præsidia, eaq; per Egytanã regionẽ profectus Megalopolitanis tradit. Ipse Egium, ubi Achæorum concilium erat, se transtulit. Hic multa de rebus præsentibus loquitur, futurorũ etiam haud paucis admonet: postremo omnium sociorũ dux creatus, exercitũ per hyemem in agro Corinthiorũ detinet. Ineunte autem uere copias educit: coniunguntur una Achæi. Itaq; triduo Tegeam profectus obsidere urbem aggreditur. Tegetani conspicati Macedones, fossis, cuniculis, atq; omnifariam machinis ad expugnationẽ urbis intentos, desperata prorsus salute sese hostibus dedunt. Antigonus compositis in urbe rebus, confestim Laconicen traducit exercitum. Ita Cleomeni qui se intra fines suos continebat appropinquans, exiguis interdum certaminibus manus cum hoste confert. Interea per exploratores nunciatur, milites ab Orchomeno in subsidium Cleomenis uenisse. Quamobrem conuerso itinere Orchomenũ contendit, urbemq; nullo negotio capit. Post hæc Mantiniam ciuitatem obsidet, qua mox potitus uersus Heream, & Thelphusam legiones ducit: & eas quoq; urbes per deditionẽ sine interuallo accipit. Post hæc huiusmodi sunt tempestates insecutæ, uti opus necessario intermitteretur. Itaq; Macedones domi in hibernis relinquit, ipse cum mercenarijs proficiscitur Egium, ut interea cum consilio de rebus necessarijs disputet. Per id tempus Cleomenes cum animaduerteret Antigonũ relictis domi copijs Egij moram trahere, distantem Megalopoli amplius trium dierũ spatio, eam uero urbem ut situ uastam, ita hominibus uacuã esse, multis præsertim paulo ante in hijs prælijs, quæ iuxta Lyceum & Laodiceam facta memorauimus, inter certandum interfectis: præterea eo tempore propter præsentiam Antigoni negligentius obseruari, facile est adductus in spem urbis capiundæ. Eò itaq; repente profectus, comitantibus quibusdam Messenijs, qui patria exules, extorresq; Megalopoli uitam trahebant, ab hijs noctu intra mœnia admittitur. Facta uero luce parũ abfuit quin cum omni exercitu periclitaretur, Megalopolitanis fortissime resistentibus: ueruntamen ad extremũ & multitudine militũ, & quia opportunissima quæq; loca præoccupauerat, uoti compos fuit. Vrbem captam spoliatamq; funditus euertit, ut nulla in posterum spes ipsius denuo ædificandæ relinqueretur. Id mihi quidem eo consilio uidetur fecisse, ut Lionensibus, Megalopolitanis, Stimphalijs, cæterisq; propinquis populis ostenderet, nihil proditoribus, aut hijs qui res nouas molirentur tutum esse: nam Clitoriorũ uirtutem ac gloriã unius hominis peruersitas fœdauerat. Is fuit Thearces, quem merito ob eam rem Clitorij genitum apud se esse negauerunt, dicentes eum aduenæ cuiusdam militis filium ex Orchomeno aduenisse. Cæterum cum non desint, qui inter huius historiæ scriptores Philarchum cæteris omnibus præponant, cum tamen plerunq; contraria Arato & dicat, & sentiat, utile, immo potius necessariũ iudicauimus nobis præsertim qui sumus Aratum secuti, hanc partem nequaq; præterire silentio, ut facilius discerni à mendacio ueritas possit. Hic igitur multa passim per uniuersam historiã, prout libido animi tulit locutus est, quæ refutare in præsentia superuacuum duximus, rati ea duntaxat penes hunc autorem discutienda nobis esse, quæ hijs temporibus quopios meminimus, id est in bello Cleomenico, gesta fuerũt: hæc sanè satis superq; erunt ad reliquos eius autoris errores intelligendos. Principio cum niteretur ostendere Antigoni, & Macedonũ, præterea etiam Arati atq; Achæorũ crudelitatem, Mantinienses inquit, cum primum in eorum potestatem uenere, omnia sæua, crudeliaq; ab hostibus passos, antiquissimam

antiquiſſimam, nobiliſſimamq; Arcadiæ ciuitatem in tot ærumnas, tot calamitates incidiſſe, ut uniuerſam Græciam ad lachrymas mouerit. Poſt hæc dum augere crudelitatem, & legentium animos mouere ad cõmiſerationem ſtudet, refert mulierum mutuos amplexus, crines paſſos, nudatas papillas, uirorũ & fœminarum gemitus, atq; ululatus, paruos liberos, & confectos ætate parentes cir cum ſe trahentium. Hoc uero homo in malis ambitioſus paſſim per uniuerſam hiſtoriam facit, ubiq; uulnera, gemitus, cruorem ante oculos ponens, ut nihil in operibus eius legi contingat non muliebre atq; effœminatũ. Atqui ſcriptorem rerum geſtarũ decet, non mouere hominũ affectus, neq; orationem ad id aptam perquirere, neq; calamitates mortalium inſectari, quod tragœdiarum ſcriptores faciunt, ſed dicta, factaq; hominũ uere referre, etiam ſi mediocria fuerint: neq; enim eſt idem hiſtoriæ atq; tragœdiæ finis, ſed planè contrarius: Quippe in hac elaborandum, ut uériſimili oratione audientium animos in ſpem, metum, ſollicitudinem, uoluptatem, aut alium huiuſcemodi affectum trahamus: Illic autem totis uiribus adnitendum, ut ſtudioſis noſtrorũ operum dicta factaq; hominum uere referamus: Quamobrem illic uériſimilibus rebus opus eſt, ut ſpectatores facilius decipiantur: hic ueris, quia in utilitatem legentium ſcribuntur. Adde quod idem autor plerunq; inter ſcribendum nullam neq; cauſam, neq; rationẽ earum rerum adducit, ſine quibus neq; ad miſericordiam, neq; ad indignationẽ mouere quempiam iuſte poſſumus in rebus mortalibus: nam quis eſt, qui non indignum putet hominem liberum loro cædi? tamen ſi quis ob patratum à ſe delictum quid paſſus fuerit, iure eum id paſſum fatemur: porrò ſi caſtigandi, emendandiq; gratia quiſpiam hominem liberum uerberarit, nónne honore, ac gratia dignus ab hominibus iudicabitur? Eodem modo ciuem interficere nefas eſt, idq; punitur acerrime: at ſi quis furem, aut adulterum interfecerit, nónne inſons eſt? Quod ſi proditorem patriæ, aut tyrannum quiſpiam obtruncarit, nónne ab omnibus laudabitur? cõmendabitur? extolletur? Ita in omni re finis, & intentio hominis ſpectari debet. Mantinienſes igitur primo relicta republica Achæorum, Aetolis ſe patriamq; ſponte tradiderũt, nec longe poſt Cleomeni. Inter hæc dum ſub republica Lacedæmoniorum uiuerent, anno ante Antigoni ad eas partes aduentum quarto, iterum ab Achæis duce Arato capti fuere: quo tempore tantum abfuit, ut ob contractam offenſam mali quippiam paterentur, ut incredibile omnibus apparuerit, quàm facile, quamq; celeriter uterq; populus in unam denuo rempublicam coaluerit: quippe Aratus, ſimulatq; potitus eſt urbe, mandauit ſuis, nequid alienum tangerent, poſtea uocatos ad ſe ciues hortatus eſt, ut bono animo eſſent, ſuiſq; rebus fruerentur: futuros enim ſaluos quandiu ſub republica Achæorum manerent. Mantinienſes qui omni prorſus ſpe deſtituti uidebantur, Arati uerbis ſummopere recreati, e ueſtigio ſententiam mutant, & quorum modo pernicioſiſſimi hoſtes erant, in proprias domos admittunt, cum hijs res, fortunaſq; ſuas cõmunicant, nihil deniq; prætermittunt, quod ad ineundam firmiſſimam amicitiam pertinere uideatur: Neq; id iniuria: neſcio enim an aliqui unquam uel in manus mitiorum hoſtium uenerint, uel in maiores fortunæ caſus lapſi cum minori detrimento ſurrexerint: quod Arati atq; Achæorum humanitas fecit. Poſt hæc cum & futuras inter ſe ſeditiones, & Aetolorum, ac Lacedæmoniorum machinas longe proſpicerent, mittunt ad Achæos legatos, qui urbem fidei eorũ tradant, ac ſubſidium poſtulent. Achæi ſine mora trecentos uiros ex ſuis ſorte deligunt, hos proficiſci Mantiniam iubent. Igitur trecenti uiri de gente Achæorũ, relicta patria, fortuniſq; ſuis omnibus, Mantiniæ moram trahebant, & libertatem, ac ſalutem urbis tutabantur: mercenarios præterea circiter ducentos ſecum habebant. Non multo interiecto

tempore seditio inter Mantinienses oritur: quamobrem aduocatis confestim Lacedæmonijs, urbē eis tradunt, & ne quid sceleri desit, Achæos omnes obtruncant: Quo nescio an perniciosius aliquod facinus memorari possit: nam si recedere omnino à foedere atq; amicitia Achæorum statuerant, fuerat saltem præsidium incolume in patriam remittendum. Quippe hæc consuetudo etiam cum hostibus iure gentium seruari solet. Sed hij ut facilius facerent fidem sui erga Cleomenem & Lacedæmonios animi, eò immanitatis ac uecordiæ processere, ut uiolato iure gentium ne amicis quidem parcerent. Quod igitur tantopere in eos sæuierint, qui etiam pauloante urbe eorū per uim potiti omnes ueluti insontes dimiserāt, & in præsentia patriam ac libertatem eorū tutabantur, qua poena, quo cruciatu putabimus dignos? quod iudiciū par tanto sceleri excogitari poterit? an ut unà cum liberis atq; uxoribus uenum eant? at hoc iure belli etiā de hijs qui nihil sæuum, nihil crudele cōmiserunt, fieri licet. Non igitur maiori poena, & grauiori exemplo digni putabuntur? Quo circa si ea tantum passi fuere, quæ scribit Philarchus, non solum non credendum, Græcos ob eam rem miseratione affectos esse, sed potius laudasse iudiciū Achæorū, quod tantam, tamq; inauditam crudelitatem censuissent acerrime puniendam. Quamobrem cum nihil aliud fuerint ea tempestate Mantinienses passi, quàm quod spoliati fortunis suis, & uenundati ab hostibus fuere, quis non uideat hunc historiarū scriptorem non modo fuisse mendacem, uerumetiam incredibilia dictu scripsisse: & ut ignorātiæ cumulus accederet, ne id quidem animaduertisse, quod Achæi in Tegeatas eodem tempore à se prælio captos nihil tale moliti sunt. Atqui si eius rei causa crudelitas Achæorū fuisset, profecto Tegeatæ quoq; eandem crudelitatē forent experti. Sed cū hæc diuersitas duntaxat aduersus Mantinienses fuerit, manifestū, ipsam quoq; causam iracundiæ diuersam apud eos extitisse. Rursus hic ipse autor Aristomachum Argiuum refert clarissima familia ortum Argiuorū tyrannū fuisse, antiquam à tyrannis originem ducentem: huncab Antigono, atq; Achæis captum, ac Cenchream adductum iniustissimam atq; iniquissimā omniū mortaliū necem tulisse: Facit præterea eum, ubiq; sui similis, per noctem uoces quasdam in uinculis emittentem, quibus uicinos partim crudelitate rei perterritos, partim ut rem certius intelligerent, nonnullos etiā grauiter indignatos ad eum locum cursitasse, & alia quædam muliebria atq; effoeminata, quæ im præsentiarū omittimus, contenti hijs quæ hactenus cōmemorata à nobis fuere. Ego uero Aristomachū arbitror, etiam si nihil aliud aduersus Achæos deliquisset, præterquā quod pessundata republica libertatem patriæ in tyrannidem conuerterat, quamlibet magno cruciatu dignum extitisse: quanquam præclarus autor cupiens illius gloriam extollere, & cōmemoratione malorū quæ pertulerat mendicare ab audientibus misericordiam, non solum tyrannum fuisse scribit, uerumetiam è tyrannis genitū: quo quid grauius, aut perniciosius dici potest? hoc enim nomen quasi seminarium in se continet crudelitatis, & omnes hominum iniurias, sceleraq; complectitur. Atqui Aristomachus, etiā si grauissimos cruciatus passus fuisset, ut Philarchus tradit, non tamen dignas uel unius diei poenas luisset. In quo cum Aratus Argos cum Achæorū manu per insidias ingressus uindicare in libertatē Argiuos niteretur, tandem nemine ob metum tyranni se mouente, exire urbe coactus est. Quāobrem Aristomachus occasione sumpta, quod conscij aduentus Achæorū fuissent, octuaginta ciues trucidari in conspectu necessariorū iussit: foedum prorsus, miserandumq; spectaculū. Sed longū esset ipsius per omnē uitam crudelitatē referre: quippe hanc à maioribus suis quasi hæreditario iure habuit. Igitur si huiusmodi exemplis, ac cruciatibus affectus fuit, haud est indignū censendū: siquidem longe indignius fuisset, scele

ratissimum

ratiſſimũ hominẽ poſt tot uirorũ cædes, tot rapinas ueluti inſontem impunitũ mori. Neq; Antigoni, atq; Arati ſæuitiæ adſcribendum eſt, ꝙ tyrannũ, quo bello potiti legitime fuerant, interfici in uinculis iuſſerũt, quem etiã tempore pacis capere, & ſummis afficere cruciatibus optimum ſimul atq; honorificum fuiſſet. Quod uero præter hæc Achæos & prodiderit, quibus ſupplicijs dignus iudicabitur? Depoſuerat non multis ante temporibus tyrannidem ob Demetrij mortem omni ſpe ſubſidij deſtitutus. Quo tempore Achæi eum non modo ſaluum fecere, uerumetiã ita humaniter ac benigne ſuſceperunt, ut & iniurias omnes, quibus uſus in tyrannide fuerat, ei dimiſerint, & in ſuam remp. acceptum maximis honoribus affecerint, ac demũ ducem Achæorum creauerint. At homo omniũ ſceleratiſſimus oblitus tantæ humanitatis atq; clementiæ, ſtatim cogitare cœpit, quo pacto inire Cleomenis amicitiam poſſet: nec multis interiectis diebus, non ſine ingenti periculo Achæorũ tempore maxime neceſſario ad hoſtes defecit: quem poſt paucos dies in bello captum, non Cenchreis per noctem in uinculis interfici dignum erat, quemadmodũ Philarchus ſcribit, ſed per omnẽ Peloponneſum circunductũ poſt multa maximaq; ſupplicia tandem crudeliſſime trucidari. Veruntamen homo omni genere ſceleris præditus, nihil grauius pertulit, quàm ꝙ in uinculis ſtrangulatus eſt. Adde, ꝙ idem autor Mantinienſium calamitates pluribus uerbis proſequitur, quaſi decere ſcriptorem hiſtoriæ putet, duntaxat res crudeles, atq; iniuſtas legentibus exponere. De Megalopolitanorũ uero uirtute ac magnitudine animi, qua per id tempus uſi fuere, nullã prorſus mentionẽ facit, perinde ac ſi magis propriũ hiſtoriæ foret, ſcelera atque flagitia hominũ, quàm quæ iuſte honeſteq; facta ſunt cõmemorare, præclari uiri minus laudis ex rebus egregie geſtis aſſequi, quàm ex ſæuitia ac crudelitate uiderentur. Præterea quo pacto Cleomenes ciuitatẽ ceperit, integrã ſeruauerit, tabellarios Meſſenẽ ad Megalopolitanos cũ literis miſerit, ut in incolumẽ patriam reuerterentur, ſibiq; adeſſent hortatus fuerit, quo deinde modo Megalopolitani literas dum legerentur abſolui non permiſerint, & uix à tabellarijs manus abſtinuerint, cæteraq; huiuſmodi leuia atq; humilia conſectatur. Quod uero ſequebatur, quodq; maxime propriũ erat hiſtoriæ prætermittit, laudẽ uidelicet atq; memoriã rerum egregie geſtarũ. At qd ei erat impedimento? nam ſi eos qui ſolũmodo uerbis ac uoluntate bellũ pro ſocijs ſuſtinent, bonos uiros putamus: qui uero populationẽ patriæ, incendia, obſidiones patiuntur, non ſolum laudamus, atque admiramur, uerumetiam gratijs muneribusq; proſequimur: quibus laudibus Megalopolitanos efferemus? quibus ſtudijs complectemur? nónne maximis atq; ampliſſimis? Hi primo prouinciam Cleomeni reliquerunt, deinde omnino ſe patria abdicarunt, ne ab Achæorũ ſocietate recederẽt. Poſtremo cum præter ſpem atq; opinionẽ omniũ reuerti incolumes in patriã poſſent, maluerũt uitã in exilio trahere, dimiſſis domibus, ſepulchris, templis, fortunis, omnibus denicq; rebus neceſſarijs, quàm aliq̃d uiolatæ ſocijs fidei ſignũ præ ſe ferre. Quo qd maius, aut præclarius factũ eſt unq̃, uel in poſterũ fiet? Cui igiť rei magis attentos reddere auditores ſcriptorẽ hiſtoriæ oportebat? aut qbus exẽplis melius poterat hortari homines ad fidẽ ſeruandã? reſq; egregie geſtas imitãdas? At Philarchus nullã huiuſmodi rerũ mentionẽ fecit, cæcus, ut mihi quidẽ uideť, ubi pulcherrimæ res occurrũt, & inter cæteras maxime memoratu dignæ. Addit nõ longe poſt, cepiſſe Lacedæmonios Megalopoli prædã ſex milliũ talentorũ: ex quibus duo millia Cleomeni ex cõſuetudine dediſſe. Vbi quis non ſtatim admireť inſcitiã atq; ignorantiã hominis de diuitijs & potẽtia Græcorũ, quæ maxime nota eſſe hiſtorico debẽt? Equidẽ ita affirmo, nõ ijs tpibus, qbus & a regibus Macedonibus oppreſſæ, & uarijs inter ſe bellis exhauſtæ erant Peloponnenſiũ uires, ſed

ſed ea tempeſtate, qua iunctæ unà cunctæ ciuitates ſecunda fortuna potiri uidebantur, haud tantum pecuniarũ ex omni Peloponneſo colligi potuiſſe: Nam quis ignorat, Athenienſes quo tempore cum Thebanis bellum aduerſus Lacedæmonios geſſere, ut exercitum decem millium hominum, & claſſem triremiũ centum pararent, facto cenſu non ſolum ærarium publicum, uerum etiam proprias domos, ciuitates, omnem deniq; prouinciã exhauſiſſe? & uix tandem congregare potuiſſe ſex millia talentorũ, ducenis quinquaginta exceptis? Ex quo haud abſurdũ uideri debet quod modo de Peloponneſo affirmauimus. At ijs temporibus in urbe Megalopoli nemo ſit qui audeat dicere amplius quàm trecentorum talentorũ prædam potuiſſe capi, præſertim cum clare apud omnes cõſtet, homines tam liberos quàm ſeruos Meſſenem confugiſſe. Maximum uero huius rei argumentũ eſt, quod cum per id tempus Mantinienſes, qui neq; uiribus, neq; fortunis inferiores Arcadibus erant, ut hic ipſe autor teſtatur, cincti undiq; obſidione ita in manus hoſtium ueniſſent, ut neq; fugere quiſpiam, neque ſurripere quicquam potuiſſet: ad extremum tamen præda omnis etiam cũ corporibus non amplius trecentis talentis æſtimata ab omnibus fuit. Cæterũ quod mox ſubiungit, quis non magnopere admiretur? Veniſſe inquit decimo ante id prælium die à Ptolemæo oratorem, qui Cleomeni nunciaret, negare Ptolemæũ ſe ad belli impenſas ſuppeditare aliquid uelle: proinde eum hortari, ut pacem cũ Antigono faceret. Qua re audita Cleomenem ſtatuiſſe, de omni ſimul re confeſtim decernere, antequam id ad aures militum ueniret, ne forte indignarentur, nullam ſibi amplius ſpem ſtipendij relictam intelligentes. At ſi nuper ſex millia talentorum Megalopoli lucrifecerat, quid erat Ptolemæi præſidium neceſſariũ? cui trecenta ſolummodo talenta ſatis ſuperq; fuiſſent ad uires Antigoni confringendas? Simul igitur aſſerere Cleomenẽ omnẽ ſpem ſtipendij in Ptolemæo collocatam habere, ſimul tantũ pecuniarũ Megalopoli nactum affirmare, nónne ſumma inſcitia eſt? Longa mihi ſuppeditaret oratio, ſi cætera uitia, quibus egregius ſcriptor & hic, & ubiq; ſcatet, perſequi uellem. Sed hæc in præſentia ſatis eſſe exiſtimaui. Poſt Megalopolis captiuitatẽ Antigono in ciuitatem Argiuorum in hybernis commorante, Cleomenes cum primũ per anni tempus licuit, copias cogere cœpit: hinc militum animos pro tempore hortatus, exercitum in Argiuorum regionem educit. Fuere pleriq;, qui eum ob hanc rem ueluti audacem nimis, ac temerariũ reprehenderunt, propter ſitus locorum aſperos, ac natura munitiſſimos. Alij id melius conſiderantes, ſapienter eum feciſſe exiſtimauere: Nam cum animaduerteretur Antigonũ uictoriam in manibus, ut qui longe multitudine militum præſtaret, dimiſſo domi exercitu paruam admodũ mercenariorum manum ſecũ habere, huiuſmodi quædam cogitare cœpit, facile ſibi fore prouinciã ſine diſcrimine ingredi. Quod ſi per eã ferro igniq; uaſtatã uſq; ad mœnia urbis pergeret, neceſſariò Argiuos Antigonũ, quod talia per deſidiã pateretur increpaturos: Qui ſi murmure multitudinis commotus aduerſus hoſtẽ exire cogeretur, quidni eſſe ſibi uictoriam in manibus? ut qui longe multitudine militum præſtaret? Sin uero fretus ratione in urbe permaneret, factis per omnem agrum incurſionibus, ac non paruo terrore hoſtibus relicto, ſuorum uero animis confirmatis, tutò ad proprias ſedes reuerſurum. Quæ res ita planè ut cogitauerat euenit: Nam cum paſſim uaſtari prouinciam multitudo cerneret, Antigonum reprehendere: ille nihilominus prudentiſſimi ducis officio fungi, ſeſe intra urbem continere, Cleomenes per omnem regionem intrepide diſcurrere: ita tandem rebus ex ſententia geſtis, deuaſtata prouincia, perterritis Argiuis, ſuis uero ad futura bella audacioribus factis, ſecurus domum reuerſus eſt. Ineunte autem uere, cum Macedones atque Achæi reuerſi ex hibernis forent

forent, Antigonus cum exercitu Laconicen proficiſcitur, Macedonum intra phalangem habẽs circiter decem millia, ſagittariorum ad tria millia, equites trecentos, præterea ferentarios mille, Gallos totidem, mercenariorũ tria millia peditum, equites trecentos: Megalopolitanos circiter mille, inſtar Macedonum armatos, quibus dux præerat Cercidas Megalopolitanus: ex ſocijs uero Boiorũ duo millia peditum, equites ducentos: Epyrotarum mille pedites, equites quinquaginta: Acarnanũ totidem: præter hos etiam mille & ſexcentos Illyrios, quibus præerat Demetrius Pharenſis: ita ut omnis ſumma copiarum eſſet octo & uiginti millia peditum, equites mille & ducenti. Cleomenes aduentu hoſtium per exploratores cognito, omnes aditus qui in prouinciam patebant, militibus, foſſis, ac ſectis arboribus diligenter muniuit: ipſe aditum, quem Sellaſiam uocant, cum exercitu occupauit, ratus (id quod euenit) hoſtes per ea loca iter facturos. Erant eius copiæ circiter uiginti millia hominum. Duo colles huic loco imminebant, quorum alterum Euam incolæ uocant, Olympum alterum. Via inter hos media eſt, quæ per ripam profluentis fluminis ducit Spartam. Cleomenes igitur occupatis collibus, ualloq; & foſſa diligentiſſime munitis, in Eua gregarium militem ac ſocios poſuit: ijs ducem reliquit germanum ſuum Euclidẽ, ipſe cum Lacedæmonijs & mercenarijs in Olympo conſtitit: equites autem in planitie ſupra utranq; fluminis ripam cum parte mercenariorũ collocauit. Cum ad ea loca appropinquaſſet Antigonus, uno tempore & difficilem locorum ſitũ, & miram Cleomenis in diſponendo exercitu induſtriam conſpicatus: quippe qui nullum optimi ducis officium prætermiſerat, abſtinendum ſibi prælio in præſens tempus exiſtimauit. Itaque haud procul ab eo loco iuxta Gorgyli fluminis ripam caſtra poſuit. Vbi paucis quibuſdam diebus commoratus, loca omnia atq; exercitum hoſtium luſtrabatur, poſtea laceſſere ad prælium hoſtes tentauit. Sed cum nullum prorſus uacuum cuſtodia locum offenderet: ſiquidẽ Cleomenis prouidentia omnia diligentiſſime conſtruxerat, ab incepto deſtitit. Veruntamen ad extremum communi conſenſu prælio inimicitias dirimere ſtatuerunt: ita prorſus uno tẽpore duos duces, uirtute, conſilio, ac ſapientia pares, fortuna cõiunxerat. Antigonus igitur ijs, quos in Eua collocatos diximus, Macedones ſcutatos opponit: itẽ Illyrios, cohorteſq; in plures partes diuiſas alternatim diſponit: His Alexandrum Ameti filium, & Demetrium Pharenſem duces præfecit: Poſt hos Acarnanes & Cretenſes collocat: Poſtremo duo millia Achæorum ſubſidij gratia ſubſequi iubet: Equites nõ longe à ripa fluminis aduerſum hoſtium equitatum conſtituit, Alexandro duce cum duobus millibus peditum illis relicto: ipſe cum mercenariorũ ac Macedonũ manu contra Olympum conſtitutus, inire cum Cleomene prælium decreuit. Deductis igitur in aciem mercenarijs, Macedonum phalangem ſtatim ſubſequi iuſſit: quippe locorum anguſtiæ ne ſecus fieret impediebant. Signum erat Illyrijs inchoandi certaminis, quum primum oſtenſum ex locis quæ circa Olympum erant linteum proſpicerent: Nam hij per noctem ſub ripa Gorgyli fluminis iuxta radicem collis conſtiterunt. Megalopolitanis quoque, atque equitibus ſignum ineundi prælij erat, cum primum à rege purpuream ueſtem erectam aſpexiſſent. Iam igitur certaminis tempus aduenerat, & Illyrij datum ab Antigono ſignum notauerunt. Hortantur pro tempore ſocios, ut forti magnoq; animo ſint, uictoriam ſibi in manibus eſſe non dubitent. Poſt hæc omnes incredibili audacia ad expugnationem collis irrumpunt. At leuis armaturæ milites, quos cum equitatu Cleomenis in planitie relictos ſupra memorauimus, ubi animaduertẽre cohortes Achæorum omni ſubſidio nudas eſſe, à tergo iam collem aſcendentes inſecuti, maximum in diſcrimen adduxerunt: Siquidem à dextra

quidem à dextra Euclides cum gregarijs militibus à frontibus præſtabat, à læua uero mercenarij milites de tergo pertinaciſſime irruentes impreſſionẽ faciebant. Quibus ex rebus accidebat eos uno tempore ab utroq; hoſtium agmine circunueniri. Id ubi animaduertit Philopœmenes Megalopolitanus, ſtatim q̃d optimũ factu erat excogitauit, idq; aperuit ducibus. Sed quia & adoleſcens admodum erat, nec ducatum unquam fuerat aſſequutus, parum ei adhibitæ aures fuere. Quapropter ad conciues ſuos conuerſus: parta, inquit, nobis eſt uictoria fortiſſimi uiri, ſi me ſequimini. Factoq; contra hoſtium equitatum impetu, audaciſſime eos inuadit. Mercenarij, qui de tergo expugnantes collẽ infeſtabant, audito ingenti ſtrepitu, ſimulq; equorum certamen conſpicati, retrahunt greſſus, & ad equitum ſubſidium, ubi conſtituti ab initio fuerant, reuertuntur. Per hunc modum turbatis hoſtium ordinibus, Illyrij atq; Macedones, cæteriq; unà ab Antigono conſtituti magno impetu in hoſtes feruntur. Ex quo poſt hæc clara apud omnes opinio fuit, Euclidem eo tempore Philopœmenis induſtria ac magnitudine animi ſuperatum. Vnde & Antigonum tradunt cum poſtea Alexandrum interrogaſſet, quamobrem haud expectato, uti conuenerãt, ſigno mouiſſet aduerſus hoſtes equitatum: atq; ille reſpondiſſet, id à ſe minime, ſed ab adoleſcente quodam Megalopolitano ſe inſcio factum, dixiſſe: adoleſcentem quidem optimi ducis, Alexandrum uero ignari adoleſcentis officio functum. Qui autem cum Euclide cacumen collis tenebant, aſcendentes hoſtium cohortes cõſpicati, facile imperitiam ſuam oſtendêre: neque enim cunctandum erat, quoad hoſtes ad uirtutem collis integri peruenirent, ſed fretos opportunitate locorum obuiam hoſtibus procedere, & ex ſuperiori loco impetum in eos facere oportebat: poſtea cum opus foret ad dexteram conuerſos confeſtim ſeſe ad tuta recipere, dehinc rurſus in hoſtes ferri. Per hunc modum fractas tandem diſſipataſq; Macedonum copias facile uertiſſent in fugam. At hij tanquam uictoriam in manibus haberent, planè contrariũ fecere: ſi quidem immoti in loco ubi collocati à Cleomene fuerant, aduentum hoſtium præſtolantes conſtiterunt, rati eò maiorem fore hoſtium cõflictum, quo ex altiori loco & prærupto magis colle proiecti, præcipitatiq; eſſent. Verum mox inſcitiæ ſuæ pœnas dedere: Quippe Macedones ſine impedimento ſuperato colle, poſtquam in æquum locum uenerunt, pedem pedi conferentes tanta audacia in medios hoſtes prorupere, ut eos ſtatim in præcipitem, ac perniciofiſſimam fugam conuerterint. Atrox eodẽ tempore prælium etiam inter equites gerebatur, ubi operæpretium erat aſpicere quo ardore, quibus uiribus, qua animi alacritate Achæi concurrant: quippe omnibus pro libertate patriæ dimicantibus. Præcipue tamen inter cæteros Philopœmenis uirtus clara atq; illuſtris habebatur. Hic cum eius equus telo grauiter confoſſus exanimis cecidiſſet, nihilo timidior factus, pedeſtri certamine diu atrociſſime ſe exercuit. Ad extremum utrunque crus ſagitta transfixus cum incredibili animi robore ſpirauit. Reges quoque in Olympo cum mercenarijs, ac leuis armaturæ militibus prælium inierant. Erant hij circiter quinque millia hominum, qui interdum priuatis certaminibus inuicem congreſſi, nonnunquam uniuerſi ſimul fortunam belli tentantes diu uariam uictoriam experti fuerant: eratq; ad extremum æquo Marte diſceſſum: At poſtquam Cleomenes relictũ ab Euclide collem, ſocioſq; in fugam conuerſos animaduertit, equites uero iam ad ſummam deſperationem redactos, undiq; formidine circumſtrepẽte, patefacere propinquum aditum, & fronte per unum ex latebris aciei exercitum educere decreuit. Iubet itaque tubicines receptui canere: ac ſtatim per eũ modum reuocatis leuis armaturæ militibus, phalanges ex utraq; parte conuerſis haſtis prælium capeſſunt. Fit atrox certamen: tantiſq; animis utrinq; concurritur, ut modo cedentibus

do cedentibus Lacedæmonijs, modo facta impreſſione Macedones cedere compellentibus, diu anceps uictoria fuerit, & cuius laus prima eſſet difficile iudiciũ uideretur. Ad poſtremum Lacedæmonij ſuperati, cum ſe fugæ cõmiſiſſent, paſſim inſtar pecudum cæſi trucidatiq; fuere. Cleomenes paucis quibuſdam equis comitatus Spartam incolumis peruenit. Hinc proxima nocte Sythium profectus, naues quæ iamdudum ad neceſſarios uſus paratæ erant conſcendit, atque Alexandriam cum amicis nauigat. Antigonus nemine iam reſiſtente Sparta potitus, cum cæteris in rebus magnanimiter ſe, ac perhumaniter erga Lacedæmonios geſſit, tum uel in primis, ut ſalua integraq; republica patrijs inſtitutis uiuerent permiſit. Paucos deinde dies ibi commoratus, cum ei nunciatum eſſet, Illyrios Macedoniam ingreſſos prouinciam deuaſtare, in patriam cum exercitu reuertitur: Ita ſemper maximas res pro libidine fortuna uerſat: Nam ſi uel id prælium Cleomenes aliquanto diutius diſtuliſſet, uel ſaltem poſt fugam Spartæ cõmoratus, ſpem aliquandiu protraxiſſet, procul dubio diſcedẽte Antigono, ſumma totius rei ad eum inclinatura erat. Profectus itaq; Tegeam Antigonus ijs quoq; integram rem publicã permiſit. Poſtridie Argos aduenit, tempore quo omnis populus ad celebrandos Nemeæ ludos conuenerat. Huic effuſa omnis multitudo obuiam procedit: in hunc oculos ciuitas uniuerſa, in hunc ſuſpenſa ora conuertit: hunc laudibus efferunt, hunc omnibus non humanis tantum, uerum etiam diuinis honoribus, & commune Græcorum concilium, & per ſe ſingulæ quæq; ciuitates honorant. Demum Macedoniam properat. Vbi cum uagantes offendiſſet Illyrios, ſtructis utrinq; aciebus eos adortus, poſt longum certamen ſuperauit. Verum tantis inter certandum clamoribus uſus eſt, ut profluuio ſanguinis paucos poſt dies interierit, ingenti ſpe fraudatis Græciæ populis, quam de eo non tam propter armorum uſum, quàm propter uirtutem atq; integritatem regiam conceperant. Regnum Macedoniæ Philippo Demetrij filio reliquit. Verum ſi quis forte à nobis quærat, cur præſens bellum tam longe repetitum tot uerbis ſcripſerimus, ſciat nos illud conſulto feciſſe: Nam cum hoc tempus in ea potiſſimum tempora incideret, de quibus ſcripturi in præſentiarum ſumus, dignum, immo potius neceſſarium iudicauimus, quemadmodum inſtitutum ab initio fuerat, Macedonum ac Græcorũ ſtatum, qualis ea tempeſtate extiterit, notum omnibus facere. Per idem tempus Ptolemæo etiam morbo conſumpto Ptolemæus Philopater regnum ſuſcepit: Seleucusq; diem functus eſt Seleuci, Callimaci & Pogonis filius. Huic Antiochus frater in regno Syriæ ſucceſſit: ita ſimile quiddam his accidit atq; ſuperioribus illis, qui poſt mortẽ Alexandri ea regna obtinuerant, id eſt Seleuco, Ptolemæo & Lyſimacho: Illi enim centeſima & uigeſima quarta olympiade, uti ſupra memorauimus: hij uero centeſima & trigeſima nona diem ſuum obierunt. Nos igitur poſtquam totius noſtræ hiſtoriæ præparationem expoſuimus, ſatisq; abunde declaratum eſt, quo tempore, quo modo, quibus cauſis populus Romanus omni Italia potitus exterarum gentium regna adortus fuerit, quis eo tempore Græciæ ac Macedoniæ ſtatus, quis Carthaginenſium extiterit, conſentaneum arbitramur, cum ad ea uentum ſit tempora, uti ab initio fuerat inſtitutum, in quibus Græci ſociale, Romani Annibalis bellum geſſere, reges uero Aſiæ inferioris Syrio imperio contenderunt, præſentem librum unà cum huiuſmodi commemoratione, & hac permutatione regnorũ terminare.

POLYBII HISTORIARVM LIBER TERTIVS,

NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

SAtis eſt à nobis in primo libro oſtenſum, quod ſociale Annibalisꝗ, & Syriacum bellum ueluti principia ac fundamenta rerum à Romanis geſtarum ſubiecimus: ubi etiam redditæ ſunt cauſæ, quæ nos ut repetitis altius principijs ſecundi libri hiſtoriam connecteremus impulere: nunc uero ipſa bella, cauſasꝗ à quibus & orta ſunt, & tam longe lateꝗ diffuſa, demonſtrare conabimur, ſi prius conatum populi Romani quam breuius fieri poterit expoſuerimus: Nam cum unum opus ac ueluti unum ſpectaculum ſit, quod ſcribere aggreſſi ſumus, quo pacto, quando, aut quamobrem uniuerſæ orbis partes in populi Romani ditionem peruenere, idꝗ & principium cognitum habeat, & tempus definitum, & finem certum, profecto utile exiſtimauimus, res etiam quæ intra principium ac finem huiuſmodi bellorũ geſtæ ſunt, duntaxat memoratu dignas ſummatim cõmemorare, rati per hunc modum ſtudioſos noſtri operis totius hiſtoriæ cognitionem facilius adipiſci poſſe: multa ſiquidem animus noſter ex uniuerſalis hiſtoriæ cognitione ad particulariũ rerum hiſtoriã neceſſaria percipit, nec parũ etiã particulariũ rerum peritia ad uniuerſalis hiſtoriæ ſcientiã confert. Quod ſi utrũꝗ inuicẽ iunctum ueluti unam ex ambobus faciẽ præbeat, incredibilem ſanè legentibus fructum affert. Verum nos quidem de ſumma totius operis ſatis ſuperꝗ duobus ſuperioribus libris diximus: particulariũ uero rerum, quæ medio tempore geſtæ fuerunt, principia quidem ſunt hæc quæ ſupra memorauimus bella: finis uero, regum Macedoniæ interitus: tempus inter principium finemꝗ medium anni quinquaginta. Intra quos tales ac tantæ res geſtæ ſunt, quales quantasꝗ ſuperior ætas intra tam breue temporis ſpatium nunquã tulit. De quibus nos à centeſima & quadrageſima olympiade ſcribere incipientes hunc ordinem ſeruabimus: Principio oſtendemus cauſas unde id bellum, quod Annibalis appellatur, inter Romanos ac Carthaginenſes oriri cœpit, ut Carthaginenſes Italiam ingreſſi maximum in diſcrimen populum Romanum adduxerunt, ut repente inciderunt in ſpem, nõ ſolum reliqua Italia, ſed ipſa etiam urbe Roma potiundi. Poſt hæc exequi conabimur, quo pacto Philippus rex Macedoniæ poſt bellum cum Aetolis geſtum, compoſitis in Græcia rebus, in Carthaginẽſium quoꝗ ſpem deuenit. Antiochus uero & Ptolemæus Philopater poſt longam diſſenſionem tandem pro inferiori Syria bellum inter ſe geſſere, Rhodij autem, & Pruſias illato Byzantijs bello, abſtinere eos ponto coegerunt. Hic huiuſmodi narratione terminata, de inſtitutis atꝗ re publica Romanorum dicere aggrediemur, quod hæc ueluti peculiaris populi Romani in tantum uires eorum auxit, ut non ſolum Italia Siciliaꝗ, præterea & Gallijs atꝗ Hiſpanijs incredibili celeritate potiti fuerint, ſed tandem ſuperatis bello Carthaginenſibus totius orbis imperium affectarint. Hinc ueluti per tranſgreſſionem narrabimus, quo pacto Hieronis Syracuſani imperiũ dirutum proſtratumꝗ ſit: item uarias turbationes, quæ in Aegypto fuere: præterea quemadmodum poſt Ptolemæi regis interitũ Antiochus & Philippus iunctis inter ſe conſilijs de diuiſione regni puero relicti gerere bellum cœperunt: Philippus aduerſus Aegyptum

ptum ac Samum, Antiochus aduersus Syriam atq; Phoenícem. Post hæc recептus summatim Hispaniæ, Libyæ, atq; Siciliæ rebus, sermonem protinus simul cum ipsarũ rerum mutatione ad loca Græciæ transferemus: Expositis enim naualibus prælijs, quæ Attalus & Rhodij aduersus Philippum gessere: item Romanorum, ac Philippi bello cõmemorato, quo pacto, aut per quos gestum sit, quẽ finẽ habuerit, seruata serie rerum ad indignationẽ Aetolorũ ueniemus, qua indixere Romanis bellum, Antiocho ex Asia aduocato. Cuius belli causas unà cum trãsfretatione Antiochi in Europam executi, primo ostendemus, quo modo Antiochus è Græcia fugerit, dehinc quo pacto bello superatus omni prouincia, quæ est citra Taurũ, Romanis cesserit: Tertio, quibus uiribus freti Romani post Gallorum, qui in ea prouincia uagabantur, excidium, totius Asiæ imperium uindicauerint, omnesq; citra Taurum habitantes populos barbarorum timore, & Gallorum temeritate liberarint. Post hæc cõmemoratis Aetolorũ ac Cophallinorum rebus infeliciter gestis, Eumenidis, Prusiæq;, & Gallorum bellum aggrediemur: item Ariarati bellum contra Pharnacem. Dehinc de concordia Peloponnensium, & incremento reipublicæ Rhodiorũ breuiter locuti, narrationem nostram pariter cum rebus gestis concludemus, repetitis ultimo loco Antiochi, cui Epiphanes cognomen fuit, in Aegyptum expeditionibus: item bello Persico, & interitu regni Macedoniæ. Quibus ex rebus facile intelligi poterit, quomodo Romani singula quæq; aggressi haud longo interuallo uniuersum terrarũ orbem subiugarunt. Quod si ex rebus prospere, siue infeliciter gestis liceret uirtutem à uitio, aut laudatum hominẽ ab illaudato discernere, profecto hic finem facere oportuisset, narrationemq; ad ea quæ nouissime explicare à principio proposueramus, conuertere: nam & tempus trium ac quinquaginta annorũ in hæc desinit, & imperium Romanorum ita propagatum est, ut in posterum omnes clare intelligerent, id factu necessarium fore, quod populus Romanus iuberet. Verum quoniam iudicari hæc ex euentu rerum non recte possunt, cum sæpenumero ea quæ factu optima uidẽtur, nisi opportune fiant ingentes afferant iacturas, & econtrario qui in aduersum aliquem casum inciderunt, si id forti ac magno animo tolerent, plerunq; fortunam suam in melius uertant, dignum iudicauimus, hijs quæ scripta à nobis sunt etiam illud addere, quæ conditio uictorum fuerit, quæ ratio administrãdi imperij, quomodo reliquæ urbes, regiones, loca sponte ad eos desciuerint: Præterea qui mores, quæ'ue instituta apud omnes fuerint, tum uitæ priuatæ, tum in uniuersum totius reipublicæ: sic enim & præsentibus palàm fiet, fugiendum'ne, an potius sponte eligendum sit imperium populi Romani: & posteris, utrum laude & memoria dignæ, an è contrario uituperandæ omnino sint res gestæ Romanorum: In hoc enim consistet in primis nostræ historiæ utilitas, siue ad præsentes, seu ad posteros respexeris. Quippe nec qui bella gerunt, nec qui de bellis iudicant, finem bellorum statuunt ipsam uictoriam, nec ut imperio suo cuncta subijciant: neque enim prudens quispiam idcirco cum finitimis bellum gerit, ut fusos profligatósque inspiciat hostes, neque multa maria nauigat, duntaxat transfretandi gratia, neque artes & disciplinas illarum tantummodo causa sectatur: sed omnes ad hæc mouemur ob id quod sequi exinde cernimus, uel iucundum, uel utile, uel honestum. Quamobrem & finis nostri operis merito dicetur, nosse quæ conditio omnium fuerit, post acquisitum à Romanis imperium orbis terrarum, quousque rursus noua rerum turbatio orta est. De qua quoniam multæ maximæq; res memoratu dignæ acciderunt, quibus ipse non solum spectator magna ex parte, uerum etiam hortator, atque adiutor interfui, haud inuitus facto quasi alio principio scribere decreui. Hæc turbatio fuit, in qua Romani

mani quidem bellum aduerſus Celtiberos mouerunt, Carthaginenſes uero ad‑uerſus Maſaniſſam Libyæ regem. Quo tempore in Aſia quoque Attalus, & Pruſias inuicem contendebant, Ariarathes autem Cappadociæ rex à Roferne per Demetrium regno expulſus, non longe poſt per eundem in paternum imperium reſtitutus eſt. At Demetrius Seleuci filius, cum annos duodecim re‑gnum Syriæ tenuiſſet, cæteris regibus aduerſum ſe conſpirantibus, uita ſimul ac regno ſpoliatus fuit. Romani Græcos, quos bello Perſico patrio ſolo extorres egerant, ciuitatibus ſuis reſtituerunt, ipſi non longe poſt Carthaginenſibus bel lum intulere, ob cauſas quas dicemus. Ita cum Macedones quidem ab amicitia Romanorum, Lacedæmonij uero ab Achæorum republica deſciuiſſent, ſecuta eſt communis totius Græciæ calamitas. Sed hæc de apparatu noſtro ſatis. Vti‑nam mihi tantum uitæ deinceps deorum uoluntate ſit, quantum ad perficien‑dum inceptum opus ſufficiat. Quanquam mihi perſuadeam, etiamſi longiora uiuendi ſpacia nobis negarentur, non defuturos tamen in tanta eruditorum multitudine, qui opus noſtrum ad finem perducerent, & quod nobis repenti na mors uetaſſet, exequi conarentur. Verum cum res quæ memoratu digniores uidebantur abunde commemorauerimus, cupidi ut lectoribus noſtri operis o‑mnia & in uniuerſum, & per ſpecies innoteſcant, tempus eſt ut iam propoſiti noſtri memores ad narrationem ueniamus. Ex hijs qui res geſtas Annibalis ſcripſerunt, plerique cupientes cauſam eius belli oſtendere, quod inter Roma‑nos Carthaginenſesq́ exarſit, primam quidem aſſerunt, quod Carthaginenſes Saguntum obſederunt: ſecundam, quod præter fœdus cum Romanis percuſ‑ſum Iberum amnem transgreſſi ſunt. Ego uero hæc quidem initium belli fuiſſe exiſtimo, cauſas uero minime: Multum enim inter principia rerum, ac cauſas intereſt: niſi forte quiſpiam aut Alexandri tranſitum in Aſiam cauſam fuiſſe dicat eius belli quod aduerſus Perſas geſſit, aut Antiochi deſcenſum ad Deme triadem eius belli cauſam quod eſt cum Romanis inceptum. Quod neque ue‑rum eſt, neque ueriſimile: Nam quis adeo rerum ignarus, eas belli cauſas uocet quarum partem Alexander, partem etiam Philippus, cum adhuc uiueret, ad bel lum Perſicum parauerat? ſiue Aetoli ante Antiochi aduentum ad bellum cum Romanis gerendũ? Sed hæc hominũ ſunt non animaduertentiũ quantum inter principium cauſamq́ interſit, & quod cauſæ omnibus in rebus primæ ſunt, prin cipia uero ultima cauſarum. Equidem ita exiſtimo, principia dici primas homi num actiones in rebus quæ iudicatæ ac deliberatæ ſunt: cauſas uero, quæ iudiciũ deliberationemq́ præcedunt, quæq́ efficiunt ut ita iudicemus deliberemúsue, ut cogitationes, conſilia, ratiocinationes, cæteraq́ huiuſmodi. Hoc autem ex ſe‑quentibus palàm fiet: Nam quæ cauſæ belli Perſici fuerint, aut unde id bellum ortum ſit, facile erit cuiuis perſpicere. Prima quidem fuit Græcorum cum Xe nophonte per tot indomitas nationes, & barbaras gentes in patriam reditus. In quo nemo barbarorum per tanta itineris ſpacia, totq́ hoſtilium terrarum anfra ctus Græcis ſe opponere auſus fuit. Secunda, transfretatio Ageſilai Lacedæ‑moniorum regis in Aſiam. In qua cum nihil dignum, nihil uiribus ſuis aduer‑ſum cõperiſſet, ueluti triumphatis barbaris, ob turbationes quæ in Græcia ex‑arſerant retrogredi coactus eſt. His enim rebus Philippus rex Macedonũ igna uiam atq́ ſegnitiem Perſarum expertus, & ſimul fretus ſua atq́ Macedonum in rebus bellicis promptitudine, grandi præterea ſpe præmij allectus, cum pri‑mum Græcorum ſibi beneuolentiam haud dubie conciliatam intellexit, ſum‑pta occaſione, quod Perſæ in Græcos aſperrime ſæuiſſent, omni conatu bel lum contra eos mouit. Quapropter cauſæ quidem huius belli dicendæ ſunt, quas primo memorauimus: occaſiones, quas ſecundo loco diximus: prin‑

cipium

cipium autem transfretatio Alexandri in Asiam: eius uero belli, quod sub Antiocho contra Romanos gestum est, causa extitit indignatio Aetolorum: Hij enim cum in bello Philippi, sicuti supra memorauimus, spreti atque contempti fuisse à Romanis uiderentur, non solum Antiochum in subsidium adhibuerunt, sed omnia & facere & perpeti decreuere: tanta eorum animos superioris temporis indignatio ceperat: occasio uero fuit Græciæ libertas, sub cuius spem finitimas ciuitates in sententiã suam trahere conabantur: principium uero belli extitit nauigatio Antiochi ad Demetriadem. Verum nos quidem huius rei pluribus uerbis meminimus, non quo ueterum scriptorum aliquem insectaremur, sed ut studiosorum utilitati consuleremus: nam quemadmodum medici nihil prodesse ægrotantibus possunt, si morborum causas ignorant, ita qui circa res gestas uersantur, omni prorsus utilitate carent, nisi & loci, & temporis, & causarum atque occasionũ omnium ratio constet. Nihil igitur uel magis necessarium, uel tantopere quærendum, quàm causas rerum omnium quæ accidunt nosse: siquidem ex opportunitate maximæ interdum res oriri solent, facillimumque est cuilibet rei in ipso introitu obsistere. Atqui Fabius Romanus historicus eius belli, quod Annibale duce inter Carthaginẽses atque Romanos exarsit, causam fuisse refert sæuitiam atque crudelitatem Annibalis in Saguntinos, & Asdrubalis ambitionẽ, ac immanem regni cupiditatem. Hunc enim inquit, cum imperium Carthaginensium in Hispania mirifice auxisset, paulo post Carthaginem delatum, rempublicam eorũ pessundatis legibus conuertere in tyrannidem tentasse: Quod cum principes eius reipublicæ intellexissent, facto inter se concilio ab Asdrubale dissensisse. Quare motum Asdrubalem relicta Africa confestim esse in Hispaniam reuersum, resque Hispanas in posterum, uti proposuerat, sine autoritate senatus Carthaginensium tractasse. Annibalem uero quod ab ineunte ætate sub eo imperatore meruerat, eiusdem planè consilij fuisse refert. Quo circa tunc Hispaniensium rebus potitum Asdrubalis uestigijs planè institisse: ex quo id bellum uoluntate ipsius esse cum Romanis exortum inuitis Carthaginensibus. Siquidem neminem omni Carthagine fuisse, cui duntaxat salus reipublicæ cara foret, qui facta Annibalis in Saguntinos non maxime improbarit. Hæc locutus addit, post captiuitatẽ Sagunti uenisse Carthaginem legatos Romanos qui Annibalem in pœnam rupti fœderis deposcerent. Quod si negaretur, bellũ Carthaginensibus indicerent. Si quis uero Fabium roget, quidnam uel opportunius, uel iustius, uel conducibilius esset Carthaginensibus, quandoquidem ab initio, ut idem inquit, factum Annibalis ægre tulerant, quàm ipsum autorem culpæ & criminis reum poscentibus Romanis ad piaculum tradere? atque ita cõmunem patriæ hostem per alios ulcisci, statumque ciuitatis suæ quietum facere, autore bellorum eiecto, cum id duntaxat decreto fieri liceret? quidnam respondere possit? profecto nihil. At hij tantum abfuit ne quid tale agerent, ut decem & septem annos in bello continue cum Romanis perseuerauerint, neque prius destiterint, quàm omni spe nudati non solum in patriæ, uerumetiam in caputum suorũ discrimen deuenerint, Sed quorsum hæc de Fabio & scriptis eius? Non quo fidem autori detrahamus, quandoquidem scriptorum ipsius uanitas facile per seipsam legentibus apparet, uerum ut studiosos eius hortemur, ne tam autoris antiquitatem, quàm ipsam rerum gestarum seriem animaduertant: sunt enim nonnulli, qui non tam scripta ab autore, quàm ipsum amplectuntur autorem: & quia ille tempore, quo hæc gerebantur uixit, senatuique Romano interfuit, nihil ab eo dici posse non uerum existimant. Ego uero adhibendam quidem in multis huic autori fidẽ existimo, haud tamen usquequaque credendũ: siquidem res ipsæ, quæ, qualesque fuerint, quomodo conueniãt considerandum.

Cæterum ut eò reuertamur unde diſceſſimus:cauſa quidem eius belli quod Romani cum Carthaginenſibus geſſerunt, prima exiſtimari debet, indignatio Amilcaris,cui Barcæ cognomen erat:fuit autẽ Annibalis pater.Hic enim in bello Siculo haudquaquam à Romanis uictus eſt: nam exercitum omnem cui præerat iuxta Erycem ſingulari uirtute ſeruauit incolumem.Sed cum Carthaginenſes nauali prælio profligatos cerneret,tempori conſulendum ratus,pacem cum Romanis iniit, nequaquam tamen indignatione depoſita: quin continue opportunitatem aliquam præſtolabatur,qua Romanos ulciſci poſſet,& niſi turbulento mercenariorũ militum motu res Carthaginenſium uexari cœpiſſent,e ueſtigio bellum renouaſſet,ſed inteſtino malo impeditus rem in aliud tempus diſtulit.Romani uero periculum Carthaginenſium animaduertentes in mercenariorum diſſenſione,bellum eis minati ſunt: quod illi ut euitarent,nullam conditionem reſpuebãt,ſicuti ſuperioribus libris oſtendimus,ſine quibus nec quæ in præſentia diximus,nec quæ relaturi poſthac ſumus intelligi poſſunt: tandemq; cum Romani deſiſtere à propoſito aliter nõ uiderentur,conſilij atq; ſubſidij inopes Sardinia eis ceſſerunt,tributoq; de quo primo conuenerãt,mille & ducenta talenta addiderunt: quæ res ſecunda,& maxima cauſa extitit eius belli, quod poſtea ortum eſt. Amilcar enim,cum ad indignationem eius totius quoq; Carthaginenſis populi indignatio acceſſiſſet, ſimulatq; extincto mercenariorũ tumultu,res patriæ compoſitas,ſedatasq; intellexit,bellum in Hiſpania aggreſſus eſt, ſtudens hac ueluti præparatione uti ad bellũ contra Romanos gerendum. Hæc uero tertia cauſa eius belli exiſtimari debet, id eſt felix Carthaginenſium in Hiſpania ſucceſſus: hijs enim aucti Carthaginenſium animi audacius poſtea huic bello incubuerunt:Quod autem Amilcar maxima cauſa extiterit ſecundi belli punici, quanquã decennio ante mortuus, multis quidem teſtimonijs comprobari poteſt. Sed ſatis in præſentia erit, quod ſequitur referre:Quo tempore uictus à Romanis Annibal relicta Africa curſum ad Antiochum direxerat,Romani conatum Aetolorum animaduertentes legatos ad Antiochum miſerunt, qui uoluntatem regis explorarent,& ſub ſpecie legationis apparatum eius ſpecularentur. Hij ſimul ac fauere Aetolis Antiochum intellexerunt, paratumq; inferre Romanis bellum, omnibus diebus aſſidui circa Annibalem fuere,ſtudentes eum aſſiduo colloquio ſuſpectum, inuiſumq; regi facere: neque eos conſilium ſuum fefellit: quippe Antiochus tanta familiaritate reconciliatam ei cum Romanis gratiam exiſtimans,diu Annibalem ſuſpectum habuit: uerum interiecto tempore accidit,ut in conſilium uocatus à rege, liberiorem loquendi locum nactus ſit. Tunc commemoratis multis,tandem ueluti indignabundus in hæc uerba prorupit: Quo tempore, inquit, pater meus Amilcar exercitum in Hiſpaniam traiecturus erat,annum ætatis agebam ferè nonum. Tunc patre Ioui ſacrificante altaribus adhærebam. At pater meus ſacrificijs rite peractis, ſecedere parumper ab aris cæteros iuſſit, meq; ſolum ad ſe uocatum perhumaniter, & blandienti ſimilis, an uellem in expeditionem duci, rogauit: qui cum id non ſolum libenter acceptaſſem, uerumetiam pueriliter deprecatus forem, pater capta dextra mea, & altari admota, uoluit ut tactis ſacris iureiurando aſſererem, me, cum primum per ætatem liceret, hoſtem populi Romani futurum. Itaque quandiu hoſtis Romanis eris ô rex, licet in tuto credas omnia, nec quicquam de Annibale ſuſpiceris: ſimulatque uero uel fœdus cum Romanis percuſſeris, uel in amicitiam redieris, tunc noli expectare alium de me calumniatore,ſed ſtatim ueluti hoſtem populi Romani cauendum puta. Semper enim quantum in me erit, illis aduerſus ero. Hæc cum intellexiſſet Antiochus & uere, & præ dolore ex animo ab Annibale dici, confeſtim ſuſpitio-

hem omnem. Hoc itaque apertiſſimum teſtimonium eſt inimicitiarum Amilcaris, infeſtiq́ꝫ aduerſus Romanos animi: quanquam id ex ipſis rebus intueri liceat: eiuſmodi enim hoſtes populo Romano reliquit Aſdrubalem filiæ ſuæ uirum & Annibalem filium, ut nihil eis ad cumulum iniuriarum potuiſſet accedere. Verum Aſdrubal quidem morte interceptus, ſuum aduerſus Romanos animum oſtendere non potuit. Annibali uero tempora conceſſerunt, ut factus uoti compos paternũ odium longe lateq́ꝫ diffunderet. Iccirco eos qui in publicarum rerum adminiſtratione uerſantur, intueri hæc diligenter, & exactiſſimo ſtudio examinare decet, ne eos lateat animus illorũ, cum quibus uel iunguntur fœdere, uel pace conciliantur, quando id cedentes tempori faciant, quando animo non ulterius ſæuiendi, quo ab hijs quidem, qui opportunitatem malefaciendi præſtolãtur, cauere aſſidue poſſint, hijs uero quos uel ſubiectos imperio ſuo, uel ueros amicos norint, quandocunq́ꝫ res ferat, ſecure ac fideliter utantur. Cauſæ itaq́ꝫ ſecundi belli punici hæ ſunt, quas hactenus diximus, principia uero quæ mox referemus. Carthaginenſes grauiter atq́ꝫ iniquo animo ferebant iacturam ablatæ ſibi à Romanis Siciliæ: hanc eorũ indignationem, ſicuti ſupra diximus, intercepta per fraudem inter motum Africæ Sardinia, & ſuperimpoſitum ſtipendium augebat: quas ob res, ſimulatq́ꝫ imperium in Hiſpania auxiſſent, ultro arma iniecturi Italiæ uidebantur. Mortuo autem Aſdrubale, cui poſt Amilcaris obitum ſumma imperij commiſſa fuerat, antequã nouum ducem crearent, expectare exercitus uoluntatem decreuerant: Vt uero è caſtris nuncius aduenit, Annibalem ingenti omnium clamore, atq́ꝫ aſſenſu Imperatorem appellatum, aduocata e ueſtigio concione, unanimi conſenſu electionem exercitus confirmarunt. Annibal igitur accepto imperio nihil cunctandum ratus, exercitum in Olcadum fines, ueluti per tranſitum ducit: hinc diſcedens Carteiam urbem, caput gentis eius obſidet, nec multis interiectis diebus expugnat. Quo metu perculſæ reliquæ ciuitates, ultro ſe Carthaginenſibus dederunt. Exercitus uictor præda onuſtus Carthaginem nouam in hiberna deducitur. Ibi Annibal prædam omnem inter milites liberaliſſime partitus, mirifice omnium beneuolentiã ſibi conciliauit, nec paruam futurarum rerum militibus ſpem adiecit. Vere primo rurſus in Vacceos exercitum ducit. Ermandica mox potitur. Arbacalam uero ob magnitudinem ciuitatis & multitudinem, uirtutemq́ꝫ oppidanorũ diu defenſam, poſt longam tandem obſidionem non ſine diſcrimine ui capit. Poſt hæc repente in maximũ periculum præter opinionem incidit, Carpetanis eum ex Vacceis regreſſum, prædaq́ꝫ onuſtum adortis, quæ gens & ferocia, & multitudine hominum cæteros eius prouinciæ populos antecellit. Cum hijs etiam ſe coniunxerãt profugi ab Ermandica, quos Olcadum exules in eam ſententiam adduxerant. Quod ſi Carthaginenſes aperto prælio unà concurriſſent, profecto uicti, profligatiq́ꝫ fuiſſent à Carpetanis. Verũ Annibal prælio abſtinuit, & callide hoſtibus cedens, caſtris ſupra ripam Tagi fluminis collocatis, equitibus præcipit, ut cum hoſtem aquam ingreſſum uiderint, adoriantur peditum agmen: in ripa elephantos præterea quadraginta diſponit: ita cum & flumen, & feras ueluti concertantes haberet, omnia ex ſententia proceſſerunt: nam barbari metu ceſſiſſe Carthaginenſes rati, ſublato clamore paſſim in amnem ruunt. Quare magna pars eorum iuxta exitum fluminis abſumpta ab elephantis per ripam graſſantibus, & ad ſe delatos inaniter conculcantibus obtriti, pleriq́ꝫ autem ab equitibus in ipſo flumine trucidati, quod eques corpore armiſq́ꝫ liber facilius per medios gurgites rem gereret, peditemq́ꝫ uix uado fidentem infeſtaret, poſteriores quibus regreſſus in ſuam ripam facilis erat, retrocedebant: cum tandem Carthaginenſes omnibus copijs amnem ingreſſi uniuerſos in fugã uerterunt.

terunt. Erant autem Carpetani unà cum Olcadibus atq; Vacceis ultra centum millia hominũ: quibus superatis, nemo trans Iberum fuit qui postmodum resistere Carthaginensibus auderet, præter Saguntinos. Hos nondum bello infestare Annibal uoluerat, ne prius causam aliquã belli Romanis præberet, quàm cætera omnia iuxta Amilcaris parentis admonitionem sibi constantissime asciuisset. Saguntini interea frequentes Romam nuncios mittebant, simul solliciti de rebus suis, & uelut præscij futurorũ, simul ne Romanos laterent felices Carthaginensium in Hispania successus. At Romani post multos, uariosq; de eadem re nuncios tandem oratores in Hispaniam ad speculandos actus Annibalis mittunt. Annibal ea tempestate peractis quæ concupierat, rursus Carthaginem nouam in hiberna secesserat. Vt primum uero aduenisse legatos Romanorum nunciatum est, ad se admitti iussit, & loquendi quæ uellent potestatem fecit. Hij primo Annibali denunciant, ut à Saguntinis abstineat, esse enim socios populi Romani, deinde ne Iberum transgrediatur, id enim in fœdere cũ Asdrubale icto caueri. Quæ cum audisset Annibal, ut iuuenis, & bellico ardore feruens, quiq; facillime omnia per principes factionis suæ in senatu Carthaginensi obtinebat, ac iam iam in bellũ aduersus Romanos exarserat, legatis quidem respondet ueluti amicus Saguntinorũ, increpans populum Romanum, quod nuper orta inter Saguntinos dissensione, cum ab hijs literas accepissent, ut ad componendas res legatos Saguntum mitterent, per iniuriam quosdam è principibus ciuitatis interfecissent, quos ulcisci se uelle minatus est: esse enim hunc ueterem Carthaginensibus morem, ne iniurias suorum inultas patiantur. Ex alia parte nuncijs Carthaginem missis, quid agere opus sit consulit, cum Saguntini societate Romanorũ freti plerisq; Carthaginensium oppidis graues iniurias intulerint. Deniq; omnis inconstantiæ atq; indignationis plenus, & ardore belli gerendi fluctuans, nullam ueram rationem adducit in medium, inanes tantummodo, ac ratione carentes causas sectatur: quod hijs accidit, qui uicti perturbationibus animi officium deserunt: nam quanto melius erat id dicere? Optimo quidem iure petere à Romanis Carthaginenses, ut Sardiniam, stipendiumq; quod iam tot annis in summa eorũ necessitate per iniuriam abstulerant, restituerent: id ni facerent, bellum se eis indicturos. At nunc prætermissa uera causa, falsam hanc de Saguntinis fingens, non solum præter rationem, uerumetiam per summam iniuriã moturus bellum uidetur. Legati Romanorum, etsi necessariò suscipiendum esse bellum intelligebant, Carthaginem tamen profecti, eadem illis quoq; denunciarũt. Verum Romani quidem non in Italia se, sed in Hispania dimicaturos, Saguntumq; ueluti monumentũ ac receptaculum belli habituros sperabant. Quamobrem ad id se parantes, componere primum res Illyricas nitebantur: quippe intelligentes maximum se, ac diuturnissimum bellum, & procul à finibus Italiæ habituros. Accidit per ea tempora, ut Demetrius Illyriorũ rex oblitus complurium populi Romani erga se officiorũ, cum eos cerneret hinc Gallorũ, illinc Carthaginensium terrore perculsos, omnemq; suã spem in regibus Macedoniæ haberet, quod particeps fuerat eius belli, quod aduersus Cleomenem Antigonus gesserat, oppida Illyrij, quæ ditioni Romanorum subiecta erant uastaret, urbes expugnaret, terminos in fœdere nominatos transgrederetur, plerasq; insulas è Cycladibus diriperet, & quasi tempestas quædam cuncta prosterneret. Quæ ubi Romani intellexerunt, uidentes florentem ea tempestate Macedonum principatum, componere omni studio res Illyricas in præsentia nitebantur, sperantes id facile factu fore, seq; paucis diebus & Illyriorum inscitiam castigaturos esse, & ulturos Demetrij ingratitudinem. Verum res longe aliter quàm sperabãt euenit: nam dum tempus huiusmodi rebus

teritur,

teritur, Annibal omnium ſpe celerius Saguntum capit. Quo factum eſt, ut bellum iam non in Hiſpania, ſed prope urbem Romam, & per omnem Italiam exardeſceret. Romani tamen hoc conſilio freti, L. Aemylium in Illyrium cum exercitu miſere, qui res eius prouinciæ componeret. Anno primo centeſimæ & & quadrageſimæ olympiadis, Annibal Carthagine noua cum omnibus copijs profectus, Saguntũ petit. Ciuitas ea ultra Iberũ ſita eſt in radicibus montis, qui Hiſpanos à Celtiberis diuidit, circiter mille paſſus diſtans à mari. Cuius incolæ & copia terreſtrium fructuum, & multitudinis incremento, & uirtute militari cæteris Hiſpaniæ populis præſtant. Huius fines infeſto exercitu ingreſſus Annibal, peruaſtatis paſſim agris, ad obſidionem urbis omnes machinas adhibet, cõmodiſſimum rebus ſuis fore ratus, ſi ea per uim potiretur. Primum enim ablaturum ſe Romanis ſpem gerendi in Hiſpania belli animaduertebat: præterea non paruum metum cæteris iniecturum: ex quo & ciuitates Hiſpaniæ, quæ iam in eius poteſtatem deuenerant, fideliores futuræ, & quæ adhuc in libertate uiuebant, e ueſtigio ſe dedituræ uidebantur: tertio quod ſe deinceps tutò ad reliqua progredi poſſe intelligebat, nullo hoſtili loco poſt ſe relicto. Præter hæc ſperabat ſe ingentem pecuniam comparaturum, qua poſtmodum in rebus agendis uteretur, militum uero animos confirmaturum, ob ſummam utilitatem, quam quiſq; ex præda urbis caperet: poſtremo etiam beneuolentiã ciuium, qui Carthagini morabãtur, ſibi conciliaturũ ob munera quæ de manubijs ad eos miſſurus foret. Hijs rationibus fretus, omni ſtudio obſidioni urbis inhæret, multitudinis animos nunc ira in hoſtes ſtimulando, nunc ſpe præmiorũ accendit: interim ſe ipſum exemplum præbet, tum in conficiendis, admouendiſq; ad mœnia machinis, tum in adeundis locis, ubi magis imminens periculũ oſtendebatur: omnia deniq; non ſecus agit, quàm ſi nihil inter ſe atq; militem intereſſet. Per hunc modum octo continuis menſibus animo & corpore fatigatus, tandem Saguntum ui capit. Vbi maxima pecuniarum copia parta, multiſq; captiuis in poteſtatẽ redactis, illam quidem in neceſſarios belli uſus, uti ſtatuerat, ſeruauit: hos uero inter milites pro dignitate cuiuſq; partitus eſt: reliquam autem ſupellectilem dono Carthaginenſibus miſit. Quibus peractis, haudquaquã opinione ſua fruſtratus eſt, ſed omnia ei ex ſententia ſucceſſerunt: ſiquidem & militũ animos promptiores in poſterum reddidit ad ſubeunda pericula, & Carthaginenſes ſibi obſequioſiores fecit, & ipſe maiorem rerũ gerendarum facultatem ob partam pecuniæ ſummam adeptus eſt. Dum hæc agerentur, Demetrius Illyriorum rex cognito conſilio atq; apparatu Romanorum, confeſtim Dimalam urbem præſidio, & commeatu diligentiſſime muniuit. In reliquis uero oppidis Illyrij eiectis diuerſæ factionis hominibus, ſuos tantum manere paſſus eſt: ipſe electis ex omni exercitu ſex millibus ueteranorum, Pharum petijt. Inter hæc Aemylius Conſul in Illyrium applicuit integris omnibus copijs: ubi cum animaduertiſſet, hoſtes forti ac conſtanti animo eſſe, quod ſitu ac munitionibus Dimalæ freti, irritum fore Romanorum aduentum opinabantur, eam primum urbem omni conatu cenſuit oppugnari debere, ratus id quod euenit, ſi ea caperetur, facile reliquas perculſas timore in poteſtatem Romanorũ uenturas: hortatusq; milites, & admotis urbi machinis, Dimalam obſidet: qua intra ſeptem dierum ſpatium ui capta, adeo animos hoſtiũ fregit, ut repente ex omnibus Illyricis ciuitatibus legati aduenerint, ſeſe fidei Romanorum dedentes. Quibus in amicitiam receptis, ictiſq; cum ſingulis pro cuiuſq; conditione fœderibus, exercitum uerſus Pharum mouet, ubi Illyriorum rex immorabatur. Hic, quoniam eam urbem & natura loci munitiſſimam eſſe intelligebat, & electorũ ex omni numero militum præſidio firmatam, cõmeatu præterea & cæteris rebus ad bellũ

necessarijs abundantem, ne difficilis, & perquam diuturna futura esset eius obsidio uerebatur: quamobrem diu consilij anceps tandem hanc uiam ingreditur: Facto per noctem in insulam cursu, magnam partem copiarū intra syluam densissimis obsitam arboribus collocat: ipse orto iam die cum uiginti nauibus palàm propinquum urbi portum ingreditur. Illyrij naues hostium conspicati, ac earum numero contempto, denso agmine procurrunt ad portum, ut Romanos à littore arceant; ubi inito cum illis certamine, acriter aliquandiu dimicatur, multis continue ex urbe in subsidium suorum exeuntibus: tandemq́ omnis in eum locum ciuitas confluxerat. Tum Romani, qui in propinqua sylua noctu delituerant, audito clamore per loca abdita tempestiue eódem concurrerunt, occupatoq́ colle, qui intra urbem & portum natura munitissimus erat, reditum hostium in urbem prohibent: quod animaduertentes Illyrij, inceptum arcendi hostes consilium deserunt, atq́ omnes in unum congregati se inuicem hortantur, ueluti ex composito cum hijs qui collem occupauerant conflicturi. Romani uero iam appropinquantes Illyrios conspicati, instructis aciebus eos aggrediuntur, atq́ alacres capessunt prælium: iam etiam pars altera à nauibus aderat, hostesq́ premebat à tergo. Ita undiq́ concurrentibus Romanis, Illyrijs uero non solum à fronte, uerumetiam à tergo laborantibus, diu atrociter pugnatur. Tandem uictoria penès Romanos fuit. Illyriorum maxima pars cæsa: pauci se intra urbem receperunt, reliqui in deserta insulæ profugere. Demetrius ad lembos, quos fugæ gratia, si qd tale accideret, tribus in locis parauerat, clàm perlatus, in sequenti nocte præter opinionem omnium saluus euasit: profectusq́ ad Philippum Macedoniæ regem, reliquū ætatis suæ apud eum egit, uir alioquin audax atq́ robustus, sed temere ac parum considerate in rebus bellicis se gerens: quapropter exitum quoq́ talem habuit, qualis ante acta eius uita fuerat: nam cum ex sententia Philippi Messeniorum urbem oppugnare cœpisset, nimia audacia profusus turpissime ab hostibus interfectus est. Verū quæ de hijs particulatim dicenda erunt, cum ad ea tempora uentum fuerit differemus. Aemylius Pharo repente potitus, urbem funditus euertit: hinc reliquis Illyrij ciuitatibus intra paucos dies imperio Romanorū additis, rebusq́ omnibus, uti statuerat, in prouincia compositis, ineunte iam autumno Romam reuersus est, ubi cum summa gloria receptus triumphauit, iudicatus ab omnibus non solum prudenter, uerū etiam fortissime egisse. Cum interea nuncius de excidio Sagunti Romam peruenisset, haudquaquam de bello inferendo est inter patres consultum, ut quidam scripsere, addentes rationes & causas, quæ animos eorū in utranq́ partem impellebāt: Quo quid inconstantius dici potest? quomodo enim credibile est, ut qui proximo anno bellum Carthaginensibus denunciarant, ni Saguntinorū finibus abstinerent, ijdem nunc capto per uim Sagunto, an sit cum Carthaginensibus belligerandum, an contrà bello abstinendum inter se consulant? quid uero minus credibile? quàm ex una parte senatum, perinde ac si de summa rerū dubitaret, tristitia atq́ mœrore incredibili affectū? ex altera uero pueros omnes qui duntaxat duodecimum annum transgressi essent, in senatum à parentibus perductos, & consiliorū omnium participes, nihil unquam cuiquam secretum aperuisse? Hæc profecto neq́ uera sunt, neq́ uerisimilia. Sed de huiusmodi scriptis, qualia sunt Chereæ & Solyli, satis: nō tam enim historiæ, quàm fabulæ anicularū uidentur, & hijs similes quæ in tonstrinis memorari solent. Romam nuncio capti Sagunti, sociorumq́ indigne peremptorū accepto, extemplo legatos Carthaginem mittunt, duo denunciaturos, quorum alterum ignominiam pariter, ac detrimentum allaturum Carthaginensibus uidebatur, alterum uero in summū discrimen imperium eorum adductură. Petebant enim, ut uel Annibalem in

lem in pœnam rupti fœderis senatui traderent, uel bellum sibi à populo Romano indictum scirent. Legati postquam Carthaginem uenerunt, datusq; eis est senatus, non sine Carthaginensium indignatione iussa patrum exposuere: quo peracto, Carthaginenses elegerunt Annonem, qui de iure suorũ dissereret. Is primo fœdus Asdrubalis ueluti nunquã cum Romanis ictum præterire, deinde etiam si ictum fuerat, non teneri eo Carthaginenses asserere, quod absq; autoritate senatus, & populi iussu ab Asdrubale priuato arbitrio ictum extitisset. Ad id adducere Romanorũ exemplum, quod fœdus à Luctatio Consule in Sicilia ictum, quia id sine autoritate populi Romani factum erat, infringi debere iudicauerint. Deniq; in hoc uno fœdere per totam orationẽ insistere, id sæpius lectitare, in eo nullam de Ibero factam esse mentionem asserere, sed tantummodo de socijs utriusq; populi caueri: hoc uero ad Saguntinos nihil attinere, quippe qui tempore icti fœderis nondum erant socij Romanorum. Legati eam de iure fœderum disceptationem, ut alienam à dignitate populi Romani, atroci oratione respuerunt, dicentes eam facile tolerari posse, si res Saguntinorũ integra foret: nunc uero excisa Sagunto, uiolatisq; iniquissime fœderibus, uel patratorem sceleris Romanis dedant, quo manifestum omnibus sit, Saguntũ publico Carthaginensium consilio minime oppugnatum, uel, si id nolint, consilioq; eorum expugnatam urbem fateantur, se ad bellum parent. Hic sermonum finis fuit. Verum nobis quidem necessariũ uisum est, haud tacitam hanc partem præterire, ne uel eos, qui in rebus gerendis uersantur, quorumq; interest hæc exactissime considerare, in rebus maxime necessarijs lateat ueritas, uel discendi cupidi inscitia atq; errore scribentium decepti labantur, ignoratis fœderibus, quæ ab initio primi belli punici usq; in nostrã ætatem inter Romanos ac Carthaginenses acta sunt. Primum igitur fœdus inter utrunq; populum initum est statim post eiectum urbe regium nomen, L. Iunio Bruto, & M. Valerio Consulibus. Sub quibus etiã Ioui Capitolino templum dicatum, duodetriginta annis ante primam Xerxis in Græciam transfretationem: quod quanto diligentius fieri potuit, interpretati sumus. Tanta enim facta est mutatio Romanæ linguæ ab ea tempestate in hodiernũ diem, ut etiam qui antiquitatis peritissimi sunt, pleraq; non nisi difficulter intelligant. In fœdere igitur hæc ferè continentur. Amicitia esto populo Romano Carthaginensiq;, item Romanorũ Carthaginensiumq; socijs. Romani, socij'ue Romanorũ ultra promontoriũ Pulchri non nauiganto, nisi uel intempestatis, uel hostili impetu coacti: siquis ob huiusmodi causas eò applicuerit, nihil emito, nihil'ue sumito, nisi quantũ ad sacra, uel ad nauigia opus sit. Intra diem quintũ inde abito. Hijs qui mercimonij gratia aduenerint, immunitas esto, præter scribam & præconem. Quotcunq; præsentibus hijs in Africa uel Sardinia uenum ierint, de hijs publica fides esto. Si quis Romanorũ in Siciliam uenerit, ubi Carthaginenses imperent, æqua omnia sunto. Carthaginenses iniuriam non inferunto Ardeatibus, Antiatibus, Aricenis, Circeis, Terracinensibus, alijs'ue Latinis, quotcunq; imperio populi Romani parẽt. Si qua ciuitas non pareat, aliena esto: Si Carthaginenses ceperint, populo Romano integram reddunto. Præsidium in Latio nullum ædificanto: Si perduelles prouinciam ingressi fuerint, non pernoctanto. Huiusmodi ferè primũ fœdus fuit. Promontoriũ uero Pulchri Carthagini adiacens ad Aquilonem uergit. Vltra hoc meridiem uersus nauigare Romanos Carthaginenses non permiserunt, ea causa, ut mihi quidem uidetur, ne in eorum notitiam uenirent loca syrtibus propinqua, quæ illi propter fertilitatem regionis Emporia appellant. Si quis uero intempestatis, uel impetu hostium huiusmodi loci applicuisset, nihil sumere licebat, præter ea tantummodo, quæ uel ad instaurandas naues, uel ad sacrificia

opus forent,cæteris prorſus abſtinebant,atq; intra quintum diem inde abire cogebantur. Carthaginem uero & ad cætera Africæ loca, quæ cis promontorium erant; item in Sardiniam atq; Siciliam, ubi Carthaginenſes imperabant,nauigare mercimonij gratia licebat,dataq; hijs à Carthaginenſibus de ſeruando iure publica fides erat. Verum in hoc quidem fœdere Carthaginenſes uidentur de Sardinia atq; Africa, ut de proprijs prouincijs ſermonem facere; de Sicilia autẽ longe ſecus: addunt enim in eam Siciliæ partem,ubi Carthaginenſes imperent. Eodem modo Romani de Latio fœdus ineunt,de reliqua uero Italia nullam faciunt mentionẽ,quod nondum ſub imperio foret ipſorũ. Poſt hæc aliud fœdus initũ eſt,in quo additi ſunt Tyrij & Vticenſes: Cuius fœderis uerba hæc fuere: Amicitia eſto populo Romano ſocijsq;,& Carthaginenſibus,Tyrijs,atq; Vticenſibus,eorumq; ſocijs. Romani,ſocij'ue Romanorũ ultra promontoriũ Pulchri nec prædæ, nec mercaturæ gratia nauiganto. Si quod oppidũ in Latio Carthaginenſes ceperint,quod populo Romano non ſit ſubiectũ,prædam omnem ipſi habento,oppidum Romanis reddunto. Si qui captiui abducti fuerint ex libero populo, qui cum fœdus populo Romano ſit, in portum populi Romani nõ adducito. Si quis adductus fuerit,atq; à Romanis deprehendatur dimittito. Idem Romani in locis ubi Carthaginenſes imperant faciunto. Si aquã uel commeatum ſumpſerit Romanus,iniuriam non inferto quibus amicitia,fœdus'ue cum Carthaginenſibus fuerit. Si fecerit, publica iniuria eſto. In Sardinia atq; Africa nulli Romanorũ,ſociorum'ue negociantor,ne'ue oppidum poſſidento, nihil emunto,præter res ad ſacra,& ad nauigia neceſſarias. Si quas naues eò tempeſtas detulerit,intra quintũ diem abeunto. In Sicilia ubi Carthaginenſes imperent,item Carthagini,Romani omnia faciunto,negociantorq;, quæ facere,negociariq; ciuibus Carthaginenſibus licet. Idem Romæ Carthaginenſibus ius eſto. In hoc quoq; fœdere Carthaginenſes Sardiniã quidem,atq; Africam ſuas prorſus oſtendere uidentur. Siciliæ uero duntaxat eam partem,quæ ipſorũ imperio pareat. A Romanis etiam cautum,ne Carthaginenſes iniurias inferant Ardeatibus, Antiatibus, Circeis, Terracinenſibus, cæteriſq; Latij ciuitatibus : de reliqua uero Italia nulla mentio facta eſt. Poſt hæc tertium fœdus inter Romanos ac Carthaginenſes ictum eſt,tempore quo Pyrrhus Epyrotarũ rex in Italiam traiecit,ante initium primi belli punici. In eo fœdere eadem quæ in ſuperioribus comprehenduntur,deinde adijciuntur hæc: Si cum Pyrrho fœdus percuſſerint, curato uterq; populus, ut auxilium ferre alterutri liceat hijs, quibus bellum inferetur. Si Carthaginenſes,ſocij'ue auxilium Romanorũ implorabunt, nauigia præbento ad traijciendum, belligerandumq;. Si Romani,ſocij'ue Romanorũ poſtulabunt,mari Carthaginenſes opitulantor. In terram uero ut deſcendant nemo compellito. Suis quiſq; ſtipendia ſoluito. In primo fœdere iuſiurandum ita factum accepimus. Primum Carthaginenſes deos patrios iurati ſunt: deinde Romani per lapidem ſecundum uetuſtiſſimũ ritum, Martis,Quiriniq; numinibus additis,iuſiurandum præſtiterunt. Ritus uero lapidis fuit huiuſmodi: Fœcialis ſumpto in manibus lapide,poſtquam de fœdere inter partes conuenerat, hæc uerba dixit. Si recte ac ſine dolo malo hoc fœdus,atq; hoc iuſiurandũ facio,dij mihi cuncta felicia præſtent: Sin aliter aut ago,aut cogito,cæteris omnibus ſaluis in proprijs patrijs,in proprijs legibus,in proprijs laribus,in proprijs templis,in proprijs ſepulchris,ſolus ego peream,ut hic lapis è manibus meis decidet. Nec plura locutus,manu lapidem deiecit. Hæc cum ita ſint,& in hodiernũ diem tabulis æneis inſcripta conſpiciantur in templo Capitolini Iouis,ubi ab ædilibus diligentiſſime cuſtodiuntur, quis non magnopere admiretur, Philinum hiſtoricum,non quod hæc ignorauerit, nam multi noſtra quoq;

ætate

ætate Romanorum Carthaginensiumq; antiquissimi, quiq; huiusmodi rerum studiosissimi semper fuerunt, hæc ignorant: sed quod his plane contraria scribere fuerit ausus: contineri enim in fœderibus ait, ut Romani omni Sicilia, Carthaginenses uero omni Italia abstinerent, idcircoq; Romanos in prima transfretatione in Siciliam fœdus ac iusiurandum transgressos, cum nihil tale scriptum extet. Hæc enim in secũdo libro aperte Philinus scribit, quæ nos breuiter in primo libro cõmemorata in hunc locum reseruauimus, ut de hijs particulatim dissereremus, rati id uel maxime necessarium fore, ne quis errorem Philini secutus à ueritate deflecteret. Quod si qui transfretationem Romanorũ in Siciliã ideo reprehensione dignam censuerint, quod Mamertini ab ijs in amicitiam recepti, præsidiumq; non longe post in summo discrimine laborantibus missum fuerit, cum paulo ante Messanam primo, deinde etiam Rhegium, opulentissimas Siciliæ ciuitates crudelissime diripuissent, fortasse id non immerito fecerint. Quod uero præter fœdus ac iusiurãdum in Siciliã traiecerint, non nisi ignari hominis esset asserere. Finito in Sicilia bello aliud fœdus ictũ, cuius hæc ferè summa fuit. Excedere Carthaginenses non solum omni Sicilia, uerumetiam insulis omnibus quæ inter Siciliam atq; Italiam forent. Vtriusq; socios apud utrunque populum tutos esse, neutrum in alterius locis imperare, aut ullum munimentũ ædificare, aut mercenarium militem conducere, alterius socios neutrum in amicitiã recipere. Carthaginenses duo milia & ducenta talenta in annos decem pendere; in præsentia mille: captiuos præterea omnes sine pretio Romanis reddere. Rursus cum bellis Africano acriter infestarentur, Romani indicto eis bello, ut nouum fœdus inirent coëgerunt: in quo continebatur, ut Carthaginenses Sardinia excederent, stipendioq; mille & ducenta talenta adderent. Post hæc omnia ultimum fœdus in Hispania cum Asdrubale ictum: in quo cauebatur, ne liceret Carthaginensibus Iberum flumen armatis transire. Hæc sunt igitur fœdera, quæ inter Romanum & Carthaginensem populũ inita sunt ab initio usq; ad secundum bellum Punicum, quod Annibale Carthaginensium duce gesserunt. Verumenimuero quemadmodum in transfretatione Siciliæ non uiolatũ à Romanis iusiurandum ostendimus, ita post hæc per summam iniuriam indictum Carthaginensibus à populo Romano bellum, facile quisq; perspexerit, tum cum fœdus de Sardinia percusserunt: siquidẽ nulla ratio eius belli assignari potest, sed manifeste deprehenditur, Carthaginenses præter omniũ fœderũ iura, iniquitate temporũ coactos & Sardinia excessisse, & auxisse stipendia. Nam quod Romani dissimulant, se propterea id facere cõpulsos, quod mercatores suos mari infestassent, iam antea dissolutũ erat, captiuis omnibus à Carthaginẽsibus sine pretio restitutis. Quibus de rebus, quãdo ea quæ particulatim dicenda erant superiori libro memorauimus, nunc ad secundi belli Punici causas ueniamus, atq; utri populo adscribendæ sint perscrutemur. Carthaginẽses igitũ reddebant eas quas supra retulimus causas. Romani ob indignationẽ excisi Sagunti nullas in præsentia referebant. Hæ uero sunt quæ apud eos & sæpenumero, & à multis adduci solent. Primo quidem non fuit fœdus Amilcaris cum Luctatij fœdere comparandum, ut Carthaginenses dicere ausi: siquidem & in Luctatij fœdere additum, ita id ratum fore, si populus censuisset: in fœdere Asdrubalis nec exceptum tale quicquam fuit. Atqui in hoc cautum, ne liceret Carthaginensibus Iberum transgredi: in illo, ut socij utriusque populi tuti forent. Quibus uerbis non hij tantum comprehensi qui tunc essent: Additum enim in fœdere fuisset, uel ut neutri liceret nouos socios adsciscere, uel ut nouiter in societatem acciti fœdere non comprehenderentur. Hoc uero nemo sanæ mentis affirmarit: Nam præterquam quod ante id tempus obseruatum semper fue

rat, ne qui eorum etiam, qui nouiter in societatem recepti erant, iniuria afficerentur: quis credat, duos potentissimos populos priuari se uoluisse libertate uel recipiendi in amicitiam quos uellent, uel receptos in fidem defendendi? Enimuero intentionem eorum in fœdere ineundo hanc in primis fuisse reor, ut præsentes socij tuti forent, nec recipi in societatem ab alterutro possent: nouorum uero sociorum gratia prouisum, ne mercenarium militem conducere, ne imperare quicquam in alterius prouincia liceret, omnesq; apud utrunq; populum tuti essent. Hæc cum ita sint, illud quoq; manifestum est, Saguntinos cōpluribus annis ante Annibalis ætatem fidei Romanorum cōmendatos fuisse. Cuius rei uel maximum argumentum ne à Carthaginensibus quidem negari potest, quod Saguntini orta intra ciuitatem seditione non ad Carthaginenses, quanquā finitimos, & iam summā in Hispania obtinentes, sed ad populum Romanum se uerterūt, quo autore ciuilis dissensio sedata atq; restincta est. Si quis igitur excidiū Saguntí causam huius belli fuisse dixerit, idem Carthaginenses per iniuriā bellum gessisse cum Romanis fateatur necesse est: tum ex fœdere Luctatij, in quo continebatur, ne quis alterius socijs iniuriā afferret: tum ex fœdere cū Asdrubale icto, quo cautum, ne Carthaginenses Iberum flumen armati transirent. Si uero propter ablatam Sardiniam, auctumq; stipendium exarsisse eos in id bellum existimet, profecto non immerito id ab illis factum uidebitur, qui expectata opportunitate temporis ulcisci se uoluerint. Sed non deerunt fortasse, qui hæc parum considerantes, me superuacuō censeant huiusmodi rationes adeo diligenter inquirere. Ego uero ita sentio: si quis omnibus necessarijs ita instructus sit, ut nulla re extrinsecus egeat, huic iucundam quidem, non tamen fortassis necessariam fore præteritarum rerum cognitionem. Si quis autem id neq; in priuatis, neq; in publicis rebus affirmare ausit, cum homo sit, ac præsentem felicitatem, ut sunt res humanæ fluxæ atq; instabiles, labi posse intelligat, non modo iucundam, uerumetiā necessariā rerum gestarū peritiam dixerim. Etenim quo pacto quispiā uel illata sibi aut patriæ iniuria, socios atq; adiutores ad eā propulsandā inuenerit, uel nouis rebus studens, alios in sententiā suam traxerit, uel prospere cedentibus cunctis suorum animos recte confirmauerit, nisi ut singula quæq; à maioribus nostris gesta sint, cognitū perspectumq; habuerit? Ita enim in rebus præsentibus paratus semper atq; instructus ea loqui atque agere poterit, quibus & consilia cunctorum intelligantur, & ueritas omnibus patefiat: Præteritæ quippe res optima gerendarum rerum documenta sunt, facileq; nobis ostendunt uniuscuiusq; rationes, consilia, machinas: quid nobis gratiam, opem, beneficiū parere possit, quid quenq; aduersus nos mouere, quid ad misericordiam, quid ad indignationē, quid ad iustitiam atq; æquitatē impellere: quæ omnia & publice & priuatim plurimum in uita mortalium momenti habent. Quapropter ego quidem ita censeo, scriptores historiarum, eosq; qui in earum lectione uersantur, non tam res gestas, quàm quid eas sequatur atq; antecedat animaduertere oportere: nā si quis ex historia tollat, quid, quomodo, cuius gratia actū sit, q finis fuerit, quod superit, ueluti contētio quædā, nō doctrina erit, & in præsentia quidē iucunditatis fortasse aliquid, in posterū uero nullā prorsus ad uitā humanā utilitatē afferet. At enim dicerent aliq: nec facile haberi huiusmodi historia, nec ullo modo perspici atq; uideri poterit, ob multitudinē magnitudinemq; librorū. Verū hij quidem ignorant, quanto facilius sit, habere atq; pdiscere quadraginta libros recte in ordinē digestos, ubi res Italiæ, Siciliæ, Africæ à transfretatione Pyrrhi in Italiam usq; ad captiuitatem Carthaginis, cæterarum uero orbis partium à fuga Cleomenis usq; ad bellum Romanorū cum Achæis iuxta Isthmum cōprehensæ sint, quàm tot particulariū historiarum uolumina uel tenere, uel legere:

uel legere: nam præterquam quod & numero, & magnitudine librorũ nostra superant, difficile est quicquã apud eos certi comprehendere: primo quod non idẽ omnes de ijsdem rebus scribunt: tum quod res simul gestas prætereunt: quæ si inuicem conferantur, longe clarius discerni ueritas potest: deniq; q̃ id quod maxime proprium est historiæ, ne attingere quidem possunt, hoc est ea quæ res gestas præcesserunt, quæ secuta sunt, & præsertim quæ ad causas attinent. Nos autẽ ita bellum Antiochi consideramus, ut à Philippico causam sumpserit, Philippicum ut à Punico, Punicum ut à Siculo: ubi quæcunq; interea rerum sunt gesta, & ad idem caput referri possunt, diligentissime rimantur: Quæ omnia apud eum quidem qui uniuersalem historiã scribat, facile intelligere licet: apud eos uero qui de particularibus bellis disserunt, utputa Persico, aut Philippico, impossibile: nisi forte aliquis ex uno certamine totius belli summã se putet posse intelligere: quod fieri non potest. Itaq; quanto præstat didicisse aliquid perfecte, quàm id tantummodo audiuisse, tanto historia nostra particularibus bellorum descriptionibus præstantior existimanda est. Cæterum ut ad id unde in hoc diuerticulum excessi reuertar, legati Romanorum ubi tergiuersantes Pœnos animaduertere, nullum amplius uerbum fecerunt. Sed qui inter eos natu grandior erat, sinum è toga factum senatui ostendẽs: hic, inquit, uobis bellum pacemq; portamus: utrum placet sumite. Sub hanc uocem non minus ferociter, daret utrum uellet, succlamatum est. Cumq; is excusso in media curia togæ gremio, non sine horrore, quasi plane id in sinu ferret, bellum se effundere dixisset, accipere se alacri uultu omnes responderunt. Interea Annibal Carthagini nouæ in hibernis erat, militibusq;, si qui forte suos inuisere uellent, redeũdi in patriam potestatem fecerat, quo post tot labores exhaustos corpora, animosq; ad omnia de integro patienda renouarent. Præterea fratrem Asdrubalem instruit, quo pacto Hispaniam, si eum decedere prouincia oporteret, regere, tueriq; ab omni populi Romani conatu debeat. Dehinc Africam quoq; ualido præsidio firmat, aduocato ex Hispania supplemento: Nam Afrum militem in Hispaniã acciuerat, callide nimirum partitus copias, ut Afri in Hispania, Hispani in Africa ue'uti mutuis pignoribus obligati meliores essent. In Africam mittit equites mixtos ex multis gentibus mille ducentos, pedites ad tredecim millia, octingentos, quinquaginta: præter hos etiam baleares funditores octingentos septuaginta. Horũ maiorẽ partem distribui per Africã iubet, reliquos Carthagini præsidio esse: simul aduocari ex interioribus ciuitatibus delectæ iuuẽtutis peditũ quatuor millia; eos non tam præsidium quàm obsides Carthaginem duci. In Hispania uero Asdrubali fratri quinqueremes quinquaginta reliquit, quadriremes duas, triremes quinq;, sed aptas instructas q̃ remigio duas & triginta qnqueremes, triremes quinq;. Addit deinde equites Libyphœnices, mixtum punicũ Afris genus, circiter quadringentos quinquaginta, Ilergetes trecentos, Numidas Mauros q̃ accolas oceani ad mille octingentos, pedites autẽ ex Africa undecim millia octingentos quinquaginta, ex Liguribus trecentos, ex Balearibus quingentos, &, ne quod terrestris auxilij genus deesset, elephantos unũ & uiginti. Nec admirari quispiam debet, si non minori diligentia hæc à nobis memorantur, quàm si ab Imperatore exercitus census militum fieret: neq; nobis succensere, quod mendaciũ instar minuta quædam ac leuia sectemur, quo facilius scriptis nostris adhibeatur fides. Nos enim cum apud Lacinium tabulam æneam conspexissemus, in qua huiusmodi descriptio erat, positam in eo loco ab Annibale quo tempore per Italiam grassabatũ, adhibendã ei omni ex parte fidẽ duximus. Ideo q̃ hanc fuimus in præsentia secuti. Annibal cum rebus Africæ atq; Hispaniæ prouidisset, reditum eorum præstolabatur, quos ad sciscitandos Gallorum

animos

animos,quà traducendus erat exercitus,miſerat: nam quia & fertiliſſimam eſſe eam regionem intelligebat,& multitudine hominum refertam,qui uirtute atq; experientia in rebus bellicis plurimum pollerent,eſſentq; ob bellum gallicum, quod ſuperiori libro huius rei gratia memorauimus, populo Romano infenſiſſimi,præmiſerat eò qui illorum animos donis conciliarent,&tranſitum alpium ſpecularentur: Sperabat enim bellum ſibi duntaxat in Italia gerendum, ſi per anguſtos alpium ſaltus fauentibus Gallis incolumem traducere exercitum poſſet. Reuerſis itaq; nuncijs,ubi expectationem ac deſiderium Gallorum intelligit, tranſitumq; alpium difficilem ſanè ac laborioſum, non tamen uſquequaq; inacceſſum eſſe,inſtante iam uere copias ex hibernis aduocat. Allatus per idem tempus de hijs quæ Carthagini geſta erant ad eum nuncius indignationē eius aduerſus Romanos auxerat: ſpem uero de fide ac beneuolentia ſuorum mirifice confirmauerat. Itaq; quamprimum copiæ omnes in unū conuenerūt, Annibal aduocata concione non iam occulte, ſed palàm milites uarijs adhortationibus ad bellum contra Romanos incitat, ut ipſe paulo ante, ut cæteri Carthaginenſium duces, ob expugnatum Saguntum poſtulati ad ſupplicium fuerint, edocet fertilitatem opesq; prouinciæ ad quam profecturi ſint: præterea amicitiā atq; ſocietatem Gallorum oſtentat. Quibus dictis cum animos omnium alacres, & nihil magis quàm diſceſſum expectantes animaduerteret, fidē ac uirtutem eorum laudat, dieq; profectionis indicto concionē dimittit. Paratis interea omnibus quæ ad iter neceſſaria erant,ut primum ſtatutus dies aduenit cum nonaginta millibus peditum, equitum duodecim millibus profectus, Iberum traiecit. Nec multis interiectis diebus Ilergetes, Barguſios, Auſetanos, Aquitaniam, cæteraq; uſq; ad Pyreneum montem oppida ſubegit,ut omnium opinione celerius, ita non ſine multis atq; atrocibus prælijs, ac plurimorū militū cæde. Oræ huic omni præfecit Hannonem, quem Barguſijs etiam dominū conſtituit, quod magis huic populo diffideret, ob amicitiam qua aſtricti cum Romanis erant; decem millia peditum Hannoni ad præſidium tuendæ regionis dedit, & equites mille: omnia eorum qui cum Annibale proficiſcebantur, impedimenta eidem reliquit: Totidem ferè ex Hiſpanis militibus domū remiſit,tum quia grauari eos longinquitate uiæ,inſuperabiliq; alpium tranſitu ſenſerat,tum ut cæteris quoq; præberet ſpem in patriam quandoq; reuertendi,nec minus ut hoc uidentes Hiſpani, quos domi reliquerat,alacriori animo, ſi quando ſupplementi uſus foret, in Italiam proficiſcerentur. Ipſe cum reliquis copijs, numero quinquagentis millibus peditum, equitum ferè nouem millibus Pyreneum trāſgreſſus ad proximum Rhodani oſtium tendit, non tam multitudine, quàm uirtute militum ſtipatus, utpote qui trium & uiginti annorum duriſſima militia inter Hiſpanas gentes exercitati uictores ſemper extiterant. Verum ne ob ignorationē locorum hæc pars obſcurior foret,referendum breuiter cenſuimus, unde diſcedens Annibal, quibus quantisq; locorum ſpacijs ſuperatis, quas Italiæ partes ingreſſus fuerit:neq; ipſas locorum appellationes adiecimus,ut quidam hiſtorici faciunt, putantes ita prorſus rem omnem perfecte intelligi, ſi nomina locorum in notitiam uenerint. Atqui ego qui dem,ita cenſeo, in relatione locorum quorum cognitionem habemus,plurimum momenti nomina afferre,& ut facilius intelligantur res ipſæ, & pertinacius memoriæ hæreant. Vbi uero loca ipſa ignota ſunt,ſimilem eſſe appellationem eorum ijs uocibus, quæ præterq; quod aures percutiunt,nullam prorſus ſignificationem habent:ita fit ut cum mēs noſtra nihil omnino ex eo nomine comprehendat,neq; id referre ad aliquid ſibi cognitum poſſit,uana penitus atq; inutilis narratio fiat. Quamobrem inueſtigandus modus eſt,quo de locis incognitis loquentes, quatenus liceat auditores in

notionem

notionem ueri trahamus. Prima igitur & maxima, & omnibus hominibus cõ munis notio est, diuisio huius quo claudimur mundi, per quam omnes etiam ineruditi ortum, occasum, meridiem, septentrionem nouimus. Secunda est, per quam unicuiq; supradictarum partium partes orbis terrarum accommodantes, in cognitionem locorũ quæcunq; uidimus quodammodo deuenimus. Sed cum orbis terrarũ multæ partes sint, quædam inhabitabiles, aliæ contrario quàm nos situ ab Antichthonibus habitæ, in præsentia de situ duntaxat eius plagæ quam nos incolimus dicendum. Hæc cum in tres partes diuidatur, unam Asiam uocant, Africam aliam, tertiam Europam. Hanc diuisionẽ mare nostrum, & duo inclyti amnes faciunt, Tanais & Nilus. His Asia à reliquis partibus diuiditur, ingenti perpetua fronte uersa ad orientem, tamen meridiem atq; septentrionem duobus lateribus aspiciens. Africa uero ab Asia quidem Nilo, ab Europa mari nostro separatur, uersaq; ad meridiem nihilominus ad Iberum occasum usq; ad columnas Herculis protenditur. Itaq; hæ duæ partes, si quis in uniuersum cõsideret, meridiem ab oriente interpositione nostri maris uidentur segregare. Europa autem septentrionem uersa ab oriente utriq; opponitur, extenditurq; usq; ad occasum. Eius præcipua pars septentrionem spectat intra Tanaim & Narbonem fluuiũ, qui non longe distat ab ora Massiliæ ac Rhodani ostijs, quæ in Sardoum defluunt mare. Hanc omnem regionem Galli habitant à Narbone usq; ad Pyreneum montem, extenditurq; à mari nostro ad oceanum. Reliquam uero Europæ partem à Pyreneo ad occasum, hoc est usq; ad columnas Herculis, à latere circuit mare nostrum, ab altera oceanus. Ora quæ mari nostro abluitur, usq; ad columnas Herculis Hispania uocatur: pars quæ oceanũ spectat cõmune quidem nomen non habet, ut quæ recens in cognitionẽ nostram uenit, sed longe lateq; à barbaris colitur, de quibus suo loco particulatim dicemus. Nam quemadmodum ea regio quæ iuxta Aethiopiã est, ubi Asia atq; Africa iunguntur, usq; in nostram ætatem ignota est, nesciturq; utrũ perpetua sit & continẽs, an claudatur pelago: ita omne id quod intra Tanaim atq; Narbonem ad septẽtrionem uergit, usq; in præsentem diem ignoratur: somniantq;, si qui de ijs uel loquuntur aliquid, uel scribunt. Enimuero hæc referre operæpretium fuit, ne ijs, qui eorum locorum ignari sunt, obscura omnia forent quæ scripturi sumus, sed per eas cœli ac terræ regiones, quatenus fieri posset, in cognitionem ueri trahererentur. Nunc ad rem redeamus. Carthaginenses ea tempestate omnẽ Africæ oram tenebant, quæ mari nostro abluitur, ab aris Philenorum haud multum distantibus à magna syrte usq; ad columnas Herculis. Continet ea longitudo sexdecim millia stadiorum: transgressiq; paruum fretum, quod inter Africam atq; Europam interiacet, omni Hispania potiti erant usq; ad Pyreneum montẽ, qui eam prouinciam à Gallis diuidit. Distat autem hic locus ab angustijs freti, ubi sunt columnæ Herculis, circiter octo millia stadiorum; inde ad nouam Carthaginem, unde Annibal in Italiam transiturus mouerat, stadiorum tria millia. Hæc ab Ibero duobus millibus & sexcentis stadijs distat. Iberus uero ab exitu Rhodani tribus millibus & ducentis. Ita enim summa cum diligentia dimensa ea loca per Romanos fuere. Exitus uero Rhodani à radicibus alpium, unde in Italiam transitur, mille & trecentis: reliquæ alpes mille & ducentorum stadiorũ spacio continentur. Quibus transactis statim obuia fit ea pars Galliæ qua Padus fluit. Itaq; à noua Carthagine usq; ad Italiæ fines nouem millium stadiorũ iter facere Annibalem oportebat. Quod si longitudinem uix animaduertas iam ferè dimidium itineris confecerat: Si uero difficultatem locorum aspexeris, maior pars profectionis supererat. Annibal igitur omni conatu Pyreneum transgrediebatur, non sine metu Gallorum, ne forte situ locorum freti transitum

eius in Italiam prohiberent. Interim Romã de iis, quæ Carthagini dicta actaq; per legatos fuerant, perlatum, & simul Annibalem omnium opinione celerius Iberum cum exercitu transgressum, aduentum in Italiam maturare. Quæ res nõ paruum metum patribus iniecerunt, eo maxime quod conciturum aduersus se auidas semper armorum gallicas gentes augurabantur. Igitur statim electis iam Consulibus prouincias nominant, P. Cornelio Hispaniã, T. Sempronio Africam cum Sicilia. His sex legiones in eum annum decernunt, sociorum quantũ ipsis uideretur, classis quantum parari posset. Dum Romæ scribuntur milites, classisq; & commeatus, & cætera ad transfretationem necessaria parantur, omni studio ad perficiendas colonias incumbunt, quas circa Padum in Gallia nuper inchoauerant. Iam ædificata erant oppida, oppidanis ut intra triginta dierũ spacium adessent mandatum, decreta singulis coloniis sex millia hominum: quæ citra Padum ædificata Placentia, quæ ultra, Cremona appellata. Eam rem grauiter & iniquo animo ferentes Boii, nec ueterum irarum immemores, ubi Carthaginensium aduentum compertum habuere, à Romanis defecerunt, dimissis obsidibus quos superiori bello, sicuti memorauimus, dederant: arreptisq; repente armis, & ad id ipsum sollicitatis Insubribus, tantum tumultum in agrum supradictis coloniis assignatum fecerunt, ut perterrita ita omnis multitudo unà cũ triumuiris Romanorum, qui ad diuidendos agros uenerant, Mutinam confugerit: Quos persecuti Boii urbem obsidione cinxerunt. Cum aliquantisper obsidio durasset, simulari cœptum de pace: euocatiq; à Gallorum principibus ad colloquium legati, contra ius gentium, ac uiolata fide cõprehenduntur, negantibus Boiis, nisi sui obsides sibi redderentur, eos dimisuros. Cum hæc de legatis nunciata essent, L. Manlius prætor, qui tum in hiis locis cum copiis erat, ira accensus subsidiũ ferre obsessis maturat. Quod ubi Boii intellexere, in sylua quæ uiæ propinqua erat insidias ponunt, uenientemq; inexploratò hostem aggressi magnam partem Romanorum cædunt: reliqui ægre in apertos cãpos emersere: Vbi refectis aliquandiu militum animis, cum nihilominus instare post terga Boios animaduerterent, præcipiti fuga Cannetum uicum contendêre. Qui tumultus postquam est Romã perlatus, patres ueriti ne diuturna obsidione præsidium Romanorum periclitaretur, Attilium prætorem cum copiis delectu nouo Consulis cõscriptis auxilium ferre obsessis iubent: Consuli, ut in eorum locum nouum delectum habeat, mandant. Hic fuit gallicarum rerum usque ad aduentum Annibalis status. Consules interea paratis omnibus necessariis Roma profecti, P. Cornelius in Hispaniam cum sexaginta longis nauibus, Sempronius in Africam cum centum & sexaginta quinqueremibus. Hic tanto impetu res bellicas aggressus tantum in Lilybæo apparatum undiq; congessit, ut mox ipsam Carthaginem obsessurus uideretur. Cornelius uero per oram Hetruriæ ac Lygurum profectus, quinto die peruenit Massiliam, proximũq; Rhodani ostium (nam pluribus diuisus amnis in mare decurrit) cum classe ingressus est. Hic cum Annibalem superare iam Pyreneos montes didicisset, satis tamen adhuc eum putabat abesse, tum propter difficultatem loci, tum ob multitudinẽ Gallorum, qui frequentes circum ea loca habitabant. Verum Annibal incredibili celeritate Gallis omnibus partim pretio, partim metu pacatis, ad Rhodani transitum per maris Sardoi littus cum exercitu properabat. Quod postq; Consul intellexit, etsi inops consilii erat ob celerem Annibalis aduentum, nullum tamen optimi ducis officium prætermisit. Eductos è nauibus milites à iactatione maritima refecit. Tribunos quonam in loco occurrendum hostibus foret edocuit, trecentos delectos equites ducibus Massiliensibus, & auxiliatoribus Gallis ad explorãda hostium consilia præmisit. Annibal iam Rhodano propinquus

quus transfretare quamcelerrime festinabat. Itaq; aduocatos omnes fluminis accolas muneribus sibi conciliat. Ab hijs lintres magna multitudine, & paratos ad quotidianum illorum usum lembos emit, nouas item lintres cauari ex singulis arboribus iubet. Quod etiam milites ipsi & copia materiæ, & facilitate operis inducti faciunt. Vnde uix duorum dierum spatio tantũ nauium lintriumq; comparatum est, ut abunde ad traijciendum sufficeret, singulis laborantibus, ne sociorum auxilio indigerent, sed proprijs lignis se suaq; transueherent. Inter hæc ad ulteriorem ripam fluminis maximus barbarorũ numerus confluxerat, quo Carthaginenses à transitu Rhodani arcerent. Quod ut aduertit Annibal, intelligens se neq; ui traijcere flumen posse, hostibus ex aduerso omnem ripam obtinentibus, nec tutò ibi consistere, ne undiq; à barbaris circunueniretur, prima noctis uigilia Hannonem Bomilcaris regis filium cum parte copiarum mittit. His duces itineris nonnullos ex incolis loci tradit, qui per ripã Rhodani aduerso flumine ad ducenta stadia profecti supra paruæ insulæ circunfusum amnem constiterunt: Nam quia illic diuidebatur aqua, non immerito minus altus esse alueus existimabatur. Cæsis igitur e uestigio arboribus rates fabricatæ, quæ ad uirorum, cæterarumq; rerum transfretationem sufficerent. Ita impediente nemine tuti Rhodanum traiecerunt, nactiq; locum natura munitissimum, corpora nocturno itinere, ac labore operum confecta quiete unius diei refecerunt, omnibus ad consilium opportune exequendum intentis. Iam idipsum Annibal cum cæteris copijs facere maturabat. Sed eum angebat consilium traijciendorũ elephantorum, qui numero septem & triginta erant. Igitur in sequenti nocte qui fluuium transierant, cum primum lucescere aurora cœpit, per ripam fluminis profecti aduersus barbaros, quos conuenisse ad eum locum diximus, cõtendunt. Annibal autem paratas habens copias, omnes iubet ut ad traijciendum se præparent, lembos equitibus impleant paratis instructisq; ad bellum, ut, si ita res ferat, extemplo egressi usui forent. Lintres uero expediti occupent, peditesq; ut maiore tranquillitate fluminis tutius traducerentur, undarumq; impetum firmius sustinerent, superiori parte fluminis ad dexteram lembos ponit, quo uehementiorẽ illum, ac præcipitem aquæ fluxum exciperent: equos à puppibus nantes loris trahi iubet tres & quatuor simul, duobus uiris ad utrunq; latus puppis sedentibus. Quo factum est, ut maior pars equorum in prima transfretatione traduceretur. Hæc autem conspicati barbari, ingenti tumultu relictis castris passim temereq; in ripam concurrunt, ueluti nullo negocio transitum hostibus prohibituri. Annibal aliquandiu commoratus, ubi appropinquare suos ex prodito fumo, uti conuenerat, intellexit, dat simul omnibus signum ad traijciendum. Quo uiso repente Carthaginenses ingenti clamore facto traijcere amnem, atq; impetum fluminis omni conatu perrumpere nituntur, certantq; inter sese, qui primus ad ulteriorẽ ripiam perueniat. Ita cum iam utraq; ripa à Carthaginensibus teneretur, omnesq; cum ingenti uociferatione flumen traijcerẽt, Galli cum uarijs ululatibus more suo pæana canentes, arcere summo impetu hostem nitebantur. Terribilis aliquandiu tumultus, uisuq; horrendũ certamen fuit. Galli omnes derelictis tentorijs ad flumen confluxerant. Mox Hanno cũ suis aderat: Horum pars in castra impetum faciebat, reliqui à tergo pugnantes premebant. Galli nouitate rei obstupefacti, pars in castra, ut ea ab hostibus tutarentur recurrunt, alij nihilo segnius pugnæ insistunt. Annibal ubi consilium sibi ex sententia successisse animaduertit, hortatur suos, ut pristinæ uirtutis memores, hostem forti animo propulsent. Ita omnes facto impetu in medium irrumpunt. Tandem Galli, & quia nullo ordine prælium inchoauerant, & improuisa Hannonis legione perterriti, se turpi fuga in uicos suos receperunt.

Dux Carthaginensium uno tempore flumine atq; hostibus superatis, reliquas copias per ocium traijcit. Ita cum omnes breui tempore ad ulteriorem ripā peruenissent, spernens iam gallicos tumultus castra locat: atq; ita per quietem in ripa fluminis eam noctem egit. Postridie cum audisset Consulem Romanorum cum classe ostia Rhodani ingressum, Numidas equites quingentos misit speculatum, ubi & quantæ copiæ hostium essent, quid ue pararent. Interim traijciendis elephantis per magistros dari operam iubet: ipse aduocata cōcione, regulos qui ex Transpadana Gallia ad se uenerant, acciri fecit. Hij per interpretem multitudinem allocuti, ad transitum alpium hortantur, se cæterosq; Galliarum incolas auxilio eis futuros pollicentur: iter fore tutum, & nulla re necessaria egēs: nec difficilem sanè alpium transitum esse, loca ad quæ profecturi sint omni genere rerum opulentissima habituros: præterea eiusmodi socios, quorum uirtus non parū præteritis temporibus populo Romano formidolosa fuerit. Hijs atq; alijs huiusmodi dictis reguli discessere. Post hos Annibal ingressus, primum quidem præteritas res gestas multitudini commemorat. In quibus eos per tot discrimina bellorum, consilium ac sententiā suam secutos, uictores sæpenumero fuisse refert, nunquam minus prospere rem gessisse. Dehinc hortatur, ut magno fortiq; animo sint, scientes maiorem partem laborum iam emensam esse, superato difficillimo amne, & sociorum beneuolentia ac promptitudine parata. Proinde curam omnem gerendarum rerum sibi relinquant, ipsi tantummodo, quando opus fuerit, dicto ducis obedientes sint, pristinæ uirtutis, rerumq; à se fortissime gestarum memores. Hijs dictis cum multitudinem alacri uultu animi audaciam præ se ferentem uidisset, uniuersos laudauit: dehinc deos secundū morem precatus abijt, indicto militibus ut corpora curarent, seq; in posterū ad discessum accingerent. Vix dissoluta concio erat, cum Numidæ, quos speculatum missos supra diximus, fusi profligatiq; ab hostibus redeunt: Etenim cum non longe à proprijs castris equitibus Romanis, qui ex eadem causa missi à Scipione fuerant occurrissent, tanto ardore utriq; conseruerunt manus, ut ex Romanis & Gallis ad centum quadraginta equites ceciderint, ex Numidis plus quàm ducenti. Romani Carthaginenses usq; ad castra persecuti, perspectis diligentissime omnibus ad Consulem reuersi sunt, præsentiamq; hostium, & certamen cum Numidis habitum indicarunt. Quibus auditis P. Cornelius Scipio haud cunctandum ratus impedimēta nauibus imposuit: ipse coactis copijs per Rhodani ripam profectus, ueluti cum hostibus conflicturus maturat iter. Annibal postridie eius diei, quo habita concio erat, tum prima luce equitatum omnem uersus littus ueluti in præsidio disponit: peditum uero multitudinem è castris motam paulatim procedere iubet, ipse ut elephanti ocyus traijciantur, omni sollicitudine intendit. Eorum traijciendorum consilium huiusmodi fuit: Compluribus paratis ratibus duas inuicem copulatas à terra in amnem porrigunt, latas pedes quinquaginta: hijs alias duas à parte ripæ adijciunt, quas ne secunda aqua deferrentur, compluribus retinaculis ualidis ad arbores parti ripæ superiori eminentes alligant. Erat earum longitudo ad ducentos pedes: post alias duas rates, quæ reliqs longe maiores erāt, extremis illis leuiter adnectunt, quo haud difficulter solui possint. Ab hijs pendebāt funes aliqui, qbus ab actuarijs nauibus, postq; dissolutæ à cæteris ratibus essent, trahi in ulteriorē ripā ualerēt. Postremo eas oēs humo tegūt, ut beluæ per eas sine pauore ueluti per solum progrederent. Hoc apparatu facto, elephāti, q Indis ubiq;, præterq; in undis, parere cōsueuerant, per stabilem ratē tanq; per uiā prægredientibus duabus fœminis agūtur: qui ubi in extremas rates applicatas trāsgressi sunt, extēplo resolutis quibus leuiter annexæ erant uinculis, ab actuarijs nauibus pertrahuntur, nihil

sanè

sanè trepidantes, donec continenti agebantur: ubi uero soluta à cæteris rate in altum se uehi cernebant, undiq; formidine capti cedentibus ab aqua extremis, aliquantum turbationis edebant: quietem tamen timor ipse faciebat, omni ex parte aquam circunspicientibus feris. Ita primis expositis, alij deinde repetiti, traiectiq; sunt. Quidam timore sæuientes in flumen deciderunt, qui tamen peremptis rectoribus incolumes euasere: siquidem & pondere isto stabiles, & magnitudine prominentiũ extra aquã narium, quibus emittere si quid ebiberant, ac respirare poterant, pedetentim uadis progressi, ad ulteriorem ripam recti peruenerunt. Traiectis itaq; elephantis, Annibal cum hijs atq; omni equitatu aduersa Rhodani ripa mediterranea Galliæ petit. Rhodanus tribus fontibus surgit supra maris Adriatici intimum sinum: deinde Lemano lacu acceptus tenet impetum, seq; per medium interagens egreditur, & inde in Occidentem ablatus aliquandiu Gallias dirimit, post cursu uersus meridiem adducto defluit in mare Sardoum. Eam partem fluminis, quæ ad septentrionem uergit, incolunt Galli, quos Druentes uocant. Latus uero quod meridiem spectat, terminant alpium saltus, qui ad septentrionem eriguntur. Campos autẽ circa Padum, de quibus supra memorauimus, à Rhodano diuidunt alpes, quæ à Massilia incipiẽtes usq; ad intimum maris Adriatici sinum protenduntur. Has tunc prætergressus Annibal, à locis qui circa Rhodanũ sunt, in Italiam uenit. Hoc loco scriptores quidam, dum magnitudine rei perterrefacere legentium animos student, non animaduertunt labi se in duo ab historiæ lege alienissima. Siquidem & falsa scribere, & planè inter se repugnantia coguntur: simul enim Annibalem, quem & scientia rei militaris, & animi magnitudine omnino imitabilem uolunt, omnis prorsus consilij atq; rationis expertem ostendunt: simul nullum exitum mendacio reperientes, ad deos & deorum filios confugiunt: nam cum iter alpium adeo immensum atq; asperum faciant, ut non solum equitibus, impedimentis, atque elephantis, uerumetiam ipsis leuis armaturæ peditibus inuium, inaccessumq; sit, præterea etiam tantam in eo solitudinem, ut nisi quis deus, aut heros ducem se itineris præbeat, proculdubio omnes copiæ per loca prærupta eant perditum, apertissime in utrunq; labuntur errorem. Primum enim quis ducum Annibale imprudentior erit? qui tot copijs, taliq; exercitui præfectus, in quo spem omnem bene gerendarum rerum reposuerat, neq; uias, neq; loca, ut ipsi asserunt, nec quà iret omnino, nec ad quos tenderet, sciebat? nam quod cæteri post maximos conflictus etiam in summa desperatione rerum non faciunt, id isti fecisse Annibalem in tanta spe, ita florente exercitu uolunt: Quo quid ineptius dici potest? At quod de solitudine, atq; asperitate locorum dicunt, apertius etiam mendacium indicat: neq; enim referunt ut Galli Rheni accolæ, non semel, neq; bis ante id tempus in Italiam uenerint, neq; ut olim cum magno exercitu superatis alpibus in subsidium Cisalpinorũ contra populum Romanum uires aduocarint, neq; ut ipsis etiam in alpibus multorũ hominũ gens habitet, sed hæc omnia ignorãtes, deum quendam inquiunt apparuisse Annibali, iterq; monstrasse. Quo fit, ut tragœdis potius, quàm historicis similes uideãtur: nam ut illi frequenter dramata sua aut dijs aliquibus, aut machinis terminant, quod falsa, irrationabiliaq; principia sumpserunt, ita hij rerum gestarum scriptores simile quiddam patiunt, & dum falsa sumũt exordia, tandem ad deos aliquos, siue heroas confugere cogunt: nam qui fieri potest, ut ex falsis initijs ueri fines sequant? Atqui Annibal non talem se, qualem hij tradunt, sed callidum simul ac prudentem ducem præstitit: quippe & fertilitatem regionis, ad quam festinabat, & incolarũ aduersus Romanos odium diligentissime scrutatus est, & in

aſcenſu alpium, quod aſperum difficileq́ iter erat, duces habuit accolas locorũ
quos iam ad bellum contra Romanos in ſententiam ſuam traxerat. Quibus de
rebus nos quidẽ eo audacius ſcribimus, quod & ab hijs didicimus, qui ea tem-
peſtate rebus interfuerunt, & ea loca ipſi uidimus, ob eam ſolummodo cauſam
eò profecti, ut alpes conſpicaremur. P. Scipio Conſul Romanus, triduo poſt-
quam Carthaginenſes à ripa Rhodani mouerãt, ad caſtra hoſtium animo præ-
liandi profectus, ubi deſerta munimenta uidet, obſtupefactus aliquandiu con-
ſtitit: quippe ſibi perſuaſerat, hoſtem nunquã per ea loca in Italiam facturũ iter,
tum ob aſperitatem uiarum, tum ob incolentium barbarorũ multitudinem. At
ubi audaciam Carthaginẽſium perſpexit, extemplo ad mare ac naues reuerſus,
conuocari copias iubet: & fratrem quidem in Hiſpaniam, ne ea pars nuda præſi
dio foret, cum parte copiarũ mittit: ipſe rurſus in Italiam reuertitur, facilius per
eum modum, tutiusq́ deſcendenti ab alpibus Annibali occurſurus. Annibal
quartis caſtris ad inſulam peruenerat, locum & multitudine hominũ, & feraci-
tate regionis prædiuitem. Cui propterea Inſulæ nomen inditũ, quod ibi Arar,
Rhodanusq́ ex alpibus decurrentes aliquantũ agri amplexi defluunt in unũ,
faciuntq́ inſulam & figura, & magnitudine ſimilem ei, quæ in Aegypto Delta
appellatur, niſi quod illic latus unum mare efficit, cum quo duo amnes coniun-
guntur: hic uero difficiles atq́ aſperi montes, & planè inacceſſi. Eò cum applicu
iſſet Annibal, reperit duos fratres inuicem de regno diſſidentes, & utrunq́ iam
alteri cum exercitu oppoſitũ: uocatus abq́ eo, qui natu grandior erat, rogante
ut ſibi paternum imperium reſtitueret, haud minus paruit, peropportunũ id re-
bus ſuis fore arbitratus. Excluſo igitur fratre minore, imperioq́ maiori tradito
non ſolum cõmeatum, rerumq́ omnium copiam ob id meritum tulit, uerum-
etiã arma omnia renouata, & additæ ueſtes, quas infames frigoribus alpes præ-
parare cogebant: præterea quod max[illegible]n fuit, comitante cum exercitu rege
per Allobrogum regionem integris omnibus copijs ad alpes uſque perductus
eſt. Ita cum intra decem dierum ſpacium à Rhodano profectus circiter octin-
genta ſtadia confeciſſet, conſcendere alpes cœpit: ubi mox maxima pericula
oblata ſunt: nam quandiu campeſtri itinere progreſſi Carthaginenſes fuerant,
duces Allobrogum cum bona pace tranſire omnes permiſere, partim equites
ueriti, partim præſidium comitantium Gallorum: ubi uero & illi domum reuer
ſi, & hij loca aſpera, difficiliaq́ conſcendere cœperũt, congregata Allobrogum
multitudo ingens opportuna præoccupat loca, per quæ neceſſariò tranſire An-
nibalem oportebat: qui ſi in ualles occultiores inſediſſent, coorti repente in pu-
gnam, magnam profecto ſtragem Carthaginenſibus dediſſent. Sed uiſi pro-
cul ab Annibale non tam hoſtibus, quàm ſibijpſis obfuere: etenim cum aſpe-
xiſſet Annibal opportuniſſima quæque loca tenere barbaros, conſiſtere ſigna
iuſſit, caſtrisq́ inter confragoſos ac præruptos ſaltus locatis, quodſdam ex Gal-
lis, quos ſecum habebat, ad uiſenda loca, explorandamq́ hoſtium intentionem
atq́ omnem apparatum præmiſit: per quos cum comperiſſet, hoſtes interdiu
tantum in hijs locis conſiſtere, nocte uero in propinquã urbem ad ſua quenq́
tecta dilabi, tali conſilio uſus eſt: Prima luce aperte cum omnibus copijs ſubijt
tumulos, tanquam ui interdiu per medios hoſtes erupturus: cum uero hoſti-
bus appropinquaſſet, caſtra eo in loco diligentiſſime muniuit: tum ubi primum
facta nocte digreſſos tumulis montanos ſenſit, plurimis ignibus accenſis ma-
iorem partem exercitus ibi reliquit: ipſe cum expeditis acerrimo quoq́ milite
raptim anguſtias euadit, & in hijs tumulis, quos hoſtes tenuerant, conſedit.
Quo facto, ubi primum orta luce id conſpicati ſunt barbari, immobiles pa-
rumper conſtitere: deinde uidentes iumentorum, equitumq́ multitudinem in

anguſtijs

anguſtijs omne agmen turbare, quicquid eis terroris adieciſſent, ſatis fore ad perniciem arbitrati, per inuias rupes diuerſis è locis concurrunt. Tum uero non tam ab hoſtibus, quàm ab iniquitate locorũ Carthaginenſes oppugnabantur, equis maxime, iumentiſq; ingentem ſtragem hominum ac rerum facientibus: nam cum præcipites & diruptæ utrinq; anguſtiæ forent, multa iumenta ex immenſa altitudine cum ſarcinis inſtar maximæ ruinæ deciderunt: ſiquidem icti, aut uulnerati equi, partim terrore, partim dolore uulnerum conſternati incredibilem turbationem in tanta locorũ anguſtia faciebant. Quæ conſpicatus Annibal, cum nullam in fuga ſpem ſalutis repoſitam intelligeret, iumentis qui ſarcinas ferebant amiſſis, ex ſuperiore loco cum hijs quos ſecum per noctem tenuerat, ingenti impetu decurrit. Quo facto etſi magnã partem hoſtium fuderit, tamen è ſuis quoq; multos interemit: ſiquidem auctus ex utriſq; tumultus multos paſſim præcipites faciebat. Tandem igitur Allobrogibus partim inter certandum interemptis, partim turpiſſime fugatis, Annibal quod reliquũ fuit impedimentorũ atq; equitum, uix & non ſine graui labore traduxit, coactiſq; copiarum ſuarũ reliquijs, ad caſtellum unde Allobroges exierãt, profectus, quod uacuum cuſtode erat, nullo negotio cepit. Id ei magnam non ſolum in præſens tempus, ſed etiam in futurũ rerum neceſſariarum cõmoditatem præſtitit: nam in præſentia quidem magnam equorum atq; iumentorũ multitudinem, præterea etiam captiuorũ tulit: in futurum uero frumento ac pecoribus per triduum exercitum aluit: & quod fuit pluris faciendum, cæteros alpium accolas perterruit, ne quid tale moliri in poſterũ auderent. Eo igitur in loco uno die quietem egit: deinde cum copijs profectus, reliquis duobus diebus aliquantum uiæ confecit: quarto dehinc die rurſus in maximũ periculum prolapſus eſt. Ventum erat ad frequentem cultoribus alium inter montana populum: hij ut dolo circunuenirent Pœnos, unà conſpirauerant. Aduenienti igitur Annibali obuiam procedunt, florentes capiti corollas geſtantes: quod ferè apud barbaros pacis, atq; amicitiæ ſignum eſt, quemadmodum apud Græcos caduceus. Annibal haud temere credendum barbaris arbitratus, uoluntatem intentionemq; eorum callide perquirit. Hij placere ſibi de captiuitate ciuitatis, & interitu aduerſantium Gallorum reſponderunt, ſeq; obedienter poſthac imperata facturos, ut qui nec facere, nec pati iniuriam uelint: & ad fidem promiſſorum obſides ſe Annibali daturos pollicentur. Quod etſi diu Annibalem conſilij dubium fecerit, ſuſpicatus tamen hæc ſi æquo animo accipiantur, mitiores fortaſſe barbarorum animos facere poſſe: ſi uero repudientur, eoſdem aperte hoſtes ſibi futuros, benigne illis reſpondendo accipere ſe eorum amicitiam ſimulauit. Illi cum iam non ſolum obſides dediſſent, uerum abunde ſubminiſtraſſent commeatum, & deniq; ſeipſos in Carthaginenſium manibus poſuiſſent, tantum fidei ab Annibale meruerunt, ut hijs ducibus per loca difficilia uti non dubitarit. Cum igitur biduo iter feciſſent, uentumq; eſſet in anguſtiorem uallem, & ex parte altera iugo ſubiectam, barbaris undiq; ex inſidijs prorumpentibus in tantum periculi Carthaginenſes inciderunt, ut ad extremã penè perniciem peruenturi fuerint, niſi Annibal nondum ſatis fidei Gallorũ credens, ac futura planè proſpiciẽs, elephantos equiteſq; in primo agmine collocaſſet, ipſe poſt cum robore peditum ſollicitus circunſpectanſq; omnia à tergo ſecutus eſſet: hijs enim ita in præſidio diſpoſitis, minorem contigit cladem fieri. Et tamen ingens hominũ, & equorũ, iumentorumq; numerus perijt: quippe hoſtibus imminens iugũ tenentibus, & nũc ſaxa eminus in agmen deuoluentibus, nunc cominus frequenti ictu lapidum manibus ipſis percutientibus, in tantũ periculum uentũ eſt, ut neceſſe fuerit Annibalem noctem unà cum medietate copiarũ ſine equitibus atq; impedimẽtis agere.

Poſtero

Poftero die iam fegnius intercurfantibus Gallis, cum equitibus atq; impedimentis iunctus faltū fuperat, barbaris quidem iam aperto bello minime occurfantibus, fed latronum more modo primum, modo nouiffimū agmen infeftantibus, prout uel tempus, uel locus opportunitatem faciebat. Magnū Carthaginenfibus ufum elephanti præbebant: nam quacunq; incederent, quia infuetis adeundi propius metus erat, eum locum tutum ab hoftibus faciebant. Nono die in iugum alpium peruentum eft: Ibi biduo ftatiua habita, partim ut incolumes milites labore feffos reficeret, partim ut reciperet perditos. Eo tempore plures equi, pluraq; iumenta, quæ delapfa rupibus in præceps ierant, fequendo ueftigia agminis, in caftra peruenere. Iam uix ea omnia oppleuerat loca occidente uergiliarum fydere, & feffos tædio tot malorū militum animos ueluti in defperationem adduxerat. Annibal id confpicatus, conuocatis militibus, hortari eos decreuit. Ad eam rem unam tantum occafionem habebat, propinquitatem Italiæ, felicitatemq; oftendere: ea enim ita alpibus fubiacet, ut fi quis utrunq; confideret, ueluti arx totius Italiæ effe alpes uideantur. Hanc igitur è promontorio unde longe lateq; profpectus erat, oftentat: inde fubiectos Alpibus circunpadanos campos: pofthæc amicitiam incolentium eam regionem Gallorum commemorat. Hijs uerbis recreatis paulifper militum animis poftridie eius diei deducere agmen cœpit: nihil iam hoftibus quidem, nifi per latrocinium tentantibus, fed non paucioribus ob locorum, niuiumq; afperitatē amiffis, quàm in afcenfu alpium propter hoftium incurfiones fuiffent: nam cum natura locus anguftus, præcepsq; foret, tum uero recenti niue omnia ufqueadeo obruta, ut nullum prorfus ueftigium callis appareret, neq; fuftinere fe à lapfu poterant, & qui parum titubaffent, continuo in præceps ferebantur. Verum hanc quoq; difficultatem æquo animo ferebant uiri tot iam malis ac laboribus affueti. Interea uentum ad rupem alteram, quam neq; elephanti, neq; iumenta pertranfire poterant: quippe anguftam natura uiam recens terræ lapfus circiter ducentos paffus anguftiorem fecerat. Hic rurfus turbari, affligiq; multitudo cœpit. Dux Carthaginenfium principio per loca inuia, nec ante eum diem trita, circundu cere agmen conatus, quoniam iter id niues infuperabile faciebant, à propofito deftitit. Sanè fupra ueterem niuem intactam noua præfentis anni nix deciderat: in ea quod recens lapfa permollis erat, & nullam ferè adhuc altitudinem habebat, facile ingredientiū pedes infiftebant: ubi uero tot hominū, iumentorumq; inceffu dilapfa erat, per nudam infra glaciem, & fluentem liquefcentis niuis labem ingreffi, ambobus fimul pedibus ruebant, quemadmodum in locis cœno lubricis, ac nullum recipientibus ueftigium folet accidere: & quod longe miferius erat, homines cum fiftere in lubrico ueftigium non poffent, proni decidentes, ubi fe uel manibus in affurgendo, uel genibus iuuare conarentur, tunc maiore impetu omnibus fimul membris defecti per præcipitia uolutabantur. Iumentā uero interdum quidem prolapfa glaciem fecabant: fed preffa oneris magnitudine, pedibusq; eorum indurata glacie perftrictis, moueri poftea inde nō poterant. Tum Annibal iumentis, atq; hominibus nequicquā fatigatis, omiffa præfenti fpe, caftra in iugo montis collocat, ægerrime ad idipfum purgato loco: dehinc multitudinem ad eam rupem, qua una effe tranfitus poterat, mundandam hortatus, uix tandem cum maximo labore id peractum. Via igitur equis atq; iumentis uno die fufficienter parata, confeftim eos traducit, & in locis iam niuibus uacuis caftrametatus ad pafcua difponit. Numidas interim parare elephantis uiam iubet. Hij uix triduo cum omni conatu beluas reduxerunt, & eas quidem propè fame confumptas: nuda enim funt iuga montium herbis atque arboribus, quod continuis rigeant niuibus hyberno æftiuoq; tempore. Mediæ

uero

uero conualles ab utroq; alpium latere læta pascua, atq; apricas arbores habēt, & humano cultu digniora loca. Annibal congregatis omnibus copijs, proseqni iter cœpit, & triduo post superatam, quam memorauimus, rupem in planū peruenit, magna parte exercitus amissa, partim ab hostibus fluminibusq; per totum iter direptis copijs, partim asperitate montium in transitu alpium absumptis, neq; uiris solum, sed equis etiam, iumentisq; compluribus. Hoc tandem modo Italiam, quinto mense postquā Carthagine noua discesserat, ingressus, alpibusq; quintodecimo die superatis, circumpadanos campos, & Insubrum gentem audacissime petit, ex Afris militibus superstites habens pedites circiter decem millia & ducentos, ex Hispanis ad octo milia, equitum ad summam sex millia: hoc enim ipsemet in columna, in qua multitudo omnis sui exercitus descripta est, apud Laciniū testatur. Per eadem tempora, quemadmodum supra diximus, P. Cornelius Consul, fratre in Hispaniam cum exercitu ad resistendum Asdrubali misso, Pisas ipse cum paucis nauigauerat. Hic igitur facto per Tusciam itinere, & à Manlio, Attilioq; prætoribus accepto milite, quem aduersus Boios tenebant, ad Padum festinat, ut cum hoste nondum refecto manum consereret. Verum nos quidem, quando & narrationem nostram, & utriusq; populi duces, & bellum ipsum in Italiam traduximus, antequā ad res in ea prouincia gestas ueniamus, breuiter nonnulla haud aliena ab hoc scribendi genere referenda existimauimus. Erunt enim fortasse qui à nobis quærant, quo modo cum Libycas, Hispanicasq; res pluribus superius uerbis attigerimus, nihil tamen dictum à nobis fuit, neq; de columnis Herculis, &, quod inter Africam Europamq; interiacet, paruo freto, neq; de exteriori Oceano, rebusq; ad eum pertinentibus, neq; de Britannicis insulis, neq; de stanni, aurîq; & argenti copia, quorum metallorum Hispaniæ feracissimæ sunt: hijs enim de rebus multa uariaq; inter se dissidentes historici ueteres cōmemorant. A nobis autem nō ideo hæc omissa sunt, quod ea ab historiæ lege aliena putaremus, sed eo consilio factum, ne in singulis partibus narratio nostra diuideretur, ne'ue audientes frequenter ab ipsa rerum gestarū serie auocaremus: iudicantes præterea huiusmodi res non diuisim, neq; præter propositum, sed suo loco ac tempore quamuerissime fieri possit, cōmemorari oportere. Quamobrem nemo admirari debet, si etiam in sequentibus libris, cum ad eiusmodi loca uentum fuerit, hanc partem prætermittemus: id enim consulto à nobis fit, & ob eas quas diximus, rationes. Si quis autē id protinus in singulis locis, singulisq; partibus audire uelit, nesciat se guloso conuiuæ merito comparari posse: nam quemadmodum ille, ubi primum discubitum uenit, appositos singulos quosque cibos degustans, neq; in præsentia uoluptatis aliquid capere, neq; in futurū utilitatis potest, quando nec saporem ullum perfecte sentit, & omnia simul congesta stomachum, digestionemq; impediunt: ita qui hoc ipsum legendis autoribus faciunt, nec præsentem aliquam percipiunt uoluptatem, nec utilitatis quippiam retinent in posterum. Quod uero hæc potissimū pars historiæ præter cæteras omnes ueriori correctione egeat, cum ex pluribus alijs, tum ex eo maxime liquet, quod omnes ferè antiqui scriptores conati situs, & proprietates extremarū orbis regionum referre, multis in locis longe aberrarunt à ueritate. Proinde non casu, nec præter intentionem, sed consulto contra eos dicendum, neq; reprehendendi ignorationem eorū gratia, sed potius laudandi, corrigendiq;: quippe quos non dubitamus, si hac tempestate fuissent, ipsos errorem suū fuisse emendaturos: siquidem superiori ætate raro quispiam inter Græcos reperiri potuit, qui extremas orbis partes scrutatum proficisci uoluerit, ob periculosum atq; insuperabile iter: multa enim ac penè innumerabilia mari terraq; pericula erant: quod si quis uel neces-

O sitate

sitate actus, uel sponte extrema orbis petiisset, haud tamen facile erat locorum situm, resq; in hijs partibus indagatione dignas perquirere, quod partim effera/tis barbarorũ nationibus occupabãtur, partim loca deserta, & uastæ solitudines erant. Adde, quod rem longe etiam difficiliorem diuersitas linguarum faciebat: neq; enim petere quippiam, neq; discere haud se inuicem intelligẽtibus licebat: nec minus laboriosum erat res uisas modeste postea referre, singulis quibusq;, ut res nouas augendo mirabiliores facerẽt, non parum à ueritate recedentibus. Quapropter si non solum difficile, sed penè impossibile fuit, ante hoc tempus ueram huiuscemodi rerum historiam haberi posse, nequaquam succensendum est antiquis rerum gestarum scriptoribus, si quid uel omiserint, uel deliquerint: quin potius quod inuestigare aliquid potuerint, laudandi sunt atq; admirandi. Nostra uero ætate cum & Alexandri Macedonis uires in Asia, & in reliquis or/bis partibus Romanorũ imperium cuncta nobis terra mariq; accessu facilia fe/cerint, liberatis præsertim hominũ animis bellorum cura, studioq; atq; ambitio/ne publicarũ rerum, ex quo maxima scrutandæ, indagandæq; in huiusmodi re/bus ueritatis opportunitas accidit, profecto operæpretium foret diligentius, ue/riusq; ea inuestigare, quæ maiores nostri ignorauerũt. Quod nos quidem omni studio conabimur facere, cum primum opportunũ huic rei locum nacti erimus: nihil enim nobis iucundius accidere potest, quàm si intellexerimus studiosos huiusmodi rerũ nostra opera ueritatis compotes fieri, cum præsertim non aliam ob causam tot labores, atq; pericula in peragranda Africa & Hispania, præterea etiam Gallijs, & hæc omnia circumeunte oceano susceperimus, quàm ut ueterũ scriptorũ ignorantiam emendantes, eas orbis partes hominibus nostris quàm notissimas faceremus. Nunc uero propositi nostri memores ad prælia, quæ in/ter Romanos, Carthaginenſesq; in Italiam sunt, reuertamur. Quantæ igitur co/piæ transgresso in Italiam fuerint Annibali, superius ostensum: post descensum alpium in ipsis montium radicibus castrametatus, principio reficere exercitum cœpit: erat enim non solum longo labore ascendendi, descendendiq; præterea inauditis locorum difficultatibus fatigatus, uerumetiam ex inopia cõmeatus, & corporum illuuie ac tabe squalida diuturna maciem contraxerat: pleriq; ex in/opia & labore intolerabili prorsus defecerant: neq; enim per tot millia passuum perq; loca adeo aspera ac difficilia uehere tanto exercitui necessariam stipem li/cuerat, & si quid erat uectum, maiori ex parte cum iumentis perierat. Quo factũ erat, ut qui pauloante à Rhodano cum triginta octo millibus peditum, equitũ uero circiter octo millibus discesserat, ei nunc uix medietas eiusmodi copiarum superstes foret. Horũ corpora ex longa fatigatione ueluti efferata erant. Quod cum dux Carthaginẽsium animaduertisset, peropportune in recreandis animis corporibusq; non solum militum, sed etiam equorũ reficiendis omne studium adhibebat. Post hæc cum exercitu profectus, Taurinos proximæ gentis (hij tum forte aduersus Insubres bellum mouerant, neq; satis credere fidei Carthaginen sium uidebantur) primo in amicitiam, societatemq; prouocare tentauit: deinde cum id parum Taurinos moueret, ualidissimã eorum ciuitatem aggressus, tri/duo expugnauit: interfectisq; aduersæ partis hominibus, tantum prope ea loca habitantibus barbaris terrorem iniecit, ut mox omnes se sponte Carthaginensi/bus dediderint. Cæteri uero Galli Padi accolæ libenter se, uti principio statue/rant, Annibali iunxissent, ni eos defectionis tẽpus operientes subitus Romani Consulis aduẽtus oppressisset. Porrò ea re cõmoti, quietem agebant. Nonnulli se exercitui Romanorũ comites addiderant. Quæ conspicatus Annibal, haud cunctandum amplius, sed procedendum audendumq; aliquod præclarum faci nus existimauit, quo reliquos ad sequendas Carthaginẽsium partes audaciores faceret.

faceret. Interea hæc animo uerſanti nuntiatur, P. Scipionem Padum iam cum exercitu tranſgreſſum, nõ longe abeſſe. Id principio ueluti parum credibile contempſit, ut qui meminerat, eum à ſe paucis ante diebus in Gallia prope Rhodani hoſtia relictum, à Maſſilia uero in Tuſciam tranſitum longum, ac perdifficilem eſſe intelligebat: ſimiliter à mari Tuſco per Italiam uſq; ad alpes aſperrimũ ac uix exercitui peruium iter. Verũ cum id certius multis eandem rem nuntiantibus comperiſſet, induſtriam ac celeritatẽ Conſulis maxime admiratus obſtupuit. Nec minori ſanè admiratione affectus Conſul: nam cum Annibalem exiſtimaſſet haud auſurum cum alienigenis copijs alpibus iter facere, aut ſi id foret auſus, manifeſte in itinere periturum, poſtquã eum non ſolum tranſcendiſſe alpes incolumem, uerum etiam aliquas Italiæ ciuitates expugnaſſe comperit, uix ſatis admirari audaciam hominis potuit. Romani quoq; ſimile quiddam ea tempeſtate paſſi fuere. Hĳ ultimo loco de excidio Sagunti audiuerãt. Quamobrem factis comitĳs, duo Conſules creati: eorũ alter in Africam ad inferendum Carthagini bellum, alter in Hiſpaniam aduerſus Annibalem miſſus fuerat. Tum uero repente ad eos perlatum, adeſſe cum exercitu Annibalem, & iam ciuitates quaſdam in Italia obſidere. Quo nuncio adeo obſtupefacti, perculſiq; ſunt, ut ſtatim Lilybæum ad Semproniũ miſerint aliquos, qui aduentũ hoſtium in Italiã ſignificarent, hortarenturq;, ut dimiſſis prouinciæ rebus, ſuis ferre ſuppetias maturaret. Sempronius ea re audita, extemplo dimiſit claſſem, & ut curſum in Italiam teneret imperauit: pedeſtres uero copias tribunis militum dedit, præſtituta die, qua omnes ſimul conuenire Arimini deberẽt. Ea eſt ciuitas in littore Adriatici ſita, ubi Eridani planities terminat, ad meridiem ſpectans. Per hunc modũ rebus ex omni parte motis, cum omnia accidiſſe præter ſpem atq; opinionem omnium uiderentur, ſe quiſq; ad futura omni ſtudio præparabat. Iam propè in conſpectu erant Annibalis, Scipionisq; exercitus, & dux uterq; adhortari ſuos pro conditione temporũ nitebatur. Annibal principio circunduci ad ſpectaculum omnem multitudinẽ iubet. Tum captiuos omnes montanos in medio uinctos conſtituit. Hĳ partim diutino labore uix ſqualidi, & inculti erant, partim ducis opera macie ſupra modum confecti: is enim, ut quod animo conceperat, perficere melius poſſet, grauiſſimos eis compedes adhibuerat, tum fame propè ad extremũ afflixerat, poſtremo detractis tunicis cædi loro miſerabiliter fecerat. Poſitis igitur in medio captiuis, gallica arma ante pedes eorũ proĳcit, qualia ſe induere Gallici duces in ſingulari certamine conſueuerũt: addit equos, ſagosq; multiplici arte perfectos: hinc captiuos rogat, qui eorũ ſingulari certamine contendere inuicem uelint, uictori præmiũ ea, quæ ſupra diximus, munera proponit: uicto, ut defunctus uita præſentiũ malorũ liberetur anguſtĳs. Cum omnes ad unũ paratos ſe ad pugnam magna uoce proclamarent: Annibal deĳci ſortes facit, & quos ſors tetigerat, armatos in pugnam iubet deſcendere. Id audientes captiui, eleuatis quiſq; in cœlũ manibus deos ut ſe in id certamen legerent, precari. Deiectis igitur ſortibus, hĳ quos fortuna in id certamen legerat, incredibili efferri lætitia, cæteri mœſti, ſollicitiq; eſſe. Vbi uero pugnatũ erat, qui ſupererant ex captiuis, non minus morientis quàm uictoris fortunã laudabant, ut qui multis eum maximisq; miſerĳs, quibus ipſi adhuc uiuentes premebantur, liberatũ eſſe intelligebant. Idem habitus animorũ inter Carthaginenſes erat: facta nanq; comparatione inter uiuentium adhuc calamitatem, eosq; qui alacriter dimicando bene occiderant, horum quidem miſerabantur: illorũ uero fortunam præcipue probabant. Cum igitur dux Carthaginenſium Annibal eiuſmodi ſpectaculo affectos multitudinis animos intellexiſſet, cõfeſtim concionem ingreſſus, iccirco ſe inquit captiuorum eiuſmodi ſpectaculum in præſentia præbuiſſe, ut

alienæ fortis exemplo in extimanda fortuna sua uterentur: simile nanque ipsis certamen, similia tempora fortunam attulisse, præmia etiam similia proposita: necesse enim uel uincere Carthaginenses, uel mori, uel uiuos in potestatem hostium uenire. Si uincerent, non equũ, aut sagum præmia habituros: sed omniũ mortalium beatissimos futuros esse, felicitate Romanorũ adepta: si uero inter certandum fortiter mortem oppeterent, omnium eos malorum expertes: quod si uicti cupiditate fortassis diuturnioris uitæ fugæ se cõmitterent, uel alio modo uiuendum sibi statuerent, omne genus miseriæ, & calamitatis experturos. Neminem esse adeo rationis inopem, qui si longitudinem emensi itineris, si multitudinem commissorum in uia præliorum reuocet in memoriam: tot præterea uiarum anfractus, tot fluminum insuperabiles meatus contempletur, speret se aliquo modo incolumem in patriam reuerti posse. Quamobrem oportere eos omni spe fugæ abscissa, quem animum in alienæ fortis exemplo paulo ante habuerãt, eundem mox in rebus suis retinere: nam quemadmodum illic & uictoris, & morientis fortunam laudabant, superstitum uero conditionem putabant miserrimam, ita de seipsis iudicari censeant oportere. Omnes igitur magno fortiq; animo certamen debere ingredi, ueluti præclarissimã uictoriam adepturos: aut si id infesta Carthaginẽsium rebus fortuna neget, in acie fortiter morituros. Victis spem ullam salutis repositam haudquaquã putandum esse. Si eo animo in prælium descenderint, proculdubio & uictoriam, & salutem consecuturos: quippe neminem unquam ea mente uel sponte, uel impulsum necessitate pugnasse, quin uictoriam ab hostibus reportarit: Id uero tum maxime facile factu fore, cum hæc ipsa hostibus contraria eueniunt, uti nunc Romanis accidit: quibus non parua spes est rebus haud prospere gestis, suo agro, suaq; terra per tuta ac pacata itinera fugiendi. Hijs adhortationibus cum militum animi ad certamen accensi essent, & comparatio ducis grata omnibus fuisset, Annibal laudatos in præsentia milites dimittit, & ut sequenti die cum prima luce omnes adsint iubet. At P. Scipio Consul, cum iam traiecto Pado castra ad Ticinum amnem mouisset, quos ad opus faciendum aptos norat, construere pontem iubet: reliquos in concionem aduocatos pro tempore hortatur. Multa principio locutus est de maiestate populi Romani, ac maiorum suorũ rebus gestis, sed quæ in præsens tempus attinebant fermè hæc fuere. Oportere eos inquit, etiam si nullam in præsentia cum hostibus uirtutis experientiam fecissent, tamen hoc ipso quod cum Carthaginensibus bellaturi forent, spem uictoriæ certam habere, neq; putare ausuros illos cum Romanis congredi, à quibus totiens priori bello terra mariq; superati fuerant, quibus tanto tempore tributa penderant, quorũ imperium tot annis fuerant experti. Iam uero, quandoquidem præsentium etiam uirorum periculum fecissent, eos ne inspicere quidem ora Romanorũ ausuros, quid in posterum sperandum foret, omnes cernere. Sanè Romanos equites, cum nuper in Gallia cis Rhodanum Carthaginensium equitibus obuiassent, non solum discessisse incolumes, uerumetiam hostes turpi fugæ commissos usque in castra persecutos esse, Annibalem, omnemq; Carthaginensium exercitum, simulac Romanorum præsentiam cognouerunt, in modum fugientium raptim discessisse, & secus quàm statuerant, trementes pauidosq; per alpes fecisse iter. Atqui adesse nunc Annibalem, duabus partibus equitum, peditumq; in transitu alpium amissis, residuum adeo labore, fame, frigore, squalore contusos ac debilitatos, ut uix sustinere se possent. Eodem modo equos quoque magna ex parte amissos, si qui superfuerant, labore atque itinere confectos penitus inutiles esse: Proinde satis fore Romanis, si se tantum hostibus ostendant: quinetiam audaciores sua præsentia fieri nõ immerito debere, qui neq; classem,

& com-

& cōmissas sibi res Hispanicas reliquisset, nec tanta celeritate, tanto maris ter-
rarumq; circuitu eò se contulisse, nisi & patriæ pernecessarium id fore, & uicto-
riam sibi indubie partam intellexisset. Hac oratione excitatis militum animis,
cum se omnes ad prælium alacri animo paratos ostenderēt, Scipio solertiam ac
promptitudinē eorum laudans dimittit, hortatus ut corpora curarent, & simul
ac uocarentur præsto cum armis essent. Postridie eius diei uterq; dux per ripā
fluminis ad partem alpium cum exercitu procedit. Romani amnē ad læuam ha
bebant, ad dexteram Carthaginenses. Cum uero insequenti die per explorato-
res proximos esse exercitus cognouissent, utrunq; agmen constitit. Tertio die
ambo Imperatores cum omni equitatu, Scipio etiam cum iaculatoribus aduer
sum se proficiscũtur, quo ex propinquo copias, quantæ, & cuius generis essent
specularentur. Simulac uero appropinquare inuicem cœperunt, & ex incessu
tot hominum equorumq; ingens in altum puluis euectus, repente prælio se ex-
pediunt. Scipio iaculatores & Gallos equites in fronte locat, reliquos in subsi-
dijs disponit. Annibal uero firmatos equites in medium accipit, utrunq; cornu
Numidis firmat. Ita cum exercitus uterque alacri animo prælium inire cœpis-
set uix sublato clamore, iaculatores ne uno quidem emisso telo fugiunt, & inter
subsidia ad secundam perueniunt aciem. Inde equitum certamen erat: utrinque
magnis animis agebatur. Pugna aliquamdiu anceps extitit. Erant equitibus in-
terempti pedites militis uel equo lapsi, uel inter eatantũ, ubi suos primi circun
uentos uiderant ex equis desilientibus. Inter hæc Numidæ perio circuitu à ter-
go egrediuntur. Iaculatores qui principio impetum equitum effugerant, nunc
à Numidis undiq; circunuenti funduntur, prosternũturq; cateruatim. Hij quo-
que, qui in prima acie aduersus Carthaginenses dimicabant, multis ex suis, plu
ribus è Carthaginensiũ numero interfectis, tandem occurśantibus à tergo Nu-
midis referunt gressum: pleriq; eorum passim fugiunt: alij uulneratum Consu
lem in medium agminis accipientes, confertis equitibus se reducunt in castra.
Hinc confestim Scipio iussis militibus silentio insequi, castra ad pontem quem
supra Padum fecerat ducit, ut sine tumultu atq; periculo traijceret copias: nam
cum cerneret campos, qui circa Padum sunt, patentes latosq; esse, Pœnum lon
ge equitatu meliorem, se uero uulnere quod acceperat grauatũ, tutius fore exi-
stimauit, si exercitum omnem, antequam hostis insequeretur, traduceret. An-
nibal aliquādiu pugnare Romanos cum pedestribus copijs duxerat. Vbi uero
eos relictis castris ad ripam Padi, ubi pontem parauerat, fugisse animaduertit,
haud segniter insecutus est. Extrema pontis iam resoluta erant, custodes uero
loci adhuc in ripa morabantur. Hijs numero circiter sexcentis extemplo captis
Annibal cum reliquam multitudinem longius processisse intelligeret, conuer-
sus rursus in castra redijt, mature perquirēs locum, qui faciendo ponti aptus ui
deretur: Quo uix post biduum comperto, iungendo ratem flumini pontem fe
cit. Tum traijciendi exercitus curam Asdrubali tradit: ipse interea dat operam
audiendis Gallorum legationibus, quæ uariæ è locis propinquis ad eum con-
fluxerant: Quippe simulac uulgari fama cepit, fusos à Carthaginensibus
Romanos, propinqui omnes Galli, sicuti ab initio statuerant, iungere se An-
nibali maturabant. Quos Pœnus humane amplexus, traiectis omnibus co-
pijs per ripam fluminis diuerso quàm antea itinere procedit, sperans se per hunc
modum facilius iungi cum hostibus posse. Scipio Placentiam (ea erat Roma
norum colonia) traductis copijs, simul curandis uulneratorum corpori-
bus intendere: simul quo loco traduci exercitus posset, cogitare. Annibal
tertio postquam Padum traiecerat die, sex millia passuum à Placentia castra
communiuit, & in conspectu hostium directa acie potestatem pugnandi fe-

cit. Auxiliares Galli, qui cum Scipione erant, potiores Carthaginensium spes cernentes, statuto inter se tempore defectionis consilium ineunt, & nocte intempesta, cum omnes sopore detentos animaduertissent, in suisque tentorijs armati, ubi præstitutum tempus aduenit exeunt, obuiósque sibi Romanos magna ex parte cædunt, reliquos obtruncant: ad extremum cæsorum ceruicibus abscissis Carthaginenses adeunt, numero ad duo millia peditum, equites ferè ducenti. Quos Annibal benigne susceptos, & spe ingentium donorum accensos in suas quenque ciuitates dimisit, quo res hactenus gestas indicarent, suosque ad societatem cum Carthaginensibus ineundam hortarentur. Videbat enim iam penè omnibus necessario fore defectionē, tanto à suis ciuibus facinore in Romanos patrato. Ad hæc & Boiorum legati aduenerant dedentes Annibali triumuiros, quos à Romanis ad diuidendos agros missos ab hijs per scelus captos supra memorauimus. Annibal eorū beneuolentia laudata, dat simul accipitque societatis atque amicitiæ fidem, triumuiros restituit, ut per eos, sicuti statuerant, suos recipere obsides ualerent. Scipio non tam proditione supradictorum Gallorum, ac militum suorum cæde turbatus, quàm quod ex eo defectionē totius gallicæ gentis, iamdiu populo Romano infensæ, secuturā augurabatur, cōsulendum rebus suis opportune iudicauit. Igitur quarta uigilia insequentis noctis tacito agmine ad Trebeam amnem, eminentioresque eo in loco colles castra mouet, fretus tum loci situ, tum frequentibus circa fluuium habitantibus socijs. Annibal cognita hostium fuga, primo Numidas, deinde etiam equitatum omnem insequi iubet: nec longe post ipse cum reliquis copijs sequitur. Numidæ in uacua Romana castra statim diuertentes, cuncta igni absumunt. Quæ res non parum Romanis profuit: Nam si cōtinue dimissis castris secuti nouissimū agmen fuissent, magna Romani exercitus clades erat futura: nunc, dum incendendis castris tempus terunt, milites magna ex parte Trebeam incolumes trāsgressi, pauci moratorum intercepti à Carthaginensibus, partim cæsi sunt, partim uiui in potestatem hostium uenere. Scipio propinquos flumini colles, quod statiuis tutissimi uidebantur, delegit, quibus uallo fossaque diligenter munitis, anxie collegam ex Sicilia cum copijs expectabat, & uulneri quo maiore studio posset medebatur, ut imminenti periculo rerum gerendarum particeps belli fieri posset. Annibal prope castra hostium ad quinque millia passuum consedit, uicinis Gallis abunde non solum commeatum, uerumetiam cætera necessaria subministrantibus, & pericula quæcunque cum Carthaginensibus subire paratis. Iam fama profligati Romani exercitus peruenerat Romam. Quod quanquam præter spem omnium acciderat, ob id tamen haud minori spe esse populus uidebatur, dissimulabantque equites Romanos non tam uiribus à Carthaginensibus uictos, quàm uel temeritate ducis, uel Gallorū qui ad Annibalem transfugerāt proditione. Denique integris pedestribus copijs spes quoque suas de rebus omnibus integras esse rebantur. Quamobrem reuerso in Italiam T. Sempronio, ac per urbē Romā transeunte, omnes eū palàm ad suscipiendū cū Carthaginēsibus prœliū hortati fuere. Sempronius Ariminū profectus, copias omnes, quæ ibi, uti fuerat iussum, ex Sicilia conuenerāt, accipit. Inde facto ad Trebeā itinere, cum collega coniungit. Hic exercitū longo labore itineris fessum, ut qui è Lilybæo quadraginta cōtinuis diebus pedestri itinere Ariminū peruenerat reficit, necessaria ad prœliū capessendū omni studio parat, ipse anxie Scipioni assistit, discendo quæ hactenus acta essent, quid postea agendū foret consulendo. Per idē tempus Annibal Clastidiū oppidum, quò magnū frumenti numerū congesserant Romani, per insidias capit, Brundusino præfecto præsidij pecunia corrupto. Vbi militibus, qui præsidio præerant, frumētoque omni potitus, hoc quidē in præsentem

tem necessitatem utitur, illos uero secum incolumes ducit, ut fama clemētiæ uulgata, cæteri se in posterum liberius Carthaginensibus dederent. Proditorē quoque summis honoribus affecit. Post hæc cum comperisset Gallos, qui parum id, quod inter Trebiam Padumq; agri est, incolebant, secum societate iunctos missis ad duces Romanorum legatis, ab hijs quoq; amicitiam petisse, ut in duorum potentum populorum certamine per ambiguum fauorem utriusq; gratiā sibi conciliarent, ira simul atq; indignatione percitus, duo millia peditum, & circiter mille equites Numidas Gallosq; inter se mistos grassari per eorum agrum populabundos iubet. Quibus peractis, ingentiq; abacta præda, Galli e uestigio missis ad Consules legatis, orant auxiliū. Sempronius, qui iamdiu causam conserendi prælij dari sibi cupiebat, eam tunc occasionem nactus, magnam partem equitatus sui, mille peditum iaculatoribus admistis, trans Trebiam mittit. Hij Gallos incompositos inopinatosq; adorti: quippe de diuisione prædæ ortū inter eos certamen erat: ingentem terrorem, cædemq; ac fugam usq; ad castra hostiū fecere: unde effusa confestim eorum qui castris præerant multitudine, & instauratis Callorum uiribus, dare terga coacti reuertebantur in castra. Quod cernēs Sempronius equitatu omni ac iaculatoribus in subsidium suorum emissis, & rursus cedere Gallos, & in tutum se recipere coēgit. Annibal etsi continue erat ad dimicandum promptus, non tamen quacunq; etiam leui occasione sumpta sine maturiori consilio descendendum in prælium arbitrabatur. Quamobrem prudentissimi ducis officio functus receptui canere iussit, suosq; in præsentia intra uallum continuit. Romani quoq; aliquandiu nequicquam lacessitis hostibus in castra rediere, paucis ex suis amissis, Carthaginensium uero quāplurimis trucidatis. At Sempronius re prospere gesta hilaris, atque elatus animo, de summa totius rei simul decernere cupiebat, occasione maxime uertendæ in se unum gloriæ, dum æger collega erat. Igitur consilium suum Scipioni aperit: Illi nondum agendæ rei tempus uidebatur, uerum differendum censebat esse prælium, ut nouus Romanus miles interea exercitatior fieret, ut Galli protractis longius rebus, ut est gens leuis atq; infida, à Carthaginensibus deficerent: deniq; ut ipse quem modo uulnus inutilem faciebat, interesse posset. Sempronius etsi uera loqui Scipionem intelligebat, tamen ambitione stimulatus, ne uel ille interesset, uel bellum in nouos Consules (erat enim comitiorū tempus) differretur, omnino solus committere prælium decreuit. Annibal (erat enim eiusdem cuius Scipio sententiæ) intentus sollicitusq; occasionem prælij quærebat, dum fides Gallorum integra foret, dum tyro hostium miles, dum melior ex ducibus uulnere inutilis, dum suus exercitus ad res gerēdas recens, nihil tantopere ueritus, quām ne pugnam detrectantibus hostibus tempus terere cogeretur: nec iniuria: nam ducenti per alienam patriam exercitum, & magnas res molienti unus modus salutis erat, socios in fide retinere. Cum igitur Sempronij desideriū animaduerteret, auide se ad pugnam parabat. Erat in medio duorum exercituū locus quidam planus atq; campestris, sed ad struendas insidias aptissimus: habebat enim præaltū riuum utrinq; clausum ripis, & circa uirgultis uepribusq; obsitū. Eum cum primū circunuectus Annibal oculis perlustrauit, tendere hosti insidias statuit. Enimuero Romani syluas ob frequētes in ijs regionibus Gallorū insidias suspectas habebant, campestribus tantū atq; apertis locis freti, ignorabant sanē planiciē ad tegendos tutandosq; insidiatores interdum syluis opportuniorem esse. Siquidē & de longe prospicere aduenientes hostes licet, & latebras interim necessarias habet. Nam & inuentus riuus cum breuibus ripis, & calami, & herbæ palustres, & uepres, aliaq; huiusmodi multa non solum peditem tegere, uerumetiam equitem sæpenumero possunt, si quis fulgentia magis arma parumper supina

per supina

per supina ponat, & galeas, aut in ijs eminentes cristas capiti detractas cōtegat. Annibal igitur prædicto quibus uidebatur futuro certamine, cū omnes alacres reperisset, cœnantibus cæteris militibus, uocari ad se facit Magonem fratrem, singulari uirtute atq; audacia iuuenem, & ab ineunte æuo in rebus bellicis educatum: Huic addit equites centum, & totidem pedites ex omni exercitu electos: quos simulac refecti cœna essent, ad tentorium uocatos pro tempore hortatur, & quid facere eos uelit ostendit. Iubet præterea, ut singuli nouenos sibi ex turmis, manipulisq; similes sui elegant, & ad certum locum castrorum omnes cōueniant. Hij sedulo mandata ducis peregere. Ita Mago cum mille equitibus ac totidem peditibus accepto itineris duce, & ab Annibale quid agendum foret edoctus, ad insidiarum locum peruenit. Annibal prima luce Numidas equites laboris apprime patientes uocari ad se iubet: Quibus pro tempore adhortatis, oblatisq; si fortiter fecissent muneribus, consilium aperit: Transgressos Trebiam flumen obequitare iubet hostium portis, iaculandóque lacessere ad pugnam hostem, cupiens eum imparatum, improuidumq;, & quod plurimi faciebat, nondum pransum aggredi. Cæteris deinde ducibus similiter ad præliū hortatis præceptum, ut prandere omnes suos iuberent, armisq; atq; equis instructos prælij signum expectare. Sempronius simulac appropinquare hostes aspexit, primum omnem equitatum, deinde sex millia iaculatorum, postremo omnes copias in hostem eduxit, ueluti de omni re uno tēpore certaturus, ut qui & multitudine copiarum, & pridie initi certaminis felici exitu fretus uictoriam sperabat Romanorum fore. Erat tum forte brumæ tempus, & niualis ac præfrigidus dies: ad hæc tumultuarie eductis militibus atq; equis, nullo capto ante cibo parum caloris inerat. Itaq; milites Romani, qui principio prompti atq; alacres erant, ubi flumen ingressi ob auctam nocturno imbri aquā pectoribus tenus madidi exiuere: usqueadeo rigore primo, deinde procedente iam die fame affligi cœperunt, ut uix tenendorum armorum potentia militibus foret. Carthaginenses interim ignibus ante tentoria factis, uncti ciboq; per ociū refecti, instructos paratosq; equos habentes, mandatum ducis expectabant. Annibal uero ad omnia intentus & peruigil, ubi transgressos flumen respexit hostes, locatis ante signa balearibus, ac leuis armaturæ militibus numero ferè octo millibus, copias in aciem educit: prægressusq; à castris circiter mille passus, pedites, qui numero ad uiginti millia inter Hispanos atq; Afros mixtis Gallis erant, in cornibus circunfundit: equites etiam in utrunq; cornu distribuit: Hij cum socijs, quos propinquæ Galliæ ciuitates miserant, ultra decem millia erant. Hinc elephanti à cornibus in utranq; partem constituti. Tum Sempronius signo receptui dato equites reuocat, ne incaute persequentes à resistentibus subito Numidis exciperentur: Est enim hic Numidarum mos, ut primo statim congressu dantes terga passim fugiant: mox uero, ubi uisum fuerit, sistant rursus, hostemq; incredibili audacia ac robore aggrediantur. Hinc pedites secundum Romanorum morem disponit. Hij ex Romanis quidem circiter sexdecim millia, ex socijs uero latini nominis ad uiginti millia erant: quippe perfectus apud eos numerus copiarum ubi de summa rerum agebatur, conueniebantq; simul duo Consules: ex tot millibus constabat. Post hæc ad tria millia equitum in utroq; ponit cornu. Hijs ita dispositis, in hostem graui, ac penè immota acie ferebatur. Iam uero appropinquatis inuicem exercitibus, leuis armaturæ milites inierant prælium. Quo facto extemplo Romani multis modis premi cœpere: Carthaginensibus uero omnia secunda prosperaq; succedere: Quippe peditibus Romanis ieiuna fessaq; corpora, & rigentia gelu torpebant: præterea multitudine iaculorum à Numidis coniecta obruebantur. Id equites quoq; cum uniuerso exercitu patiebātur.

Contrà

Contrà Carthaginenſes integris uiribus, ut qui paulo ante curatis corporibus recentes nouiq; erant, incredibili robore pugnæ inſiſtebant. Itaq; cum primum facto interuallo, grauioris armaturæ milites concurrere inuicem cœpere, Carthaginenſium equites ex utroq; cornu ruentes fundunt paſſim proſternuntq; hoſtem: Nam & numero equitum inferior Romanus erat, & uires militibus ob laborem inediamq; defecerant. Iamq; uerſis in fugã equitibus, pedites animis magis quàm uiribus pares reſiſtebant, cum Numidæ, quorum latebras improuida præterlata acies erat, exorti à tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere: Tamen tot undiq; circunſtantibus malis immota aliquamdiu acies manſit. Tandem uero cum utrunq; cornu premeretur, à fronte quidem ab elephantis, in orbem uero à leuis armaturæ militibus, uerterunt ſe in fugam ad propinquum flumen directo curſu. Quo facto Romani, qui in medio pugnabant, ut fuſa auxilia ſua uiderunt, partim ab ijs qui in latebris fuerant circunuenti, cæſi profligatiq; ſunt, alij media Gallorum acie, ubi Afri quoque permulti erant, cum ingenti cæde hoſtium perrupere: Et cum neq; ſuis ſubſidium ferre, neque in caſtra reuerti poſſent, tum multitudine hoſtilium equitum, tum fluminis atq; imbris magnitudine impediti, Placentiam conferto agmine contenderunt, numero ad decem millia hominũ: reliqui magna ex parte circa flumen ab elephantis equitibusq; oppreſſi, pauci ex peditibus equitibusq;, qui paſſim fugiendo ſparſi per agros erant, ueſtigia agminis ſecuti Placentiam perrexere. Penè uſq; ad flumen Trebiam hoſtes perſecuti, cum magnitudine imbrium progredi ulterius nequirent, in caſtra redire: uictoria quidem læti, quod pauci ex Afris Hiſpanisq;, plurimi ex Gallis perierant: ſed uſqueadeo imbri & intolerabili ui frigoris afflicti, ut elephanti omnes, uno excepto, iumenta magna ex parte, hominũ quoq; atq; equorum ingens numerus perierit. Hijs peractis Sempronius tegere apud populum Romanũ tantam cladem cupiens, miſit Romam qui nuntiarent, uictoriam ſibi è manibus imbris magnitudinẽ ſuſtuliſſe. Id ſtatim Romani credidere. Interiectis uero diebus, ubi compertum eſt, teneri à Carthaginenſibus ſuorum caſtra, Galloſq; omnes ad eos defeciſſe, Romanis copias, quod non ſatis tutæ in caſtris uiderentur, mœnibus contineri, commeatumq; per Padum ex mari quærere, tantus terror, tantaq; admiratio inuaſit animos, ut iam ad urbem Romam uictorem Pœnum crederent uenturum. Igitur parare nouas copias, auxilia in Siciliam ac Sardiniam mittere, Tarentum & cætera Italiæ oppida munire, quinquaginta quinqueremiũ claſſem ædificare, omni deniq; ſtudio ad bellum intenti eſſe. Per id tẽpus Cn. Seruilius, & C. Flaminius Conſules creati, nouo delectu habito, excitisq; ſociorum auxilijs, alter Ariminũ, alter in Tuſciam conuenire ſuos iubet: in ijs locis in Galliam decreuerant copias traducere. Præter hæc legati ad Hieronem qui præſidium peterent miſſi, Hieron quingentos Cretenſes, & mille ſcutatos ad eos miſit: tum quicquid Romanorũ uirium erat aduerſus Annibalem parabatur: nec publice tantum, ſed priuatim quoque terror omnium animos occuparat. Dum hæc in Italia gerũtur, Cn. Cornelius, quem à fratre cum claſſe in Gallia relictum ſupra memorauimus, ab oſtio Rhodani profectus Emporijs appulit, orſusq; inde uſq; ad Iberum flumen maritimã omnem oram partim renouandis ſocietatibus, partim nouis inſtituendis, ditionis populi Ro. fecit. Poſt hæc maritimis rebus compoſitis, & ubi erat neceſſarium relicto præſidio, ad mediterranea loca ducit exercitum: Iam enim aliquot auxiliorũ cohortes ex ſocijs ciuitatibus contraxerat. Vrbes igit̃ partim deditione, partim uiribus capit. Quæ intuens Hanno, quem Annibal ad eius regionis præſidiũ reliquerat, obuiã eundũ hoſtibus ratus, caſtra in conſpectu hoſtiũ poſuit, iuxta oppidum quod Ciſſam incolæ uocant. Nec Scipioni differẽdum cer

tamen uisum. Quamobrem uictoria potitus, castrisq; hostium captis, ingentem pecuniam cepit: qui enim cum Annibale in Italia militabant suas res omnes, ne grauia impedimenta ferentibus essent, apud hos reliquerant: dehinc omnes intra Iberum habitantes, socios atq; amicos facit. Duces duo, alter Carthaginensium Hanno, alter Hispanorum Andubal uiui capti. Andubal mediterraneæ regionis eius tyrannus erat, semper tamen cum Carthaginensibus sentiens. Hac re comperta Asdrubal Iberum transgressus exercitum aduersus Romanos mouit. Eunti nuntiatur, milites naualesq; socios insolentia adeptæ uictoriæ securos & negligentes per agros sparsim uagari. Quamobrem cum octo millibus peditum, & mille equitibus citato gradu eò profectus magnam partẽ eorum cæcidit, reliquos recipere se ad naues compulit. Nec diutius hijs locis permanere ausus trans Iberum rediit. Hic diligenter dispositis ubi opus erat præsidijs, Carthagini nouæ in hibernis mansit. Cn. Cornelius hoc nuncio accepto, raptim facto agmine classem petit, in eos qui causa cladis fuerant, iuxta morem patrium animaduertit: dehinc pedestribus naualibusq; copijs coactis, Taraconẽ in hiberna proficiscitur. Illic diuisa inter milites præda, omnium beneuolentiã sibi conciliat, & ad res futuras promptiores reddit. Hic erat rerum Hispanarum status. Ineunte uere Flaminius cum exercitu in Tusciam profectus paucis diebus Arretium peruenit. Seruilius uero copijs Ariminũ traductis, motum hostilis exercitus opperiebatur. Annibal cum in Gallia hyemaret, Romanos captiuos uinculis custoditos tenebat, uix præbens necessaria ad uictum. Socios autẽ primo quidem tractauit humane: post uero in concionẽ uocatos, pluribus uerbis hortatus est, uenisse se inquiens, non ut bellum Gallis inferret, sed ut cum Romanis pro libertate eorum pugnaret. Quamobrẽ debere eos, si sapiant, amicitiam ac societatẽ cum Carthaginensibus inire: adesse se, ut in libertatem Italiæ populos uindicet, ut ijs qui per iniuriam à Romanis domo pulsi essent, patriam ciuitatesq; restituat. Hijs atq; alijs huiusmodi dictis omnes sine pretio dimittit, cupiens per hunc modum simul Italiæ populos sibi conciliare, simul alienos à populo Romano facere: tum si qui oppidis aut portibus priuati à Romanis fuerant, contra eos irritare. Verũenimuero dum in hibernis ageret, insidijs sæpenumero à Gallis petitus, eadem leuitate qua consenserant crimen indicantibus, punico ingenio se defenderat, crines diuersarum ætatũ artificiose compositos parari iussit. Hijs assidue mutatis uarijs etiam uestibus utebatur: adeo ut non solum hijs qui raro eum uiderant, sed etiam familiaribus ignotus esset: ita demũ omnibus quẽ pro Annibale peterent ignaris tutus erat. Ad hæc ægre ferentibus Gallis terras suas sedem belli esse, ob idq; uti exercitus in alienum agrũ transferretur cupidos se certaminis ostendentibus, maturius mouendũ ex hibernis iudicauit. Iam uer appetebat, cum uocatis qui docti itinerum erant, uias quæ in agrum hostilem tenderent perquirit, cũ cæteras & longas, & notas hostibus intellexisset, unã quæ per paludes in Tusciam duceret, tametsi difficilem, perbreuẽ tamen cognouit esse, & qua haud opinantibus hostibus traduci exercitus posset. Hanc igitur cum omnibus copijs ingressus, Hispanos & Afros, & quicquid robustioris exercitus erat primos ire iussit, admixtis ipsorũ impedimentis, ne alicubi cõsistere coactis necessaria ad usus deessent: nam post id tempus nulla omnino impedimenta ducere statuerat, ꝙ intelligeret Carthaginensibus, si uincerentur, omnia superuacua fore: si uero campos obtienrent, nihil prorsus defuturũ. Post eos collocauit Gallos, nouissimo loco equites posuit, quibus præfecit Magonẽ fratrẽ, ob id maxime, ut Gallos, si tædio laboris, ut sunt molles & effœminati, referrent gradũ, præsidio equitũ cohiberent. Hispani igitur atq; Afri per integras paludis uoragines præeuntes mediocri labore loci iniquitatẽ superabant, homi-

nes iam

nes iamdudũ huiuſcemodi malis aſſueti. Galli uero neq; ſuſtinere ſe prolapſi, neq; ex uoraginibus aſſurgere poterant: Dolorẽ laborum inexperientia maiorem faciebat, referre gradũ inſequentes equites prohibebant. Omnes itaq; anxij & ſolliciti fatigata ægre trahebant corpora: Mœrorem uigiliæ augebant, per quadriduũ iam & tres noctes toleratæ. Sed inter cæteros Galli maxime angebãtur: Iumenta paſſim per argillam proſtrata magna ex parte defecere, unũ duntaxat feſſis militibus uſum præbẽtes, q; ijs ſarcinisq; extarent aqua ſuperincũbentes. Perexiguã noctis partẽ neceſſariũ quieti locum dabant: equi pleriq; ob cõtinuatũ per argillam iter ungues amiſere. Ipſe Annibal elephanto, qui unus ſuperfuerat, quod altius ab aqua extaret uectus, ægre tamen emergebat paludes, præſertim morbo oculorum, quem ex intemperie aëris contraxerat, non parum grauante. Ex quo tandem, cum nec tẽpus, nec locus medendi foret, altero oculo captus eſt. Superatis ad extremũ præter omnium opinionẽ paludibus, cum certũ per exploratores habuiſſet, Flaminiũ circa Arretij mœnia eſſe, caſtra propter ipſas paludes poſuit, partim ut feſſum tot laboribus exercitũ reficeret, partim ut conſilia & uires hoſtium, & regionis ſitum, & itinera ſcrutaretur. Poſtq; uero compertũ habuit, eam regionẽ imprimis Italiæ fertilem eſſe, camposq; qui Feſulas inter atq; Arretiũ iacent, frumento & omni copia rerũ opulentos: præterea Conſulem ferocẽ quidem & popularẽ, ſed rerum bellicarũ inexpertũ, & rebus ſuis nimis confidentẽ, cogitauit optimum fore, ſi à læua relicto hoſte Feſulas peteret, ac prædabundus per Hetruriæ agros graſſaretur, ratus Conſulem ob inſitam ingenio eius conciliandæ apud uulgus gratiæ cupiditatẽ, haud paſſurũ uaſtitatẽ per prouinciam fieri, & ut neminẽ bene geſtæ rei ſocium haberet, nequaq; expectaturũ collegã, ſed ipſum ſuis uiribus dimicandi animo quacũq; intrepide ſecuturum. Quibus ex rebus optimas ſibi ad capeſſendũ prælũ oblatum iri opportunitates præuidebat: prudenter ſanè & callide de rebus futuris ratiocinatus: Errat enim, ſi quis putat aliquod magis propriũ optimi ducis officiũ eſſe, quàm conſilia & naturã hoſtis intelligere: nam quẽadmodum in ſingulari certamine oportet locũ ubi aduerſariũ ferias ſpeculari, & quæ pars corporis nuda, quæ inermis ſit diligenter animaduertere, ita ubi de ſumma rerũ agitur inueſtigandum eſt, non ubi nudæ ſint corporis partes, ſed unde natura, ſeu mores ducis hoſtium detegi queant: Multi ſiquidem per ignauiã atq; ſocordiam non ſolum cõmunes actiones, ſed etiam quæ ad priuatã uitam ſpectant ſæpe prætereũt: alij uino dediti, niſi ebrij ac temulenti ſint, ſomnũ capere non poſſunt: nonnulli res uenereas præter modum ſectantes, non modo ciuitates atq; reſp. euertunt, uerum etiã dedecore uitam peragunt. Ad hæc timiditas atq; formido in priuatis quidem hominibus opprobrij ac turpitudinis plena: at in duce exercitus maximarũ aliquando iacturarũ cauſa eſt. Petulantia uero & temeritas, & iracundia, præterea etiam faſtus atq; iactantia, ut hoſtibus percõmoda, ita ſuis exitio ſunt: facile enim huiuſmodi homines ad omnes machinas atq; inſidias hoſtiũ patent. Quamobrẽ ſi quis inueſtigatis aduerſariorũ uitijs occaſionẽ aliquã præſtiterit, qua poſtmodum ducis hoſtiũ compos fieri ualeat, e ueſtigio rerũ potietur: quẽadmodum enim nauis ſublato gubernatore facile in poteſtatem hoſtium uenit, eodem modo, ſi quis in bello rationibus atq; conſilijs ducẽ è medio ſuſtulerit, ſtatim reliqui quoq; exercitus compos fiet. Hæc igitur cum diligẽter Annibal de Conſule Romano ratiocinatus foret, nequaquã opinione ſua fruſtratus eſt: Quanta enim potuit celeritate per Feſulanum agrum profectus, relicto poſt ſe hoſte, cãpos Hetruriæ cædibus atq; incendijs uaſtare cœpit. Quibus rebus accenſus Conſul, ſimul contemni ſe ab hoſtibus putans, ſimul res ſociorum in cõſpectu ſuo ferri agiq; ſibi dedecus ratus, nullum quietis locum capere poterat.

Quocirca multis suadentibus, neque insequi Pœnum oportere, neque manus cum hostibus conferere, sed equitatum peditatumque omnem integrum seruare, expectare collegam, ut coniunctis exercitibus omnia communi consilio gererentur, nequaquam persuasus est, neque ad id quippiam respondit, sed tantummodo est hortatus, ut mentibus considerarent quid populus Romanus diceret, intuens Pœnũ per mediam iam Italiam uagari, & obsistente nullo ad ipsa Romana mœnia contendere, ipsis post terga hostium in Tuscia dormitantibus. Post hæc ferè concilio proripuit, coactisque repente copijs insequi hostem cœpit, nullam aut temporis, aut loci rationem habens, sed duntaxat conferendi prælij auidus, tanquam uictoria in manibus eius foret: usqueadeo enim spe bene gerendæ rei animos multitudinis accenderat, ut plures essent qui uincula & compedes, aliumque huiusmodi apparatum, quàm qui apta ad dimicandum ferrent arma. Annibal uersus urbem Romam cum exercitu profectus, quod agri est inter Cortonam urbem, Thrasimenumque lacum, omni genere cladis peruastat. Simulac uero insequi Flaminium cum exercitu intellexit, peropportuna esse insidijs ea loca conspicatus, parare se ad prælium cœpit. Est eo in loco latior, atque undique circunseptus campus, qui ab utroque latere per longũ altissimis perpetuisque cingitur montibus: in latum uero ad interiorem partem colles assurgunt asperi atque difficiles: partem posteriorem alluit Thrasimenus lacus, inter quem & montes uia peranগusta, per quam in ipsum campum patet ingressus. Occupatis igitur anterioribus collibus in hijs castra locat, ubi ipse cum Afris modo atque Hispanis conside ret. Baleares, omnemque leuem armaturam post montes circunducit. Equites cũ Gallis in ipsis angustijs locat, ut simulac intrassent Romani, obiecto equitatu clausa omnia lacu ac montibus forent. Hijs ita per noctem dispositis Annibal quietem agit. Flaminius hostem summo studio insecutus, cum pridie prope solis occasum ad lacum peruenisset, postero die cum prima luce ducere per angustias exercitum cœpit. Erat hic dies, orta ex lacu proximisque montibus nebula, caliginosus ualde ac perobscurus. Annibal ubi maiorem partem copiarũ campos ingressum, & iam propinquantes sibi primos animaduertit, dat simul omnibus inuadendi signum. Quo facto undique, ut proximi quique erant, decurrerũt. Romani subito, ac improuiso malo perterriti, densissima caligine impediente prospectum, hostibusque ex pluribus locis eodem tẽpore concurrentibus, neque acies instruere, neque expedire arma, & uix quid actum foret intelligere poterãt, alijs à fronte, alijs à tergo, alijs ab utroque latere prorumpentibus. Quibus rebus factũ est, ut multi in ipsa profectionis specie, cum opem sibi inuicem ferre nequirent, instar pecudum trucidati fuerint, ante oppressi ab hostibus, quàm quid agendum esset consultum foret. Flaminius ipse in summa rerum desperatione à Gallis quibusdam circunuentus occiditur. Desiderata sunt in eo prælio quindecim millia hominum, qui magna ex parte immota acie ad extremũ, ut Romani moris est, perstiterunt. Alij fuga ad ipsas fauces, quibus ingressi fuerant facta, fœde ac turpiter ab hostibus oppressi, ac in prima uada paludis se præcipitantes, partim acriter insistendo mox interficiuntur, partim se capitibus tenus aquæ immergentes, aliquandiu ita permansere. Tandem uero ingressis aquam equitibus, cum uitã suppliciter eleuatis in cœlũ manibus precãtes non exaudirentur, uel trucidati sunt ab hostibus, uel ipsi se inuicem hortati manus sibi adhibuere. Sex millia fermè primi agminis per medios hostes eruptione facta, etsi suppetias ferre suis, & circũuenire hostes poterant, ignari tamen omnium quæ post se agerent, ac continue ut alicui obuiarent procedentes, è saltu euasere. Cumque in tumulo quodam constitissent, ac depulsa iam nebula stragem suorum indicaret, omni spe salutis destituti, quod omnia esse hostium conspicarentur,

citato

citato cursu in propinquũ uicum se recepere. Annibal confecto prælio, Maharbalem persequi eos iubet. Hic cum Hispanis, ac leuis armaturæ militibus profectus, uicum obsidet. Romani cum extremis omnibus premerentur, tandem depositis armis, ac salute pacta, Pœno se dediderunt. Hæc fuit Romanorũ, Carthaginensiumq; apud Thrasimenũ lacum memorabilis pugna. Hijs peractis, Annibal uocatis quos Maharbal in deditionem acceperat, cæterisq; captiuis, qui numero supra quindecim millia erant, primo non potuisse Maharbalem inquit, se inconsultò salutem paciscentibus polliceri: deinde grauiter in Romanos inuectus, eorũ captiuos omnes inter milites diligenter in uinculis asseruandos distribuit, socijs omnibus sine pretio dimissis, uenisse se inquiens, sicuti in Gallia dixerat, non ut populus latini nominis, sed ut pro eorum libertate Romanis bellum inferret. Post hæc milites corpora curare, & cadauera interfectorum, qui clariores fuerant, mandare sepulturæ iubet: hæc circiter triginta erant: nam ex uniuerso exercitu duntaxat mille & quingenti, atq; hij magna ex parte Galli ceciderant. Ipse interea cum fratre, atq; amicis de rebus gerendis consultat, usqueadeo elatis præsenti uictoria animis, ut nihil iam Carthaginensibus difficile factu fore uideretur. Iam nuncius tantæ cladis peruenerat Romam: patres occultare id diutius, aut minuere apud populum ob magnitudinẽ facinoris non poterãt, sed aduocata in curiam plebe, dicere quicquid esset cogebantur. Cum primum igitur prætor è rostris, pugna inquit magna uicti sumus, tantus terror ac tumultus ortus est, ut qui in utroq; loco fuerunt, maiorem dixerint hoc tempore Romæ, quàm paulo ante in prælio, fuisse consternationem animorũ. Neq; id quidem dissimile ueri est: nam qui longo iam tempore non solum non re, sed ne uerbo quidem insignem aliquã cladem experti fuerant, moderate ferre tantam iacturam non poterant. Senatus tamen, ut par erat, dignitatẽ seruauit, consultando de rebus futuris, quo nam duce, aut quibus copijs resistendum Carthaginensibus foret. Dum hæc, quæ supra memorauimus, in Tuscia gerebantur, Seruilius Consul, cognito Annibalis in Hetruriam transitu, iungere se cum copijs collegæ decreuerat: sed quia difficile erat tantam hominum multitudinem simul traducere, C. Centronium proprætorem cum quatuor millibus equitum præmisit, ut si ante aduentum eius aliqua necessitas urgeret, mandatis collegæ præsto esset. Annibal iam tum uictoria potitus, cognito per exploratores hostiũ aduentu, Maharbalem cum expeditis, & parte equitũ procedere obuiam iubet. Hij simulac ad eos peruenere, primo statim congressu maiorem partem occiderunt: reliqui fuga in proximũ collem recepti, postridie uiui in potestatem hostis peruenere. Hac clade triduo post primam Romæ nunciata, mœstis adhuc cunctorum animis, usqueadeo iam non populus modo, uerumetiam senatus afflictus est, ut tota ciuitas ueluti quædam imago luctus uideretur: Quapropter dimissis annuis magistratibus, ad creationem Dictatoris confugerunt, quod tempori, ac præsentiũ rerum conditio imperatorem, cui amplissima potestas esset, requirere uidebatur. Annibal rebus feliciter gestis elatus animo, nondum tamen adeundi Romam adesse tempus putabat. Quo circa passim uastata ferro igniq; prouincia, per Vmbriam, & Picenum profectus, decimo die peruenit in propinquam Adriatico mari regionem, adeo omni genere prædæ refertus, ut neq; uehendo, neq; ferendo oneri exercitus sufficeret: in itinere uero ingentem hominum multitudinem interfecit: iusserat enim militibus per præconem, ut obuium quenque idoneæ ad res bellicas ætatis, non secus atque in expugnatis ciuitatibus fecerant, obtruncarent: tantum enim aduersus Romanos genitum erat odium, ut nullo genere crudelitatis abstineret. Nactus igitur locum in littore Adriatici maris omni generis frugum copia abundantem, ibi per aliquot

 dies

dies ſtatiua habuit, omni ſtudio intentus, ut militũ corpora reficeret, curaretq́; nec minus etiam equorũ. Nam & ex frigore, quod in Gallia per hyemem ſub diuo contraxerant, & ex aſſiduis laboribus, quos proxime in tranſeundis paludibus durauerant: diuturno præterea ſitu ac ſqualore armorum in morbum, ac ueluti ſcabiem quandam & equi, & homines inciderant: interea etiam Afros militaribus armis iuxta Romanorũ conſuetudinem inſtruit, quorũ copiam ex tot hoſtium ſpolijs maximam adeptus erat. Miſit præterea mari Carthaginem, qui res feliciter geſtas populo nunciaret: nam tum primũ poſt ingreſſum Italiæ littus attigerat. Hoc nuncio Carthaginenſes lætitia affecti, ardentiori ſtudio Italicis, Hiſpanisq́; rebus incubuere. Romani Dictatorem crearunt Q. Fabium, ſingulari uirtute ac prudentia uirum, qui ob res egregie geſtas Maximi cognomentum adeptus eſt, & uſque in hunc diem in familia eius durat. Dictatorautem eo differt à Conſule, quod Conſulem duodecim ſecures præcedunt, Dictatorem uero quatuor & uiginti: Præterea illos neceſſe eſt multa referre ad Senatum: at huius eſt ſummum liberumq́; imperium, ſub quo mox cæteri magiſtratus ceſſant, exceptis Tribunis. Sed de hijs aliâs latius. Dictatori quoq; addiderunt M. Minutium Ruffum magiſtrum equitum, qui magiſtratus imperio Dictatoris ſubiectus eſt, tenetq́; in exercitu eius locum, ſi quando abeſſe illum neceſſitas reipublicæ cogit. Annibal breuibus itineribus per littus Adriatici motis caſtris, opulenta ac fertili prouincia exercitũ alebat, ueteribus uinis, quorũ permagna eſt copia, pedes equorum abluens, quo facilius ſcabie liberarentur: ex militibus quoq; ſi qui uulnerati erant, curari diligenter iubebat, cæteros inſtaurari uiribus, parariq́; ad res futuras. Hinc per Brutianũ atq; Adrianum agrum profectus, Marſos, Marrucinos, & Pelignos deuaſtat, præterea Arpos, & Luceriam Romanorũ coloniam, atq; omnem Apuliæ regionem. Per id tempus Q. Fabius magiſtratu inito, peractisq́; rite ſacrificijs, cum magiſtro equitum, & quatuor ex tempore conſcriptis legionibus urbe proficiſcitur: nec multis interiectis diebus in Apuliam peruenit: ubi accepto à Cn. Seruilio Conſule, qui eò ex Arimino uenerat, exercitu, ipſum Romã cum præſidio remiſit, iuſſum ut parata Oſtiæ claſſe, ſi quid interim Carthaginenſes mari tentarẽt, littora Italiæ ab hoſtibus tutaretur: ipſe cum omnibus copijs profectus, caſtra haud procul Arpis in cõſpectu hoſtium poſuit. Annibal cognito Dictatoris aduentu, nulla mora facta educit in aciem exercitũ, copiamq́; pugnandi hoſtibus facit: ſed ubi aliquantũ cõmoratus neminem prodire in certamen uidet, in caſtra reuertitur. Enimuero ab initio Fabius ſtatuerat haud tentare fortunam belli, neq; manus cum hoſtibus conſerere: id tantummodo ſalutiferum populo Romano ratus, ſi oppida ab hoſtium uiribus tueretur: & in hac ſententia uſq; ad extremum conſtanter permanſit. Ex quo principio quidem imbellis ac formidoloſi hominis nomen habere cœpit, ut qui ignauia atq; ſocordia detrectare periculum uideretur. Interiectis uero temporibus coëgit omnes fateri, neminem potuiſſe uel conſtantiorem, uel ſapientiorẽ rebus gerendis imperatorẽ præfici, quod non longe poſt res ipſæ oſtendêre. Intelligebat profecto prudentiſſimus Dictator, quantũ inter Carthaginenſium ac Romanorũ exercitus intereſſet, cum illi ab ineunte ætate continue in rebus bellicis alti educatiq́; eſſent, & ducem haberẽt unà cum ipſis in caſtris, ac ſub diuo nutritum, ac rem militarem à teneris annis edoctum: præterea tot præliorũ in Hiſpania uictores fuiſſent, in Italia aduerſus Romanos ſociosq́; bis hoſtium potiti eſſent, & quod maius momentum habebat, in tanta rerũ extremitate nullam niſi in uictoria repoſitã ſpem haberent: Romanis uero contrà hæc omnia acciderent. Igitur abſtinendum omnino prælio Numidarum decreuerat, atq; in propoſito perſeuerãdum. Id erat ut exercitus populi Romani

& mul-

& multitudine hominum, & copia cõmeatuum assidue refertus esset: Quapropter per loca alta continue agmen ducere, exercitum hostium paruo interuallo quacunque iret sequi, opportunos semper colles præoccupare, neq; relinquere unquam hostes, neq; copiam pugnandi facere, commeatum abunde post se habere, milites ne semel quidem permittere ab exercitu diuidi, sed confertos semper, conglobatosq; tenere: per hunc modum suis quidem tuta omnia, hostibus uero, si quando populandi gratia ab exercitu diuiderentur, infesta præbuit, multis sæpenumero captis, pluribus etiã interfectis. Id autem eo consilio faciebat, ut simul paulatim imminueret hostium uires, simul exiguis uictorijs territum pristinis cladibus militem assuefaceret minus iam uirtutis, aut fortunæ suæ pœnitere: cæterũ ut in aciem descenderet, nulla ratione adduci poterat. At M. Minutius hanc Fabij cunctationẽ ægre ferens, timiditatis eum atq; socordiæ arguebat, homo ferox atq; in consilijs rapidus, & cui nihil longius, quàm pugnæ tempus uidebatur. Pœni deuastatis prædictis locis, superatoq; Apennino, Samniũ transeunt, in fœcundissimã Italiæ oram, & longo iam tempore bellorum expertem: ubi tantam cõmeatus, rerumq; necessariã copiam nacti sunt, ut nec quotidiano usu, nec continua deuastatione absumere prædam possent: hinc & Beneuentum Romanorũ coloniam depopulantur, Telesiam urbem capiunt, & mœnibus & cõmeatu, cæterisq; necessarijs rebus munitissimã. Romani continue hostes unius aut duorũ dierum interuallo sequebantur. Annibal cum animaduerteret Fabium aperte præliandi occasionẽ fugitare, neq; tamen excedere campis, sed per edita atq; opportuna loca cõtinue insequi, citato cursu proficisci Capuam, & in Falernum agrum descendere decreuit, ratus alterũ è duobus necessarium fore, uel ut Romani in prælium descenderent, uel ut mox uniuersis appareret, Carthaginenses castra obtinere, Romanis se in munimenta recipientibus: quo facto perterritas prouinciæ ciuitates confestim se Carthaginensibus deditu ras sperabat: nam usq; in eum diem, quanquã duobus maximis prælijs profligatis Romanis, nullũ omnino oppidum ad Carthaginenses defecerat, multis alioquin existentibus, quibus graue Romani imperij iugum uidebatur. Quibus ex rebus facile coniectari licet, quantæ apud socios autoritatis foret Romanæ reipublicæ maiestas. Nec sanè imprudens Annibalis consiliũ fuit: est enim Campanus ager & copia rerũ, & fertilitate regionis, & amœnitate ac pulchritudine loci excellentissimus: nam & in littore maris positus est, & eò ex uniuerso terrarum orbe uenientes in Italiam innumeræ gentes confluunt: sunt præterea in eo sitæ nobiliores Italiæ ciuitates: siquidem oram maritimam incolunt Suessani, Cumani, Dicæarchitæ, Neapolitani, & ad extremum Nucerini: mediterraneam uero à septentrione Calatini & Calleni: ab oriente & meridie Daunij & Nolani: In medijs autem campis sita est omniũ olim felicissima ciuitas Capua, cuius campi fabulosis etiam poëtarum carminibus inclyti sunt, quos illi Phlegræos appellant: præterea situs ipse natura munitissimus, ac ferè insuperabilis est: hinc mari, illinc maximis, perpetuisq; montibus cinguntur: tres tantũ aditus habent peranguftos atque difficiles, unum à Samnio, reliquos ab Arpis. Igitur in hos campos ueluti in theatrum quendam descensuri Carthaginenses uidebantur, ex quo fugientes hostes spectarent, soliq; de cætero castra obtinerent. Hijs itaque rationibus motus Annibal, exercitũ Samnio per angustias Eribiani collis deducit, castra ad Vulturnum amnem ponit. Exurebatur amœnissimus Italiæ ager, uillæq; passim ferro atque incendijs uastabantur. Quibus rebus etsi non mediocriter turbabatur Fabius, nihilominus in proposito perseuerabat. At M. Minutius, omnesq; tribuni equitũ amputandam omnem moram iudicabant, actoq; impetu totis uiribus ruendum in Carthaginenses, neq; permittendum,

ut sub

ut ſub oculis Romani exercitus feliciſſima regio deuaſtaretur. Fabius per paucos dies celerius ſolito motis caſtris, feſtinare ad prohibendam populationibus Campaniam uiſus erat: ut uero Falerno appropinquauit, tantummodo in iugis montis oſtendit exercitũ, ne ſocij reliquiſſe eum caſtra exiſtimarent: in æquum uero educere copias noluit, ueritus prælium cum Pœnis committere, tum propter ſupradictas cauſas, tum quia equitatu longe impar erat Romanus exercitus. Annibal cum ſæpius hoſtem nequicquã tentaſſet, tandem deuaſtata paſſim regione, abductaq́ ingenti præda, hibernis locum ſpectabat. Fabius cum ſatis ſciret, per eaſdem anguſtias quibus intrauerat rediturum, ratus ea loca peropportuna eſſe Romanis (ſed quid aduerſus Pœnũ moliri uellet?) circiter quatuor millia hominum in ipſis anguſtijs ponit, hortatos ut magno fortiq́ animo, cum res ferret, opportunitate loci uterentur: ipſe cum reliquis copijs collem ijſdem anguſtijs imminentem occupat, quid quaque in re gerendum eſſet conſultans, unde primum, uel à quibus in hoſtem ruendum, haud dubius ſe uel profligaturum omnino hoſtium exercitum, uel ſaltem quicquid uehebant prædæ ablaturum. Verũ non fefellit Annibalem ſe ſuis artibus à Fabio premi: ſed hijs omnibus ante conſideratis, ſingulari aſtutia hoſtis conatum fruſtratus eſt. Collectis undiq́ ſarmentorũ faſciculis, & omni genere materiæ aridæ, alligari boum cornua, quos domitos indomitosq́ multos abegerat iuſſit, ad duo milia ferè boum parata. Datum Aſdrubali negotiũ, ut ſtatuto tempore pecudum cornibus accenſis, armentum per miniſtros ageret in propinquum ſaltum, qui medius inter caſtra atq́ anguſtias, queis futurum erat iter, eminebat: inde cum primũ illi dari à ſe ſignum animaduerterent, rapide factoq́ impetu boues in aduerſum montem concitarent, donec ad iugum actum foret armentum. Hijs paratis, cœnare omnes, & quieſcere aliquantũ iubet: nocte intempeſta, quibus datum erat negotium, quamcelerrime exeunt: boum cornua, uti præceptum erat accendunt: quo facto, Annibal mature educi armentũ, atq́ ad iugum montis agi nunciat. Expeditos uſque ad certum locum ſequi iubet, admonitos, cum primum facto impetu diſcurrere per montes pecus cœpiſſet, opportuna loca occuparent, unde tranſeuntibus ſuis opem ferre, hoſtemq́ ſicubi obuius fieret, infeſtare poſſent: Inter hæc ipſe omnem exercitum educit, poſitisq́ primo grauioris armaturæ militibus, poſtea equitibus, deinde præda, poſtremo Gallis atq́ Hiſpanis, ad anguſtias tendit. Romani qui ad eos tranſitus inſidendos locati fuerant, ubi in ſummis montibus ignes conſpexere, uenire per ea loca Annibalem rati, præſidio exceſſerunt, iuga montiũ petentes: & primo cum in quoſdam boues ſeparatos à cæteris incidiſſent, micantes eorum capitibus flammas aſpicientes, ueluti miraculo attoniti, ac maius aliquid exiſtimantes conſtiterunt: deinde ubi milites quoq́ apparuere, iaculatis aliquandiu aduerſus ſe inuicem telis, cum tandem boues interuenirent, utriq́ in iugo montis perſtitere, auide lucem, ut rem omnẽ apertius cognoſcerẽt expectantes. Fabius cognito tumultu, inſidias eſſe ratus, tum à certamine, ſicuti ſtatuerat, abhorrẽs, ſuos munimẽto tenuit. Interea Annibal rebus ex ſententia ſuccedentibus, per ſaltum traducit agmen, prædamq́ omnem nemine iam impediente integram conuehit. Luce prima conſpicatus Romanos in iugo montis ſuis oppoſitos, & numero hominũ, & genere armaturæ ualidiores eſſe, Hiſpanorũ cohortem ſuppetias mittit: hij primo ſtatim congreſſu circiter mille hoſtium cæſis, ſuos in caſtra ſaluos reduxere. Annibal hoc aſtu anguſtijs Falerni agri liberatus, tutioribus in poſterũ ad caſtrametandum locis electis, hibernis locum quærebat. Inter hæc pleriq́ dictatorem timiditatis arguere, quod hoſtem intra anguſtias clauſum euadere tam facile permiſiſſet: ille nihilominus conſtanter in propoſito perſeuerare. Interiectis uero diebus,

Romam

Romam sacrorum causa reuocatus, curam exercitus, rerumque cæterarum magistro equitum reliquit, pluribus eum hortatus, ne tam hostes offendere, quàm suos tutari studeret. At Minutius, nequicquam hæc à Dictatore præmonitus, omni studio intentus erat in prælium. Dum hæc in Italia gerebantur, Asdrubal refectis in Hispania triginta nauibus, quas accepisse à fratre supra memorauimus, decemque huic numero adiectis, principio æstatis ex hibernis Carthagine mouit: quadraginta nauium classem Himilconi tradidit. Eo prope terram nauigante, exercitum ipse in littore ducebat, sperans se uno tempore cum terrestribus naualibusque copijs ad Iberi ostia futurum. Cn. Scipio ubi mouisse ex hibernis Asdrubalem audiuit, primo idem consilij habuit, deinde propter famam nouorum auxiliorũ, ac bellici apparatus, mari potius quàm terra concurrendum statuit. Parata itaque quinque & triginta nauium classe, ex omni exercitu optimũ quenque militem, & ad naualem usum aptissimũ delegit: quibus in naues impositis, ire obuiam hosti pergit: ac postridie Taraconem ad propinqua Ibero loca delatus, in stationem decem millia passuum distantem ab hostibus peruenit: inde duæ Massiliensium naues speculatũ missæ: nam ea gens societate astricta erat populo Romano, & cum sæpe aliâs, tum maxime tempore secundi belli punici aperte cum Romanis sentiebat. Renuntiantibus speculatorijs classem punicam stare in ostio fluminis, sublatis ancoris in hostem ruit, cupiens extempore improuidum, atque imparatum offendere. Verum Asdrubali datum è specula signum aduentum Romanæ classis indicauerat: quamobrem repente dispositis in littore terrestribus copijs, remigibus uero conscendere naues iussis, arma capere omnes iubet. Iamque Romanis non appropinquantibus modo, sed dirigentibus in pugnam naues, bellicum cecinere. Carthaginenses impetu in Romanos facto, aliquandiu proximi uictoriæ sunt uisi: postea inclinare res cœpit: nam qui in littore erant, non tam audaciam pugnantibus, quàm spem salutis fugere uolentibus præbebant: duabus igitur nauibus captis, quatuor suppressis, agere in littus classem Pœni cœpere. Tum uero insequentibus atrocius Romanis, omni conatu aduocato, tandem in littora prorupere, relictisque nauibus, ad paratam in terra aciem concurrerunt. Romani haud cunctanter insecuti, naues omnes quæ moueri poterãt, ualidis religatas funibus extraxere: atque ita deuictis hostibus, imperio maris potiti, læti decesserunt. Ad quinque & uiginti naues hostium ex quadraginta captæ. Romani auctis ex uictoria animis, acrius iam Hispaniæ rebus incumbebant. Carthaginenses accepta suorũ clade, celerius omni fide paratas septuaginta naues misere, haud ignari quantũ momenti ad omnem rem imperium æquoris afferret. Hæ primo in Sardiniam, deinde Pisas in Italiam delatæ, uti cum Annibale, si fieri posset, coniungerentur. Romani simulac aduentum punicæ classis intellexere, centum & uiginti quinqueremibus missis, tantum Carthaginensibus terrorem iniecerunt, ut confestim in Sardiniam, deinde Carthaginem redierint. Cn. Seruilius, qui Romanæ classi præerat, ueluti fugientes diu persecutus, ubi nullam potiundi spem animaduertit, classem Lilybæo appulit, hinc non longe post ad propinquas Africæ insulas nauigauit: acceptaque ab incolis, ne prouinciam deuastaret, pecunia, iter conuertit, & capta inter nauigandum Cossyro insula, oppidoque præsidio firmato, Lilybæum reuersus est: hic posita in statione classe, post paucos dies ad terrestres copias contendit. Interea senatus cognita Cn. Scipionis apud Iberum nauali uictoria, nõ modo utile, uerumetiam necessariũ iudicauit, bellum in Hispania prosequi, & quàm maximis possent uiribus, Carthaginenses terra marique infestare: Quamobrem paratis extemplo uiginti longis nauibus, P. Scipionem prorogato post consulatum imperio in Hispaniã mittit, ut unà cum Cn. Scipione fratre coniunctis

uiribus omnia cõmuni consilio tractarentur: nihil enim magis uerebantur Romani, quàm ne potiti Hispanarũ rerum Carthaginenses imperium maris obtinerent, propter quod & nauigare eis in Italiam liceret, & cõmeatum, pecuniamq́ libere Annibali subministrare. Profectus itaq; in Hispaniam P. Scipio Cn. Scipioni fratri coniungitur, ac deinde cõmuni consilio gerebãt bellum. Quamobrem quod ante eum diem non fuerãt ausi, Iberum haud cunctanter transgrediuntur. Hic statim fortuna fauere Romanis cœpit. Superatis qui circa Iberi transitum habitabant, nemine deinde obuio, Saguntum uenere: ubi distantes à fano Veneris quinque millibus passuum castrametati sunt, loco ut ab hostibus tuto, ita ad cõmeatum ex mari habendum opportuno: accidit ut eódem nõ longo post classis quoq; appelleretur. Enimuero quo tempore Annibal in Italiam uenit, obsides ex singulis Hispaniæ ciuitatibus nobiliorũ filios acceperat, eosq́ omnes Sagunti iusserat custodiri, quod & munitissimus erat hic locus, & qui custodiæ relinquebantur Carthaginensibus fidi. Erat tum igitur Sagunti Hispanus quidam nomine Acedux, claritate generis, ac uitæ splendore nemini Hispanorum secundus, Carthaginensibus uero inter primos fidus: sed tum, ut sunt pleraq; barbarorum ingenia, cum fortuna mutauerat fidem. Hic cum Romanorum successum in Hispania animaduerteret, de obsidibus tradendis cogitauit, eam potissimam rem conciliaturam sibi Romanorũ beneuolentiam ratus. Circunspectis igitur omnibus, quæ desiderij sui compotem possent facere, tandem Bostarem præfectum Carthaginensium adit. Hic ab Asdrubale in Hispaniam missus, ut Romanos à transitu fluminis arceret, cum id non fuisset ausus, castra extra Saguntum in ipso littore posuerat, homo natura mitis, & præter consuetudinem Pœnorum haud satis callidus. Eum itaq; nihil prorsus de fide sua erga Carthaginenses uerentem, in secretum abducit: quo in statu res sint admonet. Carthaginenses, inquit, metu ad eam diem continuisse in fide Hispaniarũ populos, quod Romani procul abessent: nunc uero castra Romanorũ Iberum transisse, datam unicuiq; moliendarũ nouarum rerum opportunitatem: quamobrem oportere, quos metu non liceat, eosdem beneficio & gratia deuinctos facere. Appropinquasse Sagunti Romanos instructos, paratosq́ terrestribus & naualibus copijs, urbem periclitari: censere se, obsides omnes in ciuitates remittendos. Si id fecerit, frustraturum se primo Romanorum spem, qui nulla re magis oppugnare Saguntum nitebantur, quàm ut obsidibus potirentur, deinde fidem ac beneuolentiam Hispanorũ Carthaginensibus conciliaturum. Proinde rem consideret, & obsidum saluti consulat. Si eorum reducendorum curam sibi tradiderit, non parum se quoq; gratiam aucturum, neq; solum remissis ad parentes filijs obligaturum illorum animos, uerumetiam uniuersis positurum ante oculos quanti facienda sit benignitas & clementia Carthaginensium. Post hæc expectare eum iubet munera quamplurima ab ijs quos filiorum compotes fecisset, neminem tanti beneficij immemorem futurum. Hæc atq; alia complura in hunc sensum locutus, ubi quod cupiebat, Bostarim persuasit, Saguntum reuersus est, statuto die, quo adesse cum hijs deberet, qui nobilium filios reducerent. Sequenti nocte clàm profectus ad hostium stationes, conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, ad duces perducitur. Is effatus pluribus uerbis, quanta Hispanarum rerum accessio futura sit Romanis, si obsidum potiantur: tandem traditurum se eos pollicetur. Romani ob rei magnitudinem erectis animis, dant simul accipiuntq́ fidem, munera præterea amplissima pollicentur: constituto deinde loco ac tempore, quo expectare ad recipiendos obsides deberent, domum reuertitur. Post hæc assumptis, qui ad eam rem apti uidebantur, ad Bostarem uenit, acceptisq́ obsidibus, nocte, perinde ac hostium custodias

fallere

fallere uellet, Saguntum proficiſcitur: cumq́ caſtra hoſtium paululum pertranſiſſet, ueluti ignarus eius rei omnes in præparatas inſidias perduxit. Romani maximis honoribus Aceduci exhibitis, eo uſi ſunt ad reducendos in ciuitates, ſicuti cum Boſtare ſtatuerat, obſides, miſſis cum eo qui ad eam rem aptiores uidebantur. Acedux cum nobiliorum filijs profectus, & per eam reſtitutionem humanitatem ac magnitudinē animi Romanorū omnibus ante oculos ponens, contrà uero Carthaginenſium ſuſpiciones atq; ſuperbiā deteſtans, ac ſui ipſius exemplum præbens, plures Hiſpaniæ populos ad ſocietatem Romanorū hortatus eſt. Boſtarem puerili conſilio amiſſis obſidibus pro facti pœnituit. Verū iam inſtans anni tempus utrunq; exercitum prodire hyematum coēgit. Hæc in Hiſpania ſecunda æſtate belli punici geſta. Annibal, ut eò reuertamur unde diſceſſimus, cum per exploratores cognouiſſet, maximā frumenti copiam eſſe Luceriæ, ac Geryone, præterea Geryonem cōmodiſſimum ſtationi locum eſſe, eò traducere exercitum in hiberna decreuit: Facto itaq; per Liburnum montem itinere, ad ea loca contendit. Cum Geryonem ueniſſet, urbē quinq; & uiginti millibus paſſuum Luceria diſtantem, primo uerbis hortari ad deditionem populum cœpit, multis pollicitationibus adhibitis, data etiam fide: poſtea cum id fruſtra à ſe fieri intelligeret, urbem obſedit: qua mox potitus, ciues atq; habitatores omnes interfecit: ædificia uero ad uſum horreorū magna ex parte integra ſeruauit, caſtra ante oppidum poſuit, loco uallo, foſſaq; munito. Hijs peractis, duas exercitus partes frumentatum mittebat: cum tertia expedita ipſe in ſtatione erat, ſimul ut caſtris præſidio foret, ſimul ne impetum in frumentatores fieri pateretur. Cum igitur lata & fertilis ea regio eſſet, & multitudo hominū penè innumerabilis, præterea tempus meſſis inſtaret, ingens quotidie frumenti multitudo in urbem conuehebatur. M. Minutius, qui exercitui Romanorū præerat, principio per ſaltus ac iuga montium Carthaginenſes ſequebatur, ſperans ſe aliquando in locis difficilibus hoſti occurſurum: poſtquam uero expugnato Geryone, caſtriſq; ante oppidum poſitis, frumentationi dari operam cognouit in planum defertur, imminentem uiæ tumulum occupat: ubi caſtrametatus, callidioribus conſilijs agitat, quomodo aut in frumentatores, aut in ſtationes hoſtium relictas impetus fieret. Annibal cum Romanis propius iam adeſſet, tertiam partem militum frumentatū, duabus in caſtris retentis, dimiſit: deinde caſtra ipſa propius hoſtem mouit, duo ferè à Geryone paſſuū millia, ut intentum ſe oſtenderet ad frumentatores, ſi qua uis fieret, tutandos. Interea eminentior inter utrunq; exercitū tumulus apparuit, peropportunus Carthaginenſibus, ſi caperetur, & ipſis Romanorū imminens caſtris. Hunc igitur miſſis per noctem Numidis occupat. Quos orto iam die cum tenentes locum Minutius uidiſſet, eductis leuis armaturæ militibus, tumulum aggreditur. Acriter aliquandiu certatum eſt: tandem uictores Romani collem obtinuerūt: in eum mox exercitus omnis transfertur. Annibal aliquot diebus, quod aduerſa ſemper erant hoſtiū caſtra, apud ſe militem continuit: interiecto uero tēpore adegit eum neceſſitas, alios cum iumentis in paſcua, alios frumentatū per agros tranſmittere, ut ſicuti initio conſtituerat, neq; abſumeret iam partam prædam, & frumenti multitudinem ad uſum hibernorū colligeret, ſollicitus uehementer nequid per hyemem exercitui deeſſet, ac præſertim equis, iumentiſq;, quod maximā ſemper in equitatu repoſitam ſpem habuerat. Minutius uagos, palanteſq; per agrum hoſtes conſpicatus, medio diei tempore copias educit, profectusq; aduerſus hoſtium caſtra grauiorem armaturā in aciem diſponit, equites cum expeditis in frumentatores dimittit, iuſſos, ne quem caperent uiuum, ſed omnes paſſim interficerēt. Annibal repentino malo circunuentus, neq; pugnare acie ob paucitatem ſuorum,

rum, necꝫ ſparſis per agros militibus opem ferre poterat. Romani equites, ex/ peditiꝗ; late cædem ac fugam palatorum hoſtium fecere. Qui uero cum Minu/ tio erant, tantum ea re audaciæ conceperũt, ut & prorumpere in caſtra hoſtium, & ferè Carthaginenſes obſidere auderent. Annibal conſilij atꝗ; auxilij inops, intra uallum ſe continebat, ægre iam caſtra ipſe cuſtodiens, cum Aſdrubal col/ lectis militibus, qui ſe in priora caſtra pro Geryonis mœnibus fuga receperant, numero ad quatuor millia hominum, Annibali ſuppetias tulit. Tunc Annibal erectis parumper animis egreſſus caſtris uix tandem præſenti periculo exercitũ liberauit. Minutius maxima cæde ante hoſtiũ ſtationem, minori etiam in agris facta, in præſentia abijt, ingenti ſpe de rebus futuris animo concepta: poſtridie uero deſerta hoſtium caſtra occupauit: nam Annibal ueritus ne Romani occu/ patis per noctem caſtris, quæ uacua pro Geryonis mœnibus erant, totius prædæ potirentur, citato itinere eò cum omni exercitu redierat. Poſt id tempus Cartha/ ginenſes in paſcuis, ac frumentationibus moderatiores fuere: contrà, Romani ad omnem euentũ audaciores facti. Interea uictoria Romæ, ut fit, longe maiore quàm fuiſſet nunciata, magna omniũ animos lætitia cepit: primo quod poſt tot clades hoc ueluti initiũ melioris fortunæ arbitrabãtur eſſe, tum quod ſegnitiem ac timiditatem, quæ hactenus in Romano exercitu apparuerat, nõ militum, ſed Dictatoris culpa eueniſſe ex eo ratiocinabantur. Quamobrem omnes Fabium ſpernere, eum ut ſocordem, formidoloſumꝗ; reprehendere. Contrà Minutium uſqueadeo extollere in cœlum laudibus, ut quod ante eum diem factum fuiſſe nulla memoria habebat, Dictatoris imperio eius imperiũ æquauerint, ſperantes eum quamcelerrime finem bellis Italiæ impoſiturũ. Iam duo Dictatores uno tempore uno exercitu erant, res ante eum diem inaudita. Minutius ſecundis re/ bus ac fauore uulgi pluſquã credibile eſt animo elatus, iam ueluti deuictis pro/ ſtratiſꝗ; hoſtibus gloriabatur. Fabius nihil prorſus ob acceptam contumeliam diminuto animo, & eodem tenore conſiliorum obſtinatus ad exercitum redijt. Hic cum animaduerteret collegam anxie occaſionem certandi quærere, ueritus ne quid temere cõmitteret, dedit ei optionem, ut uel partitis temporibus, diebus alternis, aut maiore etiam interuallo ſummũ ius atꝗ; imperium unius eſſet, uel legiones, ſicuti Conſulibus mos erat, inter ſe diuiderent, ſuoꝗ; uterꝗ; arbitratu proprio exercitu uteretur. Minutio diuiſio legionũ magis placuit. Igitur partitis copijs, caſtra quoꝗ; ſeparata ſunt mille & quingentorum paſſuum interuallo. Annibal cum non modo per fugitiuos, ſed ex ipſis quoꝗ; rebus & ſimultatem ducum, & Minutij temeritatẽ intellexiſſet, optimũ id intentioni ſuæ fore ratus, cauſam certaminis cum Minutio quærebat, ſperans ſe facile impetũ atꝗ; auda/ ciam eius poſſe comprimere. Tumulus erat inter Minutij, ac Pœnorum caſtra, quem qui occupaſſet, haud dubie iniquiorem hoſti locum facturus uidebatur. Eum cum capere Pœnus properaret, certus Minutiũ, ſicuti alibi fecerat, ſibi ad obſiſtendum occurſurũ, tali conſilio uſus eſt. Ager omnis medius prima ſpecie, quod nudus arbuſtis uepribusꝗ; eſſet, inutilis inſidijs uidebatur: erant tamen in anfractibus plures & cauæ rupes, queis facile celari milites poterant. In has late bras, ut quenꝗ; locum maxime aptum intelligebat, ducentos ſimul & trecentos & quingentos equites noctu miſit: pedites uero ad quinꝗ; millia: qui ne forte mane à diſcurrẽtibus per paſcua hoſtibus conſpicerentur, cum primũ luceſcere dies cœpit expeditos ad capiendum, quem diximus, tumulum miſit. Quod ubi primũ Minutius uidit, contempta hominũ paucitate, ad pellendos inde hoſtes exercitum eduxit. Principio leuis armaturæ milites dimittit, iuſſos, ut manus cum hoſte conſererent, deinde mittit equites: poſtremo ipſe cum grauiore ar/ matura ſequitur, haud mutato ordine, quẽ ſuperioribus certaminibus tenuerat.

Iam

Iam sol terram radijs illustrauerat, omnibusq; animo atq; oculis tumulo intentis, insidiæ latebant. Annibal laborantibus suis continue mittebat auxilia, hinc ipse cum omni equitatu secutus est. Totis itaque utrinque uiribus certabatur. Tandem oppressi multitudine equitum expediti Romani milites, refugere ad grauiorem armaturam cœperant. Tum uero exorti repente insidiatores, & circunquaq; cum clamore & tumultu ruentes non iam expeditos solum, sed uniuersum Romanum exercitum in summum discrimen adduxerunt. Quod cum cerneret Fabius, ueritus ne omnino Romana acies profligaretur, motis repente castris collegæ suppetias tulit. Cuius aduentu recreati Romanorũ animi, quanquam solutis ordinibus uage dissipati erant, cõfestim ad signa refugerunt, multis expeditorũ cæsis, pluribus etiam legionarijs strenuis ac fortissimis uiris desideratis. Annibal redintegratas recenti subsidio hostium uires, & iam aduersus se signa inferentes conspicatus receptui cecinit. Tunc demum Romani omnes qui bello interfuerunt, temeritate Minutij prostratum, deletumq; Romanũ imperium, Fabij uirtute ac prudentia seruatũ, palàm profitebantur. Romæ quoq; ut est perlata rei gestæ fama, manifeste omnes intellexere, quantũ inter temeritatem atque inscitiam militum, & prudentissimi ducis consilium ac rationẽ interesset. Romani posthac unis castris contenti fuere, omnesq; unius Fabij imperio paruerunt. Carthaginenses loco, qui inter tumulum & castra medius erat, fossa circundato, tumuliq; ipsius uertice uallo præsidioq; munito, parare hibernis locum cogitabant: Cum interea comitiorum dies aduenisset, Consulibus L. Aemylio, & C. Terentio creatis, Dictatores magistratum deposuerunt. Prioris anni Consules Cn. Seruilius, & M. Attilius Regulus, qui in Flaminij locum suffectus fuerat, Procõsules ab Aemylio facti, accepta copiarum quæ in castris erant potestate, res bellicas administrabant. Consules nouo delectu habito exercitum instaurant, Proconsules per literas admonent, ne acie pugnare cum Carthaginensibus audeant, breuibus tantũmodo assiduisq; certaminibus exerceant militem, tyronemq; ad res futuras uiribus atque audacia instruant, quod præteritarum cladium causam magna ex parte inscitiam atq; socordiã militum fuisse existimarent. L. Posthumius prætor creatus cum exercitu in Galliam mittitur, ut Gallis qui cũ Annibale militabant uices redderet. Classis quæ Lilybæi per hyemem steterat, instruitur nouo remige. Ducibus, qui in Hispania erant, necessaria mittuntur. Dum hæc Romæ agitantur, Cn. Seruilius, & collega eius Attilius, acceptis Consulum mandatis, nihil præter particularia certamina committunt. Itaq; scribere de hijs in præsentia supersedebimus: Nihil enim splendidum, aut memoratu dignum, iussu Consulum, & anni tempestate uetiti gessere: prudenter alioqui, callideq; quotidianis rebus administratis. Per hunc modum uterq; exercitus aduersis semper castris hiberna transegit. Ineunte uere, cum primũ pabulum suppeditare agri cœperũt, Annibal ex hibernis mouit, relictoq; Geryone cum statuisset usqueadeo premere Romanos, ut necessariò in præliũ descendere cogerent, Neapolitanam arcẽ occupat, frumento, & omni cõmeatus genere munitissimã: nam in eam Romani ex Cãnusio, alijsq; circũstantibus locis frumenti multitudinẽ reposuerant, qua deinde ad quotidianos castrorũ usus utebantur. Quo facto, ingens sollicitudo Romanos cepit, nõ tam ob amissam cõmeatus copiã, quàm quod iã tota ea regio hostibus pateret. Mittuntur Romã nuncij, qui id senatui significent, quid agendũ sit consulant: statuisse se, si hostes appropinquarint, ablata spe fugæ, prouinciaq; passim deuastata, & nutantibus sociorũ mentibus, in prælium descendere. Senatus, ne quid adhuc noui moliantur renũtiat, sed aduentũ Consulũ expectẽt. Post hæc parari ad discessum Consules iubet. Omnes Aemyliũ Paulũ respicere, in eo spẽ omnẽ

sitam habere, tum ob uitæ probitatem, tum quod anteactis temporibus aduersus Illyrios strenue ac fortiter se gessisset. Decretũ præterea, ut octo legionibus rem gererent, quod ante eum diem inusitatum erat, legiones singulæ hominum quinque millia haberent. Romani enim, sicuti supra memorauimus, quatuor legionibus exercitum complent: singulæ quæq; legiones quaternis millibus peditum constant, equitibus ducentis: aut si quando ingens aliqua necessitas urget, quinis millibus peditum, trecentenis equitibus. Hijs ex socijs totidem pedites adduntur, equites ferè triplicati. Copiæ omnes æque inter Consules diuiduntur. In prælium frequenter unus duntaxat Consulum descendit cum duabus legionibus, & auxilijs sociorum: raro simul omnes congrediuntur. At ea tempestate tanta omnes formido, tantus terror Carthaginensium ceperat, ut nõ quatuor, sed octo simul legionibus Romanis dimicandum iudicarint. Quapropter hortatis Consulum animis, & magnitudine rerum, in quancunq; partẽ fortuna inclinaret, ante oculos posita maturare iter in castra iubent, precati, ut magno fortiq; animo, & sicuti maiestatem populi Romani decebat, res bellicas administrarent. Consules cum in castra peruenissent, permixto nouo ac ueteri exercitu copias coniungunt: Senatus uoluntatem pluribus exponunt: multitudinis animos pro conditione temporis hortantur, Aemylio Paulo orationem habente, cuius hæc ferè sententia fuit: Ne recẽtibus cladibus perterriti animis deficerent: quippe superioribus bellis non unam aut alterã, sed plures causas fuisse rerum infeliciter gestarum: Nunc autẽ, si uiri sint, nihil obstare quin pulcherrima uictoria potiantur. Nunquam ante eum diem utrunque Consulem cum omnibus simul legionibus dimicasse, neq; ueteranis exercitatisq; militibus, sed ignaris, inexpertisq; rei militaris tyronibus usos fuisse: &, quod maximi momẽti est, usqueadeo consiliorum hostilium, locorum situs, & naturæ regionis ignaros extitisse, ut sæpe uixdum ferè conspectis hostibus oppositi, maximum discrimen subierint: nam qui apud Trebiam fluuium in Gallia profligati fuerant, postridie quàm ex Sicilia uenissent, temere, nullis consilijs hostiũ exploratis, in aciem descendisse. Qui iuxta Thrasimenum ceciderant, ante oppressos ab hostibus fuisse, quàm eos cernere ob densam caliginem potuissent. Nunc contrà, inquit, omnia nobis adsunt, ô milites: nam & duo Consules uobis adsumus, animis, atq; copijs iuncti, & præteriti anni Consules nobiscũ retinemus. Vos uero nõ modo quotidiana certamina, & militares ordines, & hostiles copias uidistis, sed hæc omnia experti continue exercendo pugnandoq; secundum iam annum agitis. Quocirca cum omnia contraria nobis adsint, quàm superioribus prælijs acciderunt, uerisimile est, exitum quoq; pugnæ nobis contrarium futurũ. Neq; credibile est, immo prorsus impossibile, qui toties particularibus certaminibus cum hostibus æquali numero militũ congressi uictores discessistis, nunc aduocata omni multitudine, cum duplicatum exercitum habeatis, ab hostibus superari. Omnibus igitur uobis ad uictoriam paratis, ô milites, duntaxat consilio ac promptitudine nostra opus est: Qui de rebus pluribus uos hortarer, nisi id alienum huic loco intelligerem: Quippe huiusmodi adhortationes ab ijs expectari debent, qui aut mercede conducti, aut ex socijs acciti exercitui præsunt, quibus nihil grauius, quàm ipsius prælij tempus euenire potest. Apud eos uero, quales nos sumus, quorum non solum uita, sed & patria, & uxores, & liberi periclitantur, commemoratio fortasse, adhortatio uero nequaquam necessaria est: Quis est enim, qui non malit uel pugnando uincere: uel, si id fieri non possit, prælio occumbere, quàm miserrimam trahendo uitam, tantam contumeliam ac calamitatem expectare? Eia igitur fortissimi milites, uosmet uobis ipsis ante oculos ponite, quid inter uincere uinciq; intersit, & quæ ex utroq;

utroque sequantur uobiscum cogitate: ita uos ad prælium parate, ut non exercitum populi Romani, sed patriam, atqueadeo caput ipsum orbis terrarum periclitari intelligatis: Quid enim superest populo Romano, uictis ac profligatis uobis? Omnes suas uires, omnem potentiam in uos contulit, spem omnem salutis in uobis repositam habet: qua nolite, per deos immortales, eum fraudare. Reddite patriæ quas decet gratias: manifestũ omnibus facite, anteactas clades non idcirco accidisse, quod Romanis præstarent Carthaginẽses, sed quod tunc Romanus miles tyro, & rerum bellicarum ignarus esset. Hæc atq; alia huiuscemodi locutus L. Aemylius, concionem dimisit. Postridie uersus stationem hostium eduxerunt exercitum. Ac tertio die circiter sex millia passuum ab illis distantes castrametati sunt. Aemylius cum circum ea loca animaduerteret planos ac latos esse campos, quod superiores equitatu hostes erant, haud conferendum in hijs prælium existimabat, sed eò præuertendum hostem, ubi peditatus utilior foret. Contrà Varro inexpertus rerum bellicarum, haud differendum putabat certamen, ne hostes è manibus elaberentur. Itaque duo Consules dissimiles discordesq; erant: quo nihil accidere in exercitu pernitiosius potest. Ea die (nam alternis imperitabant) Varronis imperium erat. Hic motis castris appropinquare hostibus maturat, indignante ac reclamante Aemylio. Annibal cum expeditis equitibusq; obuiam profectus, tumultuario prælio ac præcursu magis militum, quàm ex præparato eos aggreditur. Romani primum impetum acerrime sustinuere: nox prælium diremit. Carthaginenses, cum non prospere dimicatio successisset, in castra redierunt. Postridie eius diei L. Aemylius cum & abstinere pugna decreuisset, & tutò traducere exercitum nequiret, trifariam castra diuisit: duas partes citra Aufidum amnem communijt, qui solus diuidit Apenninum, oriensq; in parte quæ mare Tyrrhenum respicit, in Adriaticum defluit sinum: tertiam partem trans Aufidum posuit, distantem à reliquis castris circiter mille & ducentos passus, à statione uero hostiũ ferè tantundem. Annibal spem nactus loci ad equestrem pugnam aptissimi, & facturos copiã pugnandi Consules ratus, dirigere aciem cœpit: Veritus autem, ne superiori casu timidior facta multitudo esset, hortari milites statuit. Aduocata igitur concione, aspicere omnes circunstantia loca iussit, rogauitq;, quid maius optare à dijs immortalibus potuissent, quàm oblatum sibi in ijs locis cum hostibus certamen, ubi equitatu, qua parte uirium inuicti essent, uti libere ualerent? Quod cum uniuersi alacres approbarent: Proinde, inquit, primo dijs immortalibus gratias agite: illi enim præparantes nobis uictoriam hostes in eiusmodi locum adduxerunt: secundo nobis, qui nostra industria pugnare hostem compulimus: neque enim fugere amplius, neque detrectare certamen Romanus potest: & pugna, & uictoria in manibus uestris sita est. Hortari uos in præsentia, ut strenui ac fortes sitis, superuacuum mihi uidetur: id enim tum factu necessarium erat, cum Romanorum uirium expertes eratis, quo tempore nos sæpenumero id uerbis exemplisq; præstitimus: nunc uero cũ tribus continuis prælijs tales à Romanis uictorias reportaueritis, quæ tandem oratio magis incendere animos uestros poterit, quàm res ipsæ gestæ? Superioribus prælijs regione potiti estis, & copia rerũ omniũ, sicuti uobis polliciti fueramus: neq; enim fraudati à nobis hactenus promissis estis: Præsens uero certamẽ pro ciuitatibus est, eorũq; fortunis. Hac uictoria potiti statim totius Italiæ domini eritis, tandẽq; tot laboribus ac periculis unica pugna liberati, adipiscemini Romanorũ felicitatẽ, omniũ duces atq; imperatores eritis. Quas ob res non uerbis, sed factis opus est. Dijs uolentibus non longe post seruata à me promissa omnes experiemini. Hijs atq; alijs huiusmodi dictis militum animos hortatus, ac laudata omnium promptitudine, castra ad id

latus

latus fluminis posuit, ubi maiora hostium castra erant. Sequenti die curare corpora omnes iubet, & ad priuilegium in proximum diem parari. Igitur tertio die luce prima flumen transgressus, copias acie locat. L. Aemylius, quod animaduertebat in ijs locis haud æquas esse suorum uires, & Annibalem ob penuriam rerum necessariò moturum castra intelligebat, suos intra stationem continuit. Annibal parua protracta mora, cum frustra lacessere se hostem intelligeret, in castra cæteras recepit copias, Numidas ad inuadendos ex minoribus castris Romanos aquatores dimittit. Quibus impedita aquatione usque ad uallum cum tumultu ac clamore prosecutis, indignatus Varro, à tumultuario auxilio Romana castra turbari, longe magis ad prælium capessendum inflammatus est. Nec minus omnis turba militaris auida certaminis erat: adeo omnibus in rebus molesta semper expectatio est. Cum interea Romæ nuntiatum esset, exercitus, quanquam non æquis locis, tamen aduersus seinuicem oppositos esse, & singulis quibusque diebus unà congredi, ingens mœror ac sollicitudo animos omnium cepit: Affectus enim grauibus ac recentibus cladibus populus Romanus, nimium in futura uerebatur: Vnusquisque intra se quæ futura ciuium Romanorũ fortuna esset, deleto profligatoq; exercitu, cogitabat: Quæ libri Sibyllini minabantur, in ore omnium erant. Prodigijs, signis, ostentis, templa cuncta, priuatæ etiam ædes scatebant. Quamobrem precibus, sacrificijs deorum, cerimonijs uniuersa urbs erat intenta: Obseruantissimi nanque eiusmodi temporibus sunt Romani publicarum, ac priuatarum religionum, nec quicquam quod ad ius fasq; pertineat prætermittunt. Varro, cui postero die sors imperij obuenerat, cum prima luce inconsultò collega ex utrisque castris copias educit, ipse cum ijs quæ in maioribus castris erant flumen transgressus, eas quoque quas in castris minoribus habuerat suis adiungit. Atque ita instructa acie, Romanos equites in dextero cornu (id erat flumini propius) locat: post hos continuato agmine pedites ponit: Sociorum equites ad læuum cornu, ante omnes leuiorem armaturam in acie collocat. Erant autem adnumeratis socijs octuaginta millia peditum, equitum circiter sex millia. Annibal eodem tempore transgressus fluuium, baleares leuemq; armaturam præmittit. Hinc duplici transitu reliquis copijs traiectis, hosti opponitur: Gallos Hispanosq; equites prope ripam læuo in cornu aduersus Romanorum equitatum disponit: post hos pedites inter grauiorem Afrorum armaturam medios collocat, deinde Gallos atque Hispanos: postremo reliquam Afrorum multitudinem. Ad dextrum uero cornu Numidas equites constituit. Afri ita planè armati erant, ut Romanorum aciem crederes, armis ad Trebiam & Thrasimenum captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdem formæ erant, dispares ac dissimiles gladij: Nam Hispani quidem breuitate agiles, & cum mucronibus non minus punctim quàm cæsim feriebant. Gallici uero prælongi, ac sine mucronibus erant. Harum gentium aspectus specie ipsa, ac nouitate rei terribilis uidebatur. Galli supra umbilicum nudi pugnabant. Hispani linteis purpura prætextis, & candidissimis tunicis præliabantur. Equitum ad decem millia, peditum supra quadraginta millia cum auxiliaribus Gallis constiterant. Dextrum Romanorum cornu Lucius Aemylius, sinistrum Terentius Varro regebat: Medijs prioris anni Consules, Marcus Attilius & Cneius Seruilius præerant. Carthaginensium uero duces erant, in læuo cornu Asdrubal, dextro Hanno, in medio Annibal. Hic secum Magonem fratrem habebat: Romanis in meridiem, Carthaginensibus in septentrionem uersis: neutris sol prospectum offendebat. Clamore orto, & leuibus primo armis incepta pugna, par aliquandiu periculum fuit. Postea facto à Gallis atque Hispanis equitibus ex sinistro cornu in Romanos impetu,

non solum

non solum fortiter, uerumetiam crudeliter dimicabatur: neque enim equestris more pugnæ conuertere se, atque iterum procurrere in hostem licebat, sed aduersis frontibus pugnare omnes cogebantur, nullo circa ad agendum spatio relicto, hinc amne, illinc peditibus claudentibus. Acrius tamen quàm diutius pugnatum. Victi Romani magna ex parte in acie cæsi, reliqui in flumen proiecti obrutiq; sunt. Sub equestris finem certaminis pugna inter pedites orta. Galli atque Hispani primo acriter uiribus atque animis hosti restiterunt. Postea densitate Romanæ aciei oppressi, dissolutis cuneis referebant pedem. Romani tum cupidius insecuti facile mediam aciem, quod tenuis inualidaq; de industria erat instructa, perruperũt. Ita audacius insistentes, nullo resistente ad subsidia Afrorum peruenere. Hij utrinque deductis alis constiterant. Galli interim dispositis rursus in sinũ militibus, & quasi lunari specie facta nitendo agmen refecerũt. Quo factum est, ut Romani calliditate Annibalis à fronte simul atque à tergo clauderentur: hinc Afris, illinc Hispanis Gallisq; prementibus. L. Aemylius quanquam primo statim prælio grauiter ictus fuerat, adhuc tamen integris uiribus confertis equis in mediam aciem discurrit, partim premendo hostes, partim suos hortando. Idem Annibal facit. Interim Numidæ cum omni equitatu à sinistro in dextrum Romanorum cornu irruentes, insigne aliquid neq; fecerunt, neque passi sunt, tantis animis, & adeo æquatis uiribus utraque acies propugnabat. Romanos tamen diuisos, atq; undiq; circundatos milites ad præliũ reddiderunt. Inter hæc Asdrubal, qui prope ripam erãt equitibus, à læuo cornu subsidiũ Afris ferebat: Quod conspicati Romanorũ sociorũ equites repente terga uerterunt. Id uidens Asdrubal, callidi ac prudentissimi ducis exercuit officium. Numidas, quos & numero plures, & rei militaris expertes, & semel uersis in fugam terribiles esse sciebat, ad persequendos passim fugientes misit: ipse pedestribus copijs citato cursu in subsidium Afrorum perrexit, aggressusq; à tergo Romanos, simul suorum confirmauit uires, simul ingentem hostibus stragem dedit. L. Aemylius pluribus uulneribus confossus in prælio cecidit, uir omni officio usque ad extremum diem in patriam functus. Romani longa atque acerrima pugna in eodem uestigio permanentes, tandem omnes trucidantur. Inter quos Marcus Attilius, & Cneius Seruilius prioris anni Consules interfecti, uiri præstantes, & Romano nomine digni. Eodem tempore Numidæ quoque fugientem equitatum nacti maiorem partem interficiunt, reliquos equis deijciunt: Pauci Cannusium incolumes peruenere: inter quos Varro Consul, cui detestanda anima ac exitiosum patriæ imperium fuit. Hunc tandem Cannensis pugna habuit finem, strenuis uiris, uictoribus simul ac uictis, nobilitata. Cuius rei argumentum est, quod ex sex millibus equitum Romanorum duntaxat septuaginta cum Varrone Venusiam euaserunt: è socijs circiter trecenti palantes uagiq; in proximas ciuitates profugere: Ex pedestribus autem copijs circiter decem millia in potestatem hostium uiui peruenere: uix tria millia fugerunt: reliqui numero ad septuaginta millia in prælio cecidere. Nec sanè incruenta Carthaginensium uictoria fuit. Ex hijs Galli circiter quatuor millia desiderati, Afri atque Hispani ferè mille & quingenti, equites ducenti. Qui uiui capti sunt ex Romanis extra periculum fuere. Varro decem millia in castris dimiserat, hoc consilio, ut si Annibal omnes suos in prælium educeret, facto impetu castra hostium diriperent, omnibusq; in pugna occupatis, impedimenta atque omnem apparatum Carthaginensiũ depopularentur. Si uero præsidium necessarium in castris dimitteret, tunc longe minores essent Carthaginensium uires, Romanis numero militum multo præstantibus. Capti autem hoc modo fuere. Annibal quantum satis erat præsidij in castris reliquerat: Romani, ubi primum exarsisse

prælium intellexere, eò, ùti ſtatuerant, ueniunt, caſtra obſident. Haud ſegni ter Carthaginenſes reſiſtunt: uerum iam acriter prementibus Romanis, cedere cogebantur. Sed interim Annibal omni ex parte uictoria potitus, in oppugnantes caſtra impetum facit, Romanos fugat, ad uallum uſque perſequitur, duo millia eorum interficit, reliquos uiuos capit. Eodem modo Numidæ equites Romanos, qui ſparſi fuga per agros fuerant ad, Annibalem perduxerunt: Ita tandem finito prælio, neuter expectatione ſua fraudatus eſt: Siquidem Carthaginenſes ſtatim omni prouincia ſunt potiti, Tarentinis, Campanis, Neapolitanis in deditionem acceptis, cæteris uero omnibus populis iam ad Annibalem reſpicientibus: Nec deerat ſpes ipſa urbe Roma mox potiundi. Romani uero in ſummam rerum deſperationem adducti, non modo de ſuo, ſed de totius patriæ interitu dubitabant, iamiam ferociſſimum hoſtem ad ipſa Romana mœnia expectantes. Cum ciuitas in hoc tumultu eſſet, ut omnia ad Romanorum calamitatem quadrarent, nuncius ex Gallia peruenit, Lucium Poſthumium prætorem, qui exercitui præerat, in inſidias lapſum, fuſum profligatumq́ fuiſſe. Senatus tamen tot undique circunuentus malis, dignitatem ſuam ſeruare, hortari populum, munire præſidijs urbem, de rebus præſentibus magno ac forti animo conſultare. Quod non longe poſt res ipſæ manifeſtum fecerunt: Nam qui modo uicti à Carthaginenſibus fuerant, & rerum bellicarum gloria ceſſiſſe illis uidebantur, non multo interiecto tempore uirtute ac conſtantia reipublicæ, & conſilio ſapientiáque ſenatus in id euaſere, ut uictis proſtratisq́ Carthaginenſibus, non modo Italiæ, ſed totius orbis imperio potirentur. Quamobrem huic libro ſimul cum rebus Hiſpanis atque Italis, quæ centeſima & quadrageſima olympiade geſtæ fuerunt, extremam imponemus manum. Cum uero ad res ſub eadem olympiade in Græcia geſtas uentum erit, latius de Romanorum republica diſſeremus: Id enim non modo ad cognitionem hiſtoriæ neceſſariũ, uerũ etiã ad emendandas, inſtituendasq́ reſpublicas utile ſtudioſis futurum arbitramur.

POLYBII HISTORIARVM LIBER QVARTVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

ABunde, ut nobis quidem uidetur, ſecundi belli punici cauſas ſecundo libro oſtendimus: tum Annibalis in Italiam aduentum, uariaq; Romanorum ac Carthaginenſium certamina uſquead Cannenſem pugnam ſumus executi: nunc res eadem tempeſtate in Græcia geſtas aggrediemur, repetitis primo breuiter ijs, quæ in ſecundo præparationis noſtræ libro à nobis relata fuere, præſertim de republica Achæorum, quod eam non parum momenti rebus noſtri temporis attuliſſe arbitramur. Igitur à Tiſamene orſi, uno ex Horeſtis filijs, ab hoc uſq; ad Gygi tempora uixiſſe Achæos ſub eius familiæ regibus diximus, poſtea cum hijs expulſis gubernationē ciuitas ad populũ tranſtuliſſet, non multis interiectis annis ducum Lacedæmoniorum opera diſſidere inter ſe cœpiſſe. Poſt hæc narrauimus, ut rurſus inter ſe idem Achæi conuenerint, qui primi eius rei autores fuerint, quomodo Peloponneſi omnes in Achæorum cognomen deuenerint. Commemoratæ præterea à nobis ſunt particulares eorũ res geſtæ uſq; ad Cleomenis Lacedæmoniorum regis conflictum. Hic præparationē noſtram cum Antigoni, Seleuci, & Ptolemæi morte concluſimus: omnes ſiquidē, ut à nobis dictum eſt, ſub eadem olympiade diē ſuum obierunt. Nunc ſupereſt, ut reliqua ſcripturi hinc maxime primordium faciamus: optima enim hæc imprimis nobis materia uidetur: primo, quod ea quæ ſunt ab Arato ſcripta in hæc tempora deſinunt, ut quaſi continuata græcarũ rerum narratio uideatur: deinde quod poſteriora tempora ita inuicem cōnexa ſunt, ut partim noſtra, partim parentum noſtrorũ ætate fuerint: ex quo fit, ut partem ipſi uiderimus, partē ab ijs qui uiderunt audiuerimus. Enimuero altius res geſtas repetere, & auditũ, ut ita dicam, ex auditu referre conſilium non fuit: quod nullam ex ijs prouenturam legentibus utilitatē intelligeremus. Quapropter ab ijs exordiamur temporibus, quibus fortuna quoq; per uniuerſum terrarum orbem renouaſſe omnia uidetur. Philippus igitur Demetrij filius adhuc puer iam Macedoniæ imperiũ ſuſceperat. Achæus omni prouinciæ, quæ citra Taurum eſt, imperans, non modo nomen, ſed uires quoq; regias habebat. Antiochus, cui magno cognomen fuit, Seleuco fratri non multo ante tempore defuncto, in regno Syriæ quamuis adoleſcens ſucceſſerat, Ariarates quoq; Cappadociæ regnũ inuaſerat. Eodem tempore Ptolemæus Philopater Aegypti erat imperium adeptus. Nec longe poſt Lycurgus rex à Lacedæmonijs appellatus fuerat. Carthaginenſes Annibalem ad res quas ſupra memorauimus gerendas ducem elegerant. Cum in hunc modum omnium renouatum eſſet imperium, nouum quoq; rerum initium futurum uidebatur: quod & natura frequenter accidit, & eo potiſſimum tempore euenit: nanq; Romani & Carthaginenſes id quod ſupra memorauimus bellũ, Antiochus & Ptolemæus ſyriacũ geſſerũt: Achæus uero & Philippus aduerſus Aetolos & Lacedæmonios contendēre. Cuius belli huiuſmodi cauſæ ferũtur. Aetoli iam diu pacem, & neceſſarias rerum ſuarum impenſas ægreferebant, homines ſemper rapinis, & piratica uiuere aſſueti: auaritiam eorum augebat naturalis ambitio, cui ſeruientes crudelem ſemper ac ferinam uitam degunt, nulla

omnino amicitiæ aut societatis iura habentes, sed omnia hostilia putantes. Hij tamen, quamdiu Antigonus uixit, Lacedæmoniorum uires ueriti quietem egerunt. Mortuo uero Antigono, cum Philippus in regno successisset, ætate pueri cõtempta, belli occasionem cum Peloponnesijs quærere cœperunt: tum quod infestando ex ueteri consuetudine mari & assiduis rapinis assueti erant, tũ quod se multo potentiores Achæis in bello existimabant. Cum in ea cogitatione essent, non longe post fortuna quoq; conatui eorum fauente huiusmodi occasionem nacti sunt. Dorimachus Trichoneus Nicostrati filius erat: Hic adhuc ferè adolescens ætolicæ insolentiæ ac temeritatis plenus, Phigaleã publice missus fuerat. Ea est urbs in Peloponneso è conspectu Messeniorum montium sita, & tunc forte in societatem cum Aetolis iuncta erat. Ostendebant autem hunc idcirco à se missum, ut urbi regioniq; præesset; uerum eo factum erat consilio, ut res Peloponnesiacas diligenter exploraret. Hic igitur discurrentibus per ea loca piratis, & ad se Phigaleã ob res necessarias uenientibus, cum ex fœdere præbere commeatum non posset, durante adhuc pace, quæ sub Antigono firmata fuerat, tandem piratis persuasit, ut Messeniorum, qui amici & socij Aetolorum erant, pecora diriperent. Illi primo è finibus eorum abigere armenta cœperunt: postea procedente paulatim peruicacia, sparsas quoq; per agrũ diripere, omnia populari, atq; uastare. Messenij id grauiter ferentes, legatos ad Dorimachũ questum de piratarum iniurijs mittunt. Ille principio id contemnere, partim suorũ utilitati consulens, partim suæ, qui prædæ omnis particeps erat. Postea uero frequentantibus sæpius legatis ob continuationẽ iniuriarum, se inquit propediẽ Messenem uenturum, ut expostulantibus de Aetolorum iniurijs responderet. Cum igitur eò uenisset, multis quibus illatæ iniuriæ fuerant se adeuntibus, alios per derisum reijcere, insultare alijs, nonnullos iurgijs conuicijsq; terrere. Dum hæc Messenæ agerentur, piratæ in suburbanum, quod Chironis nominant, noctu uenere, & admotis scalis loco potiti, uastant populanturq; omnia: homines partim propugnantes trucidant, reliquos nexos cum armentis abducunt. Messenij rursus ea re maxime ob Dorimachi præsentiam grauius indignati, ac tum demum derideri se putantes, eum accersiri ante magistratus iubent. Scyron tum forte urbi præerat, uir omni genere laudis apud Messenios clarus. Hic haud dimittendum urbe Dorimachum consulit, nisi prius prædam omnem à piratis abactam Messenijs restituat, domorum agriq; uastationem instauret, pro ijs qui interfecti fuerant nocentes tradat. Id consilium cum omnes approbassent, profusus itaq; in iram Dorimachus, stultos inquit eos esse, si talia facientes Dorimacho se, & non Aetolis inferre iniuriam credant: se quidem per summum scelus uexari, at illos non longe post dignas pœnas daturos. Erat tum Messenæ extremæ sortis homo, Babyrtas nomine, adeo Dorimacho uultu, corpore, lineamentis, uoce deniq; similis, ut si quis ei capitis ornatum, chlamydemq; illius addidisset, haud facile fuisset uter eorum foret discernere: idq; haud Dorimachum latebat. Cum igitur superbe nimium, atq; insolenter in Messenios inueheretur, iratus Scyron: putás ne, inquit, nobis te, seu temeritatẽ tuam curæ esse Babyrtæ? Quæ cum dixisset, Dorimachus ipsi cædendum ratus, prædam omnem Messenijs restituit. Hinc Aetoliam profectus adeo grauiter ac moleste Scyronis uerba tulit, ut nõ alia expectata occasione, ob id duntaxat bellum Messenijs excitarit. Per id tempus dux Aetolorum erat Ariston: Hic tum forte ob imbecillitatem corporis, quam ex longa ualetudine contraxerat, haud satis rebus gerendis aptus, cum Scopæ & Dorimacho affinitate iunctus esset, huic summam imperij tradidit. Dorimachus publice in bellum aduersus Messenios prouocare Aetolos non audebat, quod nullam eius rei satis dignam causam

posset

poſſet afferre: quippe indignatione tantummodo illatæ ſibi contumeliæ moue-batur: quamobrem dimiſſa hac cogitatione, priuatim Scopam aggreditur. Sua-det ut ſibi contra Meſſenios adeſſe uelit: ſe in præſentia à Macedonibus oſten dit tutos eſſe, ob pueritiam regis, cum uix decimum ſeptimũ ætatis annum Phi-lippus ageret. Præterea Lacedæmonios à Meſſenijs alienos eſſe: in amicitia per-ſtare ſe cum Græcis: propter quod neminem ſibi tranſitum Meſſenem impedi turum. Poſt hæc quanta ſecutura ſit utilitas, ante oculos ponit: quippe regio-nem omnem ſecuram degere, ſolamq́; omnium tempore Cleomenici belli in-tegram permanſiſſe. Aetolos uero id tandem gratiſſimum habituros, ſeq́; be neuolentia, & honore proſecuturos. Achæos autem, ſi profectionem ſuam im-pedierint, ſponte occaſionem bello daturos: ſi permiſerint, libere ſe Meſſenem uſque tranſituros. Atqui Meſſenios belli cauſam tamdiu præſtitiſſe, cum ſocie-tatem inire cum Achæis, & Macedonibus polliciti fuiſſent. Hæc & alia in hanc ſententiam plura locutus, tantum Scopæ, amicisq́; eius ardorem iniecit, ut neq; Aetolorum concione aduocata, neque expectato magiſtratuum iuſſu, nec iure aliquo ſeruato, ipſi per ſe Meſſenijs, Epyrotis, Achæis, Acarnanibus, Macedo-nibus bellum intulerint. Statim igitur piratas emiſere. Hij mox regiæ naui ex Macedonia obuij facti, onuſtam Aetoliam perduxerunt, nautas uectoresq́;, & nauem deniq; ipſam uendidere. Hinc per maritimam Epyri oram diſcurrere, obuium quenq; prædari, Cephaleniorum nauibus ad iniuriam uti, oppida per inſidias capere: quippe in Acarnania Oreum ceperunt: poſtea quibuſdam oc-culte in Peloponneſum miſſis, in media Megalopolitanorum regione, caſtello quod Clarium uocant, potiti fuere: quo poſtea receptaculo uſi, latiſſime pira-ticam exercebant. Ea tempeſtate Timoxenes Achæorum dux Taurionem op-pidum, quod tempore Peloponneſiaci belli Antigonus occupauerat, intra pau cos dies expugnauit. Siquidem Antigonus rex Corinthum uoluntate Achæo-rum tenebat, ſicuti ſupra, cum de Clemenico bello tractaremus, oſtendimus. Orchomenum uero ui captum non reddiderat Achæis, ſed ditioni ſuæ ſubege-rat, cupiens, ut mihi quidem uidetur, non ſolum aditum in Peloponneſum ha-bere, uerumetiam mediterraneam oram, diſpoſitis Orchomeni præſidijs cuſto-dire. Dorimachus, & Scopas obſeruato tempore, quo pauci dies magiſtratui Timoxeni ſupererant, & Aratus ſequentis anni dux nondum inire magiſtratũ debebat, congregatis iuxta Rhium montem Aetolis, ac paratis Cephaleniorũ nauibus, in Peloponneſum transfretarunt, facto q́; per Patrenſium, & Pharen-ſium, & Tritenſium oram itinere, aduerſus Meſſenios graſſabantur. Edictum erat, ne qua inter eundum Achæis iniuria inferretur. Sed quis multitudini ſta-tuat modum? uaſtant, diripiuntq́; omnia, tandem Phigaleam perueniunt. Hinc facto in Meſſenios impetu, nulla ratione ueteris amicitiæ habita, neglectoq́; di-uino & humano iure, populabundi per agrum diſcurrunt, omnia ferro igniq́; uaſtantes, Meſſenijs, quod impares uiribus eſſent, ſeſe intra mœnia continenti-bus. Achæi inſtante iam concilij tempore, Egium conuenere. Hic congregatis omnibus, cum hinc Patrenſium, & Pharenſium legati de iniurijs Aetolorum quererentur, illinc Meſſenij præſidium miſerabiliter peterent, Achæi partim in-dignatione illatæ ſocijs iniuriæ, partim cõmiſeratione Meſſeniorum permoti, tum grauiter ferentes, quod ſe inſcijs Aetoli exercitum per Achæiam traduxiſ-ſent, ferre Meſſenijs præſidium ſtatuerunt. Timoxenes Achæorum dux, non-dum enim magiſtratu exceſſerat, quod Peloponneſij poſt Cleomenicum bellũ pacatis tranquillisq́; rebus dediſſe ſe ocio, & neglecta militari diſciplina deſides factos eſſe intelligebat, moliri quicquã, nulla ſpe niſi multitudinis fretus, uereba tur. Contrà uero Aratus ſuorũ iniurias grauiter & iniquo animo ferens, inflam-

matus præterea audacia Aetolorum, nec antiquæ simultatis immemor, quam primum armare Achæos, & cum Aetolis congredi festinabat. Quamobrem ante diem quintum, quàm inire magistratũ debebat, accepto à Timoxene publico signo, literas ciuitatibus scripsit, quibus cogi in arma iuuentutem, & Megalopolim conuenire iussit. De cuius ingenio, antequam reliqua exequar, pauca mihi dicenda existimaui. Aratus igitur in rebus ciuilibus uir usquequaq; perfectus fuit: nam & facunde eloqui, & prudenter excogitare, & diligenter exequi omnia poterat, in tolerandis ciuilibus discordijs initis, in amicitijs societatibusq; iungendis nemini secundus. Iam uero fallere hostem, moliri insidias, machinas intendere: postremo hæc omnia perducere ad finẽ idoneus erat, uir cum singulari audacia fretus, tum tolerandis laboribus atq; periculis à pueritia assuetus. Cuius rei cum multa sunt testimonia, tum ea in primis, quod Sicyonem & Mantineam Achæis tradidit, Pællenem fugatis Aetolis cepit, Corinthi arce, quam Acrocorinthum uocant, potitus est. Hic ipse si quando acie dimicare cogebatur, in consilijs segnis, in subeundis periculis timidus erat. Quamobrem triumphus de se omnem Peloponnesum expleuit. Vsqueadeo natura hominũ non solum corpora, uerumetiam animos sui dissimiles finxit, ut sæpenumero unus idemq; homo non modo in rebus diuersis, hic quidem fortiter, illic segniter se gerat, sed in simillimis quoq; rebus modo inauditam celeritatem, aliàs incredibilem ignauiam ostendat: & aliquando quidem fortissimus, nonnunquã uero timidissimus uideatur: quippe multos in uenationibus cernimus aduersus sæuissimas feras audacissimos esse, quos si ad arma, hostesq; transtuleris, ignaui, socordesq; apparebunt: in rebus uero bellicis plerique singulari certamine acerrimi sunt, qui in acie nullius pretij forent. Thessalicos equites conferto prælio insuperabiles esse constat: eosdem si per partes attentaueris, lacerare, carpereq; facillimum erit. De Aetolis uero contrarium euenit. At Cretenses terrestribus, ac naualibus prælijs ad insidias, furta, rapinas, nocturnos insultus, & omnia doli genera promptissimi sunt: in prælio uero dispositis cohortibus segnes, timidi, ac prorsus inutiles. Hijs Achæi atq; Macedones planè contrarij. Hæc idcirco breuiter memorauimus, ne quis forte miretur, ac propterea historiæ detrahat fidem, si quando eosdem uiros in rebus similibus dissimiles fuisse ostendimus. Nunc eò unde discessimus reuertamur. Congregatis Megalopoli omnibus quibus apta ad res bellicas ætas erat, Messenij rursus ad Achæos uenere, rogantes ne se contemnerent, ita palàm ab Aetolis iniuria affectos, uelle se, si cum bona uoluntate eorum fiat, inter socios eorum adscribi: nihil in posterum, quod ad cõmunem societatem pertineat, recusaturos. Achæorum principes, quatenus ad societatem attinet, nihil à se fieri posse respondent: neq; enim sibi licere inconsulto Philippo ac socijs quenquam in societatem admittere, durante adhuc fœdere, quod tempore Cleomenici belli duce Antigono inter Achæos, Epyrotas, Phocenses, Macedonas, Bœotios, Arcadas, Thessalosq; initum fuerat. Verum libenter illis præsidio futuros, si ipsi liberos suos obsides Lacedæmonijs tradant, spondeantq; nunquam se cum Aetolis, nisi consentientibus Achæis, fœdus aut pacem facturos. Lacedæmonij quoque per id tempus cum exercitu iuxta Megalopolim conuenerant, non tam sub specie sociorum, quàm ut euentum rei expectarent. Aratus rebus cum Messenijs ita compositis, legatos ad Aetolos mittit, qui eos iubeant ex agro Messeniorum copias reducere, neq; deinceps illos infestare, neq; Achæorũ agrum attingere: si secus fecerint, se eos pro hostibus habiturum. Scopas, & Dorimachus, audítis legatorum mandatis, & Achæorũ apparatu cognito, parendum in præsentia Arato statuerũt. Quamobrem missis statim Cyllenem, & ad Aristonẽ Aetolorum

rum

rum ducem literis nauigia exposcunt; ipsi biduo post præmissa præda discessere, itinere uersus Elienses facto: quippe ea gens semper in fide Aetolorũ permanserat. Aratus temere illos, uti statuerant, discessuros ratus, copijs uero omnibus dimissis, in suam cuique domum abeundi potestatem fecit: ipse duntaxat cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, hoc est, hijs qui sub Taurione erant, Patras contendit, quo se abeuntibus Aetolis opponeret. Dorimachus ea re cognita, ueritus ne sibi profectio impediretur, prædam quidem addito sufficienti præsidio ad naues mittit, iussis quos ad eam uehendam destinauerat, ut sibi ad Rhium, unde soluere statuerat, occurrerent: ipse prædam parumper comitatus, non longe post conuerso itinere olympiam uenit. Hic cum per exploratores cognouisset, Taurionem cum hijs, quas supra diximus, copijs iuxta Clitoriam esse, ueritus ne propterea ex Rhio sine certamine, aut periculo soluere posset, optimum factum existimauit, si omni amputata mora cum Arato decerneret, quod Aratus & paucis admodum copijs stipatus, & futuræ rei ignarus erat: cogitabat enim se, si hostes fudisset, antequam rursus Achæi congregarentur, uastata undiq; prouincia, tutum quà decreuerat, discessum facere posse: si uero Achæi per formidinem pugna abstinerent, libere se quà uellet, sine ullo discrimine transitum habiturum. Hijs rationibus permotus, castra non longe à Megalopoli iuxta Methydrium posuit. Achæi cognito Aetolorum aduentu, adeo imprudenter præsentibus rebus usi sunt, ut nihil ad cumulum stultitiæ reliquerint: primo enim Clitorio profecti iuxta Caphias castrametati sunt: postea Aetolis à Methydrio per Orchomenum transeuntibus in Caphiensium agrum copias deduxere, præterfluenti amne ueluti quodam munimento clausi. Aetoli tum propter loci iniquitatem; siquidem ante id flumen multæ, & profundissimæ fossæ erant, tum ne forte inter hæc Achæorum copiæ cogerentur: relicto pugnandi proposito, Olygyrtum uersus, eo quo constiterant ordine procedunt, callide omnia obseruantes, ne quo inter eundum periculo afflictarentur. Aratus, cum Aetolorum pedestres copiæ ferè ad iugum montis peruenissent, nec longe post equitatus omnis per campos insequeretur, equites, ac leuioris armaturæ milites duce Acarnane in hostes emittit, iussos, ut cum equitibus congrederentur, & fortunam belli tentarent: quod sanè imprudenter factum est: nam si capessendum prælium fuit, non cum posterioribus congredi oportebat, cum iam à montibus non longe abessent, sed cum primis antequam ad summa conscenderent: sic enim futurum fuerat omne in campis certamen: quæ res & Aetolis ob genus armaturæ, atq; adeo omnem ordinem pugnandi, sine dubio cladem, & Achæis uictoriam peperisset. Sed Aratus oblatam sibi & loci, & temporis opportunitatem in hostes per imprudentiam transtulit: siquidem Aetoli, simulac uenientes Achæos perspexere, omni qua possunt celeritate ad montem contendunt, festinantes se cum peditibus suis coniungere. Aratus nec satis quid actum foret conspicatus, nec consilium hostium intelligens, cum primum currentes uersus montem equites animaduertit, fugere eos ratus, ferentarios ab utroq; cornu dimittit: hos expeditis, atque equitibus ferre suppetias iubet, ipse cum reliquis copijs longo cornu facto eódem anxius festinat. Equites Aetolorum, ubi ad radices montium uentum est, remissius aliquanto procedere, pedites q; ingenti clamore reuocare cœperunt: quibus repente in subsidium suorum confluentibus, ubi se numero haud inferiores hostibus intellexerunt, in equitatum Achæorum conuersi, cum & multitudine hominum, & loci opportunitate præstarent, impetum in eos faciunt. Maximis utrinque uiribus certatur: uictoria aliquandiu anceps fuit. Tandem uero Achæorum equites repulsi. Quibus fugientibus, cum ferentarij, qui in eorum subsidium missi fuerant, ob-

uiassent,

uiaſſent, partim nouitate rei perterriti, partim impetu fugientium ſuorũ reiecti, ipſi quoq; idem facere ſunt coacti. Quibus ex rebus accidit, ut qui in acie uicti ſunt, uix quingenti, qui uero fugæ ſe cõmiſere, ſupra duo millia hominum fuerint. Aetoli quid agendum foret ab ipſa re edocti, cum clamore atque lætitia Achæos inſequuntur: illi eodem in loco, atq; eo quo dimiſerant ordine, conſiſtere ſuos rati, ad Aratum confugiunt: quare fuga eorũ & honeſta principio, & ſalutaris uidebatur: ubi uero illos etiam loco motos longo, ac perturbato ordine uenire conſpexerunt, alij per diuerſa itinera fugientes ſalutem quæſiuere, alij curſu in ſuos facto, ipſi ſe inuicem non expectatis hoſtibus profligarunt: itaq; tandem omnes in fugã uerſi, in propinquas ſe urbes receperunt: ſiquidem Orchomenus & Caphiæ non longe aberant: quod niſi accidiſſet, omnes eo die aut capti, aut trucidati ab hoſtibus fuiſſent. Hæc igitur clades Achæorũ propè Caphias fuit. Megalopolitani, cum eis nunciatum eſſet, Aetolos iuxta Methydrium caſtrametatos eſſe, omnes una uoce congregati, poſtridie eius diei quo geſtum id bellum fuerat, in ſubſidium Achæorum contendere: & cum quibus uiuentibus pugnaturos ſe aduerſus hoſtes ſperabant, eoſdem ſepelire ab hoſtibus interfectos ſunt coacti. Parata igitur ingenti ac profunda foſſa, ac mortuorum corporibus congregatis, iuſta eis more patrio perſoluerunt. Aetoli præter ſpem uictoria potiti, libere iam per mediam Peloponneſum iter facere. Quo tempore tentata Pelleneſium fide, & agro Sicyniorum deuaſtato, tandem per Iſthmi anguſtias abierũt. Cauſæ igitur ſocialis belli hæ, quas ſupra diximus, fuere. Initium uero ex decreto ortum, quod poſtea inter ſocios factum fuit, & Corinthi, quò omnes ob eam cauſam conuenerant, Philippo quoq; Macedonum duce approbante, confirmatũ. Achæi paucis interiectis diebus, in concilio congregati, publice & priuatim Aratum deteſtabantur, ut qui tantæ cladis ac iacturæ autor fuiſſet: quapropter augentibus factum diuerſæ in republica factionis hominibus, longe magis multitudo omnis incendebatur. In hoc enim primo uidebatur ab eo grauiter peccatũ, quod magiſtratu ante tempus ſuſcepto, ſublatisq; alterius partibus res eas aggreſſus, quas antea quoq; ſæpenumero infeliciter geſſerat: deinde etiam grauius, quod cõmorantibus adhuc in medio Peloponneſo Aetolorum ducibus, Achæorum exercitum dimiſerat: tertio, quod ita paucis ſtipatus copijs prælium ſuſceperat, præſertim nulla urgente neceſſitate, cum tutò ſe in proximas ciuitates recipere potuiſſet, quouſq; denuo Achæi congregarentur, & tunc ſi id omnino commodum foret, prælium inire: poſtremo quod ita imprudenter rebus bellicis uſus fuerat, ut omiſſa per ignauiam camporum opportunitate, ubi ſui ſine dubio præualuiſſent, hoſtes in montibus per leuioris armaturæ milites eſſet aggreſſus: quo nihil accidere Aetolis utilius, aut opportunius potuerat. Veruntamen ſimulatque Aratus redijt, & concilium ingreſſus cõmemorare cœpit res ante eum diem à ſe pro ſalute reipublicæ geſtas, ac proximæ cladis rationes attulit, ſeq; non fuiſſe eius cauſam, ut falſò inimici calumniarentur, expoſuit: poſtremo etiam ueniam petijt, & ſi quid à ſe erratum eſſet, debere Achæos oſtendit non tam acriter & ſeuere, quàm pie atq; humaniter euentum rei conſiderare, tanta repente mutatio animorũ facta eſt, ut plebs, quæ modo ita infenſa Arato uidebatur, mox omne odium in diuerſæ factionis homines tranſtulerit, ac iam de cætero quibuſcunq; in rebus Arati conſilium, atq; ſententiam ſecuta ſit. Hæc igitur centeſima & trigeſima nona olympiade geſta ſunt: quæ uero ſequuntur, centeſima & quadrageſima. Decretum igitur erat ab Achæis, ut legati ad Epyrotas, Bœotios, Phocenſes, Acarnanes, & Philippum Macedoniæ regẽ mitterentur, qui oſtenderent, quomodo bis iam Aetoli contra leges fœderis Achaiam ingreſſi forẽt, peterentq; ab eis ex fœdere præſidium;

ſidium, præterea ut Meſſenios in ſocietatem aſciſcerent, ut dux Achæorum pe-
ditum quinque millia & quingentos equites pararet, & Meſſenijs, ſi iterum ab
Aetolis infeſtarentur, ſubſidiũ ferret. Præterea cum Lacedæmonijs, Meſſenijsq́
componeret, quibus copijs pedeſtribus, atq́ equeſtribus ad cõmunes uſus de-
berent eſſe inſtructi. Quæ poſtquam decreta ſunt, Achæi memoratam cladem
magno ac forti animo ferentes, neq́ Meſſeniorum rem, neq́ propoſitum ſuum
deſtituere. Legati mandata diligenter proſequi, dux iuuentutem, uti iuſſum fue-
rat, cogere, cum Lacedæmonijs Meſſenijsq́ componere, ut peditum utriq́ duo
millia & quingentos, ducentos & quinquaginta equites pararent, quo multi-
tudo omnis ad bellum inſtructa ad duo millia peditum forent, equites mille.
Aetoli cum iam concilij tempus aduenifſet, congregata multitudine, pacem
agere cũ Lacedæmonijs, ac Meſſenijs, cæterisq́ propinquis populis ſtatuerunt,
partim anguſtia rerum coacti, partim ut ſocios atq́ amicos Achæorum debilita-
rent. Cum Achæis uero ita rem componere decreuerunt, ſi à Meſſeniorũ ſocie-
tate deſiſterent: ſin uero in propoſito permanerent, bello aggrediendos iudica-
uere. Quo quid dici irrationabilius poteſt? nam cum Achæi cum Meſſenijs ſo-
cietate iuncti eſſent, ſiquidem in ea perſiſterent, bellum Achæis indicebant: ſi
uero Meſſeniorũ hoſtes fierent, pacem eis pollicebantur. Quamobrem aduer
ſantibus ſibi inuicem rebus, locum habere petitiones eorũ nequiuere. Epirotæ
& Philippus rex auditis quæ relata per legatos fuerãt, Meſſenios in ſocietatem
acceperunt. De iniurijs uero Aetolorum etſi nonnihil ſunt indignati, nullam
tamen ſuſcipere admirationem uiſi, quod illi huiuſmodi rebus aſſueti nihil noui
moliri uidebantur. Itaq́ non inuiti cum eis in pace perſeuerabant. Ita interdum
inueteratæ ac cognitæ iniuriæ potius quàm nouæ & inſolitæ ueniam cõſequun-
tur. Aetoli igitur hijs modis uſi, deuaſtata frequentibus incurſionibus Græcia,
& illatis ſæpenumero prius quàm indictis bellis, ne reſpondere quidem de in-
iurijs quærentibus dignabantur, ſæpe etiam petentes à ſe geſtarum, ſiue geren-
darum rerum rationem aſpernabantur, atq́ irridebant. Lacedæmonij, etſi nuper
opera Achæorum ab Antigono in libertatem fuerant reſtituti, Philippoq́ &
Macedonibus promiſerant, nihil ſe aduerſum eos molituros, miſſis tamen clàm
ad Aetolos legatis, ſecretam cum hijs amicitiam, ac ſocietatem firmauerunt.
Congregato interea Achæorũ exercitu, Lacedæmonijsq́ ac Meſſenijs, uti ſta-
tutum fuerat, ad ſubſidium paratis, Scerdilaidas & Demetrius cum nonaginta
lembis ex Illyrio nauigantes, præter fœdus cum Romanis percuſſum Liſſum
tranſgreſſi ſunt: qui primo tentata Pylo, cum aliquandiu urbem oppugnauiſ-
ſent, tandem non ſine dedecore ſunt repulſi. Poſt hæc Demetrius cum quinqua
ginta lembis curſu in Cyclades facto, inſulas populatur, nonnullas per prodi-
tionem capit. Scerdilaidas uero cũ reliquis quinquaginta lembis Naupactum
contendit, fretus amicitia Amynæ Athamanorum regis, cui affinitate coniun-
ctus erat. Hic Agelao medio tentatum cum Aetolis fœdus, ut æque diuiſa præ-
da, unà cum eis in Achæiam proficiſceretur. Quod poſtquã inter Scerdilaidam
& Agelaum, Durimachum ac Scopam conuenit, congregatis undiq́ Aetolis
unà cum Illyrijs in Achæiam irruerunt. Ariſton Aetolorum dux, perinde ac ſi
earum rerum ignarus eſſet, domi in quiete permanebat, pacem ſibi, non bellum
cum Achæis aſſerens eſſe, imprudenter ſanè ac planè pueriliter: quid enim ſtul
tius, quàm res claras atq́ euidentes putare uerbis diutius poſſe celari? Poſthæc
Dorimachus cum ſuis incredibili celeritate Cynetham uenit. Cynethenſes, ut
qui longo iam tempore Arcades fuerant, maximis continue odijs, ac ſeditioni-
bus uexabantur: uariæ apud eos cædes, exilia, rapinæ, dilapidationes fiebant.
Accidit tandem, ut qui Achæorũ partes ſequebantur, principatum in urbe obti

nerent: quare & custodes murorum, & ducem ciuitatis ex Achæia habebant. Quæ cum ita essent, non multis annis ante Aetolorũ aduentum, cum exules ad eos, qui in urbe erant, transmisissent, & de receptione in gratiam atq; concordiã precati essent, præsides ciuitatis eorũ uerbis persuasi legatos ad Achæos misere, eam concordiam cum consilio atq; sententia eorũ perficere uolentes. Quibus id mox consentientibus Achæis, quod utriusq; fidem ac beneuolentiã constantem erga se futuram arbitrabantur, cum & hij qui intra urbem erãt, omnes spes suas in Achæis haberent, & illi beneficio Achæorũ se conseruatos existimaturi forent, Cynethenses & præsidium, & ducem Achæorũ ex urbe emisere: exules uero numero circiter trecentos intra urbem asciuerunt, recepta ab hijs fide, & quibus religiosius astringi mortales possent, adhibitis sacramentis. Verum illi nulla causa, siue occasione moliendi res nouas expectata, simulatq; intra urbem admissi, consilium prodendæ ciuitatis, ulciscendiq; conseruatores suos inierunt, ut mihi uideantur inter uictimarum cædes, cum fidem ac iusiurandum inuicem præstabant, tunc maxime de impietate in deos, & crudelitate in conseruatores capitis sui cogitasse: uix enim intra mœnia recepti, Aetolos, quibus urbem proderent, aduocauere. Res hunc in modum perfecta fuit. Nonnulli ex hijs, qui ab exilio fuerant reuersi, Polemarchi sunt creati: qui magistratus claudendarũ portarum urbis curam habebat, & claues noctu detinebat, & interdiu ad custodiã portarum cõmorabatur. Aetoli paratis scalis, cæterisq; rebus necessarijs tempus perficiendæ rei præstolabantur. Polemarchi interfectis diuersæ factionis collegis, portam ciuitatis reclusere. Quo facto repente Aetoli alij per portã ingredi, alij admotis scalis mœnia conscendere. Tum turbata nouitate rei uniuersa ciuitas passim ruere, omnia terrore tumultuq; compleri, cum neq; portæ succurrere possent, hostibus certatim è muris prosilientibus, neq; mœnibus subuenire, eisdem per portam cateruatim ingredientibus. Quamobrem Aetoli euestigio urbe potiti, ex omnibus rebus à se per iniuriam perpetratis, hoc unum iustissime fecerunt, quod interfectis statim urbis proditoribus, omnes eorum fortunas diripuere. Idem tamen postea in cæteros quoq; patratum: siquidem substantia omnis ablata, homines, ut si quid celatum esset confiterentur, grauissimis affecti tormentis, multi etiã interfecti. Per hunc modum capta urbe, paucos post dies relicto in ea sufficienti præsidio, cum exercitu uersus Lusas discesserũt. Vbi cum templo Dianæ appropinquassent, quod est inter Clitorium & Cynetham, ac ueluti asylum à Græcis habetur, populari greges atq; armenta deæ, ac omnes diuitias fani expilare uoluerunt. Sed Lusiatæ ad reprimendam gentis impietatem, partem earum rerum sponte illis obtulere. Qua accepta Aetoli subito profecti, non longe à Clitorio castrametati sunt. Per idem tempus Aratus dux Achæorũ legatos ad Philippũ miserat, qui auxilia accersirent, delectos undiq; aduocarat, à Lacedæmonijs atq; Messenijs eos qui ex fœdere debebantur, petierat. Aetoli primo hortari Clitorienses cœperunt, ut dimissis Achæis secum inirent societatem: quos deinde abnuentes uarijs certaminibus infestabant, & admotis scalis transcendere urbis mœnia nitebantur. Verum ciuibus magno ac forti animo propugnantibus, spe capiendæ ciuitatis ad extremũ destituti, obsidionem dissoluêre, ac rursus Cynetham reuersi, direptis deæ gregibus atq; armentis, tradere urbem Eliensibus uoluêre, quibus donum respuentibus, ipsi per se custodire decreuerunt, Euripide duce in ea constituto. Post hæc fama aduenientis è Macedonia præsidij, & apparatu Achæorum perterriti, urbem incenderunt, & uersus Rhium denuo profecti, illac facere transitũ statuere. Taurion intellecto Aetolorum progressu, & Cynethæ excidio cognito, cum nunciatũ esset Demetrium Pharium à Cycladibus Cenchreas aduenisse, hortatus est eum ad ferendum

Achæis opem, & Aetolorũ transitum transportatis per Isthmum lembis impe-diendum. Demetrius utili quidem, sed minime honesta ab insulis profectione facta, quod Rhodij aduersus eum cum classe nauigarant, libenter Taurioni pa ruit, præsertim sumptus ad transportationem lemborũ necessarios suppeditanti. Quamobrem transuectis per Isthmum lembis, cum Aetolos biduo ante tran-sisse intellexisset, maritima quædam eorum loca populatus, rursus Corinthum nauigauit. Lacedæmonij rebus, sicuti supra diximus, cum Aetolis clàm compo sitis, auxilia, uti ex fœdere conuenerat, mittere differebant, paucis quibusdam equitibus, peditibusq; dissimulandi gratia missis. Aratus ut ciuiũ potius, quàm ducum officium exerceret, suos admonebat: tamdiuq; in quiete permansit, acce ptæ cladis memor, quoad Scopas, & Dorimachus deuastata passim prouincia, rebusq; omnibus ex sententia peractis domum sunt regressi: quanquam haud difficile fuisset per aspera interdum atq; angusta proficiscentes loca opprimere. Cynethenses, etsi ingentem passi sunt rerum omnium iacturam, & ferè ultimis affecti supplicijs, tamen merito luisse pœnas ab omnibus iudicati. Quoniã uero Arcadum gens quandam omnis uirtutis famam habet, non solum propter faci litatem morum, & benignitatem naturæ, summamq; erga omnes hospitalitatẽ, uerumetiam ob pietatem atq; obseruantiam in deos, operæpretium existimaui-mus aliquid de feritate Cynethensium breuiter referre, & quo pacto cum con-fessione omnium Arcades forent, tantũ à reliquis Græcis ea tempestate scelere ac crudelitate differrẽt, exponere. Mihi profecto uidetur ideo hoc eis accidisse, quia id quod à maioribus suis sapientissime fuerat inuentum, & primi, & soli omnium Arcadum reliquerunt. Musicam enim, de uera nunc musica loquor, uniuersis hominibus utilem esse constat: Arcadibus uero etiam necessariã. Ne-que uerum est, quod Ephorus in prooemio historiarũ scribit, musicam ad fallen dos, ac deludendos homines inuentã esse: neq; est existimandum, ueteres Cre-tenses, ac Lacedæmonios superuacuò tibiam, ac rhythmos pro tuba in bellum introduxisse, neq; antiquissimos Arcades tanto in honore musicam in eorum rebus publicis habuisse, ut in ea non solum pueros, uerumetiam adolescentes, & iuuenes usq; ad trigesimum annum exerceri uellent, homines alioquin uitæ difficilis atq; austeræ: haud enim est obscurum, apud solos ferè Arcadas pueros ab ineunte ætate in cantibus hymnorũ pæanum assuefieri, quibus singuli iuxta patriæ morem genia, & heroas, & deos laudare consuerunt. Posthæc Philoxeni & Timothei disciplinis instructi, cũ cantibus & choreis annuos ludos Libero patri faciunt: pueri quidem, quos pueriles uocãt: iuuenes, quos uiriles. Omnis deniq; eorum uita in huiusmodi cantionibus uersatur, non tam quod audiendis modulis delectentur, quàm ut se inuicem cantando exerceant. Ad hæc si quis aliquid in cæteris artibus ignoret, nulla apud eos ignominia habetur: musicam uero neq; ignorare quisquam eorum potest, quia necessariò discitur, neq; fateri nescire, quia hoc apud eos turpissimum putatur. Postremo spectacula, ac ludos in theatris cum cantibus, & choreis singulis quibusq; annis adolescẽtes ciuibus præbent. Quæ res mihi quidem uidentur ab eorũ maioribus sapientissime fuisse institutæ, non delitiarum, aut lasciuiæ gratia, sed cum animaduerterent assiduos eius gentis labores in colendis agris, & duritiam atq; asperitatem uitæ, præterea etiam morum austeritatem, quæ ex frigiditate ac tristitia aëris prouenit, cui nos similes gigni necessariò oportet: non enim obscurum est, plagas cœli esse, quæ gentes moribus & forma, & colore, & plerisq; disciplinis inter se dissimiles fa-ciunt: uolentes mitem, atq; tractabilem reddere naturam, quæ per se ferocior ac durior uidebatur, primo ea omnia, quæ supra memorauimus, introduxerũt, de-inde conuentus cõmunes, & sacrificia plurima, in quibus uiri, ac mulieres con-

gregarentur: poſtremo uirginum ac puerorũ choros: quæ omnia ad eum finem fecere, ut id quod in animis hominũ natura durius erat, conſuetudine placaretur, ac mitius fieret. Verum Cynethenſes cum interiecto tempore hæc ſpernere cœpiſſent, quæ eis præter cæteros neceſſaria erant, utpote in frigidiori Arcadiæ parte cõmorantibus, ad cupiditatem ambitionemq́ conuerſi, in tantam breui tempore feritatem deuenere, ut in nulla Græciæ ciuitate maiora ſcelera, aut frequentiores crudelitates cõmitterentur. Eſt autem apertiſſimum teſtimonium peruerſitatis eorum, quod cæteri omnes Arcadiæ populi mores uitamq́ eorum deteſtabantur: nam quo tempore Cynethenſes poſt ingentem illam ſeditionẽ legatos Spartam miſere, in quancunq; ciuitatẽ Arcadiæ eundo ſunt ingreſſi, ex ea mox per ignominiam fuerunt expulſi, & reditus ad eam interdictus. Mantinenſes etiam poſt eorum diſceſſum expiationibus ac ſacrificijs ciuitatem, & circunſtantia quæcunq; loca purgauere. Hæc autem propterea à nobis cõmemorata ſunt, ut ciuitates Arcadiæ admoneremus, ne à cõmuni patriæ inſtituto diſcederent, tum ne quis laſciuiæ gratia uſqueadeo indulſiſſe muſicæ eam gentem arbitraretur, & propterea conſuetudinem eorum irrideret: poſtremo & Cynethenſium cauſa, ut ſiquando dij permiſerint, ad diſciplinam conuerſi mores induant meliores, & muſicam amplectantur, qua relicta, in eam rabiem ac feritatem deuenere. Nunc quoniam ſatis ſuperq́ de Cynethenſium moribus atq; interitu diximus, rurſus ad id unde diſceſſimus reuertamur. Aetoli igitur peragrata, ut ſupra diximus, Peloponneſo, atq; omni regione ferro igniq́ uaſtata, domum fuerant regreſſi. Philippus autẽ Macedoniæ rex cum exercitu in ſubſidiũ Achæorũ Corinthũ uenerat. Verũ cum ſe peracta re ueniſſe intellexiſſet, miſſis ad ſocios tabellarijs, unumquenq; hortatus eſt, ut ad ſe Corinthũ mitterent, qui de cõmunibus rebus conſulerent quæ uiderent: ipſe Tegeam uerſus mouit exercitũ, quod Lacedæmonios intellexerat maximis inter ſe ſeditionibus uexari. Lacedæmonij enim cum longo tempore ſub regibus eſſe conſueuiſſent, tunc recuperata duce Antigono libertate, neminẽ, cui omnes parerent, habentes, dum æquam in republica partem obtinere ſinguli cupiunt, in uarias diſſenſiones deuenere. Duo è præſidibus urbis conſilium ſuũ ita occultabant, ut à nemine poſſet intelligi: Reliqui tres aperte cum Aetolis ſentiebant, exiſtimantes Philippũ nihil adhuc per ætatem in Peloponneſo poſſe innouare. Poſtquã autem præter ſpem atq; expectationem ſuam nunciatũ eſt de fuga Aetolorũ è Peloponneſo, & Philippi regis è Macedonia aduentu, tres urbis præſides, cum non ſatis fiderent alteri è duobus, cui Adimanto nomen erat, quod conſiliorũ omnium conſcius haud æquo animo facta eorum ferre uidebatur, ueriti ne aduenienti Philippo omnia proderentur, conſilium ſuum quibuſdam iuuenibus aperuerunt, deinde per præconem conuocari armatam multitudinem in Iunonis templum iuſſere, tanquã Macedonibus aduerſus Spartanos uenientibus. Quibus eueſtigio ob nouitatẽ rei congregatis, Adimantus id grauiter ferẽs, in publicum proceſſit: Atqui antea, inquit, hæc præconia, & has armatorum hominũ congregationes fieri oportebat, cum Aetolos hoſtes Lacedæmoniorũ audiebamus montibus noſtris appropinquare, non nunc, cum Macedonas benefactores, & conſeruatores noſtros cum rege ſuo uenire intelligimus. Quæ adhuc illo uociferante, irruens cum impetu iuuentus diuerſis uulneribus eum confodit, & unà Sthenelaum, Alcamenem, Thyeſtem, Bionidem, aliosq́ complures. Polyphontes autẽ cum ſuis, iamdiu præuiſis futuris, ad Philippum fugit. Quæ cum ita eſſent, præſides Lacedæmoniorum legatos ad regem miſerunt, qui culpam patrati facinoris in peremptos reijcerent: præterea regem hortarentur, ne ultra progredi uellet, antequam res in urbe componerentur, Lacedæmonios fidem

atq; amicitiam cum Macedonibus inuiolatam feruare oftenderent. Legati cum Philippo obuiaffent, iuxta Partheníum montem mandata peregere. Quæ cum audiffet Philippus, eos hortatus eft, ut quamcelerrime domũ reuerterentur, nunciarentq; præfidibus, fe mox Tegeam exercitum reducturum, debere ipfos ad fe quamprimum uiros primarios Corinthum mittere, qui de præfentibus rebus confultarent. Per hunc modum reuerfis oratoribus, & refponfo Philippi nũciato, præfides decem è præcipuis ciuitatis ad regem miferunt. Qui Tegeam profecti, cum concilium regis ingreffi forent, in Adimantum ac fequaces eius grauiffimis funt uerbis inuecti, tanquam eius feditionis caufa extitiffet. Deinde nihil prætermifere quod ad conciliandam fibi regis beneuolentiam pertinere arbitrarentur, omnia fe facturos polliciti, quibus manifeftum fieret, fe in focietate atq; amicitia cũ rege permanere. Hijs atq; alijs huiufcemodi expofitis Lacedæmonij ex concilio abierunt. Macedonũ uariæ de hijs rebus fententiæ fuere: Alij enim cognitis quæ Spartani clàm cum Aetolis moliebantur, & Adimantum ob amicitiam Macedonum interfectum exiftimantes, confulere regi cœperunt, ut de Lacedæmonijs exemplum cæteris præberet, quemadmodum Alexander nõ magno ante tempore de Thebanis fecerat. Alij feniores eam ultionem grauiorem effe dicebant, quàm facta eorum mererentur. Admonendos effe duntaxat eiufmodi rerum autores, & ab adminiftratione reipublicæ remouẽdos, gubernationẽ ciuitatis amicis fuis tradendam. Poft omnes rex fententiam dixit: fi tamẽ regis fuiffe eam fententiam putandum eft: neq; enim uerifimile uidetur, puerũ qui uix decimum feptimum ætatis annum exceffiffet, de talibus tantisq; rebus potuiffe iudicare. Sed fcriptorem hiftoriæ decet firmatas in concilijs fententias principibus tribuere, quorum nutu omnia gubernantur. Qui uero hiftoriam aut legunt, aut audiunt, exiftimare debent, eiufmodi fententias eorum effe qui funt cum prudentiores, tum proximiores principibus: Vt fi quis hanc Arato tribuerit, cuius tum maxima erat apud regem autoritas. Philippus igitur, fi quid aduerfum fe priuatim focij molirẽtur, fua inquit intereffe, illos duntaxat uerbis aut literis admonere: Si quid uero publice in focios committerent, publica pœna atq; animaduerfione effe plectendos. A Lacedæmonijs nihil contra communem focietatem patratum effe: immo fponte fefe illos obtuliffe omnia pro Macedonibus facturos. Proinde nihil effe aduerfus ipfos grauius confulendũ, cum iniquum fit, quibus hoftibus pater pepercifſet, eofdem fe leuiffima ex caufa ulcifci. Confirmata regis fententia mox Petreus Philippi amicus eligitur, qui Lacedæmonem cum legatis proficifcatur. Is in mandatis habet, hortari ad amicitiã Spartanos, & iufiurandum de focietate fideq; feruãda dare fimul atq; accipere. Poft hæc Philippus motis caftris rurfus Corinthum redijt, optima fpe præftantiffimæ indolis focijs relicta, quod tam benigniter fe erga Lacedæmonios habuiffet. Compertis Corinthi fociorũ legatis, qui eò, uti iuffum fuerat, omnes conuenerant, de communibus Græciæ rebus confulere cœperunt. Hic omnibus uno ore Aetolorum facta execrantibus: Bœotijs, quod pacis tempore Mineruæ templum depopulati effent: Phocenfibus, quod pofitis iuxta Ambryfum & Daulium caftris, de capiendis ciuitatibus confultaffent: Epyrotis, quod omnem regionem ferro igniq; uaftaffent: Acarnanibus, quod opulentiffimum oppidũ per infidias admotis noctu fcalis occupare uoluiffent: poftremo Achæis, quod Cariam cepiffent, Patrenfium ac Pharenfium fines populabundi percurriffent, Cynetham armis atq; incendio deleuiffent, Dianæ templum expilaffent, Clitorienfes obfediffent: deniq; Pylum mari, Megalopolim terra infeftaffent: ad extremum omnes una uoce mouendum effe Aetolis bellum iudicauere. Facto igitur concilio fanxerunt, ut hij omnes in focietatem admitterentur, quorum

quorum urbes aut prouincias post mortem Demetrij, qui pater Philippi fuerat, Aetoli occupassent. Praeterea si qui conditione temporum coacti societatem cū Aetolis inuiti fecissent, & ut ijs omnibus libertas pristina restitueretur, & ut patrijs legibus ac moribus uiuerent permitteretur. Postremo ut Amphictyonibus templum, quod ablatū ab Aetolis fuerat redderetur. Cum igitur haec ita decreta essent, centesimae & quadragesimae olympiadis anno primo, subito sociale bellū exarsit, ex Aetolorū iniurijs, quas supra memorauimus, iustissime ortum: Qui in concilio fuerant subito legatos ad socios mittunt, qui nunciarent, ut sicuti decretum erat, ex sua quisq; regione bellum Aetolis moueret. Philippus quoque literas ad Aetolos dedit, ut si quid obiectis respondere uellent, ad se uenirent: Quod si absq; cōsensu sociorum propria autoritate moti, uastando ac populando omnia nemini se putent facere iniuriam, aut si quibus iniuriam faciant, illos existiment diutius posse bello abstinere, profecto omniū esse stultissimos. Aetoli acceptis literis, principio haud uenturum esse regem spērātes, certum diē constituerunt, quo ad Rhium Philippo obuiarent. Post uero cognitis quae acta in concilio fuerant, tabellarios ad regem misere, qui nunciarent, se antequā Aetolorum concilium fieret, nihil de rebus publicis posse decernere. Achaei congregato Aegij, ut mos erat, concilio, simul decretum confirmarunt, simul Aetolis indixerunt bellum, & paruis illos infestare incursionibus coepere. Interea Philippus Aegium cū uenisset, & multa humaniter atq; amice locutus esset, Achaei eius dicta summa beneuolentia sunt complexi, & ueterem, qua cum maioribus eius deuincti fuerant, amicitiam cum Philippo renouarunt. Per idem tempus Aetoli, cum comitiorum dies aduenisset, ducem elegerunt Scopam, qui omniū superiorum motuum princeps atq; autor fuerat. Philippus accepta ab Achaeis pecunia in Macedoniam cum copijs redijt, ut delectum militum haberet, pararetq; quae ad bellum opus essent: Maximam autem nō solum socijs, uerūetiam uniuersae Graeciae clementiae ac magnanimitatis spē reliquit, ob decretum ex sententia omnium firmatum. Haec eo tempore gesta sunt, quo Annibal dux Carthaginensium omnibus quae ultra Iberum erant in Hispania potitus, Saguntū obsidebat. Quod si principia rerum Annibalis in eorū tempora incidunt quae sunt in Graecia gesta, manifestū est, nos non sine causa superiori libro res ab Annibale gestas tractasse, cum ordinem sequamur temporum. Cum autem res Italicae, & Graecae, & Asiaticae propria quidem principia haberēt, exitus autem communes, necesse fuit narrationē quoq; earum rerum tamdiu propriam uniuscuiusq; esse, quoad in ea tempora uentū foret, quibus res praedictae unā implicatae quasi ad unum finem dirigi coeperunt: sic enim & singularum expositio fit manifestior, & coadceruatio omnium dilucidior. Sunt autem res omnes inter se mixtae, & ad unum conuersae finem anno tertio centesimae & quadragesimae olympiadis. Quamobrem ea quae deinde secuta sunt communiter exponemus. Quae uero ante id tempus fuere, priuatim suo quaeque loco superiori libro demonstrauimus: Quo non solum tempora se inuicem sequerentur, sed etiam rerum omnium quasi una societas fieret. Philippus igitur in Macedonia, dum in hibernis esset, nouum militum delectum habuit, quae ad bellum necessaria erant parauit: Oppida à barbarorum impetu, qui circa Spartam habitabant, communiuit. Post haec ad Scerdilaidam profectus agere de societate coepit, pollicitúsque ei opem ad res Illyricas componendas, & simul Aetolos calumniatus, facile quod cupiebat Scerdilaidae persuasit: Est enim ita comparatum, ut etiam malorum societas, nisi aequitas, atque iustitia fuerit seruata, facillime infringatur: Quemadmodum ea tempestate Aetolis accidit: Nam quum ita cum Scerdilaida composuissent, ut aeque inter utrosque

omnis

præda omnis diuideretur, si unà in Achæiam irrueret, persuasus eorum uerbis Scerdilaidas, simul Cynetham profectus est. Qua capta atq; direpta Aetoli ingentem auri pecudumq; multitudinem abduxere, & diuisa inter se præda Scerdilaidam omnino excluserunt. Quamobrem ira atq; indignatio inuasit animum, cuius memoriã cum renouasset Philippus, subito cum eo societatem firmauit, hijs legibus, ut uiginti talenta annua acciperet, cum triginta lembis nauigaret, Aetolos mari infestaret. Philippus igitur hæc, atq; alia huiusmodi moliebatur. Legati qui ad socios missi fuerant, primo Acarnaniam appulere. Vbi expositis mandatis, Acarnanes subito & decretum ingenue confirmarunt, & Aetolis mouerunt bellum: Quanquam dari eis uenia poterat id præter cæteros differẽtibus, cum ob propinquitatem regionis iustam causam timoris habere uiderẽtur, experti præsertim non multo ante tempore, quantum sibi obessent inimicitiæ Aetolorũ. Sed mihi uidentur boni uiri atq; præstãtes nihil pluris facere debere, quàm ut necubi officium prætermittatur. Quod Acarnanes præter cæteros Græcos ubiq; semper seruauere, quamuis ab exiguis profecti initijs: Quo fit ut nemo debeat esse segnior ad res suas cum hoc populo communicandas: habet enim naturaliter nescio quid in animis erectum, atq; sublime, & libertatis appetẽs. Contrà Epyrotæ auditis quæ exposita per legatos fuerant, decretum quidem approbauere, bellum autem non prius se moturos Aetolis responderunt, quàm id Philippum regem fecisse intelligerent. Deinde Aetoliã miserunt legatos, qui nunciarent se pacem cum Aetolis seruare, timide sanè, atq; inconstanter rebus usi: siquidem & ad Ptolemæum regem missi legati, qui precarentur, ne uel pecuniã, uel commeatum, uel aliud genus subsidij aduersus Philippum & socios Aetolis subministraret. At Messenij, quorum causa id bellum exarserat, legatis, cum ad eos uenissent, responderunt: non ante se bellum Aetolis moturos, quàm Phigaleam urbem in montibus sitam, quam tum Aetoli per iniuriam tenebant, opera sociorum recuperassent. Quam sententiam inuita multitudine Oenes, & Nicippus urbis præsides tulerunt, paucis quibusdam ex optimatibus eã approbantibus. In quo mihi uidẽtur ignorasse quid se maxime deceret, & suæ reipublicæ conduceret. Equidem ita existimo, fugiendum quidem esse bellum, non tamẽ ita fugiendum, ut omnia, ne in id incidamus, sustinere perpetiq; uelimus: Quid enim uel æquabilitatem in republica, uel fiduciam, uel libertatis iucundissimum nomen laudaremus, si nihil omnino esset paci anteponendum? Sed neq; Thebanos laudamus, quod tempore medici belli, ut à cõmuni Græciæ periculo essent immunes, ea per formidinem elegere, de quibus postea periclitati sunt: neque Pindaro assentimur, qui in poëmatibus suis ciues hortatur, ut cæteris omnibus postpositis, pacem duntaxat & tranquillitatem amplectantur. Pax enim, si iusta & honesta sit, res est certe omnium rerum pucherrima atq; optima: nihil tamen est aut faciendum iniuste, aut patiendum turpiter, ut pace frui ualeamus. Atqui præsides Messeniorum atq; optimates, habito mox ad priuata commoda respectu, affectatius semper quàm decebat animos ad pacem inclinabant. Quamobrem multas sæpe occasiones atque opportunitates temporum nacti, aliquando uero in pericula incidentes, eodem modo continue labebantur, semperq; idem propositum seruandæ pacis habentes, in maxima sæpe discrimina patriam adducebant. Cuius rei causam hanc arbitror fuisse, quod cum duabus præcipuis Græciæ ciuitatibus uicini essent, Arcadibus ac Lacedæmonijs, quorum hijs semper inimici fuerant, illis fœdere amicitiáque coniuncti, nec Lacedæmoniorum tamen se hostes aperte ostendebant, nec Arcadum amicos. Ex quo fiebat, ut cum prædictæ ciuitates uel inuicem, uel aduersus alios bella gererent, Messenij pace fruerentur. Lacedæmonij uero pace cum cæteris facta, in Messenios

nios impetum facientibus, cum neq; ipsi per se resistere illorum potentiæ uale-rent, neq; Arcadum auxilio, quorum amicitiam cõseruare nesciuerant, se tueri, uel seruire turpiter Lacedæmonijs cogebantur, uel ut seruitutem euitarent, cum coniugibus filijsq; patriam relinquere. Quod eis non multo ante hæc tempora sæpenumero accidit, utinamq; deorum uoluntate sit, ut hic status rerũ, quo in præsentia fruimur, diutissime permaneat. Si qua tamen unquam præsentium rerum mutatio acciderit, unam uideo tuendæ patriæ spem Messenijs ac Megalopolitanis fore, si iuxta Epaminondæ sententiam omnibus in rebus, atqueadeo omni tempore inuicem consenserint, consiliaq; & res suas omnes unanimiter tractarint. Quod uerum esse uetustissima eorum monumenta indicant. Messenij enim tempore Aristomenis columnam, ut Calisthenes memorat, in templo Iouis Lycij posuere, in qua hoc epigramma erat inscriptum: Inuenit tandem tempus impio regi pœnam: Inuenere Messenij proditorem duce Ioue. Difficile est latere deos periurum hominem. Salue rex Iuppiter, & Arcadiam serua. Nam quia proprijs sedibus expulsi erant, ueluti de secunda patria precari deos uolentes, hoc epigramma inscripserunt. Quod mihi quidem merito uidentur fecisse: Siquidem Arcades non solum hos exules, & bello Aristomenico patrio solo eiectos intra urbem receperunt, & donatos ciuitate, concilio opibusq; iuuerunt, uerumetiam eorum filias nubere adolescentibus suis permisere. Præterea inuestigata Aristocratis regis proditione non modo eum grauissimis affectum cruciatibus interfecere, sed ex omni eius genere impij sanguinis pœnas sumpserunt. Verum omissis ueteribus ea quæ recentiora sunt, & post eam duarum urbium coniunctionem acciderunt, satis magnam his quæ diximus fidem præstare possunt. Nam quo tempore post magnam illam uictoriam, qua Græci iuxta Mantiniam ob mortem Epiminondæ potiti sunt, Lacedæmonij Messenijs à fœdere exclusis erigere spem ad res eorũ occupandas cœpere, usqueadeo Megalopolitani, atq; omnes sociæ ciuitates in fauorem Messeniorum animos intenderunt, ut eos statim in societatem acceperint, Lacedæmonios uero solos ex omnibus Græcis à communi fœdere excluserint. Quæ cum ita sint, quis est qui non recte à nobis dictum existimet, quod paulo ante memorauimus? Hæc ideo pluribus uerbis de Arcadibus ac Messenijs sumus prosecuti, ut hij memores cladium, quas ciuitatibus suis Lacedæmonij sæpe intulerunt, in fide amicitiaq; permaneant, nunquamq; uel timore alicuius rei, uel desiderio pacis, ubi de salute agitur, seinuicem deserant. Nunc eò unde discessimus reuertamur. Lacedæmonij nunquam à moribus suis recedentes, legatos sociorum nullo eis dato responso dimiserũt. Tantum apud eos inscitiæ ac temeritatis inualuerat. Quo fit ut id ego esse uerum existimem, quod dici solet: temeritatem sæpenumero homines ad insaniã, & ad nihilum adducere solere. Post hæc tamen, cum noui magistratus essent creati, hij qui principio seditionẽ in republica excitarant, & memoratarum cædium causa fuerant, missis ad Aetolos nũtijs, ut legatos ad se mitterent petierunt. Quod cum facillime impetrassent, paucisq; interiectis diebus Machatas Aetolorũ legatus Lacedæmona uenisset, subito ciuitatis præsides petunt, aduocandam esse concionem dicentes ad legatum Aetolorum audiendũ, & regem iuxta institutum patriæ creandum, neq; diutius patiendũ, præter leges ciuitatis Heraclidarum imperium dissolui. Præsides etsi hunc statum rerũ ægre ferebant, tamen quia resistere illorum uiribus non poterant, & iuuentutem formidabant, responderunt: de regibus quidem se postea consulturos: ad audiendum uero Machatam concionem statim aduocaturos. Congregata igitur multitudine ingredi Machatas iussus, pluribus hortari cœpit ad societatẽ cum Aetolis ineundam, acerbe nimiũ & iniuste criminatus Macedonas, multaq; in Aeto-

lorum

lorum laudem falsò, & supra modum locutus. Quibus expositis, cum concionē inuisset, diu res inter populum uersa. Sententiæ uariæ atq; ancipites fuere. Quidam enim Aetolorū partes sequi, & cum ijs ineundam esse societatē affirmare: Alij hijs contradicere, & ad seruandam cum Macedonibus amicitiam hortari. Tandem uero seniorum quidam cum surrexissent, reuocatis in memoriam Antigoni & Macedonum beneficijs, & clade, quam Charixeni & Timæi tempore acceperant, commemorata, quando Aetoli Spartanum agrum ingressi omnia ferro igniq; uastarant, & ui ac dolo reductis exulibus ciuitati insidiati fuerant, plurimorum sententiam mutauere, & ad extremum multitudini persuasum, seruandam esse cum Philippo ac Macedonibus amicitiā. Quibus hunc in modum peractis, Machatas re propter quā uenerat infecta, Aetoliam redijt. Principes eius, quam supra memorauimus, seditionis factum id ægre ferentes, rem denuo moliri cœperunt omnium crudelissimam. Congregari post aliquot dies armati iuuenes debebant ad sacrificium annuum ex more patriæ peragendum. Id in templo Palladis fiebat. Præerant autem huic sacrificio ciuitatis præsides, qui in eo templo per eos dies commorabantur. Quamobrem nonnullos ex hijs, qui armati interesse ludis debebant, præmijs corruperunt. Hij cōstituto inter se tempore, dum præsides sacrificijs intentos uident, repente eos aggressi instar pecudum trucidant, & quamuis in templo erant, quod ueluti asylum Lacedæmonij uenerabantur, & in quo nocentes omnes etiam capitis damnati salui esse cōsueuerant, eò tamen sæuitiæ audacia hominum processit, ut ante aras, & in ipsis deæ mensis magistratus omnes interfecerint. Post hæc de senioribus qui cum Hyrida senserant, simili modo supplicium sumpsere: Et hijs qui Aetolis aduersabantur urbe eiectis nouos magistratus ex suis crearunt. Præterea societatē cum Aetolis fecere. Ita uno tempore & hostilem aduersus Achæos animum, & aduersus Macedonas ingratum ostenderunt. Maximam autē spem habebant in Cleomenis beneuolentia. Cuius aduentū incredibili desiderio præstolabantur: Tantum mansuetudo atq; benignitas principum potest, ut non solum cum sunt præsentes, uerum etiam maximo interuallo disiuncti, quosdam quasi fomites amoris, & beneuolentiæ erga se in pectoribus hominum relinquant: Lacedæmonij enim triennio ferè post eiectum Cleomenem in administratione reipublicæ uersati, nunquam de creandis Lacedæmone regibus quicquam cogitauere. Vbi uero de obitu Cleomenis nunciatum est, repente ad creationē regum animos intenderunt. Primi autem in hac re fuere hij qui principes seditionis extiterant, nuperq; cum Aetolis societatem inierant. Quamobrem unum quidem regum legitime, & secundum instituta ciuitatis elegerunt, nomine Agesipolim, adhuc ætate puerum, filium autem Agesipolidis, filij Cleombroti: huic tutorem dedere Cleomenem, Cleombroti filium, Agesipolidis germanum. Ex altera uero familia, cum ex filia Hippomedontis duo filij Archidamo essent, qui Eudemidæ filius fuerat, Hippomedonte quoque ipso adhuc uiuente, Agesilai filio, & Eudemidæ nepote: præterea alijs compluribus ex eadem familia extantibus, contempto eorum genere, ijsq; omnibus posthabitis, Lycurgum elegerunt regem, ex cuius gente nemo unquam ad spem regni aspirauerat: Hic enim donato singulis magistratibus talento, ex familia Herculis appellatus, & rex Spartæ creatus est: adeo semper mala omnia uendibilia fuere. Verum haud multo post tempore non filij aut nepotes eorum, sed ipsimet huius criminis autores stultitiæ ac temeritatis suæ pœnas luerunt. Machatas, quæ Lacedæmone acta fuerant edoctus, rursus Spartam rediјt, magistratusq; & reges hortatus est ad bellum Achæis mouendum, per eum modum inquiens facile restingui posse Lacedæmoniorū ambitionem, qui diuersæ factionis forent, & Aetolorum societati

aduerſarentur. Quibus uerbis cum perſuaſi magiſtratus ac reges eſſent, Machatas Aetoliam redijt, facile quod cupierat ob Lacedæmoniorum inſcitiam conſecutus. Lycurgus coactis mercenarijs copijs, urbana quoque multitudine aduocata, Argiuorum fines ingreſſus eſt, adortusq; improuiſos, & nihil tale à Lacedæmonijs expectantes, repente Polychnam, Parſiam, Leucam, Cyphantẽ, & alia quædam eorum oppida cepit, agrum omnem Argiuum ferro igniq; uaſtauit. Quo facto Lacedæmonij bellum Achæis indixere. Machatas interea ad propinquas ciuitates profectus idem quod Lacedæmonijs fecerat perſuaſit. Per hunc modum Aetoli, cum ſibi omnia proſpere, atq; ex ſententia accidiſſent, bellũ magno ac forti animo ſunt ingreſſi. Achæis uero contraria omnia euenere: Siquidem Philippus rex, in quo omnes ſpes ſuas habebant, adhuc in cogendis copijs uerſabatur. Epyrotæ nondum bellum Aetolis mouerant. Meſſenij quietem agebant. Aetoli tractis in ſententiam ſuam Elienſibus ac Lacedæmonijs, undique Achæos premebant. Per id tempus Aratus forte imperiũ depoſuerat, duxq; ab Achæis creatus erat Aratus eius filius. Aetolorum uero exercitui præerat Scopas, qui tamen parum in magiſtratu erat permanſurus: quippe Aetoli ea tempeſtate poſt autumnale æquinoctium comitia faciebãt; Achæi uero circa ortum uergiliarum. Peracta igitur æſtate, cum Aratus iunior imperium accepiſſet, uniuerſæ res quaſi unum principium ſumpſere. Annibal enim per hæc tempora ſe ad obſidionem Sagunti accingere: Romani L. Aemylium in Illyrium cum copijs aduerſus Demetrium Pharium mittere: de quibus ſuperiori libro memorauimus: Antiochus, Theodoto Ptolemaidem ac Tyrum per proditionem tradente, res Syriacas aggredi: Ptolemæus aduerſus Antiochum exercitum parare: Lycurgus ut Cleomenem imitaretur, Athenæum Megalopolitanorum oppidum obſidere: Achæi equitum ac peditum multitudinem cogere: Philippus è Macedonia cum copijs proficiſci, legionarios milites habẽs circiter decem millia, ſcutatos ad quinq; millia, præterea equites octingentos. Hic tum erat omnium apparatus ad res bellicas. Eodem tempore Rhodij aduerſus Byzantios bellum mouere, ob tales quaſdam cauſas: Byzantij urbem incolũt, cum natura loci munitiſſimam, tum ad fertilitatẽ rerum omnium, quibus humana felicitas perficitur, opportuniſſimam: ita enim in oſtio ipſius ponti ſita eſt, ut neq; ingredi negociator quiſquam, neq; egredi ſine Byzantiorum conſenſu ualeat. Cum uero pontus multa ferat ad uitam hominum commodiſſima, eorũ omnium domini ſunt Byzantij: Nam & ad neceſſarios uſus coria, ac multitudinem ceruorum, quæ circa pontum ſunt loca eis abundantiſſime ſuppeditant, & ad delicatiorẽ uitam mel, ceram, ſalſamenta, aliaq; huiuſmodi: ipſi uero negociatoribus præbent oleum, & omne uini genus: frumentum interdum dant, interdum accipiunt. Hijs omnibus rebus neceſſe eſt Græcos uel omnino priuari, uel in fide atq; amicitia cum Byzantijs permanere: Siquidem Byzantijs malignari uolentibus, Gallisq;, aut alijs circunſtantibus barbaris adhærere, ob anguſtias loci, & multitudinem barbarorum, excludi omnino Græcos à nauigatione ponti oporteret. Maximas igitur Byzantij ex ſitu loci habent commoditates, educendo quæ apud eos abundant; quæ uero deſunt, ſine labore ac periculo inducendo: Maximas etiã, ut diximus, præbent cæteris Græciæ ciuitatibus opportunitates. Quamobrem ut communes omnium benefactores merito à Græcis coluntur, & digni exiſtimantur, non ſolum quibus habeatur gratia, uerum etiam auxilia aduerſus barbarorum impetum præſtentur. Quoniam uero pleriq; ſunt naturam eius loci ac proprietatem ignorantes, noſtrumq; deſiderium ſemper fuit, ut huiuſmodi res in multorum notitiam deuenirent, &, ſi fieri poſſet, perſpicerentur oculis: ſin minus, quoad liceret intellectu comprehenderentur, dicen-

tur, dicen-

tur, dicendum existimauimus, quæ sit causa quæ tantam huic urbi felicitatem pariat. Igitur qui appellatur Pontus, circiter uiginti duo millia stadia in circuitu patet, duo habens ostia sibi inuicem opposita: alterum ex Propontide defluens, alterum ex Mæotide palude. Mæotis quidem ipsa octo millium stadiorum circuitum continet. In utriusq; alueum cum multi ac magni amnes ex Asia defluant, pluresq; & maiores ex Europa, euenit ut repleta Mæotis per ostium suũ in Pontum effundatur, Pontus ipse in Propontidem. Mæotidis ostium Cimericus Bosphorus uocatur: latitudinem quidem triginta stadiorum, longitudinẽ sexaginta habens. Ponti uero ostium Bosphorus Thracius appellatur: Huius longitudo ad centum & uiginti stadia extenditur: latitudo non est eadem ubiq;: nam à Propontide quidem, quod inter Chalcedonem ac Byzantium spacij est decem & quatuor continet stadia: à Ponto uero, quod Fanum appellatur, ubi primum Iason cum ex Colcho rediret duodecim dijs fertur sacrificasse, in Asia positum, decem stadijs distat ab Europa. Quod uero Mæotis ac Pontus continue effluant, duplices traduntur causæ: una quidem per se ipsam nota, quod scilicet permeantium in alueos fluminum multitudine, cum continue humor augeatur, nec aliunde exitum habeat, necesse est intantum crescere, ut tandem efferri per ostia opus sit: Altera, quod multitudine harenarum, quas continue defluentes amnes in Pontum atq; Mæotidem uehunt, usqueadeo aluei replentur, ut superferri humorem, & per ostia exire sit necesse. Atq; hæ quidem ueræ causæ fluxus sunt, non ex mercatorum relatione fidem merentes, sed ex ratione naturali, qua uerior reperiri haud facile potest. Verum quoniam ad hunc locum uenimus, nihil omittendum quod ad naturæ inuestigationem pertineat, ut pleriq; scriptores faciunt, sed quatenus fieri potest demonstratiua narratione utendum, ne quid dubium discendi cupidis relinquatur: Hæc enim imprimis est nostris temporibus conueniens, quibus cum nihil relictum sit innauigabile atque inaccessum, indecens est, de rebus ambiguis à poëtis & fabularum scriptoribus testimonia quærere, quod superiores historiographi fecerunt. Dicimus igitur, Pontum harenis, quas amnes assidue deuehunt, continue adimpleri, uenturumq; aliquando tempus, quo eius alueus terræ prorsus æquetur. Idem etiam de Mæotide affirmamus, dummodo hic ordo locorum, quem in præsentia cernimus, permaneat, nec cessent causæ defluentium harenarum: nam cum tempus infinitum sit, aluei uero de quibus loquimur, certis claudantur terminis, manifestum est, quantulumcunq; materiæ deferatur, etiamsi perexiguum esset, dum tamen id fiat assidue, longo temporum spatio futurum, ut omnino repleantur. Quando autem deuectæ materiæ non parua quædam quantitas est, sed infinita penè multitudo, perspicuum est, hoc quod dicimus non longe post futurum: quod etiam ex parte iam factum apparet: Quippe Mæotis iam ferè repleta est: nam profundissima pars eius quinq;, uel ad summum septem ulnis extenditur. Vnde fit, ut maioribus lignis nauigari non possit, nisi nautis ui mâlum trahentibus. Cumq; à principio mare fuerit sapore quamsimillimum Ponto, in quo ueteres omnes consentiunt, nunc palus est quamdulcissima, utpote salo multitudine harenarum, & aquis decurrentium fluminũ superato: Quod olim de Ponto quoque eueniet, & nunc fit, sed non facile perspici potest propter aluei profunditatem. Si quis tamen diligentius inspexerit, perspicue id fieri animaduertet: Danubio enim multis ostijs ex Europa in pontum defluente, tumuli quidam fiunt ex colluuie deuectæ materiæ, quos nautæ Pectora appellant, unius diei itinere à littore distantes, in quos sæpenumero delati per noctem nautæ periculum faciunt. Cur autem non propter littus, sed longius intra mare huiusmodi tumuli fiant hæc traditur causa: Quatenus enim impetus decurrentium fluminum præ-

ualet, & superatis fluctibus ingreditur mare, eatenus harenam, & omnegenus materiæ ferri in altum necesse est. Vbi uero profunditate maris impetus ipsi flu minum dissoluuntur, tunc naturali ratione omnis materia deorsum fertur, fundumq; quo consistat inuenit. Ex quo fit ut maiorum, ac rapidiorum fluminū aggeres magis protendantur in mare, maiorq; profunditas iuxta terram appareat: Minorum uero, ac mitius fluentium tumuli non longe distent ab ostijs. De multitudine autem defluentis materiæ, lignisq; & lapidibus, & harena, quæ in pontum uehuntur, nulla admiratio est, cum sæpenumero intra breuissimum tempus torrentes uideamus maxima abrumpentes loca, & omne genus materiæ, & terræ, & lapidum ferentes. Qua ex re tanta interdum locorum commutatio fit, ut non longe post ea uidentes uix agnoscamus. Quamobrem non est mirandum, si tot ac tanti amnes continuo in pontum fluxu aliquid ex ijs faciāt quæ supra memorauimus, tandemq; impleant pontum: Hoc enim non solum uerisimile, uerumetiam necessarium uidetur, si quis eius rei rationem diligenter inquirat. Verum futuri argumentum est, quod quanto Mæotis pontico mari dulcior est, tanto pontus ipse à mari nostro differt. Ex quo palàm fit, cum pontus tanto plus temporis quàm Mæotis peregerit, quanto eius alueus illius alueo maior est, futurum ut instar Mæotidis & dulcis sit, & palustris, quin eo celerius, quo plures maioresq; in pontum amnes defluunt. Hæc à nobis dicta sunt eorum gratia, qui repleri pontum non posse arbitrantur, nec futuram paludem existimant, ubi nunc pelagus est: præterea nauigantium etiam gratia multa ac diuersa mendacia referentium, ne illis passim more puerorum habere fidem cogamur, ob inexperientiam locorum, sed cognitionem quandam ueri habentes, discernere possimus, quid uere, quid falsò narretur. Sed iam ad opportunitatem situs Byzantiorum reuertamur. Cum eius freti, quod Pontum Propontidemq; coniungit, longitudo, ut supra memorauimus, ad centum & uiginti stadia extendatur, Fanumq; eam partem terminet, quæ est à Ponto, eam uero quæ à Propontide est, Byzantium: inter utrunque locum templum est, quod Hermeum Europæ uocant, in promontorio supra ostium ponti situm, quod ab Asia distat circiter quinque stadia. Est autem in angustissima parte freti, ubi Darium memorant pontem struxisse, quo tempore aduersus Scythas profectus est. A ponto usque in hunc locum unda æqualiter fluit, utpote locis qui freto imminent ab utroque latere æque inter se distantibus. Vbi autem ad Hermeum Europæ uentum est, quo in loco angustissimum esse fretum memorauimus, ruens ex ponto in oppositam partem cum impetu aqua uiolenter reflectitur, agiturq; in opposita Asiæ loca: inde rursus uerius Europæ promontorium cursum tenet. Huc denuo acta fertur in eum locum, quem incolæ Bo uem uocant. Est autem in Asia, ubi primum constitisse Idea in fabulis memoratur. Ad extremum tamen à Boue quoque repulsa Byzantium fluit, ubi circa urbem diffusa partim dissoluitur, diuiditq; eum locum quod cornu appellatur, partim rursus retrogreditur. Nequetamen agi hic impetus potest in oppositam regiónem, ubi est Chalcedon: Nam cum toties huc atque illuc flectatur, sinusq; non mediocris latitudo sit, iam propè hoc loco deficiens haud amplius ad rectum angulum in oppositum pergit, sed potius ad obtusum. Ex quo fit ut relicta Chalcedone per sinum fluat. Atque hoc quidem est, quod Byzantijs maximas præbet cōmoditates, Chalcedonēsibus uero è contrario: Licet enim, quatenus ad oculos spectat, utriusque urbis situs peræque commodus uideatur esse, tamen nauigare uolentibus, ad hanc quidem difficilis transfretatio est: ad illam uero undarum uiolentia etiam nolentes feruntur. Cuius rei argumentum est, quod à Chalcedone proficisci Byzantium uolentes ne-

queunt

queunt rectà curſum tenere, ob interfluentis impetum aquæ, ſed & ad Bouem contendunt, & ad eam urbem quam Chryſopolim uocant. Ex qua deinde per uim Byzantium feruntur. Par etiam cõmoditas ad alterutrum locum nauigandi Byzantijs adeſt, ſiue Auſtro ab Helleſponto ferãtur, ſeu ex Ponto in Helleſpontum nauigent. Ex Byzantio enim rectus, ac frequẽs curſus eſt ad Propontidis anguſtias per Abydum & Seſtum, indeq́ Byzantium ſimiliter. Chalcedonenſibus autem omnia è contrario accidunt, ob eas quas memorauimus rationes, & diſtantiam regionis Cyſicenſorum: quippe ab Helleſponto Chalcedonem nauigantibus, per propinqua Europæ loca curſum tenere, ac deinde locis, quæ circa Byzantiũ ſunt, appropinquantes Chalcedonem declinare ob felicitatem currentium undarũ difficile eſt. Rurſus uero ex eodem loco in Thraciam proficiſci omnino impoſſibile, tum propter impetum interfluentiũ undarum, tum uentis utrinq́ ſibi inuicem repugnantibus: ingredientibus enim Pontum Auſter fauet, egredientibus Aquilo: atq́ hijs duntaxat uentis ad utrunque curſum uti neceſſe eſt. Quæ igitur à mari tales tantasq́ Byzantij cõmoditates præbent hæc ſunt quæ ſupra memorauimus. Quas uero à parte mediterranea ea urbs incõmoditates patiatur, ſequentia indicabunt. Thracia ita circuit Byzantiorum agrum, ut omnem eorũ regionem à mari ad mare amplectatur. Ex quo fit, ut Byzantij graui ac perpetuo bello à Thracibus infeſtentur: nam ſi ſemel atque iterum immanem gentem ac barbaram uincant, non tamen propterea reſtinguere bellum poſſunt: tanta eſt & priuatorum hominum, & dominantium apud eos multitudo: uno ſiquidem eorum ſuperato, tres alij potentiores inſurgunt, & populabundi per eorum prouinciam graſſantur: ac ne inito quidem fœdere, aut rebus pace compoſitis, aliquid agunt: mox enim quadruplicatos inueniunt hoſtes. Itaq́ difficili atq́ aſpero bello aſſidue conficiuntur: quid enim magis infidum, quàm uicinus hoſtis? aut quid barbarico bello periculoſius? Præterea ad tot mala, quibus undique à mediterranea parte premuntur, id accedit, quod Tantali pœna cruciantur, ut Poëta inquit: nam cùm regionem habeant omnium fertiliſſimam, poſtquam agros diligentiſſime coluerunt, paratiq́ ſunt fructus pulchritudine copiaq́ mirandi, tum uenientes in prouinciam barbari populantur, deuaſtantq́ omnia. Byzantij amiſſis laboribus atq́ impenſis, tantam ſtragem rerum ſuarũ uidentes, grauiter & iniquo animo ferunt: nihilominus bellum cum Thracibus ob conſuetudinem tolerantes, in antiquo fœdere cum Græcis permanebant. Appropinquantibus uero ad eas partes Gallis, in maximum diſcrimen deuenere. Galli enim qui ſub Brenno duce militauerant, ingenti periculo apud Delphos liberati, cum in Helleſpontum ueniſſent, nequaquam in Aſiam tranſiuerunt, ſed opportunitate locorum pellecti, circa Byzantium conſtitere. Vbi deuictis Thracibus, & Tyle rege conſtituto, Byzantijs intulerunt bellum. Hij principio muneribus lenire illorum animos cœpere, datis modo tribus, modo quinque, interdum decem millibus aureorum, ne eorum prouinciam deuaſtarent: ad extremũ octuaginta talenta ſingulis annis pendere coacti, uſque ad Clyari tempora, quibus Gallorum imperium defecit, omnisq́ ea gens uiciſſim à Thracibus ſuperata funditus extincta eſt. Ea igitur tempeſtate magnitudine tributorum exhauſti, primo legatos in Græciam mittere, qui in præſens tempus ſubſidium peterent. Græcis uero magna ex parte id contemnentibus, Byzantij decreuere, ut ab omnibus qui in Pontum nauigarent, uectigalia exigerentur: quod cum graue ob nouitatem facti omnibus uideretur, uniuerſi eius rei culpam, quod id paterentur, in Rhodios refundebant, utpote maris principatum eo tempore obtinentes. Quæ res initium, & quaſi ſeminarium fuit eius belli, de quo in præſentia ſcripturi ſumus. Rhodij

enim cum proprijs,tum uicinorũ damnis cõmoti, primo aduocatis socijs,legatos Byzantium misere,qui dimissionẽ uectigalium peterent. Hij eò uti iussum fuerat profecti, cum id persuadere multitudini nequiuissent, Hecatondoro & Olympiodoro contradicentibus, qui tum in republica Byzantiorũ principatũ obtinebant,re infecta discesserunt: nec longe post eódem reuersi Byzantijs indixerunt bellum,ob causas quas supra memorauimus.Mox igitur Rhodij legatos ad Prusiam mittere,qui eum ad bellum Byzantijs mouendum hortarentur: sciebant enim regẽ certis ex causis Byzantijs infensum.Byzantij similiter Attalum & Achæum crebris legationibus precari, ut sibi aduersus Rhodios auxilio essent.Attalus ad eam rem promptus quidem erat,sed summis rerum angustijs premebatur: quippe quem Achæus intra paterni imperij limites redegerat. Achæus autem omniũ quæ sunt citra Taurum dominus,& se palàm regem appellans,auxiliaturũ se Byzantijs pollicebatur.Quæ res hijs quidem spem maximã, Rhodijs uero & Prusiæ non paruũ terrorem addidit: erat enim Achæus Antiochi propinquus,qui regnũ in Syria obtinuerat,fueratq́ eum principatum consecutus ex talibus quibusdam causis:Mortuo Seleuco patre Antiochi,cum regnũ ad Seleucum filium, qui cæteris fratribus maior natu erat,peruenisset, Achæus cum hoc propter generis propinquitatẽ Taurum transcendit,biennio ferè ante hæc,de quibus scribimus tempora.Seleucus enim simulac regnũ ingressus fuit, cum audisset Attalum loca omnia,quæ sunt citra Taurum montem,occupasse, rebus suis consulendum ratus,maximis uiribus Taurum transcendit: ubi paucis interiectis diebus ab Apaturio Gallo,& Nicanore dolo circunuentus, atq́ extinctus est.Achæus propinqui mortem ulciscendam ratus,extemplo Apaturium,atq́ Nicanorẽ interfecit. Tum copijs,reliquisq́ omnibus rebus prudenti ac magno animo usus est:nam cum & opportunitas temporis,& unanimis militum consensus eum ad suscipiendum diadema hortaretur,id facere noluit,sed tanquã regnũ Antiocho iuniori fratri seruaret, diligenter omnia administrans, omnem quæ citra Taurum est regionẽ subigere decreuit. Rebus autem feliciter succedentibus, cum ad extremũ Attalo nihil præter Pergamum reliquisset, insperatis uictorijs elatus, repente consilium mutauit, seq́ regem salutari iussit. Ex quo factum est,ut eius nomen longe magis, quàm cæterorũ regum, seu principum,qui citra Taurum sunt,terrori omnibus,ac formidini esset. Quibus rebus moti Byzantij haud inuiti bellum aduersus Rhodios,ac Prusiam susceperunt. Prusias accusare primo Byzantios,quod cum decreuissent imagines eius erigere,rem postea segniter obliuioni tradidissent: deinde longe magis indignari, quod ijdem omni studio bellum, quod inter Achæum Attalumq́ exarserat, dirimere contendissent, cum neminem lateret, pacem illorũ rebus suis diuersis rationibus periculosam esse: postremo illis obijcere, quod cum ad Attalum in ludis, quos in honorẽ Mineruæ fecerat, legatos misissent,ad se in gratulationibus deorum neminem transmiserant. Quibus omnibus rationibus aucta indignatione, libenter cum Rhodijs aduersus Byzantios sentiebat. Itaque cum legatis composuit, ut illi mari Byzantios aggrederentur, se idem terra non minoribus uiribus facturũ pollicitus. Belli igitur quod Rhodij aduersus Byzantios gesserunt hoc principium, atq́ hæ causæ fuere. Byzantij principio incredibili audacia inierunt bellum,sperantes Achæum,uti erat pollicitus,sibi auxilio futurum. Quare aduocato ex Macedonia Tibete, eum Prusiæ opposuerunt, quo huic ad defendenda sua occupato aliena infestandi facultatem auferrent. At Prusias eo, quo diximus, impetu in Byzantios profectus, e uestigio Fanum cepit,locum natura munitissimum, & supra ipsum Ponti hostium situm,quod Byzantij non multo ante tempore ingenti pecunia mercati fuerant, opportunitate

tunitate loci pellecti, ne quam alicui cōmoditatem relinquerent in Pontum, uel ex Ponto nauigandi, nisi id cum Byzantiorū uoluntate facerent. Praeterea eam omnem partem Asiae, quam Byzantij multis ante annis tenuerant, ferro igniq; uastauit. Rhodij aedificatis sex nauibus, quatuorq; à socijs acceptis, & Xenophanto duce constituto, cum decem nauium classe in Hellespontū nauigarunt: ubi nouem ex hijs iuxta Sestum constitutis, quo uniuersis aditum in Pontum prohiberēt, cum reliqua dux secundante uento Byzantium aduolauit, tentandi gratia illorum animos, an exardescente iam bello consilij poeniteret: quos cum eodem animo reperisset, ad suos reuersus, cū omni simul classe Rhodum redijt. Inter haec Byzantij legationibus agebant, alios ad Achaeum mittentes rogatū, ut succurrere rebus suis maturaret, alios in Macedoniam, qui Thibetem adducerent: uidebatur enim Bithyniae regnum non minus ad Thibetem, quàm ad Prusiam spectare, quod Thibetes Prusiae patruus foret. Rhodij obstinatione Byzantiorum cognita, callide ac prudenter se gesserunt: cum enim Byzantios intellexissent omnem spem suā in Achaeo sitam habere, patremq; Achaei scirent à Ptolemaeo in Alexandria in uinculis teneri: Achaeum autem saluti patris caeteris omnibus posthabitis intentum esse, de mittendis ad Ptolomaeum legatis, & Andromacho petendo agere coeperunt, quo Achaeum sibi hoc tanto beneficio facerēt obnoxium. Ptolemaeus auditis quae relata per legatos fuere, haud facile inclinari ad liberationem Andromachi uidebatur, sperans se illo uti in tempore posse, quod nondum compositae res cum Antiocho erant, & Achaeus iam sine controuersia regnū adeptus longe lateq; uires suas extenderat: erat enim Andromachus Achaei pater, & frater Laodices uxoris Seleuci. Veruntamen ut Rhodijs gratificaretur, Andromachum eis tradidit, quo eum, si uideretur, filio restituerent. Rhodij per hunc modum uoti compotes facti, & simul alijs rationibus conciliato sibi Achaeo, praecipuam spem Byzantijs abstulerūt. Accidit praeterea aliud quoq;, quod non parum Byzantios afflixit. Thibetes enim, quem ex Macedonia aduocatum supra memorauimus, repente morbo correptus diem suū obijt. Quae cum accidissent, Byzantij omnino animis cecidere. Prusias contrà, aucta spe rei gerendae, simul ipse bellū ex Asia mouit, simul cōductis in Thracia mercenarijs militibus, usqueadeo Byzantios oppressit, ut ne exire quidem portas urbis, quae in Europam aspiciunt, auderent. Byzantij omni spe nudati, bellumq; undiq; asperrimum patientes, exitum aliquem rerum honestum quaerebant. Quamobrem appropinquante ad urbem Cauaro Gallorum rege, & diri mere id bellum omni studio conante, Prusias simul, & Byzantij rem omnem in manibus eius posuerunt. Quod cum intellexissent Rhodij, propositum suum perducere ad finem cupientes, legatū ad Byzantios Aridicen misere, & cum eo Polemoclen cum tribus triremibus, uolētes id quod in prouerbio est, hastam simul & caduceum Byzantijs mittere. Cum igitur legati Byzantium uenissent, percussum est foedus cum Rhodijs quidem simpliciter, ut Byzantij à nemine in pontum nauigante uectigalia exigerent: quo facto, Rhodij, socijq; eorum pacem cum Byzantijs agerent: cum Prusia uero hijs uerbis: Esse Prusiae atque Byzantijs pacem atque amicitiam perpetuam. Neque Byzantios aduersus Prusiam aliquo modo exercitum ducere, neque Prusiam aduersus Byzantios. Restituere Prusiam Byzantijs omnes prouincias, oppida, populos, mancipia absque mercede aliqua. Praeterea naues, sagittas, ac reliquam praedam, quam principio eius belli Byzantijs abstulerat: Item ligna, tegulas, laquearia, quae ex Fano abduxerat: siquidem Prusias aduentum Thibetis formidans, oppida omnia è medio sustulerat, in quibus se recipere hostes potuissent. Postremo obligari Prusiam, caeterosq; Bithyniae milites, quicquid ex Misia abstu-

liſſent, quæ ſub ditione Byzantiorum erat, incolis reſtituere. Belli igitur Pruſiæ ac Rhodiorum aduerſus Byzantios hoc principium, atque hæc finis fuit. Sub idem tempus Gnoſij, miſſis ad Rhodios legatis, triremes, cum quibus Polemo cles nauigarat, & tres cataphractas naues petiere aduerſus eos, qui nuper à ſe defecerant. Quo facto, cum claſſis in Cretam appuliſſet, Eleuternei eam rem ſuſpectam habentes, quod paucis ante diebus Polemocles, ut Gnoſijs gratifica retur, Timarchum eorum ciuem occiderat, primo de iniurijs queſti, mox Rho dijs intulerunt bellum. Non multo ante hæc tempora Lyttij quoque uarijs cœpe rant affligi difficultatibus. Denique omnis Creta in motu erat. Gnoſij, Gorti- nijque inito inter ſe fœdere, & omnia cõmuni conſilio agentes, omnem inſulam ſubiugarunt, urbe Lyttiorum excepta. Hanc quoniam ſola iugum abnuerat, omnibus uiribus oppugnare nitebantur, æquare eam tandem ſolo cogitantes, ut hoc exemplo cæteris ciuitatibus metus nouarum rerum incuteretur. Princi- pio igitur Cretenſes omnes bellum aduerſus Lyttios gerebant: mox orta inter eos ex leui cauſa contentione, quod huic genti frequentiſſime accidit, diffidere inuicem cœperunt. Et Polyrenei, Ceretæ, Lampei, præterea Horij, atque Arca- des, relicta Gnoſiorũ amicitia, cum Lyttijs ſentiebant. Gortiniorũ uariæ erant ſententiæ: antiquiores enim Gnoſiorũ, iuniores uero Lyttiorum partes ſeque- bantur. Gnoſij mutatis repente ſociorum uoluntatibus, cum res præter opinio- nem accidiſſet, mille homines ſocietatis iure ex Aetolia accerſiuere. Quo facto, ſeniores Gortiniorum extemplo occupata arce Gnoſios ſimul atque Aetolos in- troduxerunt, iuuenibusque partim in exilium miſſis, partim crudeliſſime interfe ctis, urbem Gnoſijs dedidere. Eodem tempore cum forte Lyttij in hoſtilem agrum uniuerſi irrupiſſent, nullo domi præſidio relicto, Gnoſij re per explora- tores cognita, urbẽ cuſtode uacuam occuparunt, pueroſque & mulieres Gnoſon miſere: dehinc incenſa per iram, ac funditus euerſa urbe, domum remearunt. Lyttij ab expeditione ad urbem reuerſi, ubi omnia incenſa, ac diruta conſpexe- re, adeo animis conſternati ſunt, ut ne ingredi quidem urbem quiſquam auſus fuerit, ſed omnes eam cateruatim circumeuntes, gemitu ac lamentis & patriam, & fortunam ſuam ſunt proſecuti. Poſt hæc conuerſo itinere ſe ad Lampeorum urbem receperunt: à quibus humaniter, & ſummo ſtudio ſuſcepti fuere, ac iam pro ciuibus profugi atque hoſpites intra unius diei ſpacium facti, bellum cum ſo cijs aduerſus Gnoſios gerebant. Lyttos Lacedæmoniorũ colonia, & omnium Cretæ urbium antiquiſſima, ita repente & miſerabiliter extincta eſt. Pollyrenei & Lampei, cæterique omnes eorum ſocij uidentes Gnoſios quidem Aetolorum ſocios eſſe, Aetolos uero Philippi & Achæorum hoſtes, legatos ad regem atque Achæos mittunt, qui de ineunda ſocietate, & auxilijs mittendis agerent. Achæi & Philippus in cõmunem illos ſocietatem accepere: deinde ſuppetias eis miſe runt Illyrios circiter quadringentos, quorum dux erat Plator: Phocenſes uero circiter centum. Qui cum ueniſſent, maximũ momentum Pollyreneis Achæo- rum ſocijs attulere. Siquidem intra breue tempus auctis illorum uiribus, Eleu terneos, Cydoniatas, Aptereos, alioſque complures à Gnoſiorum ſocietate defi- cere, ſibique adhærere compulerũt. Quibus peractis Pollyrenei, ſocijque quingen tos Cretenſes Philippo, & Achæis miſerunt. Gnoſij non multo ante tempore circiter mille Aetolis miſerant. Ita utrique alterius gratia bellum inuicem gere bant. Gortiniorum exules Pheaſtiorum portum per inſidias ceperant, ex quo eos qui erant in urbe, crebris incurſionibus infeſtabant. Hic igitur erat Creten ſium rerum ſtatus. Sub idem tempus Mithridates rex bellum Sinopenſibus in- tulit. In quo cum Sinopenſes ſubſidiũ per legatos à Rhodijs petijſſent, Rhodij tres uiros ad eam rem elegere. Hijs ad centum quadraginta millia drachmarum
tradita,

tradita, ut Sinopensibus de rebus ad bellum necessarijs prouiderent. Igitur quibus datum hoc onus fuit, utres uini pararunt circiter decem millia, crinium laboratorum ter centum talenta, neruorum laboratorũ centum talenta, armaturas integras mille, aureorum signatorũ tria millia, naues onerarias quatuor: balistas præterea ac tormenta omnium generum magno numero. Legati hijs acceptis Sinopem remearunt. Ingens inuaserat Sinopenses timor, ne Mithridates terra mariq; urbis oppugnationẽ aggrederetur. Sinope sita est in parte dextra Ponti, ubi Phasis fluuius ingreditur mare. Est autem in quadam Cheronneso protendente in pelagus, cuius collum Asiam contingens, & longitudinis ferè duorum stadiorũ prædicta urbs claudit: reliqua pars Cheronnesi in pelagus protenditur, estq; plana, & ad ambulandum in urbem cõmodissima, à mari uero uenientibus difficilis, ac ferè inaccessa, aditus habens quampaucissimos. Quamobrem ueriti Sinopenses ne Mithridates tormentis, machinisq; non solum ab ea parte quæ Asiam contingit, uerumetiam ab alijs lateribus, dimissis in terram copijs, urbem oppugnaret, omnem eam partẽ, quæ mari clauditur, uallo diligentissime muniebant, constitutis militibus, qui hostes, si uenirẽt, sagittis à terra arcerent: quippe circuitus loci mediocris est, nec magno præsidio indigens. Hæc tum Sinope gerebantur. Philippus rex è Macedonia cum copijs profectus, hinc enim superius digressionem feceramus, in Thessaliam atq; Epirum exercitum ductabat, maturans per eas regiones transitum in Aetoliam facere. Alexander autem & Dorimachus eodem tempore de capienda per proditionem Egira cogitantes, congregatis Oeanthiæ mille & ducentis Aetolis, quippe ea urbs Aetolorũ est, huic de qua loquimur opposita, nauibusq; ad transfretandum paratis, opportunitatem perficiendæ rei præstolabantur. Perfuga quidam ex Aetolia iamdiu apud Egiratas moram traxerat. Hic cũ sæpenumero animaduertisset custodes eius portæ, qua iter est Aegium, per ebrietatem negligentius se habentes, eam rem Dorimacho retulit, & ad urbem noctu capiendam hortatus est, hominem alioquin huiusmodi rebus assuetum. Est autẽ Egira urbs Peloponnesi iuxta Corinthiacum sinum, inter Aegium & Sicyonem sita, in quodam colle aspero atq; difficili, ad Parnassum uergens, distansq; à mari circiter septẽ stadia. Cum igitur transfretationis tempus aduenisset, Dorimachus deportato exercitu, & omnibus strenue prouisis, antequam dilucesceret ad amnem peruenit, propter eum collem in quo urbs sita est defluentem. Hinc ipse & Alexander, atq; Archidamus Panta leonis filius, maxima multitudine Aetolorum comitati ad urbem feruntur ea uia quæ ab Aegeo ducit. Perfuga cũ uiginti aptioribus militibus aliquanto cæteros ob experientiam loci præcesserat, ac per saltus penè inuios peruenerat ad mœnia. Vbi per cloacam urbem ingressus, custodes adhuc somno sepultos offendit. Quibus interfectis, uectibusq; securi abscissis, nemine sentiente portam Aetolis reclusit. Quod conspiciẽtes Aetoli magno in urbẽ impetu feruntur, temere nimiũ atq; inconsiderate se gerentes. Quæ res Egiratis quidem uictoriã, ipsis uero cladem simul atq; ignominiam peperit. Etenim Aetoli actum de Egiratis existimantes, cum primum ipsi intra mœnia consisterent, hunc in modum se gessere. Congregati aliquamdiu in foro constiterunt, mox dilucescente die ad priuatas utilitates omnes conuersi, palatiq; per urbem alij alias domos aggredi, fortunas ciuium diripere, urbem totam populari: deniq; nulli rei, præterquã prædæ intenti esse. Egiratæ magnitudine ac nouitate facti cõmoti, hij quidem ad quorũ domos grassati hostes fuerant, timore perculsi extra ciuitatem fugere, Aetolis iam manifeste urbem tenentibus. Qui uero auditis tubarum clangoribus adhuc integra re familiari in subsidium ciuitatis exiuerant, omnes sese in arcem recipere: quamobrem hij quidem continue plures ac fortiores fieri: Aetoli

V contrà

contrà rariores, debilioresq́, illis se iugiter ad defensionẽ urbis in arcem congrẽgantibus, hijs se per domos prædandi gratia diuidentibus. Dorimachus, etsi imminens periculũ animaduertebat, nihil tamen ob eam rem cõmotus, incredibili audacia in arcem impetum facit, ratus qui eò conuenerant, aduentu suo perterritos, mox se Aetolis dedituros. Sed non defuit Egiratis animus in propulsando periculo: quin incredibili constantia, ac fortitudine animi persistentes hostem arcebant. Vtrinq; igitur acerrime pugnabatur: & quoniã arx nullis erat circundata mœnibus, pugna singulari certamini quamsimillima committebatur. Aliquandiu atrociter, atq; æquo marte pugnatũ est, hijs de patria ac liberis, illis de propria salute dimicantibus. Ad extremum tamen Aetoli fugere turpiter cœperunt: qua capta occasione Egiratæ auctis animis eos insequebãtur. Ex quo accidit, ut plurimi Aetolorum, dum præ timore tumultuarie fugerent, in ipso exitu portæ à se inuicem oppressi extinguerentur. Alexander in prælio strenue dimicans occisus est. Dorimachus in tumultu, dum portam egredi contenderet, occubuit: reliqui aut in eodem loco oppressi, aut per præcipitia ruentes occiderũt: pauci admodum salui, armis tamẽ turpiter in bello amissis, ad naues peruenere. Per hunc modum Egiratæ perditã ferè per segnitiem patriam incredibili animi magnitudine recuperarũt. Sub idem tempus Euripides, qui dux ab Aetolis missus Eliensibus fuerat, peragratis Dymensium, & Pharensium, & Tritensium agris, ingentem abigens prædam, iter in Eliensem terram tenebat. Quod cum Miccus Dymensis audisset, qui forte ea tempestate in locum ducis Achæorum suffectus fuerat, auxiliantibus Dymensibus, ac Pharensibus, & Tritensibus, abeuntes hostes insecutus, dum inconsultius ruit, in hostiũ insidias lapsus profligatus est, multosq́ ex suis amisit: siquidem quadraginta pedites desiderati, capti uero ducenti. Euripides re feliciter gesta animo elatus, paucos post dies rursus eductis copijs, castellum quoddam Dymensium opportunissimum cepit, quod incolæ Murum appellant, feruntq́ ab Hercule olim, cum aduersus Elienses bellum gereret, ædificatũ fuisse, quo ueluti munimento, ac receptaculo belli uteretur. Dymenses, Pharenses, & Tritenses supradicta clade affecti, & futura propter captũ ab Euripide castellũ formidantes, primo literas ad ducem Achæorũ dedere, quibus eum de rebus gestis certiorem facerent, peterentq́ aduersus Aetolos subsidiũ: Post hæc nonnullos ex principibus ciuitatũ suarũ legatos ad eundem miserunt. Aratus neq; mercenarium militem contrahere poterat, ob non solutũ ab Achæis tempore Cleomenici belli militibus suis stipendium, & rebus omnibus timide atq; imprudenter utebatur. Quamobrem & Lycurgus Atheniũ Megalopolitarũ oppidum cepit, & Euripides præter id quod supra memorauimus alijs quoq; circunstantibus oppidis potitus est. Dimenses, Pharenses, & Tritenses spe quam in duce Achæorum habuerant frustrati, inter se decreuere, ne qua deinceps pecunia in bellicos usus Achæis solueretur, sed ipsi per se mercenarios contraherent, pedites circiter trecentos, equites quinquaginta, quibus se, patriamq́ tuerentur. Quo facto, priuatis quidem rebus satis uisi sunt consulere, nullam autem rerum publicarum rationem habuisse: Pessimũ enim cæteris exẽplum dederunt, quantulacunq; ex causa res nouas moliendi. Cuius rei culpam merito quis in ducem transtulerit, per segnitiem atq; ignauiam expectationem suorum fraudantem. Est enim ita comparatum, ut omnes qui in periculo sunt, quamdiu spem subsidij in amicis ac socijs habent, tamdiu cum ijs amicitiam putent seruandam. Vbi uero spes omnis sublata est, tunc ipsi per se proprijs rebus consulere cogantur. Quamobrem danda quidem uenia est Dimensibus, Pharensibus, & Tritensibus, quod in summo ciuitatũ suarũ discrimine mecenarios conducerent, duce Achæorum segniter se habente. Quod uero erogare in com-

munes

munes usus pecuniam uoluerint, haud quaquã ignoscendum: ut enim decebat non prætermittere proprias necessitates, ita erat turpissimum ea relinquere, quæ ad salutem cõmunis reipublicæ pertinerent. Hic igitur erat Peloponnesiarum rerum status. Rex Philippus peragrata iam Thessalia, in Epiro aderat: hinc accepta multitudine Epirotarum unà cum Macedonibus, quos secum duxerat, & trecentis funditoribus, quos ex Achæia habuerat, item trecentis Cretensibus, qui missi à Messenijs fuerant, in Ambraciotarũ regionem peruenit: ubi si statim facto impetu in mediterranea Aetoliæ loca grassatus fuisset, hic finis totius belli erat futurus. Verum persuasus ab Epirotis, ut primo Ambracum expugnaret, occasionem Aetolis præbuit ad resistendum, & quicquid necessarium foret ad res suas tuendas prouidendum, atq; parandum. Epirotæ enim priuatum cõmodum publicæ sociorũ utilitati præferentes, affectantesq; summo studio Ambracum suæ ditionis facere Philippum hortati sunt ad eum locum obsidendum, & antequam ulterius progrederentur, capiendum: per cõmodum enim futurum rebus suis arbitrabantur, si Ambracia Aetolos priuarent: uenturam autem eam urbem quamfacillime in potestatem suam, si prius hoc loco potirẽtur. Est enim Ambracus locus & naturali situ, & duplici muro munitissimus, ita undiq; paludibus clausus, ut unum duntaxat à terra aditum habeat, eumq; arctissimum, ac manu factum, præterea ipsi urbi, ac prouinciæ Ambraciotarum quasi supra caput imminet. Philippus igitur ab Epirotis persuasus, positis circa Ambracum castris, necessaria ad obsidionem parabat. Eodem tempore Scopas, congregata Aetolorum multitudine, per Thessaliam profectus in Macedoniam irruit, omnemq; regionẽ iuxta Pieriam montem ferro igniq; depopulatus, cum omnis generis præda uersus Dium abijt. Vnde cum hij, qui locum incolebant, aufugissent, uicenia, domos, gymnasium funditus diruit, nec hijs contentus, porticus quoq; ingenti sumptu circa templum instructas incendit: præterea omnia quæcunque uel ad ornatum, uel ad usum ibi erant posita, uastauit: postremo regum imagines omnes euertit. Hic igitur statim initio belli, & quasi primo impetu nõ solum homines, uerumetiam deos aggressus discessit, reuersusq; in Aetoliam non ut impius, ac nepharius in deos immortales, sed ut bonus uir, & bene de republica meritus atq; honoratus est, magna spe futurarũ rerum Aetolis addita. Ex hoc enim rebantur, ut nemo quidem in posterum appropinquare regioni suæ hostiliter auderet, ipsi uero populabundi non solum in Peloponnesum grassari, ut consueuerãt, uerumetiam in Thessaliam & Macedoniam libere possent. Philippus auditis, quæ in Macedonia gesta erant, statimq; ignorantiæ atq; auiditatis Epirotarum pœnas luens, Ambracum obsidebat: ubi omni genere machinarum, ac tormentorum usus intra quadraginta dierum spatium eo loco potitus est, dimissoq; ibi fide prius ab hijs accepta, Aetolorum præsidio, desiderio Epirotarum satisfecit, Ambraco eis quasi per manus tradito. Post hæc motis castris iter per propinquã uallem direxit, festinans Ambrachæum sinum quamcelerrime transfretare, qui arctissimus est iuxta Acarnanum templum, quod Antium appellatur. Fluit autem is sinus ex mari Siculo inter Epirum, & Acarnaniam, faucibus quamarctissimus: uix enim ad sexcentos passus in latitudinem patet: ubi uero in mediterraneam partem diffunditur, latitudinem habet ferè centum stadiorum, longitudinem incipiendo à mari Siculo trecentorum stadiorum, diuiditq; Epirum ab Acarnania, à septentrione Epirum habens, Acarnaniam à meridie. Traiecto igitur cum copijs sinu, Acarnaniam ingressus ad urbem Aetoliæ peruenit, quam Poẽtiam uocant, ductis secum ex Acarnania duobus millibus peditum, equitibus ducentis. Hic dispositus circa urbem castris, post multa acriaq; certamina, perendie quam eò uenerat, urbem pactio-

nibus cepit: relicto in eo post fidem ab ijs acceptam Aetolorum præsidio. Sequenti nocte quingenti Aetoli rem adhuc in integro esse existimantes in suorum subsidium ueniebant. Rex aduentu eorum cognito, dispositisque in itinere insidijs, magnam partem illorum occidit: reliquos cepit, pauci fuga salutem quæsiuere. Post hæc distributo inter milites triginta dierum frumento (maximam enim ea urbs frumenti copiam habebat) in Stratensem profectus est agrum: castraque iuxta Acheloum amnem posuit, procul ab urbe circiter decem stadia. Hinc per omnem prouinciam grassatus, nemine exire obuiam audente, omnia ferro ignique uastauit. Sub idem tempus Achæi bello præter cæteros afflicti, nec longe iam abesse regem audientes, missis ad eum legatis auxilium poscunt. Legati Philippo ad Straton oppidum, occurrunt: expositisque, uti mandatum fuerat, necessitatibus suis, subsidium precantur: & regi, ut transfretato Rhio iter in terram Eliensem teneat multis suadent rationibus. Quibus auditis Philippus, legatos quidem in præsentia dimisit: consulturum se de rebus huiusmodi pollicitus, ipse uero motis castris uersus Metropolim profectus est. Quod sentientes Aetoli, relicta urbe omnes in arcem confugerunt. Philippus incensa Metropoli, iter prosecutus Conopen tendit. Vbi cum congregati Aetoli equites in transitu fluuij ei occurrere statuissent, loco ad uiginti stadia ab urbe remoto: & aut omnino prohibere eum transitu, aut, si transiret cum eo confligere. Philippus, intellecto eorum consilio, mandat scutatis: ut primi omnium flumen ingrediantur: collectique in unum immota acie exitum tentent, qui cum dicto paruissent: Aetoli primis ordinibus, quia conferti erant, frustra tentatis, item postea secundis, & tertijs tandem desperatis rebus, in urbem reuersi sunt: ac iam de cætero Aetolorum exercitus intra oppida commorabatur. Philippus uero libere per omnem prouinciam discurrens populabatur, uastabatque omnia: compluribus ditioni suæ subactis oppidis & situ, & mœnibus munitissimis: castellisque omnibus, quæ in ea regione plurima erant: funditus demolitis. Post hæc remissius ac placidius faciebat iter: facta suis potestate in priuatas utilitates, qua uellent, diuertendi. Affluentem deinde copia omnium rerum exercitum uersus Eniadas mouit: positisque iuxta Peanium castris, id primum decreuit expugnare: nec longe post multis commissis certaminibus expugnauit, urbem haud quidem magnam: quippe quæ minus mille passibus in circuitu patet: sed omni apparatu murorum, turrium, domorumque haud cæteris inferiorem. Huius mœnia euertit funditus: domos deuastauit: ligna, tegulasque ratibus transuehi per flumen ad Eniadas iussit. Aetoli primo ad defendendam Ceniadarum arcem accingere se cœperunt, muro ac fossa, præterea rebus ad propugnandum necessarijs eam munientes, postquam uero appropinquare Philippum intellexerunt: timore perculsi fugam omnes arripuere. Philippus, nemine iam resistente, hoc quoque oppido potitus exercitum in Calydoniam duxit ad oppidum quoddam munitissimum, cui Claos nomen est: & mœnibus, & omni apparatus genere tutissimum. Macedones hoc quoque oppido per uim potiti, passim deuastando Calydoniam discurrunt: deinde rursus ad Eniadas reuertuntur. Philippus considerata loci opportunitate cum ad alias res gerendas, tum uel maxime ad transeundum in Peloponnesum, instaurare urbem mœnibus decreuit. Primo igitur arcem separatim muniuit: deinde portu naualibusque muro circundatis, hæc quoque cum arce coniunxit: usus ad id opus peragendum materia, quam ex Peanio uectam supra memorauimus. Cum in his uersaretur Philippus: literæ è Macedonia afferuntur, significantes, Dardanios, quia de transitu eius in

Peloponnesum dubitarent: summo studio delectũ habere: pararecꝫ ad bellum necessaria: ut mox in Macedoniam transirent. Quæ cum rex intellexisset: extemplo succurrendum Macedoniæ ratus, legatos Achæorum remisit: dato eis responso, quod cum primum macedonicas res collocare in tuto potuisset: nihil sibi magis curæ foret: quam cum omnibus uiribus in Achæorum subsidium uenire. Posthæc motis castris summa celeritate per ea, per quæ uenerat, loca reuertebatur. Transfretanti Ambracium sinum ex Acarnania in Epirum in una lembo Demetrius Pharius occurrit: quem Illyrio expulsum à Romanis supra memorauimus. Hunc rex benigne, atcꝫ humaniter amplexum iussit in Corinthum nauigare: deinde per Thessaliam in Macedoniam proficisci. Demetrius igitur in Epirum profectus mox, uti iussum fuerat, se in Macedoniam contulit ad urbem Pellam.
Dardani, cum per Thraces quosdam perfugas aduentum regis intellexissent: timore perculsi subito exercitum dissoluere: quanquam non longe iam aberant à Macedonia. Philippus cognita Dardanorum pœnitentia, potestatem suis omnibus fecit colligendi nouas fruges, & in suam cuicꝫ regionem abeundi, ipse in Thessaliam profectus reliquam partem æstatis Larissæ egit. Sub idem tempus Aemilius Paulus ex Illyrijs reuersus Romam, triumphauit.
Annibal Sagunto per uim potitus in hiberna copias dimiserat. Romani nuntio de Sagunti excidio accepto, legatos ad petendum Annibalem Carthaginensem mittebant: simulcꝫ necessaria ad bellum parabant: P. Cornelio, & Ti. Sempronio creatis consulibus, quibus de rebus, quæ particulatim dicenda erant, superioribus libris exposuimus, nunc autem summatim memoriæ gratia repetimus: ut, quod polliciti fuimus, omnia, & simul ante oculos legentibus ponatur. Primus igitur eius olimpiadis annus perfectus est.
Aetoli, cũ tempus comitiorũ adesset: Dorimachũ ducẽ belli elegerũt. Hic subito magistratũ ingressus, collecto armatorũ numero in superiorẽ partẽ Epiri impetũ fecit: omnẽcꝫ eã regionẽ fœde nimiũ atcꝫ hostiliter depopulatus est: ut non tã utilitatis suæ quàm excidij Epirotarũ gratia id facere uideretur. Tum ad templũ Dodonæi Iouis profectus porticus incendit: ornatũ oẽm tẽpli deuastauit: ipsam denicꝫ ædem euertit, adeo nullum uel pacis, uel belli modũ seruare Aetoli sciũt: sed in utrocꝫ communem hominũ morem, & quasi naturalẽ legem transgrediũtur. Hæc tot, taliacꝫ cum Dorimachus patrasset: domum reuersus est. Durãte aũt adhuc hyeme, omnibusq́ꝫ & aduentũ Philippi ob tempestatem anni desperantibus, rex acceptis tribus millibus clipeatorum & scutatorum duobus millibus, Cretẽsibus itẽ trecẽtis, præterea quadringẽtis ferè equitibus, Larissa ꝓfectus est: & facto per Thessaliam itinere, in Eubœam penetrauit, inde per Bœotiam & Magaridã tempore æquinoctij hyemalis Corinthũ uenit ita clam facto itinere: ut nemo Pelopõnesiorũ id senserit. Clausis deinde Corinthij portis, & custodijs itineri adhibitis, sequẽti die Aratũ seniorẽ ex Sycione ad se uocauit. Tũ literis ad ducẽ Achæorũ, & ciuitates missis, certiores eos fecit, quãdo, & quo loco cõuenire armati deberent. His rebus huncin modũ constitutis, iter cœptũ prosecutus, castra iuxta Dioscorium Philiasiæ oppidum posuit. Per idem tẽpus Euripides cũ duabus legionibus Eliensium, & Piratis, ac mercenarijs militibus, ut omnes ad duo millia & ducẽti essent: præterea cũ equitibus feré centũ Psophide discedẽs, per Phœnicem, & Stymphaliam terram iter faciebat, ignarus progressus Philippi, & uastari ac depopulari Syciniorũ agrum cupiens. Accidit: ut, qua nocte Philippus iuxta Dioscorium castrametatus est: Euripides cum prima luce eũ locum prætergressus Sicyoniorũ agrum intrauerit. Cretenses quidã ex ijs, qui cum Philippo erant: cum forte relictis ordinibus pabulatum proficiscerẽtur: in eum incidere,

dere. Ex quibus cum præſentiam Macedonum cognouiſſet, nihil cuiquam loquutus, eadem qua uenerat uia domum copias reduxit, intendens ſperansq; ſe facile, poſtquam Stymphaliam terram prætergreſſus fuiſſet, in locis iniquis fundere Macedonas poſſe. Philippus hac re minime intellecta, cum prima luce, uti ſtatuerat, exercitum mouit, iter ſub ipſo Stymphalo uerſus Caphyras facturus: eò enim couenire in armis Achæos per literas iuſſerat. Cum primi milites Macedonum ad ſummitatem eius collis perueniſſent, quem incolæ Apeaurum uocant, diſtatq; à Stymphaliorum urbe circiter decem ſtadia, forte fortuna accidit ut Elienſium quoq; primi ad eandem ſummitatem peruenirent. Qua re cognita Euripides, iniquitate loci ac temporis perterritus, fugā cum paucis arripuit, & per ſaltus penè inuios Pſophidem peruenit. Reliqua multitudo Elienſium ſimul deſerta à duce, ſimul nouitate rei perculſa, aliquamdiu quid agendum foret dubitauit. Poſt hæc ex genere armaturæ (galeati enim Macedones procedebant) Megalopolitanos eos eſſe rati, conferta acie, & ſeruatis ordinibus aliquantum proceſſere, ſalute haudquaquam deſperata. Vbi uero propinquiores facti ſunt Macedones, ueritatem rei iam planè intelligentes, omnes ſe abiectis armis in fugam uerterunt. Ex hijs ferè mille & ducenti uiui in poteſtatem hoſtium peruenere: Reliqui autā Macedonibus inſtar pecudum trucidati, aut per præcipitia lapſi mortem obiere: Pauciores centum fuga ſeruauit. Philippus præda & captiuis Corinthum miſſis iter proſequitur. Pelopnneſijs id factum mirabile uiſum, fama eodem tempore & aduentum regis, & uictoriam nuntiante. Cum per Arcadiam iter rex faceret, multis in itinere niuium ac locorum difficultatibus fatigatus, tertio die intempeſta nocte Caphyas peruenit. Hic curatis triduo corporibus, & Arato iuniore cum copijs quas habebat ſecum accepto, ita ut eſſet exercitus omnis ad decem millia hominum, Pſophidē per Cletoriam uenit, congregata ex ciuitatibus, per quas tranſiuit, telorum ac ſcalarum multitudine. Eſt autem Pſophis antiquiſſimum Arcadum oppidum in medio Peloponneſi ſitum, eam partem Achaiæ contingens, quæ ad occidentem uergit, & Elienſium regioni peropportune imminens, per quos tum forte regebatur. Ad hanc Philippus tertio poſtquam Caphyis diſceſſerat die profectus, caſtra in oppoſitis urbi collibus collocauit: ex quibus urbem & circunſtantia loca oīa tutò cernere poterat. Hinc igitur cū monumēta urbis animaduerteret, aliquandiu anceps conſilij fuit: Ab occidente enim iuxta mœnia urbis uelociſſimus torrens defluit, qui cum magna hyemis parte intransfretabilis ſit, aditum ad urbem ex eo latere prohibet. Ab oriente uero Erimanthum habet, magnum ac præcipitem fluuium, de quo multa à poëtis atq; hiſtoricis narrantur. Torrens ipſe, de quo ſupra diximus, in Erimanthum defluens, tertium quoque à meridie latus tutiſſimum reddit. Quarto autem quod ad ſeptentrionem uergit collis ſuperſtat aſper atq; difficilis, & quaſi opportuniſſimæ arcis locum tenens. Ita urbs à tribus lateribus aqua, à quarto tuta redditur colle: Præterea ex omni parte mœnibus clauditur, magnitudine atq; opere excellentibus. Poſtremo erat in ea Elienſium præſidium, & Euripides fuga ſeruatus proxime ſe eò receperat. Hijs omnibus conſideratis Philippus partim ab expugnatione urbis retrahebatur, ob difficultatem rei, partim ob loci opportunitatem ad eam obſidendam inflammabatur: Nam quantum tunc ea urbs detrimenti Achæis atq; Arcadibus afferebat, cum munimentum quoddam, & quaſi receptaculum belli tutiſſimum Elienſibus foret: tantum è contrario, ſi caperetur, allaturam Elienſibus detrimenti, & munimentum ac receptaculum belli Arcadibus futuram arbitrabatur. Quamobrem in hanc tandem ſententiam inclinatus, Macedonibus nunciauit, ut cū prima luce refectis cibo corporibus omnes inſtructi

ac parati

ac parati forent. Post hæc Erymanthi pontem transgressus, nemine ob nouitatem ac magnitudinem rei iter eius impediente, sub ipsa urbis mœnia intrepidus uenit. Euripidem, cæterosque qui in ciuitate erant, factum id ancipites consilij fecit: nam neque ui expugnari à se posse urbem adeo munitam existimare Macedones putabant, neque diutius ea anni tempestate obsidionem tolerari. Quamobrem ne proditionem uocati essent ab aliquo intra urbem habitantium uerebantur. Vbi uero nihil eiusmodi in ciuitate tentare uident, magna pars ad defendenda mœnia concurrit. Mercenarij Eliensium per portã castris supereminentẽ eruptione facta in hostes ferũtur. Philippus tribus in locis qui scalas mœnibus admouerent constitutis, & sufficiẽti Macedonum numero singulis partibus addito, dari per præconem signum iubet. Quo facto incredibili ardore omnes pugnam capessunt. Obsessi principio acerrime propugnantes resistebant, multis ex scalis cum transcendere mœnia conarentur deiectis. Vbi uero & tela, & omnis necessariarum rerum apparatus propugnantibus defuit, utpote qui ex improuiso ad mœnia concurrerant, nec perterriti Macedones retrahebãt gressum, sed in deiecti locum proximus quisque scalas ascendebat, conuersi tandem in fugam obsessi, omnes se in arcem recepere. Ex ijs qui cum rege erant, Macedones quidem mœnia transgrediuntur, Cirtenses uero cum hijs qui ex superiore urbis parte eruptionem fecerant, congressi, ad extremum eos adegerunt, ut abiectis turpiter armis capesserent fugam. Quos ingenti impetu insecuti, multis eorum in itinere interfectis, unà in urbem irruere. Ex quo accidit, ut eodem ferè tempore undique capta urbs fuerit. Vniuersi ciues cum filijs & uxoribus in arcem confugere. Idem ab Euripide factum, reliquisque qui id periculum euaserant. Macedones urbem ingressi, publica priuataque omnia diripuere. Dehinc quietem agentes in ciuitate morabantur. Qui arcem tenebant, cum & cõmeatu, & omnibus necessarijs carerẽt, prospicientes futurũ, de ditione agere cœperunt. Misso igitur ad regẽ caduceatore, & accepta uenia mittendæ legationis, principes ciuitatis, & cum hijs Euripidẽ ad Philippũ mittunt. Hij cum rege composuere, ut dedita arce liceret ciuibus simul atque aduenis libere abire. Quo facto rursus in arcem redierunt, iussi à rege, ne prius inde discederent, quàm ipse ex urbe copias eduxisset, ne forte in milites suos incidentes præda fierent. Rex ob tempestatem anni necessariò in ea urbe aliquot diebus moram traxit. In quibus uocatis in concionem Achæis, qui in exercitu erant, multa locutus est de situ atque opportunitate eius urbis ad præsens bellum gerendum, & fidem ac beneuolentiã suam in eam gentem pluribus uerbis commemorauit. Postremo tradere se inquit eam urbẽ Achæis, quo palàm intelligerent, hoc sibi propositum esse, omnibus in rebus gratificari Achæis, nihilque in rebus illorum studij ac promptitudinis omittere. Quæ cum dixisset, agentibus gratiam Achæis, & beneuolentiam regis amplexantibus, Philippus concionem dissoluit. Nec multo post iussis conuenire militibus, Lassionem uersus exercitum mouit. Psophidij relicta arce in ciuitatem uenere, omnesque in suas quisque domos reuersi sunt. Euripides cum suis primo Corinthum, deinde Aetoliam abijt. Duces Achæorum præsentes Proslaum Sicyonium cum sufficienti præsidio in arce posuere, urbi Pythiam Pellenensem præfecerunt. Hunc finem res Psophidiorum sunt sortitæ. Eliensium præsidium, quod Lassioni erat, perspecta Macedonum præsentia, & hijs quæ Psophidi gesta erant per nuntios cognitis, magnitudine rerum deterriti urbem deseruerunt. Quo factũ est, ut Philippus simul & uiderit eam, & ceperit. Hanc quoque Achæis in eadem beneuolentia permanens dono dedit. Similiter Straton ab Eliensibus captum Telphusijs tradidit. Hijs gestis post eius diei diẽ quintũ Olympiã uenit. Hic peractis deo rite sacrificijs, ac epulo publico ducibus facto,

recreatisque

recreatisq; triduo militibus postridie educit copias, & in Eliensem agrum pro/fectus prædandi copiam militibus facit, ipse iuxta Artemisium castrametatus, non longe post abducta inde præda rursus Dioscorium rediit. Vbi crebris per prouinciam incursionibus factis, ingens hominum multitudo capta, plurimi in propinquas uillas, ac locos natura munitos se recepere. Est enim Eliensiũ regio & multitudine corporum, & copia omnium rerum inter cæteras Peloponnesi regiones refertissima: quippe magna pars habitantiũ ita agriculturæ dediti sunt, ut secundam à tertiam ætatem ruri agentes, multis alioqui diuitijs præditi, nun/quam ciuitatem ingrediantur. Quod ideo accidit, quia optimates ciuitatis cul/tores agrorum curare habent, magnaq; diligentia ac studio obseruant, ne quid uel ad usum uitæ necessarium non habeant, uel per iniuriam ab aliquo patian/tur. Videntur autem mihi hoc ueteres instituisse, tum ut allicerent homines ad hanc regionem habitandam: tum potius, quod olim sacrã uitam uiuebant, cum Græcorum omnium propter certamen olympicum concessione sacram & tutis/simam regionem habebant, omnium malorum, & omnis bellici tumultus ex/pertes. Postquam uero orta inter Arcades de Lasione & Pisa contentione cõ/acti sunt bellum pro patriæ defensione suscipere, ac pristinam uitæ rationem mu tare, nullam amplius curam habuerunt consequendi ueterem illam, & quasi hæ reditariam à Græcis libertatem, sed in eodem statu permansere, haud rectam fu turarum rerum prouidentiã facientes: nam si, quod omnes à dijs immortalibus precamur, quodq; ut assequamur omnia sustinemus, & quod omnium confes sione indubitatum est apud homines bonum, pacem uidelicet atq; cõcordiam, si hoc, inquam, seruato officio atq; iustitia, consequi à Græcis aliqui in perpe/tuum possint, & uel contemnant id, ac pro nihilo habeãt, uel aliquid pluris æsti ment, nõnne stultissimi sint, & omni ratione carentes? Sed, per Iouem, dicet ali quis, si qui hanc uiuendi rationem custodiant, inutiles erunt ad resistendum, si/quando bello, aut alio iniuriarum genere infestabuntur. At hoc certo perrarum est. Quod si aliquando acciderit, communi Græciæ auxilio defendi poterunt: aut si priuatim ab aliquo offendentur, haud difficile erit per seipsos mercenarios cogere ex pecunijs, quas longa pace ac tranquillitate rerũ cõparauerint. Nunc autem id timentes quod rarissimum est, & præter omnium rationem accidit, cõ tinuis bellis ac turbationibus, seq; & regionem suam conficiunt. Hæc quidem libenter de Eliensibus memorauimus: quoniam nulla unquam tempora maio rem eis quàm hæc nostra opportunitatẽ præstitere consequendi eam, de qua lo cuti sumus, ab omnibus libertatem. Hanc igitur regionem, uti supra diximus, ex ueteri consuetudine passim ac secure populi habitabant. Quamobrem innu merabilis multitudo hominum à Macedonibus capta, multis alioqui in tutiora se recipientibus: quippe ingens hominum & beluarum, ac plurimarum deniq; rerum multitudo congregata erat in propinqua uilla, quæ uulgo Thalamus di/citur, quod regio quæ eam amplectitur arctissima est, ac perdifficilis aditu, & uil la ipsa aspera, ac ferè inaccessa. Philippus cum nunciatum esset, magnam mul titudinẽ eò conuenisse, nihil intentatum relinquere uolens, cum mercenarijs mi litibus loca præoccupat, in aditum eius peropportuna: ipse relictis castris impe dimentis, ac magna parte copiarum cum scutatis & leuioris armaturæ militibus per loci angustias procedit, ac nemine iter impediente ad uillã peruenit. Cuius rei magnitudine qui eò confugerant deterriti, & simul imparati ad bellicos u/sus, atq; insueti: præterea multos per ætatem inutiles ad bellum secum haben/tes, confestim se dediderunt. In quibus erant mercenarij milites ex uarijs ge/neribus ferè ducenti, quibus præerat Amphidamus dux Eliensium. Philippus omni genere prædæ, & quinque millibus hominum potitus: præterea quadru

pedum

pedum infinita penē multitudine, in præsentia quidem in castra rediit, postea uero, cū honustus præda miles inutilis ad res gerendas uideretur: motis castris rursus Olympiam remeauit. Appelles unus erat ex tutoribus ab Antigono puero relictis: & tunc autoritate ac gratia plurimum apud regem pollebat. Hic cum agitare animo cœpisset, quo pacto Achæorum gentem in eum statum posset adducere: in quo Thessali erant: nefandum orsus est facinus. Thessali quippe secundum leges suas uiuere, multum q; differre à Macedonibus uidebantur, tantum autem aberat ut ab his quicquam differrent: ut omnia instar Macedonum paterentur: atq; ea omnia facerēt: quæ regibus uiderentur. Quamobrem ad hoc intentus Appelles, eorum, qui in castris erant, tentare animos cœpit. Primo igitur Macedonibus mādauit: ut semper Achæos, si qui forte loca præoccupassēt, ex stationibus expellerent, item prædam ab his auferrent, post hæc quamlibet leui ex causa uerberari eos per ministros iubebat, si quis uero aut de huiusmodi iniurijs quererentur: aut auxilium uapulantibus ferrent: ipse eos in uincula ducebat, sperans tandem per hunc modum efficere, ne quid graue Achæis ex consuetudine uideretur: quod regi libitum esset. Cæterum cum congregati quidam Achæici iuuenes ad Aratum uenissent: & consilium Appellis patefecissent Aratus ei rei initio succurrendum ratus, ad Philippum uenit: ductis q; secum iuuenibus rem ordine regi exposuit. Quibus auditis Philippus, iuuenes quidem bono animo esse iussit: utpote quibus nihil tale in posterum contingeret. Appelli in mandatis dedit: ne quid amplius sine ducis sententia de Achæis statueret. Philippus quidem certe & eloquentia ac suauitate orationis in militum concionibus, & in rebus bellicis calliditate atq; audacia, non solum militum, sed omnium Pelopōnesiorū iudicio præstabat, nec facile fuisset regē reperire pluribus naturæ dotibus ornatū. Solertia quidem, & memoria, & gratia erat in hoc homine insignis: præterea aspectus imperio dignus, regia potentia, maximum robur, & inaudita in rebus bellicis animi magnitudo. Quibus tot, tantis q; uirtutibus cū imperij fundamēta iecisset: quæ tandem causa naturam eius peruerterit: & ex iusto ac pio rege impium ac sceleratum tyrannum fecerit: haud facile esset differere, quamobrem hoc in aliud tempus reseruandum. Nunc ad propositum reuertamur. Philippus, motis ex olympia castris, primo Phariam uenit: deinde Eream: ubi uendita præda, de qua supra memorauimus: pontem supra Alphiū struxit: uolens illac iter in Triphaliā facere. Per idem tempus Dorimachus Aetolorū dux petētibus subsidium Eliensibus, cum ager eorum deuastaretur: circiter sexcentos Aetolos, & ducem Philidā misit. Hic in Eliensem regionem profectus, acceptis Eliensium mercenarijs numero ferè quingentis, præterea urbanis mille item unà Tarentinis, in sociorum subsidium in Triphaliam uenit: quæ a Triphalo arcade nomen habens in Peloponneso sita est inter Eliensium, ac Messeniorū regiones. Vertitur autem in Lybicum pelagus, Achæiam contingens ad occidentem hyemalem: continetq; has urbes: Samicon, Lepreon, Hygiannan, Typaneas, Pyrgon, Epion, Bolacas, Tylangion, Phrixan. Quas cum paucis ante temporibus Elienses tenerent: Alphirensium quoq; urbem acceperant: quæ antea Arcadiæ erat: Alliado Megalopolitano, quo tempote tyrannidem exercebat, hanc illis per permutationem tradente. Simulac autem Triphaliam ingressus est Philidas: Elienses quidem Lepreon, mercenarios Alphiram misit, ipse Aetolos secum habens Typaneis morabatur. Philippus, relictis impedimētis, & flumine Alphio per pontem traiecto, quod iuxta Ereæ urbis fluit mœnia: Alphiram uenit, quæ in colle quodam sita ex omni parte prærupto plusquam decem stadiorum iter in ascensu continet. Habet aūt in summitate collis arcem, & æneam Mineruæ statuam longe à cæteris specie ac magnitudine differentem.

Quæ à quo, aut cuius sumptibus, quoue tẽpore erecta fuerit, etiã apud eius loci incolas dubitat. Hoc inter omnes constat, opus esse inter omnia opera Hecatodori & Sostrati excellentissimũ. Cum igitur clarus, ac serenus aduenisset dies, Philippus dispositis in aurora pluribus in locis, qui scalas ferebant, & ante eos mercenariorũ ordinibus, ac inde Macedonum collocatis, cum primũ ortus est sol, omnibus mandat, ut facto impetu collem ascendere, ac oppugnare urbem maturent. Quibus mandata peragentibus, accidit ut Alphirenses ad eum semper locum omnes concurrerent, in quo magis eniti Macedonas uidebant. Sub idem tempus Philippus delectos ex omni numero milites secum habens, clam per prærupta quædam loca ad arcis mœnia deuenerat. Hic oppugnantibus ex omni parte urbem militibus, & scalas undiq; mœnibns admonentibus, Philippus quoq; receptaculum, quod circa arcem erat, aggredi cœpit, eoq; statim, quia uacuum militibus erat, potitus est. Quod ubi Alphirenses ex mœnibus perspexere, recenti periculo deterriti, timentesq; ut occupata à Macedonibus arce, nulla sibi amplius spes salutis relinqueretur, confestim omnes desertis mœnibus ad arcem confugere. Quo facto Macedones subito & mœnia, & urbem occuparunt. Post hæc qui arcem tenebant, missis ad Philippum legatis salutẽ pacti, arcem quoq; dedidere. His rebus peractis, perterriti Triphaliæ populi de sua ac patriæ salute consultabãt. Philidas Typaneis profectus, direptis quibusdam domibus, Lopirum fugit. Talis tunc merces Aetolorum socijs persoluebatur: ut non solum in summo rerum discrimine destituerentur: uerumetiã ea paterentur à socijs quæ uix perpeti ab hostibus debuissent. Typaneatæ urbem è uestigio Philippo dediderunt. Idem Hippanan habitantes fecere. Inter hæc Phialenses auditis quæ gesta in Triphalia fuerant: Aetolorũ societatem detestantes, locũ iuxta Polemarchũ armati cepere. Piratæ Aetolorũ, qui tum forte Messeniorũ gratia in ea urbe morabãtur: principio resistere Phialensibus conati sunt: postea cum animaduerterent uniuersam ciuitatẽ unanimiter cõuenire: à proposito destiterunt & collectis sarcinis suis, ex urbe sunt profecti. Phielenses missis ad Philippũ legatis, seq; & urbem in potestatẽ regis posuere. Quibus peractis, Lepreatæ occupato urbis peropportuno loco, de deijciendo ex urbe Eliensiũ & Aetolorũ, & Lacedæmoniorũ præsidio consilium inierunt. Philidas princip[i] onihil ob eam motus, in ciuitate permanebat. Cũ uero in terra rex Taurionem cum parte copiarum in Philidam misisset: ipse autem reliquo cum exercitu Lepreon ueniens iam nõ longe abesset: Philidas, cæteriq;, qui cum eo erant, nuncio eius rei accepto, animis cecidere. Lepreatæ è contrario audaciores facti, rem dignam memoria peregerunt, quipe mille Eliensibus in urbe existentibus, Aetolis item mille quingentis, mercenarijs Lacedæmonijs ducentis, præterea his arcem obtinentibus, tanta tamen animi magnitudine fuere; ut minime deserendam in tam aspera rerum conditione patriæ salutem existimauerint. Cum igitur Philidas animaduerteret Lepreatas forti animo incœptũ prosequentes; & iam appopinquantes urbi Macedonas intueretur: nulla amplius salutis spe relicta, cum Eliensibus, & Lacedæmonijs arripuit fugam. Lacedæmonij quidem facto per Messenen itinere domum redierunt. Aetoli uero cum duce Philida Samnicum uersus profecti, Lepreatæ ciuitate in potestatem accepta, legatos ad regem de conditionibus tradendæ urbis miserunt. Quibus auditis, rex exercitus sui partem Lepreon misit, ipse cum scutatis, & leuioris armaturæ militibus aliquandiu Philidam persecutus, impedimẽtis omnibus potitus est. Philidas se intra castellum recepit. Hoc in loco rex castrametatus, aduocatis Lepreo cæteris copijs, obsidendæ urbis consilium simulat. Qua re perterriti Aetoli, atq; Elienses, ut qui nullum ad obsidionem remdeium præter manus habebant,

bant,agere cum rege de salute cœperūt.A quo accepta fide,inde profecti Elim abiere: rex Samico euestigio potitus est. Post hæc alijs quoq; ad eum suppliciter uenientibus, Phrixan accepit, Tylangion, Epion, Bolacas, Pyrgon, Epicalion. Quibus rebus peractis, Lepreon remeauit, uniuersa Triphalia intra sex dierum spatium ditioni suæ subiecta. Hic Lepreatas pro tempore hortatus,ac sufficienti præsidio in arce collocato, Heream exercitum duxit,Ladice Acarnane duce in Triphalio relicto. Cum autem ad eam urbem peruenisset, prædam omnem inter milites distribuit, postea accepto inde commeatu iter media hyeme Megalopolim tenuit. Quo tempore Philippus in Triphalia uersabatur, Chilon Lacedæmonius regnum ciuitatis ad se spectare existimans, & insolentiam magistratuum in eligendo Lycurgo grauiter ferens, nouarum rerum consilium agitare animo cœpit. Ratus autem facillime se multitudinis beneuolentiam adepturum, si Cleomenem secutus, diuisionis agrorum denuo faciendæ spem inijceret, se ad id peragendum accinxit. Communicato cum quibusdam amicis consilio, participes eius rei ducentos accepit. Verum cum animaduerteret, maximum sibi ad exequendam intentionem suam impedimentum afferre Lycurgum,& magistratus, per quos rex fuerat creatus, huic primum rei prouidendum existimauit. Magistratus igitur cum forte omnes cœnarent,ex improuiso aggressus, crudelissime interfecit: fortuna illis dignam rebus à se patratis pœnam subministrante. Etenim à quo,& cuius rei gratia hoc sunt passi, merito quis illos dicet perpessos esse. Chilon hoc facinore patrato confestim se ad Lycurgi domum contulit, & quanquam ille domi erat, fieri tamen eius compos non potuit: nam per domesticos quosdam, & uicinos clàm abductus occultis, ac penè inuijs locis Pellenem migrauit. Chilon tanta rei opportunitate frustratus,rem grauiter & acerbe ferens, quod consequēs erat, facere coactus est: profectus enim in forum inimicis omnibus manus iniecit: amicos ac familiares hortatus est,reliquos in spem nouarū rerum inducere conatus. Nemine autem id factum probante,sed potius irritatis in se ciuium animis timens quod futurū erat, clàm ex urbe abijt, solusq; in Achaiam exul, ac patrio solo eiectus peruenit. Lacedæmonij cognito Philippi regis aduentu,omnia quæ dispersa per prouinciam erant,in oppida reduxerunt. Oppida ipsa præsidijs,ac reliquis necessarijs rebus muniuere: Athenæo Megalopolitanorū, quia peropportunus locus hostibus uidebatur,funditus diruto. Philippus Megalopoli cum exercitu profectus, Argos per tegetanum agrum contendit, & in ea urbe residuum hyemis cōmoratus est,cum reliquæ uitæ genere,tum maxime rebus in hac expeditione supra ætatis fidem gestis, maximum apud omnes nomen consecutus. Apelles nequaquā iussu regis à proposito retractus,agere paulatim sub iugum Achæos nitebatur. Ad quam rem perficiendam cum obstare Aratum, ac cæteros qui cum eo erant animaduerteret, regemq; hijs,& præsertim seniori plurimum tribuere, quod plurimum apud Achæos autoritatis haberet,uirtuteq; & prudentia præstaret,hos primum aggredi iniurijs cœpit. Scrutatus quinam diuersæ Arato factionis in Achæia forent,singulos quoq; uocari ad se iussit. Hos benigne atq; humaniter amplexus, suadendo atq; hortando ad amicitiam suam prouocabat: deinde singulos regi commendans,ostendebat eum, si Arati partes foueret, secundum scriptum societatis fœdus Achæis usurum, si uero consilio suo usus illos in amicitiam reciperet, de omnibus Peloponnesijs suo arbitrio dispositurū. Ad hæc cum comitiorum tempus appropinquaret,de eligendo ex hac factione duce cogitabat. Quamobrem hortari regem cœpit, ut ad cōmune Achæorum concilium Egium proficisceretur, ueluti inde in Eliensem agrum iter facturus. Quibus uerbis persuasus rex, constituto tempore Egij affuit, & partim per se

ipsum hortando, partim per suos deterrendo, uix tandem uoti compos euasit. Itaq; dux electus est Eperatus. Timoxenus uero quem Aratus nominauerat, repulsam habuit. Post hæc Philippus motis Egio castris, factoq; per Patras & Dynen itinere, contulit se ad castellum, quod Murum incolæ uocāt, in Dymensium agro situm, & non multo ante tempore, ut supra memorauimus, ab Euripide captum. Quod dum cupide reddere Dymensibus festinat, instructo, paratoq; exercitu aggressus, usq; adeo præsidiū Eliensium terruit, ut confestim seq; & castellum dediderint, haud magnum quidem situ, sed & natura loci, & mœnibus munitissimū: quippe minorem quàm quatuor stadiorum circuitum continet: mœnia uero in altum plus triginta ulnis eriguntur. Hoc mox Dymensibus restituto Philippus, per prouinciam prædabundus discurrit. Qua passim ferro igniq; deuastata, omni genere prædæ onustus Dymen remeauit. Appelles assecutum se propositi partem existimans, quod dux ex sententia sua fuerat electus, rursus se ad Aratum uertit, cupiens regis animum ab illo prorsus alienum facere. Orsus autē est calumniam ex causis, quas dicemus. Amphidamus Eliensium dux in uilla, quam Thalamum uocant, sicuti supra memorauimus, captus simul atque in Olympiam cum reliquis captiuis missus peruenit: tentare per quosdam regis colloquium cœpit. Ad quem cum delatus fuisset, posse se inquit Elienses in amicitiam ac societatem eius asciscere. Quibus uerbis persuasus rex sine mercede Amphidamū dimisit, iussum nunciare Eliensibus, si inire secum societatem uellent, omnis se captiuos gratis dimissurum, prouinciam ab omni periculo tutam seruaturū, permissurum præterea, ut in libertate uiuerent, nullum præsidium apud eos positurum, nullum tributum exacturum, potestatem conducendi mercenarios, cum res suæ ferrent, illis permissurum. Ea cum audiuissent Elienses, quanquā magna atque utilia offerebantur, conditionem tamen renuerunt. Ex quo Appelles sumpta occasione calumniæ ad Philippū profectus, Aratum inquit, cæterosq; eiusdem factionis Achæos ueram amicitiam cum Macedonibus nequaquam seruare, nec in uera societate cum eo permanere: siquidem hos fuisse causam, ne Elienses oblatam sibi societatis conditionem acciperent: nam quo tempore Amphidamum ex urbe Olympia olim miserat, priuatim hominem allocutos suasisse, nequaquam expedire Peloponnesijs, ut Philippus Eliensium dominus fieret: ob eam causam Elienses spretis conditionibus pacis, amicitiam cum Aetolis seruare, bellumq; Macedonū pati. Hijs auditis Philippus, accersiri Aratum cum Achæis iubet, & in eorum conspectu Appellem eadem omnia referre. Qui cum ad præsentiā regis uenissent, Appelles ea omnia audacter atq; intrepide locutus est: ac postremo rege adhuc tacente, talia quædam subiunxit. Quandoquidem uos ita ingratos rex ô Arate, ac fraudulentos reperit, statuit conuocatis Achæis, & ratione facti exposita, in Macedoniam reuerti. Ad hæc Aratus senior, debere inquit regem nemini quicquam temere credere: sed cum aduersus socios, atq; amicos aliquid narratur, rem omnem prius discutere, quàm calumniæ fidem adhibeat: hoc enim regium esse, & in omni genere rerum utile. Quamobrem in præsentiarū in hac calumnia Appellis uocandos esse, qui rem audiuerunt, ipsum Appellem unà introducendum, nihil deniq; omittendum, quod ad inuestigandam ueritatem pertineat, antequam conuocati Achæis rem illis detegat. Quæ dicta cum regi placuissent, & se respondisset diligenter rem uestigaturum, in præsentia quidem abierunt. Paucis uero interiectis diebus, cum Appelles nullam rerum à se dictarum probationem fecisset, fortuna optimum innocentiæ testimonium Arato subministrauit. Etenim Elienses quo tempore Philippus prouinciam deuastabat, Amphidamum suspectum habentes, capere eum decreuerant, ligatumq;

Aetoliam mittere: quod sentiens Amphidamus fuga clàm facta, primò Olympiam uenit, deinde factus certior, Philippum Dyme ad dispensandam prædam commorari, summa celeritate ad eum profectus est. Aratus cum primum nunciatum est, eiectum patrio solo Amphidamum adesse, lætitia affectus, ut qui à se sciebat nihil aduersus Macedonas commissum, regem adit, & ut Amphidamum uocet, precatur: hunc enim optime reddere rationem posse de hijs, quæ sibi ascribebantur, utpote cui hæc fuissent dicta. Præterea hunc uera facile elocuturum, cum Philippi gratia exul atq; extorris patria sit, omnemq; in eo spem repositam habeat. Quibus uerbis motus rex, cum Amphidamum ad se uocasset, inuenit Aratum falsò ab Appelle calumniatũ fuisse: quapropter hunc post eum diem in maiori semper existimatione, & gratia habuit: Appellis uero factum tulit molestissime, sed propter summã uiri autoritatem hoc, ut alia pleraque, pati æquo animo cogebatur. Appelles nequaquam ob hanc causam mutato consilio, Taurionem qui Peloponnesiacis rebus præfectus fuerat, magistratum sub laudis specie id consecutus: hunc enim dicebat aptissimum esse, qui cum rege in castris uersaretur, uolens ipse alium illius loco Peloponnesijs præficere: nouus quippe modus calumniæ inuentus est, non uituperando, sed laudando famæ ac commodis hominum insidiari. Quod uitium in aulis principum ortum usqueadeo inoleuit, ut ea loca tanquam proprias quasdam sedes sibi uideatur elegisse. Similiter Alexandrum, cui cura regij corporis mandata fuerat, remouere ab eius officio nitebatur, uolens custodiam corporis regij ipse habere, ac omnem denique ordinem à Philippo relictum peruertere. Siquidem Antigonus optime, dum uixit, de filio & de regno meritus, optime & moriens futuris rebus prouidit: etenim reliquit testamentũ, in quo Macedonibus iussit, quid quisque facere, cuius rei habere curam deberet, studens omnis causas ambitionis ac discordiæ, quæ in eius aula oriri potuissent, è medio tollere. Ex hijs igitur qui secum militabant: Appellem filij tutorem constituit: Leontium scutatis militibus præposuit: Megaleam scribis præfecit: Taurioni Peloponnesiorum: Alexandro regij corporis curam reliquit. Leontium quidem, & Megaleam prorsus iam sub se Appelles habebat. Alexandrum uero & Taurionem mouere locis suis constituerat, quo per se, & suos amicos administrarentur: quod profecto facillime perfecisset, nisi ab Arato fuisset impeditus: nunc autem imprudentiæ & cupiditatis suæ pœnas luit: nam quod in alios patrare totis uiribus nitebatur, id ipse ab illis breui post tempore passus est. Quæ res quomodo acciderit, dicere in præsentia supersedebimus, finem huic libro imponentes: in sequentibus uero singula suis locis conabimur referre. Philippus gestis, quas supra memorauimus, rebus, Argos uenit: ubi ipse cum amicis, quod superfuit hyemis, commoratus est, copias uero in Macedoniam remisit.

POLYBII HISTORIARVM LIBER QVINTVS, NICOLAO PEROTTO INTERPRETE.

ANnus imperij Arati circa ortum Pliadis perfectus eſt, ita enim tempora Achæi dimetiuntur. Quamobrem hic quidem dimiſit, Epyratus uero ſuſcepit imperium: dux Aetolorũ erat Dorimachus. Eodem tẽpore ineunte iam æſtate, Annibal exardeſcente iam inter Romanos & Carthaginenſes bello copias è noua Carthagine deduxerat, & traiecto Ibero feſtinabat in Italiã rranſire. Romani T. Sempronium cum exercitu in Africam, P. Cornelium in Hiſpaniam mittebant. Antiochus & Ptolemæus Syriacum bellum incœperant. Philippus rex cum ſumma egeſtate cõmeatus, & pecuniarũ eius exercitus premeretur, uocari Achæos ad concilium per magiſtratus iuſſit. Poſtquam multitudo omnis ſecundum patriæ ritum Egium conuenerat, uidens rex Aratum ob iniuriam, quã in comitijs paſſus ab Apelle fuerat, grauiter eſſe afflictum: Eperatum uero hominem natura ignauum, ac deſidioſum contemni ab omnibus, ac ludibrio haberi, intellecta ex hoc imprudentia Appellis & Leontij, inclinare rurſus ad Aratum animum cœpit. Perſuaſis igitur magiſtratibus ut Sycionem concilium transferrent, ſeniorem ac iuniorẽ Aratum humaniter allocutus, ac culpam omnem factorum in Appellem refundens, hortatus eſt eos, ut in ea qua primo erant, uoluntate permanerent. Quibus aſſentientibus, confeſtim ingreſſus concilium, cum prædictorũ fauore quæcunq; ad res præſentes neceſſaria uidebãtur, peregit: ſiquidem decretũ eſt ab Achæis, ut mox quinquaginta talenta, hoc eſt trium menſiũ militibus ſtipendiũ regi perſoluerentur, modij frumenti ad decem millia: poſt hac uero quandiu in Peloponneſo Philippus cum exercitu moraretur, decem & ſeptem talenta. Quibus peractis, Achæi in ſuas quiſq; ciuitates reuerſi. Regi autem poſtquam copiæ ex hibernis redierunt, optimũ factu uiſum, ſi maritimo itinere hoſtes aggrederetur: uidebat enim hoc modo ſe quidem ex improuiſo undecunq; irrumpere in hoſtilem terram poſſe, hoſtes uero minime ſibi inuicem poſſe opitulari, ſimul magno ſpacio inter ſe diſtantes, ſimul nouitate naualis belli, & repentino hoſtium aduentu perterritos: cum Aetolis enim, & Lacedæmonijs, & Elienſibus bellum eodem tempore gerebat. Cum igitur in hanc ſententiam inclinaſſet animum, naues Achæorum, & ſuas in Lechæo Corinthiorum portu congregabat: iubens, ut interea temporis remigio milites exercerentur. Enimuero Achæi & in terreſtribus prælijs, cum inſtructa acie dimicant, præſtantiſſimi ſunt, & in bellis naualibus ad repentina certamina paratiſſimi: præterea uallis, ac foſſis faciendis nemini ſecundi, nullum in hijs rebus laborem formidantes, ac deniq; tales, quales Heſiodus Aeacidas introducit bello potius, quàm conuiuio gaudentes. Rex itaque cum Macedonibus Corinthi morabatur, in apparatu rei naualis occupatus. Appelles cum neq; mutare regis animum poſſet, impatiensq; ſuperioris foret, coniurationem cum Leontio & Megalia facit, ut hij duo præſentes, cum temporis opportunitatem nacti forẽt, conſilia & progreſſus regios impedirent, ipſe Chalcidem profectus, undique regio exercitui cõmeatum intercluderet. Quibus ordinatis, extemplo Chalcidem proficiſcitur: ubi adeo conſtanter iuramentum ſeruauit, ut tandem coẽgerit regem propter inopiam rerum neceſſariarũ uaſa argentea, & reliquam ſupellectilem

lectilem

lectilem pignori deponere. Congregata autẽ classe, & Macedonibus remigio instructis, Philippus frumento stipendioq́ militibus dato, Corintho soluit ac tertio post die Patras appulit, habens Macedonũ sex millia, mercenarios mille & ducentos. Sub idemtempus Dorimachus Aetolorũ dux Agelaum, & Scopam Eliensibus misit cum nouis Cretensibus quingentis. Elienses ueriti, ne ad obsidionem Cyllenes Philippus ueniret: conducendis mercenarijs militibus, & nouo urbanorum delectui habendo operam dabant. Cyllenem ipsam summo studio muniebant. Quibus cognitis Philippus mercenarios Achæorum, & Cretenses, quos secum habebat; præterea gallorum equitum aliquos, & delectorum ex Achæia circiter duo millia peditum Dyme reliquit: ut eum locum tutum à conatu Eliensium seruaret. Ipse, cum pauloante Messenijs & Epirotis scripsisset, item Acarnanibus, et Scerdilaide: ut singuli cum nauibus suis sibi in Cephalenia occurrerent; patris profectus, in Cephaleniam ad castellum Pronnos nauigauit. Hic cum & castellum ipsum obsidionis impatiens, & regionis angustias animaduertisset: cum classe progressus, Paleam appulit, uidensq́ eam regionẽ refertam frumento, & ad nutriendum exercitũ opportunissimã, demissis in terrã copijs, circa urbis mœnia castrametatus est, naues in terram subduxit: uallo q́, & fossa circundedit. Macedones frumentatũ dimisit, ipse circum urbem profectus, de erigendis machinis, parandisq́ rebus ad expugnationẽ loci necessarijs cogitabat: uolens simul & præstolari aduentum sociorum: & urbem hanc ditionis suæ facere: tũ ut præcipua cõmoditas, quam è mari habebãt, Aetolis eriperetur (siquidem Cepheleniorũ nauigijs noctis tempore in Peloponnesum nauigabant, & Epirotarum, & Acarnensium littus depopulabantur) tum ut hanc urbem ueluti quoddam receptaculum aduersus hostilem terram socijs pararet. Cephalenia enim in littore Corinthiaci sinus posita Siculum aspicit pelagus, imminetq́ ijs partibus Peloponnesi, quæ ad Septentrionẽ & Occidentem uergũt, & præsertim Eliensiũ prouinciæ. Epyri uero & Aetoliæ, & Acarnaniæ, ijs partibus, quæ ad Meridiem, & Orientem spectant. Ob quã rem cum hic locus & ad cõgregationem sociorũ esset cõmodissimus, & ad offendendas hostiũ ciuitates, ac sociorũ tuendas peropportune positus, omni studio subijcere ditioni suæ insulam decreuit. Cũ autẽ animaduertisset, omnis alias partes ciuitatis partim mari, partim præcipitijs esse circundatas, breuem uero quendam locum, qui Zacynthum aspicit, planum esse, hic erigere machinas decreuit, omniaq́ ad obsidionẽ necessaria parare. Philippus itaq́ in huiusmodi rebus uersabatur, Interea quindecim lembi à Scerdilaida uenerunt, plures enim missurũ se in præsentia negauit, ob recentes quasdam seditiones nuper in Illyrio ortas. Venit & ab Epyrotis, & Acarnanibus, & Messenijs, uti statutum fuerat, supplementum sociorũ. Rex paratis rebus ad obsidionẽ necessarijs, & telis ac balistis opportunis locis dispositis, milites pro tempore hortatus, machinas urbi admouet, per quas factis cuniculis, è uestigio non parua pars muri fracta, & adhibitis trabibus sustentata est. Tanta est Macedonum in huiusmodi rebus experientia. Philippus ad mœnia propius accedens, hortari ad pacem obsessos cœpit. Quibus conditionem respuentibus, repente iniecto igni omnẽ eam partẽ muri funditus euertit. Quo facto primos immittit scutatos, qui sub Leontio erant, iussos, ut per eum locum facto impetu in urbẽ irruant. Leontius memor coniurationis, & opportunitatem peragendæ rei obseruans, tres iuuenes de suis, qui cæteros in ingressu urbis præcedebant, admonuit, ut urbis captiuitatem impedirent, partim priuatos duces corrumpentes, partim ipse ueluti ex formidine ignauiter se habẽtes. Ita tandẽ ex urbe turpiter eiectisunt, multis uulneribus acceptis, quãquã facillime cõsequi uictoriã potuissent, Rex & formidinẽ ducũ, & sauciorũ multitudinem

conspicatus

conſpicatus,obſidionē diſſoluit.Poſthæc uocatis ad ſe amicis, quid in poſterū
agendum foret,conſulebat.Interea Lycurgus Meſſenem cum exercitu uenit.
Dorimachus medietatem Aetolorum habens,in Theſſaliam copias deduxit.
Quibus de rebus legati ad regem ab Acarnanibus,& à Meſſenijs uenere:ab A-
carnanibus quidem precantes,ut in Aetolorum terram exercitum duceret:quo
& Dorimachum à cepto itinere reuocaret:& omnem hoſtilem agrum depopu
lareturatq;,uaſtaret:A Meſſenijs uero præſidium petentes,& ſimul docentes,
flante tunc borea,unius diei iter è Cephalenia Meſſenem eſſe.Quamobrē Gor
gon Meſſenius repentinā,atq; ob id ſumme utilem fore profectionem dicebat.
Leontius nequaquam immemor coniurationis factæ, Gorgoni aſſentiebatur:
manifeſte uidens per hunc modum futurum,ut toto ueris tempore nil à Philip
po fieret,ſiquidem tranſitus Meſſenem quam facilimus erat: digreſſio uero ab
ea urbe,adhuc durantibus uentis,omnino impoſſibilis,ex quo manifeſtum fie
bat:Philippum,ſi eò cum exercitu trāsfretaret:reliquam ueris partem ocioſum
futurum:Aetolos uero interea Theſſaliam,atq; Epirum peragrantes,omnia fer
ro igniq; uaſtaturos.Hic ergo hæc,& alia huiuſmodi conſulebant. Aratus uero
ſententiæ erat planè diuerſæ,quippe in Aetoliam nauigandum eſſe exiſtimabat:
& illis primum rebus incumbendum.nam cum Aetoli in expeditionem cum
Dorimacho eſſent profecti:optimum eſſe tempus rebatur ad populandam, de
uaſtandamq; prouinciam.Rex partim nihil iam Leontio credens ob rem male
in ſuperiori obſidione geſtam,partim Arati prudentiam expertus, huius ſequi
conſilium decreuit.Quamobrem Eperato Achæorum duci ſcripſit:ut ſubitarijs
legionibus paratis,Meſſenijs ſuppetias ferret,ipſe è Cephalenia profectus, per-
endie noctu Leucadē cū claſſe appulit,iter inde tenuit per Ambraciū ſinum:qui,
ut ſupra diximus, è Siculo mari defluens in mediterraneam Aetoliæ partem ex
tenditur.Cum autem ad paludes appuliſſet:paululum ibi ante lucem commo-
ratus,refici cibo milites,& depoſitis ſarcinis expeditos impoſterum eſſe iuſſit:
ipſe conuocatis ducibus uiarum,de locis,ac ciuitatibus, quæcunq; neceſſaria,
erant,ſcrutatus eſt.Sub idem tempus Ariſtophantus cum multitudine Acarnâ
num uenit,quippe Acarnânes multa,ac difficilia ſuperioribus temporibus ab
Aetolis perpeſſi,ulciſci iniurias ſuas cupiebant.Quamobrem libenter ſuſcep-
tis hoc tempore Macedonibus,armati conuenere,non ſolum quibus lex iube-
bat uerumetiam ſeniorum pleriq; . Nec minori ſtudio ad hoc ipſum moliendū
erant Epirotæ,ob ſimlies cauſas:ſed propter magnitudinem prouinciæ, & repē
tinum Philippi aduentum mouere ſe in tempore nequiuerant.Aetolorum me-
diam partem,ut ſupra diximus,Dorimachus habebat:reliquos in prouincia di-
miſerat: ut ſi quid noui accideret,præſto eſſent. Rex relicto ad cuſtodiam impe
dimentorū ſufficienti præſidio,à palude poſt Meridiem profectus,progreſſusq;
ad ſexaginta ſtadia,caſtra ponit.Vbi cum aliquantulū conſtitiſſet:refectis cœ-
na militum corporibus,iter proſequitur : continuatoq; per noctem labore ante
diluculum ad flumen Acheloum uenit,inter Cenopem,& Straton,ſtudens re-
pentino atq; improuiſo itinere Thermum aduenire.Leontius & Megalias dua
bus rationibus præuidebant regem uoti compotem futurum: Aetolos ue-
ro peiores partes habituros:una:quod repētinus foret & omni ſpe celerior Ma-
cedonum aduentus:altera:quod Aetoli minime unquam exiſtimantes Philip-
pum per loca adeo aſpera ac difficilia iter facturū,improuidi,atq; imparati,ma-
nebant. Quamobrem hæc animo agitantes, & memores coniurationis factæ,
Philippum hortabantur:ut poſitis iuxta Acheloū caſtris,exerctum à noctur-
no labore reficeret:futurum hoc modo putantes,ut interea Aetoli ſpatium ad-
uocandi auxilia haberent.At Aratus id tempus opportuniſſimum eſſe ad exe-
quendum

quendum consilium regis existimans: Leontium uero & Megaleam fraudulenter progressus regios impedire, Philippum obtestatur, ne tantam temporis opportunitatem amittat. A quo persuasus rex, & iam Leontium ac Megaleam stomachari incipiens, iter prosequitur, & Acheloo flumine traiecto, Thermum uersus exercitum ducit, ferro ignique inter eundum prouinciam deuastans. A sinistra quidem urbes relinquit, Straton, Agrinium, Thestiam: à dextra uero Conopem, Lysimachiam, Trichonium, Phyteum. Cum ad urbem uenisset, nomine Methapam, quæ est inter Trichoniũ & paludem, distatque à Thermo circiter sexaginta stadia, uersis repente in fugã Aetolis, locum occupat, & quingentorum militum præsidium intus ponit, ut hac urbe ueluti quodam receptaculo in adeundis, atque egrediendis angustijs uti posset: est enim omnis circa paludem locus montuosus, atque difficilis & densissimis syluis undique circundatus. quamobrem & uiam habet asperam, ac penè inuiam. Post hæc mercenarios in fronte collocat, postea Illyrios, deinde scutatos ac legionarios milites secum accipiens, per angustias procedit, sequentibus à tergo Cretensibus, & à dextra Thracibus præsidij gratia collocatis: nam à sinistra tutos palus faciebat ferè per spatium triginta stadiorum. Superatis breui tempore angustijs, adhuc magna nocte Thermum uenit: ubi castris positis, copiam suis fecit grassandi inhabitatores, ac per omnem agrum discurrendi, & domos in ipso Thermo diripiendi refertas non solum frumento, & omni genere cõmeatus, uerumetiam pretiosissima Aetolorum supellectile: nam quia singulis quibusque annis Aetoli nundinas, & festa, & comitia in hoc loco celebrabãt, unusquisque ad huiusmodi apparatum preciosiores res suas deferebat, tum etiam quia eum locum præter cæteros tutissimum arbitrabantur: quippe quem nemo unquã ingredi fuisset ausus, & natura talis erat, ut quasi quædam arx totius Aetoliæ uideretur. Quamobrem ex longa pace ac quiete plenæ erant bonorum omnium non solum propinquæ templo domus, uerumetiã circunstantes omnes loci. Per eam igitur noctem omni genere prædæ referti ibi quietem egerunt: sequenti die preciosissima quæque bona eligentes asportauere, reliqua igni imposuerunt. Simili modo ex armis, quæ è porticibus pendebant, optima quæque sustulerunt, nonnulla permutauere, reliqua incendio consumpserũt: erant autem ultra quindecim millia. Et hucusque quidem omnia secundum leges belli iuste, integreque sunt gesta: quæ uero sequuntur, quomodo dici oporteat, nescio. Memores enim eorum, quæ Aetoli in templo Iouis Dodonæi gesserant, porticus omnes demoliti sunt, ornamenta quæ maximo studio, atque impensa adhibita fuerant, deiecerunt, neque solum superiorem partem incendio concremarunt, uerumetiam mœnia ipsa funditus eruere: euerterunt statuas numero ultra duo millia, quamplurimas etiam fregerunt, ab hijs duntaxat abstinentes, quæ uel figuras, uel inscriptiones deorũ habebant. Quæ quibusdam recte, meritoque Philippus, & cæteri facere uidebantur: ego autem contra existimo, quod an recte sentiam, facile est unicuique considerare, non procul ab alterius generis, sed ab eiusdem familiæ regibus repetitis exemplis. Antigonus cum bello Cleomonem Lacedæmoniorum regem fugasset, Spartæ dominium consecutus, tantum abfuit, ut quicquam sæuius in populum cõmitteret, ut non moderatus solum, uerumetiam mitis aduersus hostes fuerit, restitutaque Lacedæmonijs patriæ libertate, ac multis beneficijs, & publice, & priuatim impensis, domum redierit. Ex quo non solum in præsens tempus beneficijs, uerumetiam post mortem Saluator appellatus est, nec apud Lacedæmonios tantũ, sed apud omnes nationes immortalem laudem, ac gloriam consecutus. Atqui Philippus qui primus Macedoniæ regnum auxit, nomenque familiæ suæ longe lateque propagauit, cum prælio Athenienses in Cheronia uicisset, non tantum

armis, quantum dexteritate morum, & quadam naturæ benignitate confecutus eſt: armis enim eos tantummodo ſuperauit, qui ſibi in prælio obſtiterunt, manſuetudine uero atque clementia omnes Athenienſes, atque adeo ciuitatem ipſam ſui iuris fecit, non ira, aut indignatione aliqua profecutus uictos, ſed tamdiu cum hoſte dimicans, quoad oblata ei occaſio foret oſtendendæ benignitatis, ac uirtutis ſuæ: enimuero Athenienſibus, quos paſſus fuerat infeſtiſſimos, & captiuos gratis remiſit, & bello conſumptorum corpora ſepulturæ tradidit, reliquiasque funerum, ut ad ſepulchra maiorum deferrent, ultro hortatus eſt: poſt hæc Alexandrum filium cum amico Antipatro, qui pacem cum hijs, amicitiamque iungeret, Athenas miſit: ex quo confecutus eſt, ut elati Athenienſium animi magnanimitate eius uicti ſibi in poſterum obſequentiſſimi fuerint, ſemperque ad omnia regis iuſſa promptiſſimi. Quid Alexander? Huius ira adeo in Theſſalia incruduerat, ut habitatores omnes in ſeruitutem adegerit, urbem funditus euerterit, principes ciuitatis alios in ſeruitutem, alios in exilium redegerit, bona omnium occuparit, non tamen uſqueadeo indignatio eius proceſſit, ut quicquam in templa deorum immortalium committeretur, quin omnem curã, ſtudiumque adhibuit, ne qui uel inuiti aliquo modo phana uiolarent. Idem cum in Aſiam tranſiſſet, ut Perſas male de Græcis meritos ulciſceretur: de hominibus quidem dignas rebus ab hijs patratis pœnas ſumpſit, à templis uero deorum prorſus abſtinuit, quanquam Perſæ circa hanc partem maxime in Græcia deliquerant. Hæc tunc conſiderare Philippus debebat, ne tam principatus, quàm uitæ ac morum prædictorum regum æmulus, atque hæres exiſtimaretur: hic uero ut Alexandri, ac Philippi affinis uideretur, ſummum per omnem uitam ſtudium, induſtriamque adhibebat, ut uero æmulus atque imitator haberetur, ne minimam quidem habebat curam. Quamobrem diuerſo uitæ genere à ſupradictis regibus recedens, diuerſam de ſe apud omnes gentes opinionem relinquebat, ſicuti hoc tempore fecit: nam cum parem iniuriam referre Aetolis conaretur, ueluti malum malo curaturus, nihil ſe delinquere exiſtimabat, obijciensque Scopæ, & Dorimacho impietatem, qua uſi in templo Dodonæi Iouis fuerant, in eodem uerſari ſe crimine non uidebat, longe profecto à ueritate aberrans: etenim ſæuire quidem in hoſtes, & eorũ caſtella hortus, ciuitates, uillas, naues, fructus deuaſtare, aliaque hijs ſimilia facere, per quæ hoſtium uires debilitentur, confirmentur, atque augeantur, ſuæ unicuique leges ac iura belli permittunt, ea uero deſtruere, quæ nec proprijs rebus emolumenti aliquid afferunt, nec hoſtibus detrimenti, ut ſunt templa, porticus, ſtatuæ, aliaque huiuſmodi, rabioſi hominis eſt, ac plane furentis: neque enim ad internitionem uſque pugnare cum hoſtibus bonum uirum decet, ſed quo ad eorum qui deliquerunt, malefacta purgata ſint, atque correcta: quippe tyranni opus eſt, malefaciendo ſuis cum terrore inuitis imperare, in mutuo ſemper odio cum ſubditis uerſantis, regis uero contra, benefaciendo uniuerſis cum liberalitate atque clementia ſponte ſubiectos gubernare, in mutua ſemper beneuolentia ac charitate cum ciuibus uiuentis. Magis autem errorem Philippi quis agnoſcet, ſi ante oculos poſuerit, quod de ipſo iudicium ueriſimile erant habituri Aetoli, ſi contraria feciſſet, & neque porticus, neque ſtatuas deieciſſet, neque ornamenta è templo ſuſtuliſſet. Equidem optimum ac ſinceriſſimum puto, ut qui conſcij eſſent, quæ in templo Iouis Dodonæi geſſiſſent, & aperte intuerentur Philippum facere quidem, quæ uellet, potuiſſe, etſi crudeliſſime feciſſet, merito id uideri feciſſe, tamen ob humanitatem ac magnitudinem animi noluiſſe illorum impietatem imitari, manifeſtum eſt eos errorem ſuum damnaturos fuiſſe: Philippum uero laude atque admiratione proſecuturos, quod regie ac magnanimiter & pie-

tate

tate erga deos, & ira aduersus se usus fuisset: enimuero benignitate atque clementia hostem uincere, quam armis præstat: hic enim necessitate ut pareant homines inducuntur, illic uoluntate, & hic qui sæpe iactura errata corriguntur, illic sine aliquo detrimento emendantur delinquentes: præterea quod maius est, hic magnam laudis partem commilitones sibi uendicant, illic omnis uictoria tribuitur duci: Ex quo fit, ut non desint fortassis, qui magnam partem rerum à Philippo gestarum non illi propter ætatem tribuant, sed hijs, qui unà militabant: è quorum numero erat Aratus, & Demetrius Pharius: de quibus non difficile esset affirmare, etiam si quis tunc non interfuisset, hoc de quo loquimur, impietatis consilium alterius illorum fuisse: nam præter totius uitæ institutum, in qua Aratus nihil unquam temere, aut petulanter fecisse cognoscitur: Demetrius uero ferè omnia è contrario, multa quoque sunt particularia hoc ipsum indicantia, de quibus suo loco dicemus. Philippus (hinc enim paulo ante digressi sumus) omni genere prædæ onustus Thermo proficiscitur, & per eam per quam uenerat, uiam iter facit, præmissis impedimentis, & grauioris armaturæ militibus: Acarnanibus uero & mercenarijs in extremo ordine collocatis, festinans angustias loci celeriter pertransire: siquidem uerebatur, ne Aetoli opportunitate locorum freti, suos à tergo aggrederentur, quod mox factum est: etenim Aetoli ferè ad tria millia in unum congregati, quandiu Philippus in altiori parte fuit, minime illi appropinquarunt, sed in quibusdam locis occultis Alexandro duce permansere: simulac uero extremi moueri cœperunt, repente impetu facto, ultimos aggrediuntur. Orto tumultu, Aetoli magnam in opportunitate locorum spem habentes, audacius illos persequebantur. Philippus cum callide futura præuidisset, sub quodam colle Illyrios, & plerosque scutatorum occulte reliquerat. Ii insequentes Aetolos conspicati, tanto impetu in eos irruperunt, ut ex illis repente centum & triginta desiderati fuerint, totidem ferè capti, reliqui fœda ac turpi fuga salutem quæsierint. Acarnanes & mercenarij re felicer gesta, mox Paphium incenderunt, deinde angustias summa celeritate prætergressi ad Macedones peruenere. Philippus iuxta Metapam castrametatus, aduentum suorum expectabat: sequenti die destructa Metapa, castra mouit, peruenitque ad urbem, quam Atras uocant: postridie iter profectus, omnem regionem deuastauit, positisque iuxta Conopem castris, omnem sequentem diem ibi permansit: adueniente deinde luce, iter uersus Stratum tenuit, traiectoque Acheloo castra per iactum sagittæ, procul ab urbe posuit, crebris certaminibus alliciens oppidanos: audierat enim Strati esse Aetolorum peditum ad tria millia, equites ferè quadringentos, Cretenses circiter quingentos. Nemine autem exire urbem audente, motis rursus castris, primo ueluti ad paludem, & naues iter facturus conuertit: cum deinde extremi milites prætergredi urbem cœpissent, pauci ex Aetolorum equitibus irruptione facta, eos aggrediuntur: mox concurrente ex urbe Cretensium multitudine, & plerisque Aetolorum in equitum subsidium uenientibus, cum periculum Acarnanibus immineret, in hostes conuersi, prælium collatis uiribus capessunt. Diu uaria uictoria fuit: ad extremum Illyrijs à Philippo in subsidium mercenariorum missis, Aetoli uicti passim fugere: magnam partem eorum regij milites usque ad portas urbis, & ad mœnia sunt persecuti, centum ex hijs inter sequendum interfectis: reliqui deinceps haud exire urbem ausi. Regiæ copiæ tuto ad naues peruenere. Philippus positis castris, gratias dijs egit, quod res prospere atque ex sententia successissent: parato deinde epulo, duces omnes uocari in conuiuium iussit. Megaleas & Leontius regiam felicitatem grauiter & iniquo ani-

mo ferebant, ut qui Appelli iurauerant se omnis regios progressus impeditu-ros: tantum autem aberat, ut id efficere possent, ut continue omnia Philippo magis secundarent. Venerunt igitur ad cœnam adeo tristes & solliciti, ut facile regi, & cæteris, qui aderant, animum suum ostenderent: soluto uero conuiuio, cum crebris poculis uterque incaluisset: Aratum querentes, ad tentoria reuertebantur: quem cum forte in itinere offendissent, primo maximis conuitijs eum affecere, deinde lapidibus aggredi cœperunt. Multis autem in utriusque partis subsidium concurrentibus, ingens seditio in castris orta. Philippus audito tubæ sono, misit qui rem inquirerent, tumultumq; inter milites sedarent. Aratus his rem omnem, uti gesta erat, exponens, & eorum qui intererant testimonium afferens, mox ad tentorium reuersus est. Leontius clàm se è tumultu subtraxit. Megaleam & Crinonem uocatos ad se Philippus grauiter, atque acerbe allocutus est: qui cum superbe regi respondissent, dicentes se non prius ab incœpto destitutos, quam dignam mercedem Arato persoluissent, indignatus rex subito uiginti talentis mulctatos custodiri in uinculis iussit: postridie uocatum ad se Aratum, ut bono animo esset rogauit, opportune se rebus omnibus prouisurum pollicitus. Leontius ubi nunciatum est, Megaleam in uinculis esse, armata manu ad regis tentorium uenit, ratus adhuc penè adolescentem regem timore perculsum è uestigio sententiam mutaturum: ubi ante regis conspectum fuit, rogat quisnam Megaleæ manus inijcere præsumpsisset: & quis eum in uinculis posuisset: rege id à se factum magnanimiter respondente, perterritus Leontius & quasi gemens abijt. Rex inde cum classe profectus, extemplo Leucadem uenit: ubi constitutis, qui prædam inter milites diuiderent, ipse conuocatis amicis, de Megalea sententiam rogauit. Vbi Arato Leontij iniurias repente cladem, quam tempore Antigoni intulerat, item coniurationem, quam cum Appelle fecerat, & impedimentum, quod Paleæ præstiterat, commemorante, & ad hæc omnia testes adducente, cum Megaleas & Crinon nihil quod responderi posset, haberent, omnium iudicio condemnati sunt. Et Crinon quidem in uinculis permansit. Megaleas uero fideiussione Leontij dimissus est. Appellis igitur & sociorum conditio hæc erat, longe secus quam sperauerant, succedentibus rebus: nam qui iniecturos se regi formidinem putabant, & per eum modum facile quicquid uellent, consecuturos, omnia planè contraria sunt experti. Dum hæc gerebantur, Lycurgus nulla re memorabili facta, ex agro Messeniorum recessit: post hæc rursus Lacedæmona cum exercitu profectus, Eleam urbem cepit: cuius ciues cum in arcem omnes confugissent, hanc obsidione cinxit: ubi aliquandiu commoratus, cum tandem nihil se proficere intelligeret, rursus Spartam reuersus est. Elienses cum per Dimensium agrum grassarentur, in insidijs dispositi equites, qui subsidij gratia uenerant, facile in fugam uerterunt, & Gallorum quidem non paucos interfecere: ex urbanis uero captiuos ceperunt Polymedem Egiensem, & Agesipolem, ac Diodem Dymenses. Dorimachus principio in expeditionem cum Aetolis tantummodo exiuerat, ratus se, ut supra memorauimus, tutò deuastare Thessaliam posse, ac Philippum propterea Paleæ obsidionem soluturum: ubi uero Chrysogonum, & Patreum comperit in Thessalia ad capessendum prælium paratos esse, nequaquam est ausus descendere in campos, sed per summitates montium exercitum ductabat: postquam autem allatus est nuncius de Macedonum profectione in Aetoliam, motis repente è Thessalia castris, in suorum subsidium uenit: ubi cum discessisse iam ex Aetolia regem comperisset, consilij inops, & cœptis omnibus frustratus, in mœrore, sollicitudineq; permansit. Rex Leucadæ cum classe profectus, uastando ac diripiendo maritima eius regionis

gionis loca, Corinthum descendit, nauibus in Lecheo relictis, copias eduxit: tum literas ad socias Peloponnesi ciuitates dedit, significans quo die omnes armati conuenire Tegeæ deberent. Quibus ordinatis nihil Corinthi commoratus, cum copijs abijt, factoq; per Argium agrum itinere, postridie quàm discesserat, Thegeam uenit: ubi acceptis, qui eo conuenerant Achæis, iter prosecutus, clàm per montes procedebat, studens Spartanum agrum prius ingredi, quàm quicquam Lacedæmonij sentirent. Cum per deserta quatridui iter fecisset, in oppositos urbi colles peruenit, indeq; Menelaium ad dextram habens, ad ipsas Amyclas contendebat. Lacedæmonij ex urbe transitum copiarum conspicati, magnitudinem rei admirantes, ac subito terrore correpti ancipites consilij erant. Adhuc enim stupefacti manebant ob ea, quæ paulo ante à Philippo in Thermo, & per totam Aetoliam gesta nunciabantur, & nescio quis rumor apud eos increuerat, Lycurgum in Aetolorum subsidium mitti: de aduentu uero eius in Spartanum agrum adeo celeri ac repentino nemo adhuc quicquam cogitarat, præsertim ætate eius adhuc nescio quid contemptibile habente. Quapropter rebus ita præter opinionem succedentibus, merito omnes dubitabant: etenim Philippus audacius ac callidius, quàm ætas eius ferebat, in rebus bellicis se gerens, uniuersis hostibus terrorem incutiebat: quippe è media, uti supra diximus, Aetolia profectus, una nocte Ambracium sinum traiecit, ac Leucadem uenit. Hic biduo commoratus, ac tertio inde die sub auroram profectus, post biduum deuastata Aetoliæ maritima parte, Corinthum appulit: post hæc continuatio itinere die nono peruenit ad colles Spartæ imminentes, iuxta Menelaium, ut uix id cernentes crederent. Lacedæmonij igitur magnitudine ac nouitate rerum perterriti, consilij atque auxilij inopes erant. Philippus primo die castra iuxta Amyclas posuit. Hic locus est in agro Spartano, omni arborum ac frugum genere refertissimus, distatq; à Lacedæmone ad uiginti stadia, ubi est Apollinis templum inter cætera eius prouinciæ templa opere diuitijsq; præcipuum, situm in ea urbis parte, quæ aspicit mare. Postridie omnem prouinciam depopulatus, ad Pyrrhi castrum tendit: ubi biduo commoratus, sequenti die peragratis propinquis locis, ac ferro igniq; deuastatis, iuxta Carnium castrametatus est: unde mox profectus iuit Asinem: quem locum cum frustra aliquot certaminibus tentasset, obsidionem dissoluit: ac reliquum iam recta uia progressus prouinciam omnem usque ad Tenarum deuastauit. Hic rursus conuerso itinere gressum uersus nauale Lacedæmoniorum tenuit, quod Gythium appellatur, habetq; portum tutissimum, & ab urbe distat circiter triginta stadia. Hoc ad dextram relicto, iuxta Eleam castrametatus est: quæ est, si quis separatim consideret, maxima atq; optima pars Spartani agri: hinc dimissis prædatoribus, regionem omnem ferro igniq; uastauit. Messenij acceptis à Philippo literis, studio quidem haud inferiores cæteris socijs fuere: quin confestim delectu urbanorum habito, aptissimos quosque ad regem miserunt, pedites circiter duo millia, equites ducentos: uerum longinquitas itineris fecit, ut Tegeam, postquam rex inde discesserat, peruenerint: quamobrem principio quid agerent ancipites, ueritiq; ne de industria tardiores fuisse uiderentur, ob suspitiones ab initio de se habitas, irrumpere tandem in Spartanũ agrum decreuere, ut mox cum regijs copijs sese coniungerent. Cum ad Clympes castellũ appropinquassent, quod est iuxta Argiuorum, ac Lacedæmoniorũ montes situm, stulte ac negligenter castra in eo loco posuere: nam nec fossa, nec uallo circundederunt, neq; locũ ad id aptum elegere, sed incolarũ beneuolentia freti, temere se iuxta mœnia collocarunt. Lycurgus nunciato Messeniorũ aduentu, mercenarios secũ & partẽ

Lacedæmoniorum accipiens, aduerſus hoſtem procedit: cumq́ ad eum locum diluculo perueniſſet, inſtructa acie in Meſſenios fertur. Meſſenij ſimulatque apparentes hoſtes conſpexere, relictis omnibus, præcipiti fuga ſe in caſtellum receperunt. Lycurgus equis atque impedimentis magna ex parte potitus eſt, militem uiuum neminem cepit, duntaxat octo equites interfecit. Meſſenij hac clade affecti, per Argium agrum domum ſunt reuerſi. Lycurgus autem rebus feliciter geſtis elatus, cum Spartam rediſſet, delectui habendo, parandisq́ rebus, quæ ad bellum opus eſſent, operam dabat, omni ſtudio enitens, ne Philippus per Spartanum agrum prælij, atque periculi expers reuerti poſſet. Rex motis Elia caſtris, populabundus per prouinciam graſſari, ac quarto deinde die ad Amyclas omnem exercitum reducere. Lycurgus facta cum ducibus atque amicis deliberatione de capeſſendo cum Macedonibus prælio, urbem egreſſus, omnes qui circa Melelaium locum erant, ſecum accipit, ut eſſent circiter duo millia hominum: hijs uero qui in urbe erant mandat, ut tempus diligenter obſeruent, & quamprimum erectum à ſe ſignum conſpexerint, ſumma celeritate per diuerſa loca ex urbe copias educant, iterq́ uerſus Europam teneant, qui fluuius parum ab urbe diſtat. Lacedæmon, etſi in planicie ſita eſſe uideatur, habet tamen particulatim inæquales quoſdam, ac montuoſos locos, nec procul uerſus Orientem defluit flumen, quod Eurotas appellatur, & maiori parte anni propter profunditatem intransfretabile eſt: colles in quibus eſt Menelaium, transflumen ſunt, ad eam urbis partem, quæ uergit ad Orientem hibernum: ſunt autem aſperi atque difficiles, & præter modum alti, imminentq́ ei ſpatio, quod eſt à flumine ad urbem, per quod flumen ipſum iuxta collium radices defluit. Per hunc locum neceſſario tranſire rex cogebatur, à ſiniſtra habens urbem, & Lacedæmonios paratos, atque inſtructos, à dextra flumen, & eos qui in collibus cum Lycurgo erant. Quæ cum ita eſſent, Lacedæmonij tale quiddam machinati ſunt. Rupto aggere in ſuperiori parte fluminis, adeo imbribus id ſpatium, quod eſt inter urbem & colles impleuere, ut nec equites tranſire, nec pedites poſſent: ſic enim neceſſariò futurum uidebant, ut rex exercitum iuxta radices collium ducere cogeretur: quod non ſine periculo facere poterat, cum neceſſarium eſſet exercitum nequaquam confertis ordinibus in longum extendi, paulatimq́ procedere. Quæ cum animaduerteret Philippus, uocatis in conſilium amicis, neceſſarium iudicauit: Lycurgum primo ex hijs locis, in quibus erat expellere. Quamobrem exceptis ſecum mercenarijs & ſcutatis, præterea & Illyrijs, graſſari uerſus colles cœpit, flumen traiecturus. Lycurgus intellecto regis conſilio, milites quos ſecum habebat, paratos eſſe iuſſit, & ad prælium pro tempore hortatus eſt: urbanis uero ſignum, uti conuenerat, oſtendit: quo facto, repente milites ex urbe egrediuntur, equites in dextro cornu ponentes. Philippus cum Lycurgo appropinquaſſet, primo mercenarios in eum emittit: quare factum eſt, ut principio melior eſſet Lacedæmoniorum conditio, ut qui & opportunitate loci, & genere armaturæ longe præſtabant: Poſtquam uero ſcutatos, atque Illyrios in mercenariorum ſubſidium dimiſit, tanta rerum mutatio facta eſt, ut mercenarij uictoriam habere in manibus uiderentur: Lacedæmonij uero impetu grauis armaturæ deterriti, confeſtim ſe, quaſi deſperata ſalute, fugæ committerent. Cecidere in eo prælio milites circiter centum, paulo plures ſunt capti, reliqui ſe in urbem recepere. Lycurgus itinere per ſaltus penè inuios facto, ſequenti nocte cum paucis in urbem peruenit. Philippus Illyriorum præſidio firmatis collibus, ipſe cum expeditis atque ſcutatis ad exercitum reuerſus eſt.

Sub idem

Sub idem tēpus Aratus copias ex Amyclis ducens, haud procul ab urbe aberat. Rex igitur transfretato fluuio cum hijs se coniungit: in equitum subsidium grauis armaturæ milites sub ipsis collibus ponit. Lacedæmonij equites cum facto in Macedonas impetu pugnam conseruissent, scutatis fortissime dimicantibus, & rege ipso strenue se habente, tandem usque ad portas urbis turpiter sunt repulsi. Post hæc rex cum omnibus copijs tuto Europam traiecit: mox nocte superueniente coactus est castra in exitu angustiarum ponere, in loco alioquin tuto, & Spartano agro imminenti: ubi breui tempore commoratus, paulo post Thegeam uersus exercitum mouit: cumq; ad ea loca uentum esset, quibus Antigonus & Cleomenes memorabile illud prælium fecerunt, ibi castrametatus est. Postridie locis diligenter inspectis, & factis deo in utroque colle sacrificijs, quorum alterum Olympum, Euam alterum uocant, iter profecutus est: cum deinde Thegeam appulisset, aliquantum ibi ad diuisionem prædæ cōmoratus, mox cum copijs Corinthum remeauit. Venerunt eò ad regem legati Rhodiorum & Chiensium, pro pace inter eum atque Aetolos componenda. Quos rex benigne atque humaniter allocutus, paratum se ad id, inquit, iamdiu fuisse, & in præsentia esse, si id Aetolis libuerit: proinde ad Aetolos proficiscantur, de pacis conditionibus cum illis acturi: ipse Lecheum profectus, se ad nauigandum parabat, necessarias quasdam rex in Phocide gesturus. Sub idem tempus Leontius, & Megaleas, & Ptolemæus, adhuc terrere se posse Philippum existimantes, & per eum modum mederi erroribus suis, uocatis ad se scutatis, & quos Macedones Agenia uocant, commemorare eis cœperunt, quomodo semper in summis periculis uersantes, nullum unquam præmium consequantur, nec prædæ partem ex ueteri, & apud omnes approbata consuetudine accipiant. Per quæ hortati sunt iuuentutem, ut impetu facto, domos præcipuorum regis amicorum depopularentur, quin & regiam ipsam aggressi, deijcerent portas, & tecta undique deuastarent. Quæ cum illi fecissent, ingens seditio in ciuitate orta. Philippus audito tumultu, ex portu in urbem properat, uocatisq; in contionem Macedonibus, partim ut bono animo sint hortatur, partim de anteactis rebus increpat. Incrudescente deinde ira, & alijs existimantibus expellendos esse de ciuitate, qui eius seditionis causa fuerant, alijs mulcenda esse multitudinis pectora, nec sæuum quicquam in aliquem iudicandum putantibus: rex dissimulato in præsentia consilio, ueluti ab illis persuasus, post multas adhortationes ad portum reuersus est, aperte quidem principes eius facinoris intelligens, sed rem in aliud tempus differendam ratus. Leontius & socij desperatis rebus, quod nullum sibi è tot consilijs prosperè succederet, ad Appellem confugere, eumq; ex Chalcide aduocarunt, nihil se absque eo facere posse significantes, quod rex à se in omnibus dissentiret. Appelles liberius forte, quàm officiū eius decebat, in Chalcide se habuerat: siquidem regem adhuc adolescentem esse, & sibi subiectum, ac nullius rei dominum ostendebat, dominum atq; administrationem omnium rerū duntaxat sibi attribuebat. Quamobrem Macedoniæ atq; Thessaliæ principes omnia iam ad hunc unum referebant, & omnes Græciæ ciuitates in suffragijs, honoribus, ac muneribus breui tempore obliti regis erant: solus Appelles omnia administrabat. Quæ cum iam diu rex intellexisset, grauiter & iniquo animo ferebat, præsertim Arato eum ad hoc continue stimulante: adeo tamen prudenter factum dissimulabat, ut mentem eius nemo prorsus intelligeret. Appelles regiæ intentionis ignarus, putansq; quamprimum ante regis conspectum ueniret, omnia se ex sententia consecuturum, ex Chalcide Corinthum uenit. Cum urbi appropinquasset, Leontius, & Ptolemæus, & Megaleas, qui scutatis & cæteris grauioris armaturæ militibus præerant, magno studio

eumq;

eum accepere, hortati iuuentutem, ut redeunti obuiam procederent. Magna igitur ſtipantium ducum, & militum pompa comitatus reiecto itinere in regiam uenit. Cum autem ingredi ſtatim, uti conſueuerat, uellet: ianitor quidam expectare eum iuſſit, occupatum eſſe in præſentia regem dicens. Appelles nouitatem rei admiratus, hæſitabundus aliquandiu conſtitit: mox mœſtus atque inops conſilij, inde profectus eſt: reliqui omnes repente ab eo diſceſſerunt, ut tandem ſolus cum proprijs pueris domum ſit reuerſus. Quam parua temporis interualla homines in excelſo faſtigio collocant, & eoſdem rurſus ad extremam miſeriam ac calamitatem redigunt: atque eos maxime, qui in aulis principum uitam agunt? Hij enim ſimiles ſunt ſuffragijs, quæ in publicis conſilijs dari ſolent: nam ut illic pro eorum qui conſulunt uoluntate, quæ modo ænea fuerunt, mox aurea dantur, ita qui regias principum ſequũtur, pro regis uoluntate nunc beati, mox miſeri fiunt. Megaleas cum fruſtra ſe Appellis opem quæſiſſe intelligeret, timore plenus, ad fugam ſe parabat. Appelles poſt eum diem ad conuiuationes, & alios huiuſmodi honores uocabatur: in conſilia uero, & quotidianas rerum deliberationes admittebatur nunquam. Paucis poſt diebus rex in Phocidem ducto ſecum Appelle reuerſus eſt, ubi uoti compos repente factus, iterum ex Elatia reuertebatur. Inter hæc Megaleas Athenas fugit, relicto Leontio uiginti talentorum fideiuſſore. Inde ducibus, qui Athenis erant, recipere eum nolentibus, Thebas reuerſus eſt. Rex circa cum claſſe profectus, in Sicyoniorum portum nauigauit: ex quo mox in urbem ueniens, principes hortatus eſt, ut bono animo eſſent, ipſe apud Aratum diuertit, continueq́ poſt hac moram cum eo traxit. Apppellem nauigare Corinthum iuſſit. Cum interea de fuga Megaleæ nuntiatum eſſet, ſcutatos quibus Leontius præerat, in Triphaliam cum Taurione miſit, tanquam re aliqua graui, ut id faceret, urgente: mox cum diſceſſiſſent, duci Leontium in uincula iuſſit. Quod cum ſcutati per nuncios cognouiſſent, miſere ad regem legatos precatum, ut ſi ob aliam cauſam captus Leontius fuiſſet, non prius iudicium de eo ferret, quàm ipſi ueniſſent, aliter exiſtimaturos ſe contemni à rege, ac pro nihilo haberi: ſi uero propter fideiuſſionem, qua pro Megalea ſe aſtrinxerat ex publico ſtipendio ſeſe regi ſatisfacturos. Rex importunitate militum ſtimulatus celerius quàm ſtatuerat, Leontium interfecit. Inter hæc Rhodiorum & Chienſium legati ex Aetolia redierunt, triginta dierum inducias pacti, & paratos eſſe illos dicentes ad pacem cum rege componendam: conſtituto præterea die, quo rex occurrere eis iuxta Rhium deberet, pollicitiq́ Aetolos omnia libenter facturos, ut pax ſequeretur. Rex acceptis inducijs, literas ad ſocios dedit, hortatus ut Patras legatos mitterent, qui ſecum agerent de conditionibus pacis: ipſe ex Lecheo profectus, perendie Patras appulit. Sub idem tempus allatæ ad eum ſunt ex Phocide literæ, quas Megaleas Aetolis ſcripſerat: in quibus hortabatur eos, ut bono animo eſſent, acriterq́ in bello perſiſterent: regem enim propter inopiam commeatus, ac rerum neceſſariarum non poſſe diutius bellum tolerare: multa præterea in regem maledicta, & contumeliæ in ijſdem literis continebantur. Hijs lectis rex cum ſibi perſuaſiſſet, omnem iſtarum rerum cauſam atque initium eſſe Appellem, capi eum ſtatim iuſſit, ac Corinthum duci unà cum filio, & Exoleto, quem in delitijs habebat: ad Megaleam uero Thebas Alexandrum miſit, iuſſum, ut eum ad ſe duceret, quo fideiuſſor eius liberaretur. Cum Alexander mandata regis exequi uellet, non expectauit id Megaleas, ſed ſtatim ſibijpſi manus intulit. Iiſdem ferè diebus Appelles, & filius, & Exoletus extincti ſunt, dignam tandem factis eorum pœnam impio ſanguine luentes. Aetoli, etſi pacem cupiebant, diuturno bello uexati, rebusq́ omnibus longe aliter quàm ſperarant, euenientibus: ſiquidem

(siquidem cum puero atque infante pugnaturos se existimantes ob ætatem, atque inexperientiam regis, uirum, & consilio, & opere præstantissimum experti fuerant) cognito tamen scutatorum tumultu, & Leontij, atque Appellis casu audito, sperantes magnum aliquem rerum motum in regis aula futurum, Rhium, uti statuerant, præstituta die non uenere. Philippus hac occasione prosequendi belli libenter accepta, legatos sociorum qui eò conuenerant, non ad pacem, quam ob rem fuerant uocati, sed ad bellum hortatus est: deinde cum classe discedens, Corinthum appulit, & Macedones quidem omnes per Thessaliam hyemandi gratia domum remisit: ipse è Corintho profectus, per Euripum in Demetriadem nauigauit. Illic Ptolemæum, qui solus ex coniuratione Appellis & Leontij supererat, cum Macedonum consilio interfecit. Per idem tempus Annibal superatis Alpibus Italiam ingressus, castra iuxta Padum amnem non longe à Romanorum castris posuerat. Antiochus multis locis Syriæ subiugatis, in hiberna copias reduxerat. Lycurgus Lacedæmoniorum rex timore magistratuum in Aetoliam fugerat: magistratus enim cum falsus quidam rumor increbuisset, Lycurgum nouis rebus studere, congregata iuuentute ad domum eius noctu uenerunt. Quod cum ille præsensisset, cum proprijs familiaribus fugam arripuit. Hyeme inualescente, cum Philippus rex in Macedoniam reuersus esset: Eperatus uero Achæorum dux simul & à iuuentute urbana, & à mercenarijs militibus contemneretur, nec iussis quispiam obtemperabat, nec aliquid ad patriæ defensionem parabatur. Quod cum animaduerteret Pyrreas dux Eliensibus ab Aetolis missus, habens secum Aetolos circiter mille & trecentos, præterea mercenarios Eliensium, & cum his urbanos pedites mille, equites ducentos, ut essent omnes ad tria millia hominum, non solum Dymensium, ac Pharensium, uerumetiam Patrensium agrum deuastabat: positisq; ad extremum castris iuxta Panachaicum montem, qui patris imminet, omnes circunstantes regiones depopulabatur. Ciuitates afflictæ, & omnis auxilij inopes tributa pendere cogebantur. Cum in hoc statu res Achaicæ forent, iamq; comitiorum tempus adesset: Eperatus principatum deposuit. Achæi ineunte iam uere ducem elegerunt Aratum seniorem. Hæc igitur ea tempestate in Europa gerebantur. Nos uero postquam distinctionem temporum, & rerum gestarum ordinem secuti, conuenientem huic rei locum nacti sumus, ad res in Asia sub eadem olympiade gestas transeamus, & primo quidem, sicuti in initio operis sumus polliciti, Syriacum bellum referamus, quod Antiochus & Ptolemæus inuicem gessere. Cum primum Ptolemæus, cui ex facinoris crimine cognomentum Philopater fuit, extincto patre, & fratre, ac sequacibus illius interfectis, Aegypti imperium suscepit, ratus nullum amplius domi timorem esse, ob prædictum facinus, forisque omnia sibi fortunam tutissima præparasse, Antigono & Seleuco uita functis, receptisq; in regna Antiocho & Philippo, qui uix adhuc pubertatis annos excesserant, uelut rebus omnibus sibi felicissime succedentibus, luxuriæ se tradidit, regisq; morem omnis secuta est regia: quamobrem nulla eius inter suos autoritas erat: externi reges contemnebant eum, ac pro nihilo habebant: de quibus ueteres non minorem semper sollicitudinem habuerant, quàm de hijs, qui in Aegypto dominabantur: Enimuero Syriæ regibus & à mari, & à terra inferioris Syriæ, & Cypri principes imminebant. Hijs uero qui Asia, atque insulis dominabantur, adiacebant hij qui nobiliores ciuitates & loca, & portus tenebant per uniuersum littus à Pamphilia usque ad Hellespontum, & Lysimachiæ loca. Thraciæ uero & Macedoniæ rebus incumbebant, qui Aeno, & Maroniæ, ac remotioribus etiam ciuitatibus præerant. Et per hunc modum extensis manibus

procul à regno suo externos principes aggressi, nunquam de Aegypti imperio solliciti erant: propter quod non immerito præcipuam semper curam de externis rebus habebant. Hic uero de quo loquimur, rex negligentius in hijs rebus ob turpes amores, & maximas ac frequentissimas ebrietates uersatus, multos breui tempore uitæ simul, ac regno suo insidiantes inuenit. Quorum primus fuit Cleomenes Lacedæmonius. Hic enim quandiu is uixit, cui cognomentum benefactor fuit, nihil noui tentauit, ut qui sibi persuaserat, uiuente illo non defuturam sibi in recuperando paterno regno libertatem: mortuo uero illo, cum interiecto tempore Græci duntaxat Cleomenem uocarent: Antigono quidem defuncto: Achæis autem bellum gerentibus, & Lacedæmonijs secundum Cleomenis ab initio sententiam aduersus Achæos, atque Macedones cum Aetolis sentientibus, hoc maxime tempore de discessu suo ex Alexandria sollicitus esse cogebatur. Quamobrem primo regem hortari, ut se cum decenti commeatu, & copijs emitteret, deinde obaudiente rege, rogare eum atque precari, ut se duntaxat cum domesticis dimitteret: tempus enim maximas in præsentia præ se ferre opportunitates ad paternum regnum recuperandum. Rex igitur nec præsentia cogitans, nec futura propter supradictas causas præuidens, temere sane atque imprudenter Cleomenem semper contempsit. Sosibius autem cum suis (hinc enim potissimum ea tempestate negotia regni administrabat) talia quædam inter consultandum de eo cogitabant: Dimittendum quidem cum classe, & commeatu Cleomenem non censebant, ueriti externa, ne scilicet defuncto pauloante Antigono facilis ad moliendas res nouas uia foret. Timebant præterea ne cum mortuo Antigono nemo amplius Cleomeni obstaret, ciuitatibus Græciæ extemplo potiretur, ac mox sibi formidinem incuteret. præsentes res sibi ante oculos ponens, & uitam ac mores regios expertus: uidens præterea diuisas, longeque inter se distantes regni partes, & multas moliendarum nouarum rerum opportunitates habentes: erant enim circa Samum non paucæ naues, & militum iuxta Ephesum ingens multitudo: quamobrem cum classe, & commeatu mittendum Cleomenem ob supradictas causas non putabant. Solum uero, aut cum paucis, non sine contumelia talem uirum dimittendum haud tutum rebus suis arbitrabantur, ut qui sibi repente manifestus hostis esset futurus. Reliquum erat, ut inuitus retineretur: hoc itidem omnes damnabant, periculosum existimantes intra eosdem caules leonem, atque oues continere. Huius præcipue sententiæ erat Sosibius, ob talem quandam causam. Quo tempore de Magna, atque Beronice capiendis agitabatur, timentes ne cœptis frustrarentur, maxime ob audaciam Beronices, coacti sunt uniuersos, qui regiam sequebantur, in unum conuocare, omnibusque ingentem spem proponere, si res ex sententia succederet. Tunc Sosibius intelligens Cleomenem in recuperando paterno regno fauore regis indigere, eundemque prudentem atque astutum summis in rebus expertus, spe maximarum rerum proposita, totius consilij sui participem fecit. Cleomenes quia subtristem illum, & aduenas ac mercenarios milites timentem uidebat, bono animo esse iussit: mercenarios enim non solum impedimenti nihil allaturos, sed potius ad perficiendam rem plurimum auxilij præstituros pollicebatur. Quod cum ille magis admiraretur, nónne uides, inquit, quod circiter tria millia sunt Peloponnesiorum militum? Cretenses ferè mille? quos omnes uno nutu, quocunque libuerit, nos soli trahemus? hijs propitijs, quos times amplius? an à Syria, inquit, & Caria commilitones? Quæ cum Sosibius libenter audisset, longe audacius id factum aggressus est. Post hæc uero, cum sæpius ignauiam atque segnitiem regis animaduerteret, continue dictum illud memoria repetebat, & audaciam Cleomenis, summaque

mercena-

mercenariorum erga illum beneuolentiam ante oculos tenebat. Quamobrem & hoc tempore id maxime considerans, de capiendo, tenendoq; in uinculis Cleomene regem cæterosq; amicos hortatus est. In qua re peragenda hoc adminiculo usus fuit. Erat Nicagoras quidam Messenius Archidam Lacedæmoniorum regis paternus hospes: inter hos superiori tempore parua quædam amicitia fuerat: quo uero tempore Archidamus Sparta eiectus timore Cleomenis Messenem fugit, non solum domi, & cum amicis primo congressu Nicagoras eum suscepit, sed postea durante exilio ita cum eo uersatus est, ut summa quædam amicitia, ac familiaritas sit inter eos orta. Quapropter & post hæc, cum Cleomenes fidem reconciliationis cum Archidamo perseueraret: Nicagoras de conditionibus pacis agere cœpit: firmato itaque fœdere, & fide à Cleomene per Nicagoram accepta, Archidamus Spartam remigrabat: cui factus in itinere obuius Cleomenes, Archidamum quidem interfecit: Nicagoram autem, cæterosq; qui eum comitabantur dimisit. Nicagoras extrinsecus quidem habere se Cleomeni gratias simulabat, quod saluti suæ pepercisset: intrinsecus autem grauiter & iniquo animo id factum ferebat, quod ipse causam huic rei præbuisse uideretur. Hic igitur Nicagoras breui ante tempore equos uehens in Alexandriam nauigarat: ubi cum è naui egrederetur, inuenit Cleomenem, & Pantrem, & unà Hippitam iuxta portum deambulantes: quem conspicatus Cleomenes, amice ac familiariter salutauit: percunctatus deinde quid eò uenisset? uexisse se equos respondit. Cui Cleomenes, mallem, inquit, cinædos, sambucasq; uexisses: his enim magis in præsentia rex delectatur: tunc subridens Nicagoras tacuit. Paucis uero interiectis diebus, cum forte equorum gratia in sermonem cum Sosibio incidisset, rettulit id, quod Cleomenes petulanter de rege fuerat locutus: quod cum libenter audire Sosibium intellexisset: omnem deinde causam simultatis, quæ sibi cum Cleomene fuerat, commemorauit. Sosibius, postquam eum cognouit Cleomeni preter modum infensum, partim ei in præsentia gratificatus, partim spe futuri proposita, tandem Nicagoræ persuasit, ut conscriptam ad se de Cleomene epistolam inde nauigans relinqueret, quam post discessum eius puer ad se afferret, tanquam à Nicagora missam. Qua re à Nicagora diligenter peracta, literisq; per puerum Sosibio allatis, postridie quàm Nicagoras ex Alexandria discesserat, Sosibius puerum atque epistolam secum habens, ad regem properat, asserente puero, Nicagoram sibi eas literas tradidisse, quas ad Sosibium perferret. Continebatur in literis, Cleomenem nisi statim cum classe & commeatu dimitteretur, statum regis in periculo positurum. Qua occasione sumpta Sosibius, regi atque amicis persuasit, haud contemnendam esse hanc rem, sed Cleomenem capiendum, in uinculisq; seruandum. Quo facto amplissima domus ei tradita est, in qua custodiens diuersabatur, hoc à cæteris captiuis differens, quod in ampliori carcere degebat uitam. Quæ animaduertens Cleomenes, & per exiguam de futuro spem habens, omnia experiri decreuit, nihil tamen ut in summa desperatione perficere se posse existimans, sed potius honestissimam mortem cupiens mori, nihilq; perpeti, quod magnitudine animi sui indignum uideretur. Obseruata igitur regis ad urbem Canobum profectione, famam inter custodes sparsit, se à rege propediem liberatum iri: quare suis quidem epulum parauit: custodibus autem uictimas, & coronas, & cum his simul uinum misit. Quibus id affatim assumentibus, cum tandem omnes ebrietas cepisset, acceptis secum amicis, seruisq; qui ei ministrabant, medio die nihil sentientibus custodibus cum strictis ensibus domum exiuit: Procedentes itaque cum in platea Ptolemæum, qui tum relictus in urbe fuerat, offendissent, omnibus qui

unà erant, magnitudine rei perterritus: Ptolemæum quidem quadriga deie-ctum interfecere, multitudinem uero ad libertatem hortati sunt: uerum nemine ob magnitudinem facinoris se mouente, referentes gressum, impetum in arcem fecere, tanquam deiecta porta proditione eorum, qui eam custodiebant, hoc loco confestim potituri. Sed hac quoque spe ad extremum frustrati, quod hij qui arci præerant, præuidentes periculum, portam diligenter muniuerant, adhibitis sibi manibus honestissimam mortem, & Spartanis animis dignam oppetiuere. Cleomenes igitur hunc exitum habuit, uir & eloquio apud multitudinem potens, & in gerendis rebus strenuus, cui nihil nunquam regium præter regnum deesse uisum fuit. Post hunc non longe postea Theodotus, qui inferioris Syriæ rebus præerat, natione Aetolus, partim regem ob incuriam atque segnitiem uitæ contemnens, partim hijs qui regiam sequebantur, diffidens, quod non multo ante tempore, cum rem perquam utilem regi proposuisset, cum ad alia, tum ad obsistendum Antigono Syriæ regnum perturbare uolenti, non modo nihil gratiæ consecutus erat, sed contra uocatus in Alexandriam de uita fuerat periclitatus, conuenire Antiochum decreuit, eique inferioris urbes Syriæ tradere. Hoc igitur oblationem læto animo suscipiente, res quamprimum finem sortita est. Enimuero Antiochus iunior filius erat Seleuci, cui cognomentum Callinicus fuit. Hic mortuo patre, cum regnum ad fratrem eius Seleucum, qui natu maior erat, peruenisset, principio quidem in superiori parte regni priuatam uitam egit: mox fratre, qui Taurum montem cum copijs transcenderat, per dolum, ut supra memorauimus, interfecto imperium ipse adeptus regnauit, omni quam citra Taurum tenebat, prouincia Achæo commendata, superioribus uero regni partibus præposito Molone, & fratre Molonis Alexandro, ut Molo quidem Mediæ, at frater uero Persidi præesset: hij regem ob ætatem contemnentes (uix enim quintumdecimum ætatis annum excesserat) & conspiraturum secum Achæum existimantes, timentes præterea sæuitiam & crudelitatem Hermiæ, qui tum summam regni tenebat, deficere à rege & statum prouinciæ cui præerant, mutare decreuerunt. Hermias quidem è Caria erat: hunc regno præfecerat Seleucus frater, fide eius fretus, quo tempore cum exercitu Taurum pertransiuerat. Quamobrem in summo fastigio constitutus omnibus, qui in regia aliquid poterant, inuidebat, homo natura sæuus atque crudelis: insontes prout libido ferebat, acerrime damnabat, nocentes ac facinorosos homines non solum patiebatur: uerum etiam fouebat, denique in iudicijs immanis, atque asper erat. Præcipue uero insidiabatur uitæ Epigenis, qui Seleuci copijs præerat, quod eum uirum cernebat & oratione, & operibus plurimum pollere, maximamq; habere in exercitu gratiam & autoritatem: & quanquam hoc continue uersaret animo, continebat se tamen aliquam ad patrandum facinus occasionem quærens. Cæterum congregato concilio de defectione Molonis, & rege iubente, ut quisque quomodo his rebus prouidendum uideretur, diceret, cum primus Epigenes sententiam dixisset, haud contemnendam sibi eam rem uideri, sed appropinquare regem hijs locis oportere, paratumq; in tempore esse, ita enim uel omnino destiturum ab incœpto Molonem, præsente rege, & non mediocri exercitu ante oculos posito, uel si omnino perficere incœptum auderet, multitudinem ipsam coniuratores omnes in manibus regis posituram, tunc indignatus Hermias, cum longo iam tempore, inquit, proditor regni latueris ô Epigenes, tandem perfidia tua detecta hoc concilio est, quod corpus regium cum paucis in manibus conspiratorum ponere studueris. Quæ cum dixisset, perstitit in sententia sua, ut copias aduersus Molonem ducere ob inexperientiam

militum

militum periculosum censeret: in Ptolemæum autem summa celeritate ducendum putaret exercitum, tutissimum esse hoc bellum existimans ob segnitiem atque ignauiam regis. Tunc igitur perterritis omnibus, qui in concilio aderant, aduersus Molonem duces cum copijs misit Xenonem, & Theodotum Hemiolium. Antiochum autem hortatus est, ut mox rex Syriacas aggrederetur, ratus duntaxat hoc modo, si adolescens undique bello circumueniretur, neque se præteritorum malefactorum luere pœnas posse, neque præsentem autoritatem amittere ob assiduos belli usus, continueq́ instantia regi pericula. Quamobrem conscriptam & ad extremum epistolam, & ueluti ab Achæo missam regi attulit: in qua significabatur, Ptolemæum hunc ad contentionem de principatu hortari, pecuniamq́ & commeatum in omnes usus offerre, si diadema assumeret, & manifeste omnibus appareret de regno uelle contendere. Rex igitur scriptis fidem habens, paratus erat exercitum in Syriam ducere. Interea dum in Seleucia moraretur, aduenit Diognetus dux classis ex partibus Cappadociæ, quæ sunt iuxta Euxinum, uehens Laodicem Mithridatis regis filiam uirginem regi desponsam. Qua magnifico apparatu & regia pompa suscepta, Antiochus repente nuptias peregit: dehinc subito in Antiochiam profectus, administratione regni uxori relicta, omni studio ad apparatũ belli intentus erat. Sub idem tempus Molon, cum paratam ad quodcunque facinus multitudinem cerneret, partim magnarum rerum spe illis proposita, partim fictis & adulterinis à rege literis perterritis ducibus, haberet præterea concertatorem Alexandrum fratrem, & propinquas omnes ciuitates ob beneuolentiam præfectorum tutas reddidisset, educto ingenti exercitu, castra non longe à castris ducum regis posuit. Xenon & Theodotus aduentu eius perterriti, mox se in propinquas ciuitates receperunt. Molon totius agri Apolloniæ dominus factus, ac libere iam per omnem prouinciam discurrens, affatim omni genere commeatus potiebatur: omnes enim regiorum equorum greges in media erant, preterea frumenti, ac pecudum ingens ac penè innumerabilis multitudo. Rex audita Molonis profectione, & fuga ducum suorum cognita, paratus quidem erat relicto Ptolemæo exercitum aduersus Molonem ducere, sed Hermeas haud immemor propositi sui: ad Molonem quidem Xencetam Achæum ducem cum copijs misit, dicens aduersus eos qui defecerant, pugnare duces oportere: aduersus uero reges regem ipsum decertare: Ipse igitur regem propter ætatem in manibus habens Apamiam proficiscitur, ubi coactis copijs, mox inde Laodiceam contendit. Hinc rex cum omnibus copijs profectus, transacta heremo in locum uenit, quem Marsiam incolæ uocant, inter Libanum, & Antilibanum promontoria situm, qui locus & natura angustissimus est, & in angustiore sui parte uadosus, atque palustris: Imminet autem prædictis angustijs ex una quidem parte oppidum, quod Brochos appellant: ex altera uero Gerra, arduissimus inter utrunque oppidum callis est. Rex aliquot diebus per angustias profectus, tandem Gerra peruenit. Vbi cum Theodotum Aetolum iam Gerris, & Brochijs potitum comperisset, quicquid uero penès paludem erat angustiarum, uallo ac fossa diligenter munitum, præterea & sufficientes custodias adhibitas: primo quidem uim inferre conatus est: post hæc uero cum plus pati malorum, quam facere uideretur, ob difficultatem loci, & quod Theodotus adhuc permanere in fide cum Ptolemæo uidebatur, ab incœpto destitit. Allato deinde de Xencete conflictu, & Molonis uictoria nuntio, relictis supradictis locis, proprijs rebus succurrendum putauit. Xencetas dux aduersus Molonem, ut supra diximus

missus, & maiorem opinione orationum licentiam consecutus, amicis quidem insolentius utebatur: aduersus uero hostes audacius se gerebat: enimuero Seleuciam cum copijs profectus, Diogene, & Pythiade accersitis, quorum alter Susianæ regionis, alter Rubri maris præfectus erat, exercitum aduersus hostes eduxit, castraq; non longe ab eorum castris posuit, Tigri flumine in medio fluente. Hic multis ad eum ex castris Molonis transnatantibus, significantibusq; si flumen traijceret, magnam partem copiarum Molonis ad eum transituram, quod omnis ferè multitudo huic quidem inuideret, regi uero amica atque beniuola esset, persuasus eorum uerbis Xencetas se ad traijciendum Tigrim accinxit: ostendens autem se per locum quendam, ubi diuisa aqua insulam faciebat, transiturum, nihil prorsus ad eam rem necessarium parabat: ex quo accidit, ut Molo quidem incœptum eius contemneret, multitudo uero dedita opera id fieri existimans, pararet se atque instrueret. Xencetas aptissimo quoque equite, ac pedite ex omni exercitu delecto, Zeuxiq; & Pythiade ad custodiam castrorum relictis, per noctem circiter octuaginta stadia infra castra Molonis profectus nauibus incolumem exercitum traiecit, & adhuc durante nocte in loco peropportuno castrametatus est: quippe qui magna ex parte flumine claudebatur, quod supererat, contiguæ paludes ac stagna tutum faciebant. Molon cum id nunciatum interea foret, equites obuiam misit, tanquam illis transitum impedituros, aut si qui iam pertransissent, eos facile profligaturos. Hij cum Xencetæ appropinquassent, ob locorum ignorantiam plus ipsi à se ipsis, quàm ab hostibus detrimenti sunt passi: siquidem in stagna delati, omnes ad rem gerendam inutiles facti sunt: multi & in ipsis stagnis periere. Xencetas ratus si hostibus appropinquaret, multos ad se ex hijs, qui cum Molone erant transituros, paulatim per ripam fluminis progressus, castra in conspectu hostium posuit. Sub idem tempus Molon, seu militari astu, siue quod copijs diffideret, relictis in castris impedimentis, noctu inde discessit, itinere uersus Mediam facto. Xencetas terrore aduentus sui, & quod non satis militibus fideret, fugisse hostem ratus, primo quidem occupatis hostium castris, equites suos, omnemq; apparatum, quem cum Zeuxi reliquerat, accersiuit; deinde conuocata multitudine uniuersos, ut bono animo essent, optimamq; de futuris spem haberent, hortatus est, utpote conuerso iam in fugam, & in summa desperatione rerum constituto Molone. Quæ cum dixisset, curare singulos corpora iussit, paratosq; in posterum diem ad insequendos hostes esse: Multitudo auctis huiusmodi rebus animis, & omni genere prædæ referta, ad crapulam se ebrietatemq; conuertit, & eam quæ ex huiusmodi rebus consequi solet, segnitiem atq; ignauiam. Molon cum opportunũ quendam locum nactus cœna militem refecisset, conuerso mox itinere in hostes redit: quos cum somno uinoq; sepultos comperisset, summis uiribus castra eorũ sub auroram inuadit. Xencetas nouitate ac magnitudine rei perterritus, nec suos propter ebrietatem excitare ualens, cum paucis impetu in hostes facto profligatur. Dormientium magna pars in ipsis castris ceciderunt: reliqui se in flumen proijcientes natare in ulteriorem ripam conati: uerum hij quoq; ad extremũ magna ex parte periere. Miserabilis erat trepidantium aspectus: omnes enim se nullo respectu in undas proijcientes, transnatare in ulteriorem partem nitebantur, iumenta, sarcinasq; in flumen agebant, tanquam tuto ferri in ulteriora castra aquis secundantibus possent. Ex quo accidit, ut uno tempore unà cum uictis equi, iumenta, arma, cadauera per flumen ferrentur, res ut uisu horribilis, ita etiam dictu stupenda. Molon repente castris hostium potitus, & tuto deinde transportatis copijs, cum nemo impedire ei transitum posset: Zeuxi uix iam appropinquantibus hostibus

ſtibus in fugam conuerſo, ea quoque quæ ultra flumen erant, caſtra occupat. Hijs rebus feliciter geſtis, Seleuciam cum exercitu uenit: qua mox potitus, quod hij qui cum Zeuxi erant, aduentu eius perterriti unà cum Diomedonte Seleuciæ præfecto urbem dereliquerant, peragrata prouincia, ſuperiores omnes ciuitates nemine reſiſtente in fidem accepit. Poſt hæc totius Babyloniæ, & locorum omnium qui ſunt circa mare Rubrum, imperium conſecutus Suſa uenit, & urbem quidem è ueſtigio debellauit: arcem uero cum crebris certaminibus tentaſſet, quod Diogenes dux in eam ſe receperat, expugnare non ualens, ab incœpto deſtitit, ſolutaqꝫ obſidione rurſus Seleuciam cum copijs remeauit. Vbi refecto aliquot diebus exercitu, & hortatis ad bellum militibus, exteras deinde res magno animo aggreſſus eſt, omnemqꝫ citra & ultra Tigrim prouinciam uſque ad Europem, & Dura ciuitates intra breue tempus ſubegit. Antiochus cum hæc, ut ſupra diximus, nunciata forent, relictis Syriacis rebus, ſumma celeritate huic parti prouidendum arbitrabatur. Congregato igitur rurſus concilio cum dicere ſingulos ſententiam ſuam de Molonis bello iuſſiſſet, inſurgente Epigene, ac oportuiſſe olim huic rei prouideri dicente, antequam hoſtes tantis rerum ſucceſſibus audaciores fierent, & nihilominus in præſentia quoque huiuſmodi rebus totis uiribus incumbendum, indignatus rurſum Hermeas ad iurgia, & contumelias ſe conuertere, temerarieqꝫ atque inſolenter nimium ſe efferens, falſas in Epigenem calumnias fingere, obteſtari regem, ne tam imprudenter contemneret, ne'ue deſereret Syriacum bellum: denique ita excandeſcere, ut facile odium, quod in Epigenem conceperat, uniuerſis oſtenderet. Cum uero ad extremum melior omnibus Epigenis ſententia uideretur, decretum in concilio fuit, ut copiæ aduerſus Molonem ducerentur, omniſqꝫ furor belli eò conuerteretur. Hermeas mutaſſe ſe ſtatim ſententiam ſimulans, & oportere inquiens decretum ab omnibus ſeruari, quæcunque neceſſaria ad bellum uidebantur, ſtrenue parabat. Congregatis tandem Epamiæ copijs, cum forte ſeditio quædam de diuiſione frumenti orta inter milites fuiſſet, perculſum animo regem, & finem tumultus formidantem nactus, pacificaturum ſe militum animos, frumentumqꝫ inter omnes concorditer diuiſurum promiſit, ſi rex data fide aſtringeretur nunquam ſe poſt hac Epigenem ſecum in expeditionem ducturum: nihil enim in exercitu dignum fieri poſſe, ipſis ita inter ſe diſſidentibus atque infeſtis. Rex etſi id grauiter, & iniquo animo ferebat, quod Epigenem conſilio atque induſtria plurimum in rebus bellicis pollere experientia didicerat, circumuentus tamen Hermeæ promiſſionibus ſuæ ſpontis non erat: quamobrem præſentibus rebus medendum ratus, confeſtim Epigenem dimiſit. Quo facto ingens repente omnes, qui de conſilio regis erant, pauor cepit: copiæ autem id quod concupiuerant, in diuiſione frumenti adeptæ, mutata mox ſententia Hermeæ adhæſerunt, exceptis Cyrraſtis: hij enim numero circiter ſex millia hominum facta ſeditione à rege defecerunt, nec parum diuerſis temporibus impedimentum rebus eius præbuere: tandem uero à quodam è ducibus regis bello ſuperati, magna ex parte perierunt, reliqui ſe fidei regis commiſere. Hermeas amicis quidem terrore, copijs uero beneficio ſibi conciliatis, motis caſtris cum rege proficiſcitur: aduerſus uero Epigenem tale quiddam machinatus eſt, conſcio atque adiutore Allexi, qui tum arci Epamiæ præerat. Conſcriptis enim literis, quæ tanquam à Molone Epigeni mitterentur, puerum quendam Allexis ſubordinauit, maximarum rerum ſpe propoſita, qui ad Epigenem profectus, huiuſmodi literas clàm cum cæteris literis illius miſceret: quo facto, repente Allexis ad Epigenem uenit, & an aliquas literas à Molone accepiſſet, percunctatus, cum ille pertinacius negaret,

nu en

inuenturum se affirmauit: mox igitur uestigabundus domum ingressus, literas reperit. Qua occasione sumpta, statim Epigenem interfecit. Hæc cum accidissent; rex quidem merito hunc luisse pœnas arbitrabatur: cæteri uero qui in aula regis erant, etsi graui animo ferebant id facinus, timore tamen languorem animi dissimulabant. Antiochus cum usque ad Euphratem uenisset, motis denuo castris, in Antiochiam profectus in Michdonia constitit, ubi circiter quadraginta dies commoratus mox Libam contendit. Illic congregato concilio, cum forte quà iter esset aduersus Molonem faciendum disputaretur, item quo modo, aut unde quærendi commeatus (quippe ea tempestate Molon in Babylonia morabatur) Hermeæ quidem uisum est iter citra Tigrim per ripam eius fluminis tenendum esse. Zeuxis uero sententiæ erat planè diuersæ, sed mortem Epigenis ante oculos habens, aperire iudicium suum formidabat. Tamen cum manifesta omnibus Hermeæ ignorantia uideretur, uix ad extremum consulere ausus est, traijciendum esse Tigrim, cum propter reliquas difficultates uiæ, quæ est citra amnem, tum quod necesse erat, postquam certa loca pertransissent, sex dierum itinere per desertam regionem facto, ad regionem quæ Diorex dicitur, peruenire, quam cum iam hostis præoccupasset, tuto pertransiri non posse: quinetiam reditum per deserta non sine discrimine futurum, maxime ob inopiam commeatus: traiecto uero Tigri omnes Apolloniæ populos pœnitentia ductos regem aduocaturos esse: quippe qui in præsentia non sponte, sed necessitate atque formidine Moloni parerent: copiam præterea commeatus ob fertilitatem regionis maximam futuram, & quod maioris momenti erat, reditum Moloni in Mediam interclusum iri: ex quo necessariò erat futurum, ut uel Molon in prælium descenderet, uel hoc detrectante periculum, copiæ eius statim se fidei regis commendarent. Approbata igitur in concilio Zeuxidis sententia, mox copias tribus locis traijcientes multitudinem omnem, atque impedimenta transfretarunt. Post hæc uersus Dura cum copijs profecti, repente obsidionem eius urbis dissoluerunt: siquidem unus ex Molonis ducibus paucis ante diebus obsidere illam cœperat: continuato deinde itinere, & monte, quem Oricum incolæ uocant, superato, Appolloniam descendere. Sub idem tempus Molon cognito regis aduentu, & populis Susiani ac Babylonij agri diffidens, quippe quos recenter, inopinateꝗ subegerat, timens præterea ne reditus sibi in Mediam intercluderetur, ingenti celeritate Tigrim cum omnibus copijs tranfretandum censuit, festinans si posset saltus, qui in Apolloniatem agrum ducunt, præoccupare quod maximam in funditoribus, quos Cyrtias uocant, spem haberet: Cum igitur hijs locis appropinquasset, & rex interea cum omni exercitu Apollonia profectus non longe abesset, accidit ut leuioris armaturæ milites, qui præmissi ab utroque fuerant, in quodam iugo unà concurrerint. Hij primo quidem tentare inter se fortunam belli cœperunt: postea appropinquantibus utrinque copijs reuocarunt gressum, & ad suos utrique reuersi, castrametati sunt, circiter quadraginta stadia inuicem distantes. Adueniente nocte Molon, quod periculosum putaret pugnam interdiu cum rege conserere, utpote non satis fide suorum fretus, intempesta nocte aggredi Antiochum decreuit: quamobrem optimo quoꝗ milite ex omni exercitu delecto, per inuia quædam loca proficiscitur, ex superiori parte facere in hostes impetum cogitans: sed cum in itinere intellexisset, decem iuuenes ex suis clàm noctu ad Antiochum iuisse, ab incœpto destitit, statimꝗ mutato itinere, in castra reuersus cum surgente aurora eò peruenisset, ingenti tumultu exercitum compleuit: experrecti enim subitario aduentu suorũ qui in castris erant, tanto terrore correpti omnes fuere, ut parum abfuerit, quin turpi fuga è castris discesserint: at Molon

patefacta

patefacta re inualescentem in exercitu tumultum pro uiribus sedauit. Rex autem cum instructus, paratusq; esset ad prælium capessendum, cum prima luce omnes copias e castris educit, equites lanceas ferētes in dextro cornu locat: hijs præfecit Ardym, uirum bellicarum rerum expertissimum, quibus addit socios Cretenses, post quos deinde Gallos, postea mercenarios milites, postremo equitum phalangem constituit: sinistrum uero cornu dat socijs: hij omnes equites erant: elephantos in fronte ponit, inter utrunq; cornu constitutos: hij numero decem tantummodo erant. Auxilia peditum, equitumq; in utroq; cornu distributa circundare hostes iubet, simulatq; in prælium descenderetur. Posthæc hortatur milites, percurrēs breuiter quæcunq; ei tempori conuenientia uidebantur; & læuo quidem cornu Hermeam & Zeuxim præficit, dextrum ipse tenet. Molon contrà nec libenter educit copias, temereq; ob tumultum qui nocte in exercitu fuerat milites disponit. Veruntamen equites in utroq; cornu diuidit, ratus hostes eo ordine quo fecerant, exercitum distribuisse: clypeatos uero & Gallos, & reliquos grauioris armaturæ milites in medio equitum ponit: sagittarios, & funditores, cæterosq; id genus, ab utroq; latere extra equitū ordines: falcarios, carpentariosq; ante omnes collocat. Et læuum quidem cornu Neolao fratri cōmendat, dextro ipse præest. Posthæc paulatim procedente utroque exercitu, dextrum quidem Molonis cornu fidem seruauit, magnoq; ac forti animo impetum in Zeuxim fecit. Læuum uero cornu, simulatq; in conspectum regis uentum est, ad hostes transiuit: quo facto, repente qui cum Molone erant animis cecidere, regiæ uero copiæ duplo audaciores factæ. Molon postquā proditum se à suis, & circunclusum ab hostibus intellexit, agitans animo quas pœnas luere eum oporteret, si uiuus in manus hostiū perueniret, mortem sibi consciuit. Itidem cæteri quoq;, qui à rege defecerant, fecere: ad suos enim singuli quiq; ministros conuersi mortem exorarunt. Neolaus cum è prælio incolumis fugisset, in Persidem ad Alexandrum Molonis fratrem profectus, matrem Molonis, & pignora interfecit: post quorū mortem idem factitasse. Rex castra hostium depopulatus, corpus Molonis in celebriori Mediæ loco crucifigi iussit. Post hæc copias longa oratione hortatus, & uenia data misit qui eos in Mediā reducerent, resq; eius prouinciæ componerēt: ipse Seleuciam profectus, circunstantium ciuitatū res composuit, mansuete ac prudenter in omnibus se gerens. Hermeas propositi sui memor, euestigio Seleucēsibus, quod à fide defecissent, mille talentorū mulctam irrogauit, optimates quamplures in exilium misit, multos carcere, uinculis, gladio interfecit. Rex tamen mitigato ad extremum animo humanius in ciues egit, & duntaxat centum quinquaginta talenta patrati facinoris pœnam à Seleucensibus exegit. Hijs rebus moderatis, Diogenem quidem Mediæ, Appollodorū uero Susianæ prouinciæ duces reliquit. Tychonem scribarū principem copijs præfectum ad Rubri maris loca transmisit. Defectio igitur Molonis, & bellici motus, qui exinde sunt secuti, hunc finem habuere. Rex felici rerū successu elatus animo, & propinquos barbaros principes deterrere cupiens, ne in posterum auxilijs aut cōmeatu adiuuare à se deficientes auderent, castra aduersus eos mouit, & primo aduersus Artabazanem, qui & principatu ac uiribus maior cæteris, & ciuitatibus suis propinquior erat. Sub idem tempus Hermeas ascendere quidem in superiora loca ob imminens periculum formidabat: cupiebat autem, uti à principio statuerat, exercitū aduersus Ptolemæum ducere. Veruntamen cum nunciatū interea esset, ortum regi esse filium, cogitans secum, si forte Antiocho accideret ut à barbaris opprimeretur, se filio tutorem relictum facile totius regni dominū fore, utilem sibi tandem esse eam profectionem existimauit. Paratis igitur ad hoc omnium animis, profecti supe-

rato Zagro, Artabazanis prouinciã inuadunt. Artabazanes aduẽtu regis perterritus, maxime propter ætatem, ut qui iam ferè senio confectus erat, tempori cedendum ratus, cum rege fœdus iniit, pactis conditionibus quæ uisæ Antiocho fuerunt. Firmato fœdere, Apollophanes medicus, quem tum rex uehementer amabat, uidẽs Hermeam autoritate quã habebat nimis insolenter utentem, & de rege timere cogebatur, sed longe magis de hijs qui cum rege erãt. Quamobrem expectata temporis opportunitate, regẽ adit: hunc precatur, ne Hermeæ audaciam contemnat, néue illam tamdiu ferat, quoad in fratris calamitates incidat: certe id periculum iam non longe abesse: proinde debere eum celeriter suæ, amicorumq́ saluti consulere. Antiocho consilium eius probante, quod & grauiter ferret, & formidaret Hermeam, magnas autẽ illi gratias agente, quod de rebus, quæ ad salutẽ suam pertinerent, secum loqui non dubitasset, Apollophanes quidem audacior in posterum factus est, uidens haud fraudatũ se opinione, quam de rege conceperat. Antiochus autẽ Apollophanem hortatus est, ut non modo uerbis, uerumetiam operibus suæ amicorumq́ saluti prouideret. Illo paratũ se ad omnia asserente, tale quiddam machinati sunt. Dissimulantes regem morbo oculorũ grauiter afflictum, curam eius in aliquot dies protendunt, quo spatium haberent rem interea componendi. Potestatem quoq; à rege accipiunt priuatim quibus uideretur exhibendi pecuniam, ut facilius ad patrandum facinus accederent. Subornatis igitur qui apti ad eam rem uidebantur, utpote nemine id propter odium in Hermeam nõ libenter faciente, tanto perficiendo opere incumbunt. Asserentibus igitur medicis oportere Antiochum cum prima luce ad captandum frigus deambulare, Hermeas constituto tempore ad eum uenit unà cum amicis, qui participes huius consilij erant: reliqui uero in castris remansere, ut qui nihil de profectione regis audiuerant. Illi igitur extractum è castris Antiochum in desertum quendam locũ deduxere, ubi mox rege id nutu significante, Hermeam interfecerunt. Per hunc igitur modum Hermeas occiditur, haud satis digna rebus à se gestis pœna affectus. Rex non paruo mœrore ac formidine liberatus, domum deinde reuertitur, omnibus per uniuersam prouinciã consilia, & res gestas eius in cœlum extollentibus, maxime postquã de Hermeæ morte cognouerunt. Eodem tempore Apamiæ mulieres uxorem, pueri filios Hermeæ interfecerunt. Cum domũ peruenisset Antiochus, dimissis in hiberna copijs, legatos ad Achæum mittit, questum primo quidem, quod diadema assumere, & se regem appellare ausus fuisset, deinde quod palàm Ptolemæi partes sequeretur. Enimuero Achæus quo tempore rex aduersus Artabazanem exercitum duxit, ratus aut periturũ in ea prouincia regem, aut si non periret, se ante reditum eius propter longitudinem itineris impetum libere in Syriam facturũ, & Cyrrastarum, qui nuper à rege defecerant, auxilio repente id regnum occupaturum, cum maximis uiribus è Lydia profectus est, cumq́ Laodiceam in Phrygiam uenisset, diadema assumpsit, & tunc primũ se regem appellare, ac ad ciuitates scribere ausus est, Syniride exule eum ad hoc maxime hortante. Cum deinde cœptũ iter continuaret, & iam non longe à Lycaonia abesset, diffidere ab eo milites cœperunt, moleste ferentes aduersus primũ eorum regem exercitũ duci. Quamobrem Achæus uoluntatẽ illorũ cernens, à cœpto itinere deflexit, & uolens militibus persuadere, se ab initio quidem habuisse animũ ducẽdi in Syriam exercitũ, conuerso gressu Pisidicam omnem regionem depopulatus est, distributaq́ inter milites innumerabili præda omniũ sibi beneuolentiam concilians domũ remeauit. Rex igitur optime omnia hæc edoctus, legatos, ut supra diximus, ad Achæum misit, omnia interea prouidens, quæ ad bellũ aduersus Ptolemæum gerendum necessaria uidebãtur. Congregatis tandem Apamiæ copijs,

& iam ineunte uere, amicos in consiliũ uocat, & quomodo rebus bellicis utendum uideatur, dicere singulos iubet. Tunc multis uaria differẽtibus, & de locis, & de apparatu, & de classe conficienda, insurgens tandem Apollophanes, de quo supra memorauimus, qui genere Seleucensis erat, omnes eorũ qui ante se dixerant, sententias damnauit, stultum esse inquiens, in inferiorem Syriam exercitũ ducere, Seleuciam autẽ pati à Ptolemæo teneri, quippe quæ origo & causa esset principatus eorũ, quam præter dedecus quod regno suo afferebat, regum Ægyptiorũ præsidio custoditam, maximas atq; optimas ad res gerendas commoditates habere: etenim possidentibus hanc hostibus, maximũ sibi ad omnes conatus impedimentũ esse, cum non minorem curam adhiberi oporteat ad defendenda sua ob formidinẽ eius urbis, quàm ad loca hostium offendenda: ipsis uero eam tenentibus, nõ solum tutò posse tueri sua, uerumetiam maximũ quodq; facinus mari terraq; aggredi ob summã loci opportunitatẽ. Omnibus Apollophanis sententiã approbantibus, hanc primũ urbem recipere decreuerunt: nam tum quoq; Seleucia regum Aegypti præsidio custodiebatur, à tempore quo regnauerat Ptolemæus, cui Benefactor cognomentũ fuit. Hic enim quo tempore propter casum Beronices, & iram quam ex ea re animo conceperat, in Syriam exercitũ duxit, hac urbe potitus est. Antiochus igitur firmata Apollophanis sententia, Diogneto præfecto classis iubet, ut amputata mora Seleuciam nauiget: ipse Apamia cum exercitu profectus, circiter quinq; stadia distãs ab urbe castra iuxta Hippodrorũ ponit. Theodotum Hemiolium cum sufficienti exercitu in Syriam mittit, qui loci angustias præoccupet, & omni conatu rebus eius prouinciæ incumbat. Seleuciæ & circunstantiũ locorũ situm huiusmodi esse contingit. Vrbs quidem cum in littore maris posita sit, inter Ciliciam & Phœnicem altissimus mons eis subiacet, quẽ Coryphæum uocant, cuius latus quod ad Occidentem uergit, abluit extremitas pelagi, quod est inter Cyprũ & Phœnicem, quod uero Orientem spectat, Antiochenorũ & Seleucensium regionibus imminet. Ad Meridiem Seleucia sita est, diuisa quadam ualle profundissima, & prorsus inaccessa: hæc ad mare usq; protenditur, compluribus in locis scopulis, ac præcipitijs circundata. Sub latere quod mare aspicit, sunt emporia, & suburbia, altissimis munita mœnibus. Similiter omnis urbs tutissimo muro septa est: præterea nauibus & omni genere apparatus amplissime ornata. Aggressum unum duntaxat habet à latere maris, & eum quidem difficilem, ac manufactum: siquidem per scalas conscendere oportet. Non longe ab hac Orontes fluuius in mare delabitur, qui à Libano, & Antilibano ortum habẽs in Antiochiam fertur, per quã iugiter defluens, & morbos ob multitudinem aquarũ humanis corporibus deferens, tandem non longe ab urbe Seleucia in mare diffunditur. Antiochus igitur principio ad eos, qui urbi præerant, misit pecuniã, & spes in futurũ amplissimas pollicitus, si Seleuciam sibi sine prælio traderent. Cum autẽ principes urbis corrumpere nõ ualeret, quosdam è mediocribus ducibus subornauit, cum quibus re composita instruit acies, tanquam naualibus copijs urbem à mari, terrestribus uero ab ea parte quæ Epyrum aspicit aggressurus. Diuiso itaq; in tres partes exercitu, & animis militũ oratione accensis, amplissimis præterea unicuiq; propositis præmijs, Zeuxidi quidem, & hijs qui cum eo erant, eum locum dedit, in quo est porta urbis in Antiochiam ferens: Hermogeni uero locum, per quem Dioscurium itur: Ardij autem & Diogneto suburbium, & maritimas partes: quippe ita cum proditoribus conuenerat, ut quamprimũ ui suburbanum cepissent, urbs quoq; eis traderetur. Dato igitur à rege signo, omnes undecunq; maximis uiribus urbem aggrediuntur: audacissime uero, qui cum Ardyi & Diogneto erant: nam cætera loca neq; inuadere quisquã poterat, neq; scalas mœni-

bus admouere: emporia uero & suburbium facile & aggressionem hostium, & scalas recipiebant. Quamobrem naualibus quidem copijs emporia, qui uero cum Ardye erant suburbium aggredientibus, & frequētes mœnibus scalas admouentibus, cum hij qui intra urbem erant ferre suppetias non possent, quod urbs undiq; ab hostibus claudebatur, accidit ut suburbium repente in potestatem hostium peruenerit. Quo facto, mox priuati duces à rege corrupti ad Leontium, qui tum in urbe principatum tenebat, concurrentes, mittendos ad Antiochum legatos de conditionibus tradendæ urbis iudicarunt, antequā ui ab hostibus expugnaretur. Leontius etsi proditionis ignarus erat, trepidatione tamen suorū perterritus, repente ad Antiochum misit, qui pacta omnium qui in ciuitate erant salute, urbem regi traderent. Rex acceptis conditionibus, daturum se liberis salutem pollicitus est: hij circiter sex millia hominum erant: ingressus autem ciuitatem nō modo liberis pepercit, uerum & reuocatis in urbem Seleucensium exulibus, & rempublicam & proprias fortunas omnibus restituit, portum atq; arcem urbis sufficienti præsidio muniuit. Cum deinde adhuc Seleuciæ moraretur, literæ à Theodoto afferuntur, in quibus eum hortabatur, ut quamprimum in Syriam maturaret. Rex diu anceps consilij fuit, & quomodo hijs rebus utendum foret, anxius atq; sollicitus. Enimuero Theodotus, cum genere Aetolus esset, & maximos usus regno Ptolemæi, sicuti supra memorauimus, præstitisset, ac sæpenumero illius gratia de uita periclitatus fuisset, quo tempore Antiochus aduersus Molonem exercitū duxit, contempto rege, & hijs qui in aula erant diffidens, per se quidem capta Ptolemaide, per Panetolum uero Tyro, Antiochum confestim accersiuit. Rex omni conatu aduersus Achæum intentus, ac cætera omnia posthabenda existimans, eodem quod prius fecerat itinere copias mouit: cumq; ad eum locum peruenisset, quem Marsyam incolæ uocāt, castra circa angustias quæ sunt iuxta Gerra posuit, non longe à palude, quæ in medio eius loci sita est. Hic cum per nuncios cognouisset, Nicolaum ducē Ptolemæi urbem Ptolemaidem, in qua Theodotus erat, obsidere, relictis grauioris armaturæ militibus, & iussis ducibus, ut Brochos oppidum supra paludem situm obsiderent, ipse cum expeditis ad dissoluendam obsidionē maturat. Nicolaus aduentu regis per exploratores cognito, ipse quidem dissoluta obsidione mox inde abijt, Lagoram autem Cretensem & Dorymenem Aetolum ad præoccupandas, quæ circa Berytum sunt, angustias misit. Cum quibus rex congressus, cum statim eos in fugam uertisset, in ipsis angustijs castrametatus est: dehinc coactis eodem in loco reliquis copijs, multitudinem pro tempore hortatus cum omni exercitu magno ac forti animo iter prosequitur. Accedentibus deinde obuiam Theodoto, & Panetolo cum eorum amicis, rex benigne atq; humaniter illos suscipiens, Tyrum ac Ptolemaidem, omnemq; qui in hijs erat belli apparatum accepit. Erant autem in hijs ciuitatibus quadraginta naues: quarum uiginti erant cataphractæ, omniq; apparatu necessariò diligentissime instructæ, quinqueremes omnes, aut quadriremes: reliquæ uero triremes, aut biremes, aut actuariæ. Has Diogneto præfecto classis tradidit. Cum interea nunciaretur, Ptolemæum latenter Memphim confugisse, omnes uero copias eius iuxta Pelusiū cōgregari, & aquarū aditum ex omni parte intercludere, à proposito inuadendi Pelusium destitit, & per prouinciā grassatus, ciuitates partim ui, partim persuasionibus conciliare sibi nititur. Ciuitatū quidem aliæ præsidio uacuæ, in timore regiæ potentiæ confestim se hostibus dedidere, aliæ uel apparatu rerū necessariarum, uel situ locorū fretæ, impetum eorū tolerarunt, quas rex obsidere compulsus, non parum temporis terere cogebatur. Ptolemæus de ferendo suis subsidio ob impotentiā mentionem nullam faciebat: ita semper res omnes ad bellū pertinentes

nentes contempserat. Agathocles & Sosibius, qui tum summam regni in manibus habebant, non tam quid deceret, quàm quid fieri posset considerandum in præsentia existimantes, legatos ad Antiochũ de pacis conditionibus misere, missis etiam ad Rhodios, & Byzantios, & Cyzicenos, & Aetolos nuntijs, qui eos hortarentur de mittendis ad eundem pro componenda pace legationibus. Quæ cum e uestigio ad utrunq; regem missæ fuissent, maximam eis opportunitatem præbuerunt parandi interim quæ ad bellum necessaria forẽt: Ptolemæus enim susceptis humaniter cum cæterorum, tum præcipue Antiochi legatis, mercenarium interea militem, qui sparsus per exteras ciuitates erat, Alexandriæ congregare, alios qui nouum militum delectum haberent, extra prouinciam mittere, commeatum abunde omnibus parare: deniq; dies noctesq; intentus ad bellicos apparatus esse, Alexandriam continue aliquos, ne qua res ad bellum necessaria deesset, transmittere. Præparandorum armorum, & conscribendi exercitus curam Echecrati Thessalo, & Phoridæ Melitensi dederat: itẽ Eurylocho Magneti, & Socrati Bœotio: cum quibus etiam erat Cnopias Alorites: Aptissimos quippe esse ad hanc rem huiusmodi uiros putabat, qui quoniam cum Demetrio etiam atq; Antigono militauerãt, bellicarũ rerum peritissimi habebant. Hij ingenti exercitu contracto, omnia prudenter ac strenue prouidebant: primo enim pro generis atq; ætatis cuiusq; differentia armaturas inter milites diuidebant, singulis aptissimas quoq; distribuentes, & eas quibus prius utebantur improbantes: posthæc peculiariter unum quenq; ad futuros usus ordinabant, milites continue exercebant, non solum præceptis, uerũ & fictis certaminibus eos assuefacientes: deinde conciones armatorum aduocabant, & ad futurum bellum milites hortabantur, in quibus maximam uim habebãt Andromachus Aspondius, & Polycrates Argiuus, qui nuper è Græcia aduenerant, homines rebus bellicis assueti, & patriæ ac morum splendore clarissimi: Polycrates etiam antiquitate familiæ, & Mnasiadæ patris gloria. Hij copias publice ac priuatim hortãtes ad futura certamina animos militum inflammabant. Singuli præterea proprios ducatus in exercitu habebant, prout quisq; maxime in ea re expertus erat. Eurylochus Magnes tribus millibus hominũ præerat, quos reges Agnema uocant. Socrates Bœotius circiter duo millia scutatorũ sub se habebat. Phoxidas autem Achæus, ac Ptolemæus Tharsensis, & cum hijs Andromachus Aspondius phalangem, & mercenarios milites exercebant. Præerant autem phalangi Andromachus, & Ptolemæus, mercenarijs Phoxidas. Phalanx circiter uiginti quinque millia hominum continebat, mercenarij haud pauciores erant octo millibus: equites regios, qui ferè septingenti erant, Polycrates instruxerat: item eos qui acciti ex Libya fuerant: item qui ex prouincia delecti. Horũ omnium ipse dux erat, numero trium millium. Græcos uero ac mercenarios equites Echecrates Thessalus assuefaciebat: hij erant circiter duo millia hominum, quibus ipse præfectus non parum momenti rebus bellicis afferebat. Nullo autem in gerenda militum cura segnior erat Cnopias Allorites. Hic Cretenses omnes sub se habebat, numero ad tria millia hominum, in quibus erant tyrones mille, quibus Philonem Gnosium præfecerat. Armata præterea erant instar Macedonum tria millia Afrorum, quibus Ammonius Barcæus præerat. Ad hæc Aegyptiorum circiter duo millia sub Sosibio duce erant. Denique Thracum, & Gallorum multitudo ex hijs quidem, qui iamdiu militauerant, ad quatuor millia: Ex hijs uero qui nuper fuerant congregati, duo millia, Dionysium Thracem habebant ducem. Hæ tum Ptolemæi copiæ erant. Antiochus autem, quum Duram urbem obsidione cinxisset, nihilque ad extremum efficere se posse intelligeret, partim munitione urbis, partim Ni-

Nicolai ſubſidio impeditus, adueniente hyeme legatis Ptolemæi inducias con
ceſſit, & deceſſurum ſe à prouincia, omniaq́ue quibus illi gratificari poſſet, ſpon-
te libenterq́ue facturum promiſit: quanq́ue longe hic animus à rege aberat: feſtina
bat enim copias in hiberna Seleuciam ducere, quod Achæus eſſe quidem in ſo
cietate ſecum uideretur, ſed proculdubio Ptolemæo faueret. Factis igitur indu
cijs Antiochus repente legatos emiſit, iuſſos, ut quid Ptolemæo uideretur ſtatim
nuntiarent, ſibiq́ue Seleuciæ occurrerent: ipſe relicto in locis quibus erat opus, ſuf
ficienti præſidio, & cura omnium rerum Theodoto tradita, exercitũ uerſus Se-
leuciam mouit. Cum eò perueniſſet, copias in hiberna dimiſit: curam exercen
dorum militum iam inde ab eo die negligere incepit, ratus haud neceſſariũ ſibi
poſthac prælium fore, quod iam pleraq́ue loca Syriæ & Phœnicis occupaſſet, re-
liqua partim ſponte, partim hortatu uentura in poteſtatem ſuam ſperaret: præ-
ſertim non audente Ptolemæo ſecum in prælium deſcendere. Accidit forte, ut
legati eundem animi conceptum haberent, quod Soſibius benigne atq́ue huma-
niter eos Memphi allocutus eſſet: apparatum uero qui Alexandriæ fiebat ne-
mo unquam eorum, qui ad Antiochum mittebantur, cernere potuiſſet. Verũ-
enimuero dimiſſis tunc legatis Soſibius quidem cum ſuis ad omnia gerenda pa
ratiſſimus erat: Antiochus uero maximũ adhibebat ſtudium, ut non tam armis
quàm iure ciuitates ſibi aſciſcere uideretur. Cum tandẽ legati Seleuciam ueniſ-
ſent, & in particularem ſermonem de pace ſe cundum Soſibij mandata deſcen-
diſſent, rex quidem manifeſtam iniuriam, quam fecerat in occupandis Syriæ lo
cis, minime grauem aut iniuſtam exiſtimabat, nihilq́ue à ſe non iure factum affir-
mabat eſſe. Antigonum enim Monoculum, & Seleucum, qui primi ea loca oc
cupauerãt, ueriſſimos ac iuſtiſſimos dominos fuiſſe aiebat. Quamobrem ad ſe,
non ad Ptolemæũ Syriæ regnum quaſi hæreditario iure pertinere: Quippe Pto
lemæum aduerſus Antigonum pugnaſſe, non ſibi, ſed Seleuco eorum locorũ
imperium quærẽtem. Prætereà communem omnium regum conceſſionem in
mediũ afferebat: nam quo tempore ſuperato Antigono diuidere inter ſe regna
Caſſander, & Lyſimachus, & Seleucus uoluerunt, Seleuci eſſe omnem Syriã
iudicauere. Hæc atq́ue alia huiuſmodi rex Antiochus. At legati Ptolemæi hijs cõ
traria afferre conabantur: ſiquidem & præſentem iniuriam augebãt, & rem lon
ge quàm fuerat grauiorem faciebant, uiolatum eſſe fœdus dicentes & in prodi
tione Theodoti, & in hoſtili profectione Antiochi in Syriam. Addebant præ-
terea Ptolemæi Lagi poſſeſſionem, dicentes idcirco Ptolemæum unà cũ Seleu
co aduerſus Antigonum geſſiſſe bellum, ut totius Aſiæ imperium Seleuco uen
dicaret: Syriam uero & Phœnicem ſibi aſciſceret. Hæc atq́ue alia huiuſmodi ſæ-
pius ab utriſq́ue dicebantur, tandemq́ue nihil prorſus concludi poterat: quanquã
res per cõmunes amicos tractarentur: maximam quippe difficultatẽ utriſq́ue affe
rebant Achæi partes: nam Ptolemæus quidem includere eũ in fœdere ſummo-
pere ſtudebat. Antiochus uero ne uerbum quidem ullum de eo poterat audire,
graue exiſtimans, audere Ptolemæum de ijs facere mentionem, qui per prodi
tionem à rege defeciſſent. Ad extremum igitur re infecta legati diſceſſere. Ap-
petente deinde uere Antiochus omni ſtudio copias cogit, ueluti terra mariq́ue Sy
riam aggreſſurus, & cætera eius prouinciæ loca ſubditurus. Ptolemæus uero
haud ſegnius augere Nicolai uires conatur, commeatumq́ue in loca Gazæ pro-
pinqua abundantiſſime mittit, terreſtres, naualésque copias, & cætera ad
bellum neceſſaria ſuppeditat. Quibus rebus Nicolaus audacior factus, for-
ti animo in bellum deſcendit, adiuuante Perigene claſſis præfecto, quem
cum naualibus copijs Ptolemæus miſerat, habentem cataphractas naues tri-
ginta, onerarias uero ultra quadringenta. Nicolaus quidem genere Aeto-
lus erat,

lus erat, usu atque audacia in rebus bellicis nemini eorum qui cum Ptolemæo erant secundus. Hic præoccupatis cum parte copiarum angustijs quæ sunt circa Platanum, ipse cum reliquo exercitu Porphyreonem profectus, ingressum regi in prouinciam prohibet, naualibus copijs ad hoc eum adiuuantibus. Antiochus autem cum Marachum uenisset, accedentibus ad eum de conditionibus ineundæ societatis Arcadibus, non solum societatem eorum libenter cupideq; amplexus est, uerumetiam omnem, quæ inter illos iamdiu fuerat, discordiam sedauit, reconciliatis Arcadibus, qui insulam colebant, cum ijs qui habitabant Epyrum. Post hæc in prouinciam per eum locum, quem incolæ Dei prosopum uocant, ingressus, Berytum uenit, Botra urbe in itinere capta, Triereq; & Calamo incensis. Hinc Nicarchum & Theodotum præmittit, iussos, ut angustias quæ sunt circa Dycum amnem, præoccuparent: ipse cum reliquis copijs profectus iuxta Danuram flumen castrametatus est, Diogneto præfecto classis haud procul nauigante: Hinc rursus acceptis leuioris armaturæ militibus, quos cum Theodoto & Nicarcho præmiserat, speculatum proficiscitur angustias, quæ à Nicolao præoccupatæ fuerant: ubi notato diligenter locorum situ, in præsentia quidem in castra reuertitur. Postridie uero relictis ibi grauioris armaturæ militibus, & Nicarcho eis præposito, ipse cũ reliquis copijs gressum aduersus hostes maturat. Cum Libanus mons in ijs forte locis littus intra breuem atq; angustum locum claudat, accidit ut ipse quoq; breuis sit & difficilis, ac penè inaccessus, breuemq; & difficilem iuxta mare relinquat uiam. In qua tunc castrametatus Nicolaus, cum loca illa partim multitudine militum præoccupasset, partim machinis ædificijsq; tumultuarie factis muniuisset, facile arcere se posse Antiochum existimabat. Rex diuisis in tres partes copijs, uni quidem Theodotum præficit, iussum ut facto impetu, hostes qui callem montis tenebant aggrederetur: aliam Menedemo assignat, pluribus eum uerbis hortatus, ut per medium montem iter facere conaretur: tertiam partẽ duce Diocle in littore collocat: ipse cum calonum multitudine medium locum tenet, quo & cuncta aspicere, & subuenire indigentibus posset. Eodem tempore Diognetus & Perigenes instructi nauale prælium ingrediebatur, terræ quantũ fieri poterat nauigijs appropinquantes, ut quasi unus aspectus foret terrestris naualisq; certaminis. Cum igitur uno signo, & una uoce præconis prælium omnes essent ingressi, in mari quidem diu æquis penè uiribus pugnatum est, nullam in partem inclinante uictoria, quod & hominũ multitudine, & apparatu belli pares utriusq; classis uires erant. In terra uero meliores principio Nicolai partes fuere, ꝙ non parum opis ex situ locorum consequeretur. Mox uero prorũpentibus ex superiore parte montis ijs qui cum Theodoto erant, & acerrime impetum in hostes facientibus, Nicolaus, cæteriq; qui unà erant, turpissime in fugam uertuntur. Circiter duo millia eorum inter fugiendum sunt cæsa: reliqui se Sidonẽ receperunt. Perigenes etsi de nauali bello optima spe esse uidebatur, conspecto tamen terrestriũ copiarum conflictu, ipse quoq; eòdem tutò confugit. Antiochus congregatis copijs profectus, castra iuxta Sidonẽ posuit. Veruntamẽ tentare in præsentia eã urbem inutile putauit, tum ob copiam cõmeatus, quæ intus maxima erat; tum propter hominũ multitudinẽ partim incolentium prius hunc locum, partim eorum, qui nuper accepta clade eò confugerant. Quamobrem motis castris ipse quidẽ uersus Philoteriã abijt: Diogneto uero præfecto classis mandauit ut Tyrũ nauigaret. Phiteria quidẽ iuxta paludẽ sita est, in quã Iordanis fluuius defluens rursus in agrũ eius urbis exit, quã Scytharũ uocant. Hijs duabus urbibus euestigio potitus, animũ ad res futuras mirum immodum auxit, ꝙ ager illarũ satis superq; esset ad præbendum uniuerso exercitui cõmeatũ, ac cætera bello necessaria suppeditanda.

ſuppeditanda. Impoſito igitur hijs urbibus ſufficienti præſidio, ſuperatis montibus Atabyrum uenit, quæ urbs in Maſtodie colle ſita ferè quindecim ſtadiorũ aſcenſum habet. Hic collocatis prope urbẽ inſidijs, urbanos in certamen prouocat: quos cum pugnando ſui quaſi cedentes longius protraxiſſent, rurſus in eos conuerſus, inſurgentibus à tergo alijs, magna ex parte cecidit, ac reliquos deinde perſecutus, eos, & unà eorum urbem cepit. Sub idem tempus Cereas, unus ex Ptolemæi præfectis, ab eo defecit. Cuius opera uſus Antiochus pleroſque ex illius ducibus ſibi aſciuit: Quippe Hippolochus Theſſalus non longe poſt cum trecentis equis ad eum uenit. Impoſito Atabyrij quoq; præſidio, iter cœptũ proſequitur, & in itinere Pellam, & Camum, & Geprum occupat. Inter hæc Arabiæ populi in unum conuenientes unanimiter regi adhæſere. Qua ſpe Antiocho addita, accepto ab ijs commeatu, in interiora loca progreditur, & mox Galatem capit unà cum Abilitarum præſidio, quibus dux præerat Nicias Nemnei neceſſarius atq; affinis. Cum adhuc Gadara ſupereſſent, quæ tũ uidebantur natura loci inexpugnabilia eſſe, caſtris iuxta ea poſitis, & erectis machinis, hanc quoque eueſtigio ciuitatem occupat. Poſt hæc cum ei nunciatum eſſet, in urbem Arabiæ Rabbatamaſſanam magna multitudine hoſtes conueniſſe, omnemq; agrum Arabum qui ei adhæſerant depopulari atq; uaſtare, eductis repente copijs eò uenit, caſtraq; iuxta eos colles, in quibus ea urbs ſita eſt, poſuit: deinde circum collem profectus, cum animaduertiſſet, è duobus tantũmmodo locis impetum in urbem fieri poſſe, in hijs machinas, cæteraq; ad expugnationẽ eius neceſſaria parauit, operũ cura Nicarcho & Theodoto data, ipſe cætera exequitur. Nicarchus & Theodotus expugnationi urbis intenti, uter prius partem aliquam murorum in terram deijceret contendebant. Ex quo accidit, ut celerius omni expectatione ingens pars muri corruerit. Quo facto, aſſidua noctu & interdiu certamina committebantur, omnibus adhibitis uiribus, ne quid temporis uacuum permitteretur. Sed quanquam continuata diu urbis obſidio fuiſſet, nihil tamen ob multitudinem propugnantiũ militum perfici potuit, donec oſtenſo per unum ex captiuis riuo, per quem aquatum obſeſſi proficiſcebantur, eum clauſerunt, lignisq; & lapidibus, & alijs huiuſmodi rebus ſepſere: Tunc enim nulla amplius aquationis ſpe relicta, cõfeſtim ſe hoſtibus dediderunt. Per hunc tandem modum rex urbe potitus, Nicarchum cum ſufficienti præſidio in ea collocat. Hippolochum autem & Cercam, quos defeciſſe à rege diximus, cũ quinque millibus peditum Samariam mittit, iuſſos ut ibi conſiſterent, ac omnes ſibi ſubiectos populos tutos ab omni periculo ſeruarent. Poſt hæc cũ exercitu profectus Ptolemaidem uenit, ueluti in ea urbe copias hyematurus. Eadem æſtate Pedneliſſenſes, cum à Selgenſibus obſiderentur, ſummoq; in diſcrimine res eorum eſſent, legatos ad Achæum de petendo ſubſidio miſerunt. Quos cum Achæus libenter audiſſet, ſeq; omnia facturum eſſet pollicitus, hij quidem magno ac forti animo obſidionem tolerabant, ſpe futuri præſidij audaciores facti. Achæus uero Garſyerim ducem cum ſex millibus peditum & quingẽtis equitibus miſit, iuſſos ut amputata omni mora Pedneliſſenſibus ſuppetias ferrent. Selgenſes aduentu illorum per exploratores cognito, anguſtias quæ ſunt circa locum, quem Scalam incolæ uocant, cum maiori parte copiarum præoccupant, uias, aditusq; omnes præſtruũt. Garſyeris facto impetu Milyadẽ ingreſſus, & caſtris circa urbem, quæ Cretẽſium dicitur, poſitis, quia ob præoccupatos à Selgenſibus locos non poſſe ſe ulterius procedere animaduertebat, huiuſmodi dolum machinatus eſt. Motis caſtris referre greſſum cœpit, ſimulans ſe ablatam ſibi omnino ferendi ſubſidij poteſtatem exiſtimare, quod præoccupatæ ab hoſtibus locorum anguſtiæ forent. Selgenſes ueluti deſperata ferendæ opis facultate abijſſe

te abijſſe

te abijsse eum rati, alij in castra redierunt, alij in urbem commeatus gratia migrauere. Garsyeris conuerso mox itinere ad angustias reuersus, cum locum hominibus uacuum reperisset, præsidium suorum imposuit, Phaylo duce illis præfecto, ipse cum exercitu Pergem uenit. Vbi aliquamdiu cōmoratus, legatos Pamphiliam, & ad alias ciuitates misit, qui insolentiam Selgensium ostenderent, & ad societatem Achæi, ac Pednelissensium subsidium hortarētur. Selgenses sub idem tempus duce cum copijs misso, sperabant eijcere se ex angustijs Phaylum posse: Cum autem id longe præter opinionem succederet, multosq; ex suis inter certandum amitterent, à proposito destiterunt, nihilominus tamen, immo longe magis quàm prius obsidioni, & erigendis machinis intenti. Garsyeri Etennenses, qui montanam regionem supra Siden incolunt, octo millia armatorum misere, Aspendij quatuor. Sidetæ tum quia in amicitia cum Antiocho erant, tum propter odium Aspendiorum, nullam de mittendis auxilijs mentionem fecerūt. Garsyeris suis & sociorū copijs acceptis Pednelissum uenit, ratus se primo aspectu obsidionem dissoluturum. Verum cum Selgenses aduentu suo nequaquā perterritos animaduertisset, castra non longe ab illorum posuit. Pednelissenses ob longam obsidionem adeo penuria commeatus affligebantur, ut diutius iam tolerare famem non possent. Quamobrē Garsyeris summa celeritate opus esse uidens, instructis duobus millibus hominum, & modio frumēti singulis dato, noctu eos in ciuitatem mittebat. Quod cum Selgenses intellexissent, repente illos aggressi, milites quidem magna ex parte interfecere, frumenti quantitatem omnem abstulerunt. Quibus rebus omnino præter modum elati, iam non modo ciuitatem, uerumetiā castra hostium obsidere nitebantur: Ita semper nimia audacia Selgenses efferri consueuere. Relicta itaq; in castris necessaria custodia, cum reliquis copijs ex diuersis locis uno tempore in hostes impetum faciunt. Cum undiq; periculum immineret, & iam quibusdam in locis labefactari castra cœpissent, Garsyeris magnitudine rei obstupefactus, & perexiguā salutis spem habens, per quendam locum incustoditū equites emittit, quos Selgenses timore futuræ cladis arripuisse fugam rati, non solum non sunt persecuti, sed rem penitus contempserunt. At illi in circuitu parumper equitātes, moxq; à tergo hostes aggressi, acerrimo prælio eos inuadunt. Tum congregati Garsyeridis pedites, quanquam iam fugere uidebantur, conuerso rursus itinere in hostes feruntur. Ita undique circunuenti Selgenses tandem se in fugam uerterunt. Pednelissenses uero ob hanc rem animis aucti, eruptione facta, eos qui ad custodiam castrorum relicti fuerant expulere. Quos omnes Garsyeris longo itinere persecutus, non mediocri clade affecit: Quippe ultra decē millia hominum desiderati: ex reliquis socij quidē omnes ad suam quisq; domum remearunt. Selgenses itinere per montes facto, in patriam refugere. Garsyeris postridie eius diei cum exercitu profectus, transcendere montes festinat, & antequam Selgenses recenti adhuc fuga solliciti aliquid prouiderēt, urbi appropinquare. Selgenses tum paruam in auxilijs sociorum ob communē cladē spem habētes, tum recēti casu deterriti, formidine & anxietate pleni, de sua patriæq; salute dubitabant. Quamobrē aduocata concione de mittēdo legato cōsultabant, uno ex ciuibus suis, nomine Logbasi, cui maxima amicitia ac familiaritas fuerat cum Antiocho, qui mortē in Thracia obierat: præterea Laodicē Achæi uxorē sibi in adolescētia traditam, tanquā filiam educauerat, & uirginē egregie instituerat. Hunc igitur propterea ad obēundum id officium aptissimum existimantes legatū misere. At is ad Garsyerim profectus, tantum abfuit ut commissum munus, sicuti bonum ciuem decebat, exequeretur, ut è contrario Garsyerim hortatus sit, uti ad Achæum mitteret, deditur ū se eis urbem pollicitus. Garsyeris spe consequen

dæ urbis erectus, confeſtim ad Achæum miſit qui eum prouocarent, ac de præſentibus rebus certiorem facerent. Cum Selgenſibus uero factis inducijs, percutiendi fœderis tempus ſub prætextu longioris conſiderationis continue differebat: quo interea expectaret Achæum, & Logbaſi perficiendæ rei opportunitatē præberet. Inter hæc cum in ſermonē frequenter inuicem conuenirent, paulatim quaſi conſuetudine quadam factum eſt, ut milites commeatus gratia libere in urbem proficiſcerentur. Quæ res multis ſæpenumero internitionis cauſa fuit. Quo fit, ut mihi quidem uideatur ex omnibus animalibus nullum ſtolidius, aut magis expers rationis eſſe, quàm hominē, qui à pleriſq; callidiſſimus omniū iudicari ſolet. Quot enim caſtra? quot munimenta? quot arces? quot & quales ciuitates per hunc modum in manus hoſtium deuenere? Quæ cum quotidie accidant, cernanturq; ab omnibus, ſemper tamen neſcio quomodo noui ac rudes in huiuſmodi rebus uidemur eſſe. Quod ideo fit, quia ea quæ ſuperioribus ſeculis maioribus noſtris acciderunt non conſideramus, ſed ad apparatum frumenti & pecuniarum, & murorum, & ſagittarum intēti, cum labore & ſumptu hæc duntaxat conquirimus. Quod uero facillimum eſt, maximosq; in periculoſiſſimis tēporibus uſus affert, id omnes contemnimus, ac pro nihilo habemus, cum nobis alioqui liceat cum quiete, & tranquillitate in hiſtorijs, & commētarijs rerum geſtarū ediſcere, & quaſi experiri. Sed ut eò reuertamur unde diſceſſimus, Achæus ad conſtitutam diē uenit. Selgenſes unà congreſſi maximam de regis erga ſe humanitate ſpem habebant. Logbaſis congregato interea domi ſuæ ex ijs qui commeatus gratia in urbem ueniebant, haud exiguo militum numero, hortari ciues cœpit, ne tempus per negligentiā contererent, ſed præſentē Achæi erga ſe humanitatē animaduertētes rebus ſuis conſulerent, conuocatoq; in concionē populo de fœderis cōditionibus agerent. Quæ cum dixiſſet, congregata mox concione conſultare de rebus præſentibus cœperunt, conuocatis etiam ijs qui deputati ad locorum cuſtodiam fuerant. Logbaſis dato hoſtibus, uti conuenerat, ſigno, repente quoſcunq; domi habebat inſtruit, ſeq; unà cum filijs armatum ad periculum parat. Ex hoſtibus Achæus quidē cum medietate copiarū ad urbem uenit: cum reliquis uero Garſyeris Ceſbedium uerſus proficiſcitur: Id eſt templum Iouis adeo ſupra urbem opportune poſitum, ut quaſi arcis locū tenere uideatur. Cum quidam forte fortuna appropinquantes urbi hoſtes proſpexiſſet, idq; præcipiti curſu multitudini, quæ in concione erat, nuntiaſſet, tanta repente animorum commotio facta eſt, ut diſſoluta concione alij ad Ceſbediū, alij in loca ad quorum cuſtodiam poſiti fuerant, multitudo ad Logbaſis domū concurrerint. Vbi detecta mox proditione quidā tumultuario impetu tecta conſcendentes, alij ui per portas ingreſſi, Logbaſim, filiosq;, & cæteros facinoris cōſcios crudeliſſime trucidarunt. Poſt hæc proclamata per præconē ſeruis libertate, ſe mutuo hortari in ſubſidium urbis, ad loca neceſſaria concurrēre. Garſyeris cum præoccupatum iam à ciuibus Ceſbedium conſpicaretur, à propoſito deſtitit. Achæo autem facere in portam impetum uolente, egreſſi Selgenſes ſeptingentos eorum ceperunt, reliquos maximis uiribus à mœnibus repulere. Poſt hæc Achæus quidē & Garſyeris non ſine dedecore in caſtra remearūt. Selgēſes autē & ſeditionē ciuitatis, & præſentiam hoſtium ueriti, ſeniores urbis ſupplicatum pacē miſerunt. Hij cum ad Achæum ueniſſent, fœdus hijs conditionibus percuſſere, ut pax Achæo & Selgenſibus foret, Selgēſes ſubito trecenta talenta Achæo ſoluerēt, Pedneliſſenſium captiuos reſtituerēt: pòſt certum tempus alia quadraginta talenta perſoluerēt. Ita Selgēſes, qui ob impietatē Logbaſis de patria ac libertate periclitati fuerant, ob ſingularē animi magnitudinē & patriam tutati ſunt, & neq; libertatem, neq; coniunctionem, quam cum Lacedæmonijs habebant,

habebant, labefactarunt. Achæus Myliade, & magna Pamphiliæ parte subacta, cum Sardes exercitum duxisset, bellum aduersus Attalum gerebat: omnibus autem citra Taurum habitantibus grauis ac formidabilis erat. Per id tempus, quo Achæus exercitum aduersus Selgenses ducebat, Attalus Egosagas & Galatas secum habens, omnē Aeolidem, & urbes ei regioni propinquas, quæ prius timore ad Achæum defecerant, peragrauit: quarum magna pars sponte, liberterq; se ei dedidere, pars uiribus expugnatæ sunt. Dediderūt se ei primo Cyme, Smyrna, Phocea: Post has Egenses, & Lemnitæ timore obsidionis ad eum defecerunt. Venerūt præterea à Theijs & Colophonijs legati, seq; & ciuitates suas dedentes. Quibus in eodem quo prius erant fœdere susceptis, & acceptis obsidibus, Smyrnensium legatis perhumaniter usus est, quod hij magis erga se fidē seruassent. Continuato deinde itinere Lycū flumen transgressus, primo ad Mysios, postea ad Carseas uenit: quibus perterrefactis, & unà ijs qui Dydima mœnia custodiebant, hæc quoq; loca occupauit, tradente ea per proditionem Themistocle, qui in ijs locis dux ab Achæo relictus fuerat. Hinc mox profectus, deuastato agro quem Apias incolæ uocant, Pelecantem montem transcendit, & iuxta Maximum flumen castrametatus est. Vbi cum defectus lunæ accidisset, Galatæ labores uiarum grauiter & iniquo animo ferentes, ut qui sequentes in curribus uxores ac paruos filios habebant, notato hoc signo, minime processuros se ultra affirmabant. Rex Attalus etsi nullam omnino ex ea gente utilitatē habebat, ueritus tamen, ne si à se ueluti contemptim relinquerentur, ad Achæū se conuerterent, & ipse non bonā ex hac re famā consequeretur, quasi per ingratitudinē dimitteret eos, qui ob egregiam erga se fidem transisse in Asiā uidebantur, hortatus est illos, ut paulúlum adhuc laborē itineris tolerarent: Daturum se mox pero pportunū locum, in quo quiescerent, & omnia quæ illi uellent, quæq; ipse posset & deceret, prompto animo effecturum. Attalus igitur constitutis ad habitandum Hellespontum Egosagis & Lampsacenis, Alexandrinis atque Iliensibus, quod in fide erga se permansissent, benigne atq; humaniter tractatis, Pergamum cum exercitu est profectus. Antiochus & Ptolemæus ineunte uere, & necessarijs ad bellum paratis, educere uterq; exercitum maturabant. Ptolemæus igitur Alexandria proficiscitur, ultra septuaginta millia peditum secum habens, equitum quinq; millia, tres & septuaginta elephantos. Antiochus cognito eorum accessu, eues tigio copias cogit. Hæ autem copiæ eius fuere: Daæ quidē & Carmanij, & Cilices in expeditorum modum armati, circiter quinq; millia. Horum dux erat Byttacus Macedo. Sub Theodoto uero Aetolo proditionis autore erant ex omni regno delecti, & in Macedonum morem armati, decē millia hominum, quorum magna pars Argyraspides erant. Phalangis multitudo ultra uiginti hominum millia continebat. Huic Nicarchus, & Theodotus cognomēto Hemiolius præerant. Præter hos Agriānes, & Persæ sagittarij, & funditores circiter duo millia hominum erant: cum quibus Thraces mille: quorum dux erat Menedemus Alabandeus: Dehinc Medi, Cissij, Cadysij, Carmani, ad quinq; millia: quorum curam habebat Acuis, Aspasiani Medi filius. Abares autem & alij ijs finitimi ultra decem millia Zabdibellum ducem sequebantur. Mercenarios præterea è Græcia milites ducebat Hippulocus Thessalus numero quinq; millia hominum. Cretenses mille & quingentos Eurylochus habebat, Neocretenses mille Zelysgorgynius, cum quibus unà conuenerant funditores Lydij quingenti, Cardaces sub Lysimacho Gallo mille. Equitum omnis multitudo erat ad sex millia hominum: quorum quatuor millibus præerat Antipater regij fratris filius, reliquis uero Themison. Ita Antiochi omnes copiæ erant duo & sexaginta millia peditum, equitum sex millia, elephan-

ticentum & duo. Ptolemæus iter per Pelusium faciens, hanc primum urbem in potestatem recepit. Vbi distributo affatim inter milites frumento, paulo post inde profectus per Cassium, & Bathrazagam uenit. Hic receptis copijs mox inde abiens paulatim procedit, ac quinto post die quinquaginta stadia distans ab urbe Raphia castrametatus est: quæ urbs post Rhinocolura sita est, prima ciuitatum Syriæ quæ Aegyptum aspiciunt. Eodem tempore Antiochus cum exercitu uenit, & hanc urbem præteriens noctu, castra locat circiter decem stadia à castris hostium remota. Principio igitur hoc inter se spacio distantes utrique morabantur. Paucis uero interiectis diebus, Antiochus opportuniorem locum occupare uolens, & animum militibus suis augere, castra propius hostibus admouit, ut uix quinque stadia inuicem distarent. Vbi dum aquatum ac pabulatum quotidie proficiscuntur, crebra inter se certamina committunt. Similiter etiam inter utraque castra modo pedites, nonnunquam equites se mutuo aggressi, fortunam belli experiuntur. Sub idem tempus Theodotus magna ac plane ætolica audacia usus est: Cum enim longa experientia uitam ac mores regios didicisset, sub auroram castra hostium ingreditur, & aspectu quidem propter tenebras incognitus erat: genere uero uestimenti, & reliquo ornatu haud multum à cæteris differens: Quippe uarijs illi uestibus utebantur. Notato autem præcedentibus diebus loco, in quo tentorium regis erat, quod ante ipsa ferè castra sæpe inuicem fuerant congressi, rectà ad illud contendit. Cumq; incognitus omnes pertransisset, clàm in tentorium uenit, in quo rex uersari ac cœnare consueuerat. Vbi cum omnia diligenter lustratus regem minime comperisset (nam in secretiori quodam loco quiescebat) duobus qui ibi cubabant uulneratis, & Andrea medico regis interfecto, tutò in propria castra reuersus est, audacia quidem propositum suum consecutus, sed deceptus prouidentia, quod non rectè locum, in quo cubare Ptolemæus consueuerat, inuestigarat. Reges cum quinq; diebus aduersus se inuicem castra tenuissent, descendere tandem in prælium ambo decreuere. Cum igitur Ptolemæus mouere è castris exercitum cœpisset, extemplo Antiochus quoq; idem fecit. Phalanges uterque rex, & delectos in Macedonicum morem armatos aduersus se inuicem collocauit. Ptolemæus utrunq; cornu hunc in modum instituit: Polycrates cũ equitibus sibi subiectis læuum cornu tenebat. Inter hoc & phalangem Cretensem erant iuxta ipsius equites collocati. Post hoc regium agema, deinde scutati, qui sub Socrate erant: postremo Libyci in Macedonicum morem instructi. In dextro cornu erat Echecrates Thessalus, subiectos sibi equites secum habens: post quos erant Galatæ & Thraces: post eos Phoxidas cum mercenarijs è Græcia militibus, deinde phalanx Aegyptiorum. Elephantorum in læuo cornu quadraginta posuerat, in quo Ptolemæus ipse pugnaturus erat, tres & triginta ante dextrum cornu iuxta mercenarios equites collocarat. Antiochus uero sexaginta elephantos, quibus præerat Philippus sodalis eius, ante dextrum cornu ponit, in quo certare ipse aduersus Ptolemæum decreuerat. Post hos duo millia equitum, qui sub duce Antipatro erant collocat. Penes equites à fronte Cretenses constituit. Post quos mercenarium è Græcia militem, deinde quinq; millia peditum, qui in macedonicum morem armati Bytticum ducem habebãt. In sinistro uero cornu ante omnes duo millia equitũ ponit, quibus dux præerat Themison, penes quos Cardaces & Lydos sagittarios collocat, postea tria millia expeditorũ, qui sub Menedemo erãt, deinde Cissios, Medos & Carmanios, post quos Arabas phalãgi iunctos. Reliquos deinde elephãtos læuo cornu præponit, Myisco uno ex pueris regis illis præfecto. Hũc in modũ instructis utrinq; copijs, reges ordines suos unà cũ ducibus atq; amicis hortari, publice priuatimq;

fortitudinem

fortitudinem militũ extollere, maximam in phalangibus spem habere: quæ sint uictoriã subsecutura præmia, uterq; proponere. Hortabantur autem unà cum Ptolemæo copias Andromachus, & Sosibius, & soror eius Laodice: cum Antiocho uero Theodotus, & Nicarchus, quod hij apud eos phalangibus præerãt. Post hæc uterq; rex paulatim aduersus alterum procedit. Ptolemæus quidem cum sorore Laodice læuum cornu tenens, Antiochus cum phalange regia dextrum. Hic igitur bellicum canentes, primum cum elephantis se mutuo inuadunt. Pauci ex hijs, quos Ptolemæus habebat, in aduersos feruntur. Ex quibus optimam certe faciebant milites pugnam, iacentes hastas, & se inuicem crebris uulneribus afficientes: longe tamen meliorem feræ ipsæ faciebant ingenti impetu se inuicem impetentes, & faciem facie uerberantes: est enim hic elephantorũ mos, ut inter se congressi, & mutuis se dentibus impetentes acerrime pugnent: simulatq; uero uulnus aliquod acceperint, nõ secus in omnes dentibus sæuiant, quàm tauri cornibus. Verum maxima pars elephantorũ Ptolemæi prælium formidabat, quod plerunq; accidere Libycis elephantis consueuit: odorẽ enim & uocem non patiuntur: præterea magnitudinẽ ac uires, ut mihi uidetur, timentes, indicos statim fugiunt, uti eo tempore accidit: subito enim in fugam conuersi, & ordines suorum perturbantes, maximam in phalange Ptolemæi stragem fecere. Quod cernens Antiochus, extemplo cum elephantis equites, qui sub Polycrate duce erant, aggreditur: similiter mercenarij milites, qui circa phalangem erant, in scutatos Ptolemæi feruntur. Quamobrem hos quoq; ordines dissipantibus feris, læuum cornu Ptolemæi declinauit. Echecrates uero, qui dextro cornu præerat: principio quidem ut prædicta cornua congrederentur, expectabat: ubi uero surgentem in aëra puluerem, & elephantos suos nequaquam ferri in aduersos audentes animaduertit, mandat Phoxidæ mercenarium militem habenti, ut à fronte oppositos hostes aggrediatur: ipse equites, elephantosq; paulatim educens idem facit: paribus igitur animis utrinq; congrediuntur: prælium diu atrox fuit. Ad extremum tamen, cum Echecrates ipse quidem extra periculum elephantorũ esset, maximam uero stragem in hostiles equites faceret, Phoxide quoq;, & cæteris qui cum eo erant, Arabes & Medos præter modum prementibus, læuum cornu Antiochi in fugam uertitur. Ita cuius dextrum cornu superius erat, læuum fugabatur. Phalanges utriusq; integræ permanebant, dubiam de futuro spem habentes. Inter hæc Ptolemæus fuga ad phalangem facta, cum in medium uenisset, seq; militibus ostendisset, tantum suis animi, hostibus uero terroris addidit, ut qui cum Andromacho, & Sosibio erant, abiectis repente armis fugæ se cõmiserint. At rex Antiochus ut iuuenis, & bellicarum rerum expers, ex sua uictoria reliquorũ quoq; coniecturam faciens, fugientes summa celeritate insequebatur. Quodam uero è senioribus eum reuocante, & surgentem à phalange ad eius castra puluerem ostendente, tunc demum rem intelligens conuerso itinere in castra conatur reuerti. Cum uero suos omnes fugæ expositos comperisset, consilij inops ipse quoq; Raphiam fugit, putans non stetisse per se, quin pulcherrima atq; honestissima uictoria potitus esset, totiusq; cladis suæ causam, tarditatẽ atq; ignauiam militum fuisse. Ptolemæus in phalange quidem uictoria potitus, in dextro uero cornu compluribus equitibus ac mercenarijs amissis, in præsentiarum in castra reuertitur, & curandorum corporum potestatem militibus facit. Postridie eius diei electa suorũ cadauera tradi sepulturæ iubet: deinde hostium corporibus spoliatis Raphiam cum exercitu contendit. Antiochus, etsi statim ex fuga reuocatis suis castrametari extra urbes cupiebat, tamen quia milites eius magna ex parte in urbem confugerant, ipse quoque idem facere est coactus. Sequenti autem die eductis sub auroram, quæ

ex tanta clade superfuerant, copijs, Gazam proficiscitur, ubi castris positis, missis qui suorum cadauera reposcerent, mortuis parentauit. Desiderati autem fuerunt ex militibus Antiochi ultra decem millia peditum, equites plusquam trecenti: uiui circiter quatuor millia in potestatem hostiũ peruenerunt: elephantorum tres in ipso prælio, duo postea ex uulneribus periere, complures eorum uiui capti. Hunc igitur finem habuit memorabile prælium, quo duo maximi reges prope Raphiam de imperio Syriæ certauere. Sepultis cadaueribus Antiochus cum uniuerso exercitu domum remigrauit. Ptolemæus Raphia, & reliquis ciuitatibus repente potitus est, uniuersis populis inter se certantibus, ut in dedendo se regi uicinum præuenirent. Antiochus cum ad ciuitatem eius Eponymum peruenisset, subito Antipatrum fratris filium, & Theodotum Hemiolium legatos ad Ptolemæum misit, qui pacem à rege precarentur: timebat enim Ptolemæi uires, & perexiguam spem ob acceptam nuper cladem in militibus habebat: formidabat præterea Achæũ, ne opportunitate temporis motus, bello eum infestaret. Ptolemæus autem nihil horum cogitans, sed felici atq; insperato successu rerũ lætus, beneq; secum actum existimans, quod iam omnem Syriam possideret, haud alienus à conditionibus pacis erat, sed plus etiam quàm satis esset, pronum ad hoc animum habebat, allectus desidia uitæ, qua semper fuerat usus. Cum igitur ante eius conspectum legati uenissent, paululum in Antiochum inuectus, pacem in annum concessit, ac Sosibium unà cum eis, qui fœdus firmaret, ad Antiochũ misit: ipse in Syria, & Phœnice circiter tres menses commoratus, ordinatis mox ciuitatibus, & cura eorum omnium locorũ Andromacho Aspendio tradita, Alexandriam cum sorore, & amicis reuersus est. Antiochus firmato cum Sosibio fœdere, & rebus omnibus ex sententia compositis, ad apparatum belli aduersus Achæum, sicuti à principio statuerat, se conuertit. Hic igitur erat ea tempestate Asiaticarũ rerum status. Eodem tempore Rhodij sumpta occasione ex terræmotu, qui paucis ante diebus apud eos fuerat, in quo & colossus magnus, & incilia, ac naualia quamplurima deciderant, ita prudenter atque industrie se gesserunt, ut non detrimenti, sed potius summæ utilitatis causa hic casus fuisse uideretur: tantum apud homines ignorantia, atq; segnities à prudentia atq; industria differt, non solum in priuata uita, uerumetiam in publicis rebus, ut in hijs secundæ res detrimentum, in illis aduersæ emendationem quandam errorum afferre uideantur. Rhodij enim eam rem magnã ac grauem facientes, & in mittendis quotidie legationibus solliciti, in id ciuitates, & maxime reges inducebant, ut non solum ab hijs maxima munera consequerentur, uerum ita consequerentur, ut dantes ipsi, accipere ab hijs gratiam se putarent. Hieron enim & Gelõn non solum quinq; & septuaginta talenta ad gymnasij instaurationem eis dederunt, partim subito, partim breuissimo post tempore, uerumetiam lebetes argenteos, & eorum tripodes, & urnas, præterea ad sacrificia peragenda decem talenta, ad ciuium usum alia decem, ut omnia centum talentorum munus facerent: Post hæc omnibus, qui Rhodum nauigarent, immunitatem concessere. Catapultas trium brachiorum quinquaginta, & ad extremum, tanquam à Rhodijs beneficium accepissent, statuas in celeberrimo totius urbis loco erexerunt, coronatum Rhodium populum à populo Syracusano. Ptolemæus uero eisdem promisit talenta argenti trecenta, frumenti artabas, ea est mensura medica, ultra decies centena millia, ligna ad faciendas quinqueremes sex, triremes decem, buxi quadranguli brachia circiter quadraginta millia, funium tria millia, uela item atque arbores ad tria millia, ad instaurationem colossi talentorum tria millia, ædificatores centum, operarios tercentum quinquaginta, & ad horum uictum singulis annis decem & quatuor talenta,

præter

præter hæc ad certamina,& sacrificia artabas frumenti circiter duodecim millia, item ad cõmeatum decem triremium artabarũ uiginti millia. Quarum omniũ rerum magnã partem in præsentia dedit,argenti totius partem tertiam. Eodem modo Antigonus ligna à quindecim usq; ad octo brachia ultra decem millia, tabulas septem brachiorũ ad quinq; millia, ferri talenta tria millia, picis talenta mille,alterius picis mille modios: post hæc omnia centum argenti talenta pollicitus est. Chriseys autem mulier frumenti centena millia,plumbi talentorũ tria millia. Seleucus Antiochi pater, præterquã quod immunitatem nauigantibus Rhodum concessit, misit etiã quinqueremes instructas decẽ, frumenti bis centena millia,lignorum,retinæ, & capillorũ decem millia,brachiorum,& mille talenta. Similia hijs Prusias,& Mithridates fecerunt. Principes præterea omnes qui in Asia sunt,ut Lysannias, Olympicus, Lymneus, ac cæteri. Ciuitates uero quæ Rhodijs pro suis quæq; uiribus gratificatæ sunt,nemo enumerare facile posset. Hæc in præsentia quidem recensenda existimauimus, primo Rhodiorũ gratia,ut eorum industria ac uigilantia in rebus publicis manifesta omnibus foret: sunt enim profecto & laude,& æmulatione digni; secundo auaritiæ regum nostri temporis causa, & pusillanimitate gentium ac ciuitatũ, ne uel illi quatuor, aut quinq; talenta largientes credant se grande aliquid atq; amplum facere,ac proinde eandem beneuolentiam, eosdemq; honores à Græcis quærant, quos pristini reges habuere, uel ciuitates magnitudinem ueterum munerũ memoria repetentes,existiment se exiguis nostri temporis muneribus maximos illos,atq; optimos honores debere, sed seruare dignitatem suam conentur,ut Græciæ populi longe à cæteris hominibus differant. Ineunte iam æstate, cum dux Aetolorum esset Agetas, Aratus autem Achæorum dux imperium deposuisset: nam hoc loco superius à sociali bello digressi sumus: Lycurgus Lacedæmonius ex Aetolia redijt: magistratus enim cum falsò iniectam ei calumniam, propter quam discesserat,comperissent,confestim eum in patriam reuocarunt. Hic igitur missus est ad Pyrrhiam Aetolum, qui tum Eliensium dux aduersus Messenios erat. Aratus & mercenarium militem Achæorum male instructum accepit,& ciuitates negligenter ad bellum dispositas,quod Eperatus, qui ante eum dux fuerat,male,ut supra diximus,ac segniter omnia administrasset. Veruntamen hortatus Achæos, & decreto eorum accepto,ad belli apparatum omni studio erat intentus. Decretum autem ab Achæis hoc fuerat,ut mercenarij pedites cogerentur non pauciores octo millibus, equites quingenti: ex Achæis uero deligerentur tria millia peditum,& trecenti equites, ex quibus Megalopolitani æneum scutum habentes essent, pedites quidem quingenti, equites quinquaginta, totidem etiam Argiui essent: præterea ut naues quoq; pararentur, in littore & Argolico sinu tres, circa Patras, & Dymen totidem. Aratus igitur in delectu habendo, & huiusmodi rebus parandis occupatus erat. Lycurgus autem & Pyrrhias, constituto inter se tempore, quo egredi uterque deberet, uersus Messenem proficiscebantur. Dux Achæorum cognita eorum profectione, cum mercenarijs, & quibusdam delectorum Megalopolim uenit, opem Messenijs laturus. Lycurgus Messeniorũ agrum ingressus, mox Calamas oppidum per proditionem accepit: deinde iter prosecutus, miscere se cum Aetolis maturabat. Pyrrhias cum fermè nudus ex Elide aduenisset, statim à Cyparensibus reiectis iter conuertit. Quamobrem Lycurgus,cum neq; iungere se cum Pyrrhia posset, neque ipse satis per se potens ad res gerendas foret, nulla re memorabili facta,Spartam reuersus est. Aratus frustratis opinione sua hostibus,quod futurum erat auguratus, iussit ut à Taurione pararentur equites quinquaginta, & quingenti pedites, Messenij totidem pedites, atque equites mitterent,

uolens hijs copijs ab incursionibus hostium seruare Messeniorum, & Megalopolitanorum, & Tegeatarum, & Argiuorum agros: quippe omnes hæ regiones Spartano agro finitimæ plus cæteris Lacedæmoniorũ bello sunt expositæ: Achæicis uero ac mercenarijs militibus ab Eliensium, atq; Aetolorũ periculo Achæiam custodire. Hijs peractis, dissensionem, quæ orta inter Megalopolitanos fuerat, iuxta Achæorum decretum composuit. Megalopolitani enim, cum pauloante à Cleomene patrio solo eiecti fuissent, egebant quidem multis, sed rebus omnibus carebant: si quidem in dignitate sua permanentes, cõmeatum & sumptus necessarios nec publice, nec priuatim habebant: quamobrem seditione, ira, simultatibus omnia apud eos plena erant: hoc enim & in rebus publicis, & in priuata hominũ uita accidere consueuit, quando necessarij sumptus desunt. Primo igitur inter se de mœnibus urbis dissidebant, dicentibus alijs, tantum facere eius circuitum oportere, quantum & præsentes eorum fortunæ paterentur, & custodire in tanta paucitate hominum possent, alijs autem planè contrarium asserentibus. Maxime autem de legibus à Pritanide scriptis inuicem contendebant, quem legumlatorem eis Antigonus dederat, eratq; inter Peripateticos celeberrimus. Cum hæc in ciuitate dissensio esset, Aratus ciuiles omnes discordias sedauit, & exardescentem iam mutuo Megalopolitanorum iram publice priuatimq; restinxit. Reconciliatis inuicem Megalopolitanis, repente Aratus inde profectus, ad Achæorũ concilium uenit, mercenarijs Seleuco Phario duci relictis. Elienses Pyrrhiæ, quod negligenter se gessisse uideretur, infensi, Euripidem ducem ex urbe Aetolia accersiuerunt. Qui obseruato Achæorum concilio & acceptis sexcentis equitibus, ac duobus millibus peditum, & copias extemplo eduxit, omnemq; regionem usque ad Egiadem depopulatus est, & capta ingenti præda mox Leontium reuertebatur. Lycus ea re cognita obuiam eis profectus, euestigio hostibus occurrit, & collatis uiribus circiter quadringentos eorum interfecit, ducentos uiuos cepit: in quibus clariores erant, Physsias, Antanor, Clearchus, Euanorides, Aristogiton, Nicasippus, Aspasius: armis uero atq; impedimentis omnibus potitus est. Sub idem tempus præfectus classis Achæorum Molicriam uenit: unde mox profectus, conuerso itinere Chalceam nauigauit: ubi cum oppidani obuiam exiuissent, duas longas naues remigibus, & cæteris necessarijs rebus instructas cepit: præterea nauigia quamplurima parua abduxit: collecta præterea eodem tẽpore terra mariq; ingenti præda, & cõmeatu ac rebus ad uictum necessarijs inde acceptis, milites quidem audaciores in posterum sunt facti, ciuitates uero meliorem spem animo conceperunt, quod necessaria ad uictum non cogerentur copijs suppeditare. Inter hæc Scerdilaidas iniuria se affectum à rege existimans, quod integre sibi stipendium, sicuti ex fœdere cum Philippo conuenerat, solutum non fuisset, quindecim lembos cum dolo emisit: qui cum Leucadem appulissent, omnibus eos propter factam cum rege societatem tanquam amicos accipientibus, cum nihil aliud efficere mali possent, Agatinum, & Cassandrum Corinthios, qui tanquam amici eundem portum cum quatuor nauibus ingressi fuerant, uiolato fœderis iure, ipsosq; & naues eorum ceperunt, ac ad Scerdilaidam subito misere: post hæc Leucade profecti, & cursu uersus Maleam directo, mercatores depopulabantur. Instante iam æstate, & hijs qui cum Taurione erant, custodiam prædictarũ urbium spernentibus, Aratus delectos milites secum habens, cõmeatus gratia in Argiuum agrum uenit. Euripides autem cum multitudine Aetolorũ egressus, populabundus per Tritensium regionem grassabatur. Lycus & Demodocus priuati Achæorum duces, ubi de aduentu Aetolorum intellexere, congregatis Dymensibus, & Patrensibus, ac Pharensibus, præterea etiã mercenarios

ſecum habentes in Elienſem agrum impetum fecerunt. Cumq́ ad locum ue-niſſent quem incolæ Phyxiũ uocant, leuioris armaturæ milites unà cum equi-tibus diſcurrere per agrum iuſſerunt: grauiorem uero armaturam circa eum lo-cum in inſidijs poſuere. Concurſantibus mox paſſim temereq́ in ſubſidium ſuorum Elienſibus, cum inſidiarum locum pertranſiſſent, inſurgentes qui cum Lyco erant, magno impetu in Elienſes irruere. Qui cum reſiſtere eorum uiri-bus non poſſent, repente in fugam conuerſi, ducenti ferè deſiderati ſunt, octua-ginta uiui capti. Illi prædam omnem integram abegerunt. Per idem tempus præfectus quoq́ claſſis Achæorum cum ſæpenumero Calidonem & Naupa-ctum nauigaſſet, regionem omnem depopulatus eſt, & hoſtes bis in fugam uer-tit. Cepit etiam Cleonicum Naupacticum: qui quoniã hoſpes Achæorum erat in præſentia quidem nihil mali paſſus eſt: Paucis uero interiectis diebus ſine pre tio liberatus fuit. Sub idem tempus Agetas Aetolorum dux congregata multi-tudine Aetolorum, omnem Acarnanum regionem ferro igniq́ uaſtauit. Simi-liter uniuerſam Epyrum depopulatus eſt. Quæ cum feciſſet, in patriã reuerſus ſuam cuiq́ domum abeundi poteſtatem fecit. Acarnanes deinde in Stratenſem agrum profecti, ſtatimq́ ab hoſtibus repulſi, turpem quidem, ſed tamen incolu mem fugam fecere, quod Stratenſes inſidias ueriti, perſequi illos non ſunt auſi. Apud Phanotenſes eodem tempore rurſus proditio facta eſt in hunc modum: Alexander Phocidi à Philippo præfectus, ordinauit proditionẽ aduerſus Aeto lo[?] per Iaſonem quendam, qui à ſe Phanotenſium urbi præpoſitus fuerat. Hic ad Agetam Aetolorum ducem miſſus, pollicitus eſt, ſe Phanotenſium arcem illi traditurum. Qua de re & pactum inter ſe firmarunt, & iuſiurandum præſtite re. Cum conſtitutus dies aduenìſſet, Agetas noctu eò cum Aetolis uenit, collo catisq́ in occulto quodam loco iuxta urbem copijs, centum ex omni multitudi ne delectos in arcem mittit. Iaſon Alexandrum in urbe cum ſufficienti nume-ro militum paratum habens, iuuentutem ex pacto intra arcem recipit. Alexan der repente impetu in Arcem cum ſuis facto, Aetolos omnes cepit. Exorta de-inde luce, Agetas, cum id factum cognouiſſet, exercitum domum reduxit, hac clade, ut alijs ſæpenumero, turpiter ab hoſtibus affectus. Per eoſdem dies Phi-lippus rex Bylazonem cepit, urbem in Pæonia maximam, & peropportune ſi-tam ad ingreſſum Macedoniæ ex Dardania, in qua ſufficienti præſidio colloca-to, Chryſogonum ſumma celeritate in ſuperiores Macedoniæ partes miſit, qui nouum militum delectum haberet: ipſe acceptis ex Bœotia & Amphaxitide co pijs Edeſam uenit. Vbi expectato cum Macedonibus Chryſogono, mox inde cum omni exercitu diſceſſit, & ſexto poſt die Lariſſam uenit. Continuato dein de per noctem itinere Meliteam appulit, & admotis mœnibus ſcalis capere ur-bem conatus eſt, tantoq́ terrore ob repentinum & inopinatum aduentum Me-litenſes affecit, ut parum abfuerit, quin urbe ſit potitus: & niſi ſcalæ aliquanto quàm erat opus breuiores extitiſſent, profecto compos deſiderij fuiſſet. Verun-tamen hac ſpe fraudatus, & caſtris iuxta Enipẽ flumen poſitis, copias ex Lariſſa & cæteris ciuitatibus coẽgit, quas per hyemem obſidionis gratia parauerat: o-mnis enim intẽtio eius erat Thebas capere. Hæc urbs nõ longe à mari ſita eſt, di ſtatq́ ab urbe Lariſſa circiter trecenta ſtadia. Adiacet autẽ popportune Magne-ſiæ & Theſſaliæ, & maxime ei parti Magneſiæ, quam Demetriadẽ uocãt: Theſ-ſalæ uero ei parti, quam Pharſalij & Pherenſes incolunt. Ex qua cum eam per id tempus Aetoli tenerent, maximum detrimentum Pharſalienſibus ac Deme-trienſibus inferebatur, nec minus etiam Lariſſæis: Quippe Aetoli crebras in eum agrum incurſiones faciebant, quem Namyricum incolæ appellant. Quamobrem Philippus haud parui hanc rem faciendam exiſtimans, omni ſtu

dio ad urbis expugnationem incumbebat. Paratis igitur centum & quinquaginta catapultis, balistis uero quinque & uiginti, Thebis cum copijs appropinquauit, diuisoque in tres partes exercitu, urbem à tribus lateribus cinxit: unam quidem partem circa Scopium posuit, aliam circa Heliotropium, tertiam ipse iuxta montem qui urbi imminet, tenuit: quod uero inter castra locorum supererat, fossa ac duplici uallo diligentissime muniuit: addidit praeterea ligneas turres in singulis iugeribus sufficienti praesidio refertas: posthaec omni bellico apparatu simul congregato, adijcere arci machinas coepit. Verum per tres primos dies nullam partem operum admouere potuit: tanta audacia ac fortitudine milites è moenibus propugnabant: postquam uero propter continuationem certaminis, & multitudinem telorum alij ex ciuibus interfecti sunt, alij uulneribus affecti, tunc parua mora à propugnantibus facta, Macedones uix nono die substentacula, ac caeteras machinas moenibus admouerunt: posthaec continue expugnationi urbis intenti, ita ut nec noctu, nec interdiu catapultae, & balistae cessarent, intra trium dierum spatium ad duo iugera muri confregerunt: uerum cum adhibita moenibus substentacula magnitudinem ponderis sustinere non ualerent, in terram decidentes, murum quoque antequam ignis à Macedonibus inijceretur, secum traxerunt: quo facto cum animi omnium creuissent, seque ad ingressum urbis pararent, ac iam incepturi praelium uiderentur, perterriti Thebani, seque & urbem dediderunt. Philippus cum per hunc modum Magnesiae, & Thessaliae loca tuta reddidisset, preciosissima quaeque Aetolorum bona abstulit. Vrbem uero eiectis antiquis cultoribus, ac Macedonibus ad eius habitationẽ constitutis, mutato nomine pro Thebis Philippolim appellauit. Cum adhuc in ea urbe moraretur, rursus legati de pace à Chijs, & Rhodijs, & Byzantijs, & rege Ptolemaeo uenere. Quibus cum idem quod ante responsum dedisset, seque haud alienum à pace animum habere respondisset, eos remisit, & ut Aetolorũ quoque animos tentarent, iussit: ipse contempta pace toto animo exteris rebus incumbebat. Quamobrem cum ei nunciatum fuisset, Scerdilaidae lembos omnia circa Maleam depopulari, & mercatoribus omnibus non secus quàm hostibus uti: praeterea quasdam naues ex suis in Leucade praeter foedus cepisse, armatis duodecim cataphractis nauibus, & octo aphractis, praeterea onerarijs triginta, per Euripum nauigat, simul sperans Illyriorum lembis potiri, simul omnibus uiribus ad bellum aduersus Aetolos intentus, quod nondum res in Italia gestas cognitas haberet. Nam quo tempore Philippus Thebas obsidebat, Romani ab Annibale profligati in Tuscia fuerant, sed nondum fama earum rerum in Graeciam peruenerat. Philippus igitur parata classe, cum Cenchreas appulisset, cataphractas quidem nauigare circa Maleam uersus Egium & Patras mandauit: reliquas uero in Lechaeo positas, cõmorari in eo portu iussit, quamcelerrime ad Nemaeos ludos profectus, Argos uenit. Hic cum spectaculo interesset, literae ei ex Macedonia afferuntur, significantes, Romanos ingenti clade ab Annibale superatos fuisse, Annibalem ipsum campis potiri. Subito igitur Demetrio Phario duntaxat literas ostendit, iusso, ne quicquam alicui loqueretur: hic ea occasione sumpta, hortari regem coepit, ut expedito mox Aetolorum bello, Illyricas res aggrederetur: omnem enim Graeciam & in praesentia parere regi, & post hac idem facturam esse, cum praesertim Achaei sponte sua regi beneuoli forent: Aetoli uero tot cladibus praesenti bello affecti, potentiam eius formidarent. Italiam autem, inquit, transfretationem in eam initium esse totius orbis principatum assequendi, quem nemini meliori iure, quàm illi conuenire: tempus praeterea in praesentiarum ad id peropportunum esse, Romanis ingenti clade ab Annibale profligatis. Huiusmodi rationibus usus Demetrius statim id regi persuasit,

fit, utpote adhuc & adolescenti, & natura audaci, ac præter modum imperij auido. Posthæc Philippus congregato amicorum concilio agere de pace Aetolorum cœpit: ad quod cum Aratus quoque libenter ueniret, rex haud expectatis legatis, qui publice de conditionibus pacis referrent, subito Cleonicum Naupactium ad Aetolos misit: hunc enim reperit adhuc ex captiuitate concilium Achæorum expectantem: ipse nauibus Corinthi cum pedestribus copijs acceptis Egium uenit: deinde Lassionem profectus, & occupata in Perippijs turri, irrupturum se in Eliensem agrum simulabat, ne forte nimis appetere pacem iudicaretur. Post hæc bis, aut ter reuerso Cleonico, & precantibus Aetolis, ut rex ipse ad eos proficisceretur, libenter concessit: datisque repente ad omnes socias ciuitates literis, ac bellico feruore restincto, singulos hortatus est ad mittendas pro componendis rebus, & pace cum Aetolis firmanda, legationes: ipse transportatis copijs, & castris circa Panormum positis, qui Peloponnesi portus est è conspectu Naupacti situs, legatos sociorum præstolabatur. Inter hæc dum illi congregarentur, in Zacynthum profectus, solus res eius insulæ composuit, ac mox inde ad eundem locum reuersus est. Congregatis tandem legatis, Aratum & Taurionem cum quibusdam alijs ad Aetolos misit. Qui cum ad eos uenissent, erant enim in concilio Naupacti congregati, pauca quædam locuti, & intellecto eorum desiderio de pace facienda, euestigio ad Philippum reuersi, omnia regi nunciarunt. Aetoli desiderio pacis flagrantes, unà cum hijs legatos ad regem misere oratum, ut ad se cum copijs ueniret, quo res melius ac celerius componerentur. Rex precibus eorum pellectus, in locum circiter uiginti stadia à Naupacto distantem cum copijs nauigauit. Vbi educta multitudine, & castris nauibusque uallo ac fossa circundatis, aduentum Aetolorũ præstolabatur. Aetoli inermes uersus regem profecti, duo stadia procul à castris regijs constitere, statimque ad regem miserunt, qui de rebus præsentibus differerent. Rex igitur primo omnes qui à socijs ciuitatibus conuenerant, ad eos transmisit, iussos, hac conditione pacem cum Aetolis firmarent, ut ea quisque in posterum teneret, quæ in præsentia tenebat: quam conditionem cum libenter Aetoli accepissent, pro particularibus deinde rebus frequentes hinc inde nuncij mittebantur. Quarum rerum maximam partem consulto prætermisimus, quod nihil in hijs memoratu dignum esse uidebatur: libuit autem adhortationem, qua apud regem & socios principio usus est Agelaus Naupactius, paucis referre. Hic enim cum facta esset dicendi copia, omnesque ad audiendum parati forent: oportere inquit, maxime Græcos nunquam aduersus se inuicem bellum gerere, sed maximas dijs habere gratias, si omnes unius sententiæ, & instar eorum qui flumina traijciunt, mutuo nexu manuum colligati barbarorum impetum repellere, seque & ciuitates suas tutari queant: Quod si fieri continue non possit, hoc saltem tempore omni studio seruandum, quod nunquam in maiori periculo Græcia fuerit: prospicere enim se multitudinem copiarum, & magnitudinem instantis belli, neque dubitare, seu Carthaginenses Romanos, siue Romani Carthaginenses in Italia superarint, neutros Siciliæ atque Italiæ imperio contentos fore. Cæterum statim uictores plus quàm satis sit extensuros, transitumque in Orientem facturos: proinde omnes prouidere huic rei oportere, & præsertim Philippum: prouidere autem hoc duntaxat modo posse, si restincto præsenti bello non solum Græciæ ciuitates cesset affligere, sed è contrario omnium ipse quasi unius corporis curam habeat, & uniuersæ Græciæ saluti tanquam propriæ, & ditioni suæ subiectæ, consulat: hoc enim si fecerit, & Græcos sibi beneuolos, ac ad futura bella optimos concertatores futuros esse, & barbaros fidem Græcorum erga regem timentes, minus imperio eius insidiaturos. Quod si ad propagandum

imperium animũ habeat, aſpicere eum in occidentem oportere, & quo in ſtatu res Italiæ ſint conſiderare: eſſe enim in præſentia tempus, quo facile totius orbis principatũ ſperare poſſit, minus negotij habiturus, quod Romani apud Thraſimenum lacum uicti ab Annibale fuiſſent. In ſumma regem hortatur, ut bella atque diſcordias totius Græciæ in pacem concordiamq; conuertat, enitaturq; omni ſtudio conſeruare ſibi in poſterum libertatem, pro arbitrio ſuo bellum aut pacem in prouincia conſtituendi. Quod ſi ſemel nubem illam, quã conſurgentem in occidente uidebant, trucis & cruenti belli Græciæ locis appropinquare permitteret, uereri ſe inquit, ac uehementer ſollicitum eſſe, ne huiuſmodi diſſenſiones & concordiæ, & ludi quos inuicem cõmittebant, ita ab eorum omnium poteſtate exciderentur, ut ne precari quidem deos liceret, hanc ſibi facultatem adeſſe, ut bellari inuicem, ac pacem facere pro eorum arbitrio liceret. Hæc cum dixiſſet Agelaus, animos ſociorum mirumimmodum ad pacem inflammauit: maxime autẽ permouit Philippũ regem, quod non mediocriter iam propter uerba Demetrij ad id mentem inclinauerat: Quamobrem unanimi cõſenſu pacem cum Aetolis fecere. Firmato igitur fœdere omnes diſceſſerunt, pacem in patriã pro bello reportãtes. Hæc omnia geſta ſunt anno tertio centeſimæ & quadrageſimæ olympiadis. Dico autẽ id prælium, quod Romani in Tuſcia cõmiſerũt, & bellũ Antiochi in Syria geſtum, & pacem ab Achæo & Philippo cum Aetolis factam. Græcas igitur atq; Italicas res, item etiã Africanas hæc primũ tempora coniunxere: Neq; enim poſt eum diẽ Philippus, nec cæteri Græciæ principes cogitationes ſuas ad Græciã referebant, neq; bella, aut pacẽ inuicem moliebantur, ſed omnes iam mentẽ oculoſq; ad Italiã conuertebãt. Paucis quoq; interiectis diebus inſularum, & locorum Aſiæ cultores idem fecere: omnes enim, qui uel Philippo infenſi erant, uel ab Attalo diffidebant, non iam ad Antiochum & Ptolemæum, neque ad meridiem aut orientem, ſed ad occaſum omnes conuertebantur: Alij Carthaginenſes, alij Romanos crebris legationibus fatigantes. Similiter Romani quoq; Philippi uires atque audaciam ueriti, legatos in Græciam mittebant. Nos autem, quoniam, ſicuti à principio ſtatueramus, manifeſte nobis, niſi nos opinio fallit, oſtendimus, quando, & quomodo, & quibus ex cauſis res Græciæ cum Italicis & Libycis quaſi in unum corpus coaluerunt, ſupereſt, ut narrationem rerum in Græcia geſtarum proſequamur, quouſque ad ea tempora uentum ſit, in quibus Romani iuxta Cannas à Carthaginenſibus uicti, ac profligati fuere: hinc enim à rebus Italicis digreſſi ſumus, & de hijs quæ in Græcia & Aſia ijſdem temporibus geſta ſunt, hunc & ſuperiorem librũ perſcripſimus. Achæi cum primum finis bello impoſitus fuit, Timoxeno duce electo ad inſtituta patriæ reuerſi, ſimiliter etiam reliquæ Peloponneſi ciuitates paulatim res publicas componebant, colebant agros, ludos, ac ſacrificia deorum renouabant: quippe aſſiduo bellorũ uſu factum erat, ut hæc omnia quaſi è memoria excidiſſent. Athenienſes timore Macedonũ liberati, optima iam libertate frui uidebantur: uerum cum Eurycl idam & Micionem duces haberent, eorum imprudentiam ſecuti, omniũ ferè regum, ac præcipue Ptolemæi tributarij erant. Ptolemæo ſtatim poſt hæc tempora bellum aduerſus Aegyptios ſubortum eſt: hic enim cum Aegyptios in bello aduerſus Antiochũ ſecum habuiſſet, aliquandiu opera eorũ uſus, mox ab eis relictus eſt: elati enim rebus circa Raphiam geſtis, haud amplius parere regi uoluerũt, ſed ducem aliquem quærebant, tanquã ipſi iam gerendo bello per ſe ſufficerent. Quod etiam tandem non longe poſt tempore factum eſt. Antiochus ingenti apparatu ad res bellicas per hyemẽ facto, proxima dehinc æſtate Taurum tranſcendit, & inito cum Attalo rege ſocietate bellum aduerſus Achæum renouauit. Aetoli etſi pacem initio gratiſſimam

mam habuere, quod bellum longe aliter quàm spes eorum fuerat successisset, proinde Agelaum Naupactium ducem elegerunt: cuius præcipua opera pax fuerat secuta: Procedente tamen tempore grauiter Agelaum accusare, ac de eo non mediocriter conqueri cœperũt, quod eius causa omnes utilitates, quas extrinsecus permultas habebant, amisissent, quandoquidem non aliquam prouinciæ partem, sed uniuersam planè Græciam pacificasset. Veruntamen Agelaus æquo animo huiusmodi iniuriam ferens, impetum eorum reprimebat. Ex quo illi quoq; contra eorum naturam temperare iracundiam suam sunt coacti. Philippus rex cum post factam pacem soluta classe in Macedoniam nauigaret, Scerdilaidæ in itinere obuians, qui sub prætextu debitæ sibi pecuniæ, cuius rei gratia naues in Leucade, uti supra diximus, ceperat, tunc Pelagoniæ quoque oppidum, nomine Pisseum in prædam uerterat, & complures Daretidis ciuitates, Antipatriam, Chrysondionem, Gertontem: præterea etiam non paruam Macedoniæ partem sibi partim hortatu, partim uiribus asciuerat, extemplo copias in terram posuit, omni studio ad prædictas ciuitates recuperãdas intentus. Omnino autem bellum aduersus Scerdilaidam gerere decreuit, perneceſsarium existimans, Illyrium ditioni suæ subijcere, cum ad alias res gerendas, tum maxime ad transfretationem in Italiam. Quam opinionem Demetrius confirmare regi nitebatur, uidisse se in somnis inquiens, Philippum hæc omnia molientẽ. Quod non tam Philippi gratia faciebat, quàm odio Romanorum, & quod per eum modum recuperaturum se loca, quibus circa Pharum spoliatus fuerat, arbitrabatur. Philippus itaq; admotis copijs prædictas omnes ciuitates occupauit. In Dissaretide enim cepit Creonium & Gerontem, circa Lychnidiam paludem Enchelanas, Ceracem, Sationem, Boios: in Calcecinorum uero prouincia Bantiam, apud Pisantinos Orgyssum. Quibus peractis copias in hiberna dimisit. Erat autem hæc hyems, qua Annibal præcipua Italiæ loca depopulatus in Daunia hyemabat: Romani uero Caium Terentium, & Lucium Aemylium Consules nouis comitijs creauerant. Philippus dum in hibernis esset, ratus naues parare sibi opus fore, non tam ad naualem pugnam (quippe impotentem se omnino mari esse aduersus Romanos arbitrabatur) quàm ad transfretationem copiarum in Italiam, centum lembos parauit: quod ante eum nemo ferè regum Macedoniæ fecerat. Adueniente deinde æstate, & Macedonibus remigio leuiter exercitatis cum copijs soluit. Sub idem tempus Antiochus Taurum transcendit. Philippus facto per Euripum & Maleam itinere, ad loca quæ sunt circa Cephaleniam & Leucadem uenit. Vbi castris in terram positis, uallo ac fossa ea diligenter muniuit: Siquidem Romanorum classem mirum in modum formidabat. Vbi uero iam iuxta Lilybeum esse per exploratores didicit, animo auctus cœptum iter prosequitur, cursu Appolloniam uersus directo. Cũmque iam ijs locis appropinquasset, quæ sunt circa Loium amnem iuxta Appolloniam præterfluentem, quidam ex lembis, qui ultimo loco sequebantur, delati in insulam, quæ Sason dicitur: estq; in ingressu Ionici sinus, noctu ad Philippum uenerunt, dicentes, allocutos se quosdam fuisse à Siculo freto nauigantes. Hos nuntiasse, quinqueremes Romanorum à se circa Rhegium relictas, Appolloniam, & ad Scerdilaidam cursum tenere. Philippus ratus ob id classem non longe abesse, subito terrore correptus, collectis ancoris inhibere remos, ac conuertere iter iussit, trepidéque, & nullo seruato ordine retrocedens, postridie Cephaleniam appulit, ne nocte quidem cursum dirimente. Hic recreatis parumper animis aliquamdiu constitit, simulans se urgentibus certis Peloponnesiacis rebus eò reuersurum esse. Accidit autem omnem eum timorem esse falsum: Etenim Scerdilaidas cum audi-

uisset Philippum per hyemem magnam multitudinem lemborum ædificasse, aduentum eius per mare ueritus, auxilium Romanorũ per legatos implorauit. Romani decem naues ex classe quæ Lilybæi erat misere. Hæ iuxta Rhegium transeuntes fuerunt uisæ. Quarum timore nisi frustra correptus rex fuisset, & ijs potiri facile poterat, & peropportunum ad res Illyricas tempus habere, Romanis rursus ingenti clade iuxta Cannas ab Annibale affectis, & ferè ad internitionem usq; profligatis, nunc autem inani timore perculsus, tutam quidem, uerumtamen turpissimam fugam in Macedoniam fecit. Sub idem tempus Prusias quoq; rem memoria dignissimam gessit. Galli, quos ex Europa rex Attalus bello aduersus Achæum in Asiam transfretauerat, cum ob memoratas à nobis superius suspiciones à prædicto rege discessissent, uniuersas Hellesponti ciuitates cupide nimium ac crudeliter depopulabantur. Hij cum ad extremũ Eliensium quoq; urbem obsidione cinxissent, egregiũ sanè facinus commissum fuit ab hijs qui Alexandriam colebant: Siquidem Themiste duce cum quatuor milibus hominum aduersus illos misso, non solum Eliensium obsidionem dissoluerunt, uerumetiam Gallos ex omni Troade expulerunt: partim eis prohibentes commeatum, partim omnes eorum conatus impedientes. Galli, Arisba oppido in Abydenorum regione capto, reliquum iam uicinis ciuitatibus insidiabantur, bellumq; aduersus omnes gerebant. Contra quos Prusias cum copijs profectus, inito mox prælio exercitum eorum profligauit, filios ferè omnes atq; uxores passim, nulla sexus aut ætatis ratione habita, interfecit, castra diripi à militibus passus est. Quibus peractis maximo timore ac periculo Hellespontum liberauit, optimumq; posteris exemplum reliquit, ne barbari tam facile ex Europa in Asiam transfretarent. Hæc igitur ea tempestate in Græcia atq; Asia gerebantur. In Italia uero post profligatum Cannensi prælio Romanorũ exercitum quamplurimæ ciuitates ad Carthaginenses defecere, sicuti superioribus libris memorauimus. Verum nos quidem narrationem eorum temporum hoc loco terminabimus: quandoquidem satis ostensum est, quo in statu res asiaticæ & græcæ forent centesima & quadragesima olympiade. Quibus in sequenti libro breuiter ac summatim repetitis, orationẽ deinceps ad Romanorum rempublicam, sicuti ab initio statuimus, conuertemus.

POLYBII HISTORIARVM LIBRI QVINTI FINIS.